

เอกสารประกอบการสอน
รายวิชาหลักการคณิตศาสตร์สำหรับครู
(Mathematics Principle for Teacher)

ธัญชยศ จำปาหวาย

คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

เอกสารประกอบการสอน
รายวิชาหลักการคณิตศาสตร์สำหรับครู
(Mathematics Principle for Teacher)

ธนัชยศ จำปาหวาย
วท.ด. (คณิตศาสตร์)
วท.ม. (คณิตศาสตร์)
วท.บ. (คณิตศาสตร์)

คณะครุศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

คำนำ

เอกสารประกอบการสอนวิชาหลักการคณิตศาสตร์สำหรับครูเล่มนี้ เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาคณิตศาสตร์ (5 ปี) (หลักสูตรใหม่ พ.ศ. 2555) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับหลักการคณิตศาสตร์อันประกอบไปด้วย ระบบสัจพจน์ ตรรกศาสตร์เบื้องต้น วิธีการพิสูจน์ เซตเบื้องต้น ความสัมพันธ์และฟังก์ชัน เซตจำกัดและเซตอนันต์ ระบบจำนวนจริง และจำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น และแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้และกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับมัธยมศึกษา โดยผู้เขียนได้ใช้แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบ 5E เป็นรูปแบบการสอนแบบสืบเสาะหาความรู้ของสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 9 บท ประกอบไปด้วย บทนำ ตรรกศาสตร์ ระเบียบวิธีการพิสูจน์ เซต ความสัมพันธ์ ฟังก์ชัน เซตจำกัดและเซตอนันต์ ระบบจำนวนจริง และจำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น โดยคำศัพท์ทางคณิตศาสตร์ที่ใช้ในเล่มนี้ ผู้เขียนจะใช้ตามพจนานุกรมศัพท์ทางคณิตศาสตร์ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2559

เนื้อหาในเล่มนี้เรียบเรียงมาจากประสบการณ์การสอนในวิชาหลักการคณิตศาสตร์ ทฤษฎีจำนวน และทฤษฎีเซต ที่สาขาวิชาคณิตศาสตร์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ผู้เขียนมุ่งหวังว่าเอกสารประกอบการสอนเล่มนี้ จะเป็นเอกสารอ่านประกอบเพื่อนำไปเรียนในวิชาดังกล่าวได้ดียิ่งขึ้น

เนื้อหาที่กล่าวไว้ในวิชา "หลักการคณิตศาสตร์สำหรับครู" เป็นคณิตศาสตร์ระดับเบื้องต้นเพื่อพัฒนาพื้นฐานความเข้าใจไปยังระดับสูง และนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนคณิตศาสตร์ในแขนงต่าง ๆ อีกทั้งยังเห็นการสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นอย่างเป็นระบบระเบียบ ภายใต้สัจพจน์และกฎทางตรรกศาสตร์ที่ยอมรับ ทำให้ผู้เรียนเห็นภาพของคณิตศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น โดยเฉพาะครูคณิตศาสตร์ที่จะถ่ายทอดสิ่งเหล่านี้ไปยังลูกศิษย์ต่อไป

เอกสารประกอบการสอนเล่มนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีครูอาจารย์ที่คอยอบรมสั่งสอนและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เขียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสตราจารย์ ดร.พัฒน์ อุดมกะวานิช ภาควิชาคณิตศาสตร์และวิทยาการคอมพิวเตอร์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้เป็นต้นแบบของการสอนหลักการคณิตศาสตร์ของผู้เขียน รวมถึงบิดามารดาและพี่น้อง อาจารย์ในสาขาวิชาคณิตศาสตร์ที่ช่วยอ่านและให้คำแนะนำเพื่อให้ตำราเล่มนี้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และลูกศิษย์รุ่นปัจจุบันที่ช่วยหาคำผิดอย่างตั้งใจ สุดท้ายหวังว่าเอกสารประกอบการสอนเล่มนี้จะเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาและผู้สนใจ

ธัญยศ จำปาหวาย

2559

แผนบริหารการจัดการเรียนรู้

ภาคเรียนที่ 1/2559

ระดับครุศาสตรบัณฑิต

MED1401 หลักการคณิตศาสตร์สำหรับครู

(Mathematics Principle for Teacher)

หน่วยกิต 3(3-0-6)

สาขาวิชาคณิตศาสตร์

หมวดที่ 1 หลักการและเป้าประสงค์ของรายวิชา

การเรียนการสอนคณิตศาสตร์เปลี่ยนแปลงตามยุคและสมัยมาโดยตลอด และต้องการพัฒนารูปแบบการสอนและสื่อนวัตกรรมใหม่อยู่เสมอ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพของตนเอง การเรียนคณิตศาสตร์ในปัจจุบันผู้เรียนต้องสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง ผ่านการลงมือปฏิบัติ โดยมีผู้สอนคอยให้คำแนะนำ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ไม่ค่อยจะเปลี่ยนแปลงเท่าไรนักคือ ธรรมชาติและโครงสร้างทางคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นความเข้าใจพื้นฐานในศาสตร์วิชานี้ รวมไปถึงการให้เหตุผลเชิงตรรกศาสตร์ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการพิสูจน์ข้อความต่าง ๆ เพื่อให้ทุกคนยอมรับความจริงที่เกิดขึ้นอย่างเป็นสากล อีกประการหนึ่งคือความเข้าใจเกี่ยวกับเซตซึ่งเป็นมูลฐานของทุกสาขาในวิชาคณิตศาสตร์ และความเข้าใจนี้จะทำให้เข้าใจเรื่อง ความสัมพันธ์ และฟังก์ชัน ได้ดียิ่งขึ้น สำหรับความหมายของเซตจำกัดและอนันต์อาศัยความรู้เกี่ยวกับฟังก์ชันมาช่วยอธิบายทำให้พิสูจน์บางอย่างได้อย่างเหลือเชื่อเมื่อใช้ความรู้สีกัดดลีน ส่วนสัจพจน์ของจำนวนจริงนำไปพิสูจน์สมบัติพื้นฐานทำให้เกิดความเข้าใจและสามารถนำสิ่งเหล่านี้ไปถ่ายทอดได้ในอนาคต สำหรับการศึกษาจำนวนเชิงซ้อนอาศัยการขยายแนวคิดจากระบบจำนวนจริง และสมบัติบางประการสามารถนำไปแก้ปัญหาในจำนวนจริงได้ เป้าประสงค์สุดท้ายคือผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงเนื้อหา กับหลักสูตรคณิตศาสตร์ระดับชั้นมัธยมศึกษา และออกแบบการจัดการเรียนการสอนในแต่ละเนื้อหาได้อย่างเหมาะสม

หมวดที่ 2 ผลลัพธ์การเรียนรู้

หลังจากที่ศึกษาและเรียนรู้ในรายวิชาหลักการคณิตศาสตร์สำหรับครูนักศึกษาจะต้องมีความรู้ ความสามารถและคุณลักษณะที่ต้องการดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจธรรมชาติของคณิตศาสตร์ โครงสร้างและระบบทางคณิตศาสตร์
2. เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจการให้เหตุผลเชิงตรรกศาสตร์ และแปลงประโยคภาษาเป็นตรรกศาสตร์สัญลักษณ์ได้
3. เพื่อให้ นักศึกษาสามารถเขียนบทพิสูจน์ในรูปแบบต่าง ๆ ได้

(3)

4. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจการดำเนินการบนเซต และเขียนพิสูจน์เกี่ยวกับเซตได้
5. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจความสัมพันธ์ และตรวจสอบสมบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ได้
6. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจฟังก์ชัน และพิสูจน์สมบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับฟังก์ชันได้
7. เพื่อให้นักศึกษานำความรู้เกี่ยวกับฟังก์ชันไปอธิบายเซตจำกัดและเซตอนันต์ได้
8. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจเกี่ยวกับสมบัติพื้นฐานเกี่ยวกับจำนวนจริง
9. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจจำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น และพิสูจน์สมบัติบางประการได้
10. เพื่อให้นักศึกษาสามารถเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับหลักสูตรคณิตศาสตร์ระดับชั้นมัธยมศึกษาได้

หมวดที่ 3 ลักษณะและการดำเนินการ

คำอธิบายรายวิชา

ธรรมชาติและโครงสร้างของคณิตศาสตร์ ตรรกศาสตร์เชิงคณิตศาสตร์ ระเบียบวิธีพิสูจน์ เซตเบื้องต้น ความสัมพันธ์และฟังก์ชัน และจำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น การเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับหลักสูตรคณิตศาสตร์ระดับชั้นมัธยมศึกษา

จำนวนชั่วโมงของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

จำนวนชั่วโมงของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ไม่น้อยกว่า 51 ชั่วโมงต่อภาคเรียน เวลาที่ใช้สอนแบ่งเป็น

การสอนภาคบรรยายทฤษฎี	51 ชั่วโมง
การสอนภาคปฏิบัติ	- ชั่วโมง
การศึกษาด้วยตัวเอง	102 ชั่วโมง

มอบหมายงานให้นักศึกษาทำการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการคณิตศาสตร์ และสื่อมัลติมีเดียที่เกี่ยวข้อง และให้ศึกษาเพิ่มเติมจากเว็บไซต์เชิงวิชาการที่เกี่ยวข้อง

จำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์ที่อาจารย์ให้คำปรึกษา

การให้คำปรึกษาเป็นรายบุคคล คนละไม่น้อยกว่า 1 ชั่วโมงต่อสัปดาห์

หมวดที่ 4 ผลลัพธ์การเรียนรู้ประจำหน่วย

หลังจากที่ศึกษาและเรียนรู้ในรายวิชาหลักการคณิตศาสตร์สำหรับครูนักศึกษาจะต้องมีความรู้ ความสามารถและคุณลักษณะที่ต้องการดังต่อไปนี้

1. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจธรรมชาติของคณิตศาสตร์ โครงสร้างและระบบทางคณิตศาสตร์
2. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจการให้เหตุผลเชิงตรรกศาสตร์ และแปลงประโยคภาษาเป็นตรรกศาสตร์สัญลักษณ์ได้
3. เพื่อให้นักศึกษาสามารถเขียนบทพิสูจน์ทั้ง 6 วิธี
4. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจการดำเนินการบนเซต และเขียนพิสูจน์เกี่ยวกับเซตได้
5. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจความสัมพันธ์ และตรวจสอบสมบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ได้
6. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจฟังก์ชัน และพิสูจน์สมบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับฟังก์ชันได้
7. เพื่อให้นักศึกษานำความรู้เกี่ยวกับฟังก์ชันไปอธิบายเซตจำกัดและเซตอนันต์ได้
8. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจเกี่ยวกับสมบัติพื้นฐานเกี่ยวกับจำนวนจริง
9. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจจำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น และพิสูจน์สมบัติบางประการได้
10. เพื่อให้นักศึกษาสามารถเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับหลักสูตรคณิตศาสตร์ระดับชั้นมัธยมศึกษาได้

หมวดที่ 5 แผนการจัดการเรียนรู้และวิธีการประเมินผลการเรียนรู้

แผนการจัดการเรียนรู้ในรายวิชานี้ ได้ออกแบบตามผลลัพธ์การเรียนรู้หลักของรายวิชาที่กำหนดไว้ข้างต้น โดยครอบคลุม 10 ข้อประกอบไปด้วย

1. ผลลัพธ์การเรียนรู้ของรายวิชานี้มี 10 ข้อ (ดังตารางที่ 1)
2. หัวข้อเนื้อหา/สาระ (Contents to be learned)
ในรายวิชาหลักการคณิตศาสตร์สำหรับครูได้กำหนดหัวข้อ/สาระ ไว้ดังนี้ บทนำ (ธรรมชาติและโครงสร้างทางคณิตศาสตร์) ตรรกศาสตร์ ระเบียบวิธีการพิสูจน์ เซตเบื้องต้น ความสัมพันธ์ ฟังก์ชัน เซตจำกัด และเซตอนันต์ ระบบจำนวนจริง และจำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น
3. เทคนิควิธีสอน
การสอนในรายวิชานี้ ประกอบไปด้วย
 - 3.1 วิธีสอนแบบบรรยาย (Lecture Method) โดยการทบทวนความรู้เดิมผู้เรียน โดยตั้งคำถามและทำแบบทดสอบความรู้เดิม เพื่อนำไปสู่การบรรยาย

(5)

- 3.2 วิธีสอนแบบอภิปราย (Discussion Method) แบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่ม ๆ โดยการกำหนดหัวข้อ แล้วให้แต่ละกลุ่มนำเสนอและอภิปราย จากนั้นผู้สอนอภิปรายเพื่อนำไปสู่การสรุปเนื้อหาและความรู้ที่ตรงตามวัตถุประสงค์
- 3.3 วิธีสอนแบบสืบเสาะ (Inquiry Method) โดยให้ผู้เรียนรู้จักสืบเสาะหาความรู้จาก เอกสาร ตำรา หนังสือ หรือค้นหาจากอินเทอร์เน็ต
- 3.4 วิธีสอนแบบเปิด (Open Approach) โดยใช้ตั้งคำถามเชิงลึกเพื่อให้ผู้เรียนพบความรู้ด้วยตนเอง จากการลงมือปฏิบัติจริง

ตารางที่ 1. การกระจายผลลัพธ์การเรียนรู้ เนื้อหา/สาระ วิธีการสอน/กิจกรรมการเรียนรู้ หลักฐาน/ผลงาน สื่อและการประเมินผลการเรียนรู้

สพด./ชม.	ผลลัพธ์การเรียนรู้	หัวข้อเนื้อหา/สาระ	เทคนิคการสอน/กิจกรรม	หลักฐานการเรียนรู้ ผลงาน	สื่อการเรียนรู้	การวัด/การประเมินผล
1/3	1.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจธรรมชาติของคณิตศาสตร์ โครงสร้างและระบบทางคณิตศาสตร์	-ธรรมชาติของคณิตศาสตร์ -โครงสร้างของคณิตศาสตร์ -ปฏิทรรศน์ -ความสำคัญของหลักการคณิตศาสตร์ -การจัดการเรียนรู้แบบ 5E	-วิธีการสอนแบบบรรยาย	-ใบบันทึกกิจกรรม	-power point -สื่อออนไลน์	-ประเมินจากใบบันทึกกิจกรรม
2/3	2.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจการให้เหตุผลเชิงตรรกศาสตร์และแปลงประโยคภาษาเป็นตรรกศาสตร์ สัญลักษณ์ได้	-ประพจน์ -สมมูลของประพจน์ -สัจนิรันดร์	-วิธีการสอนแบบบรรยาย	-ใบบันทึก assignment	-power point	-ประเมินจากใบบันทึก assignment
3/3	2.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจการให้เหตุผลเชิงตรรกศาสตร์และแปลงประโยคภาษาเป็นตรรกศาสตร์ สัญลักษณ์ได้ 10. เพื่อให้ นักศึกษาสามารถเชื่อมโยงเนื้อหา กับหลักสูตรคณิตศาสตร์ระดับชั้นมัธยมศึกษาได้	-การอ้างเหตุผล -ตัวบ่งปริมาณ -การจัดการเรียนรู้เรื่องตรรกศาสตร์	-วิธีการสอนแบบบรรยาย -วิธีการสอนแบบอภิปราย	-ใบบันทึก assignment	-power point -สื่อออนไลน์	-ประเมินจากใบบันทึก assignment -ประเมินจากรายงานกลุ่ม

สปด./ ชม.	ผลลัพธ์การเรียนรู้	หัวข้อเนื้อหา/สาระ	เทคนิคการ สอน/กิจกรรม	หลักฐานการ เรียนรู้ ผลงาน	สื่อการเรียนรู้	การวัด/การ ประเมินผล
4/3	3.เพื่อให้ นักศึกษา สามารถเขียนบท พิสูจน์ในรูปแบบต่าง ๆ	-การพิสูจน์ข้อความ แบบมีเงื่อนไข -การพิสูจน์ข้อความ แบบแจกแจงกรณี -การพิสูจน์ข้อความ แบบผกกลับได้	-วิธีการสอน แบบบรรยาย	-ใบบันทึก assignment	-power point	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment
5/3	3.เพื่อให้ นักศึกษา สามารถเขียนบท พิสูจน์ในรูปแบบต่าง ๆ	-การพิสูจน์โดยวิธี ขัดแย้ง -การพิสูจน์ข้อความ ซึ่งเป็นไปได้เพียงเดียว -การพิสูจน์โดยหลัก อุปนัยเชิงคณิตศาสตร์	-วิธีการสอน แบบบรรยาย	-ใบบันทึก assignment	-power point	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment
6/3	4.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจการดำเนินการ บนเซตและเขียน พิสูจน์เกี่ยวกับเซตได้	-การดำเนินการบนเซต -ยูเนียนและอินเตอร์- เซกชันเพิ่มเติม	-วิธีการสอน แบบบรรยาย	-ใบบันทึก assignment	-power point	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment
7/3	4.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจการดำเนินการ บนเซตและเขียน พิสูจน์เกี่ยวกับเซตได้ 10. เพื่อให้ นักศึกษา สามารถเชื่อมโยง เนื้อหาหลักสูตร คณิตศาสตร์ระดับ ชั้นมัธยมศึกษาได้	-ผลคูณคาร์ทีเซียน -การจัดการเรียนรู้ เรื่องเซต	-วิธีการสอน แบบบรรยาย	-ใบบันทึก assignment	-power point	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment
8/3	5.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจความสัมพันธ์ และตรวจสอบสมบัติ ต่าง ๆ เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ได้	-ความสัมพันธ์ โดเมนและเรนจ์ -ความสัมพันธ์สมมูล	-วิธีการสอน แบบบรรยาย	-ใบบันทึก assignment	-power point -สื่อออนไลน์	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment
9/3	5.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจความสัมพันธ์ และตรวจสอบสมบัติ ต่าง ๆ เกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ได้	-ความสัมพันธ์สมมูล (ต่อจาก 8/3) -การเรียงอันดับ บางส่วน	-วิธีการสอน แบบบรรยาย	-ใบบันทึก assignment	-power point	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment

(7)

สพด./ ชม.	ผลลัพธ์การเรียนรู้	หัวข้อเนื้อหา/สาระ	เทคนิคการ สอน/กิจกรรม	หลักฐานการ เรียนรู้ ผลงาน	สื่อการเรียนรู้	การวัด/การ ประเมินผล
10/3	6.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจฟังก์ชันและ พิสูจน์สมบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับฟังก์ชันได้	-นิยามและชนิดของ ฟังก์ชัน -ฟังก์ชันค่าจริง -พีชคณิตของฟังก์ชัน -ฟังก์ชันผกผัน	-วิธีการสอน แบบบรรยาย	-ใบบันทึก assignment	-power point -สื่อออนไลน์	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment
11/3	6.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจฟังก์ชันและ พิสูจน์สมบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับฟังก์ชันได้	-ฟังก์ชันประกอบ -ภาพและภาพผกผัน	-วิธีการสอน แบบบรรยาย	-ใบบันทึก assignment	-power point	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment
12/3	6.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจฟังก์ชันและ พิสูจน์สมบัติต่าง ๆ เกี่ยวกับฟังก์ชันได้ 10. เพื่อให้ นักศึกษา สามารถเชื่อมโยง เนื้อหาหลักสูตร คณิตศาสตร์ระดับ ชั้นมัธยมศึกษาได้	-การดำเนินการ ทวิภาค -การจัดการเรียนรู้ เรื่องฟังก์ชัน	-วิธีการสอน แบบบรรยาย -วิธีการสอน แบบเปิด	-ใบบันทึก assignment	-power point -สื่อออนไลน์	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment
13/3	7.เพื่อให้ นักศึกษา นำความรู้เกี่ยวกับ ฟังก์ชันไปอธิบาย เซตจำกัดและ เซตอนันต์ได้	-การเทียบเท่า ของเซต -เซตจำกัด	-วิธีการสอน แบบบรรยาย -วิธีสอน แบบสืบเสาะ	-ใบบันทึก assignment	-power point -สื่อออนไลน์	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment
14/3	7.เพื่อให้ นักศึกษา นำความรู้เกี่ยวกับ ฟังก์ชันไปอธิบาย เซตจำกัดและ เซตอนันต์ได้	-เซตอนันต์ -เซตนับได้ -เซตนับไม่ได้	-วิธีการสอน แบบบรรยาย -วิธีสอน แบบอภิปราย	-ใบบันทึก assignment	-power point -สื่อออนไลน์	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment -ประเมินจาก รายงานกลุ่ม
15/3	8.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจเกี่ยวกับสมบัติ พื้นฐานเกี่ยวกับ จำนวนจริง 10. เพื่อให้ นักศึกษา สามารถเชื่อมโยง เนื้อหาหลักสูตร คณิตศาสตร์ระดับ ชั้นมัธยมศึกษาได้	-สัจพจน์นาม -กฎไตรวิภาค -ค่าสัมบูรณ์ -สัจพจน์ความ ความบริบูรณ์ -การจัดการเรียนรู้ เรื่องจำนวนจริง	-วิธีการสอน แบบบรรยาย -วิธีสอน แบบสืบเสาะ	-ใบบันทึก assignment	-power point	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment

สพด./ ชม.	ผลลัพธ์การเรียนรู้	หัวข้อเนื้อหา/สาระ	เทคนิคการ สอน/กิจกรรม	หลักฐานการ เรียนรู้ ผลงาน	สื่อการเรียนรู้	การวัด/การ ประเมินผล
16/3	9.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจจำนวนเชิงซ้อน เบื้องต้นและพิสูจน์ สมบัติบางประการได้	-การดำเนินการ บนจำนวนเชิงซ้อน -มอดุลัส -สังยุค -กราฟของจำนวน เชิงซ้อน	-วิธีการสอน แบบบรรยาย	-ใบบันทึก assignment	-power point -สื่อออนไลน์	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment
17/3	9.เพื่อให้ นักศึกษารู้ เข้าใจจำนวนเชิงซ้อน เบื้องต้นและพิสูจน์ สมบัติบางประการได้ 10. เพื่อให้ นักศึกษา สามารถเชื่อมโยง เนื้อหา กับหลักสูตร คณิตศาสตร์ระดับ ชั้นมัธยมศึกษาได้	-จำนวนเชิงซ้อน ในรูปเชิงขั้ว -การจัดการเรียนรู้ เรื่องจำนวนเชิงซ้อน	-วิธีการสอน แบบบรรยาย -วิธีสอน แบบอภิปราย	-ใบบันทึก assignment	-power point -สื่อออนไลน์	-ประเมินจาก ใบบันทึก assignment -ประเมินจาก รายงานกลุ่ม

ตารางที่ 2. ปฏิทินและแผนการนำเสนอเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนรู้

วันที่	สพด. ที่	เนื้อหา/วิธีการสอน/กิจกรรม	นักศึกษา/อาจารย์
ส.ค.	1	-ธรรมชาติของคณิตศาสตร์ -โครงสร้างของคณิตศาสตร์ -ปฏิทรรศน์ -ความสำคัญของหลักการคณิตศาสตร์ -การจัดการเรียนรู้แบบ 5E	อ.ดร.ธัญยศ จำปาหวาย
	2	-ประพจน์ -ตัวเชื่อมประพจน์ นิเสธประพจน์ และตารางค่าความจริง -สมมูลของประพจน์ -การตรวจสอบสมมูลโดยตารางค่าความจริง -การตรวจสอบสมมูลโดยใช้กฎพื้นฐาน -สัจนิรันดร์ -การตรวจสอบสัจนิรันดร์โดยตารางค่าความจริง -การตรวจสอบสัจนิรันดร์โดยวิธีขัดแย้ง	อ.ดร.ธัญยศ จำปาหวาย
ก.ย.	3	-การอ้างเหตุผล -ตัวบ่งปริมาณ -การแปลงประโยคภาษาเป็นประโยคสัญลักษณ์ -การจัดการเรียนรู้เรื่องตรรกศาสตร์ -รายงานกลุ่มเรื่องการจัดการเรียนรู้	นักศึกษา/ อ.ดร.ธัญยศ จำปาหวาย

(9)

วันที่	สปด. ที่	เนื้อหา/วิธีการสอน/กิจกรรม	นักศึกษา/อาจารย์
	4	-การพิสูจน์ข้อความแบบมีเงื่อนไข -การพิสูจน์ข้อความแบบแจกแจงกรณี -การพิสูจน์ข้อความแบบผกกลับได้	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
	5	-การพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง -การพิสูจน์ข้อความที่เป็นไปได้เพียงอย่างเดียว -การพิสูจน์โดยวิธีอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
	6	-การดำเนินการบนเซต -อินเตอร์เซกชัน ยูเนียน ผลต่าง และส่วนเติมเต็ม -ยูเนียนและอินเตอร์เซกชันเพิ่มเติม	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
ต.ค.	7	-ผลคูณคาร์ทีเซียน -การจัดการเรียนรู้เรื่องเซต	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
	8	-ความสัมพันธ์ -โดเมน เรจัน -ความสัมพันธ์สมมูล	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
	9	-ความสัมพันธ์สมมูล (ต่อจาก สปด. ที่ 8) -ผลแบ่งกัน -การเรียงอันดับบางส่วน	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
	10	-นิยามและและชนิดของฟังก์ชัน -ฟังก์ชันค่าจริงและพีชคณิตของฟังก์ชัน -ฟังก์ชันผกผัน	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
พ.ย.	11	-ฟังก์ชันประกอบ -ภาพและภาพผกผัน	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
	12	-การดำเนินการทวิภาค -สมบัติปิด สมบัติการสลับที่ สมบัติการเปลี่ยนกลุ่ม -เอกลักษณ์ และตัวผกผัน -การจัดการเรียนรู้เรื่องฟังก์ชัน	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
	13	-การเทียบเท่าของเซต -เซตจำกัด	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
	14	-เซตอนันต์ -เซตนับได้และเซตนับไม่ได้ -อภิปรายรายการกลุ่มเรื่องเซตชนิดของเซต	นักศึกษา/ อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
ธ.ค.	15	-สัจพจน์สนาม กฎไตรภาค -ค่าสัมบูรณ์ และสัจพจน์ความบริบูรณ์ -การจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนจริง	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
	16	-การดำเนินการบนจำนวนเชิงซ้อน -มอดุลัสและสังยุค -กราฟจำนวนเชิงซ้อน	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย
	17	-จำนวนเชิงซ้อนในรูปเชิงขั้ว -การหารากโดยทฤษฎีบทเดออร์มัวฟร์ -การจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนเชิงซ้อน	อ.ดร.ธนชัยศ จำปาหวาย

การประเมินผลการเรียนรู้

การประเมินผลการเรียนรู้ภาคทฤษฎี และการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ (40 %)

ความตั้งใจ ความสนใจเรียน	10%
คะแนนระหว่างเรียน (Assignment)	10%
โครงการรายกลุ่ม (Project)	10%
สอบย่อย (Quiz)	10%

หมวดที่ 6 แหล่งทรัพยากร และสื่อการสอน

หนังสือและสื่อการเรียนรู้หลักสำหรับวิชานี้

ธนัชศ จำปาหวาย (2559). **เอกสารประกอบการสอนวิชาหลักการคณิตศาสตร์สำหรับครู**.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

เว็บไซต์ http://www.eledu.ssru.ac.th/thanatyod_ja

หนังสือ เอกสารประกอบ และสื่อที่ควรศึกษาเพิ่มเติม

กรรณิกา กวักเพฑูรย์. (2542). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2539). **อุปนิสัยเชิงคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ

ฉัฐไชย ลีนาวงศ์. (2547). **ตรรกะแห่งการพิสูจน์**. กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์ท็อปจำกัด

ฉวีวรรณ รัตนประเสริฐ. (2536). **วิธีการพิสูจน์ทางคณิตศาสตร์**. นครปฐม: ภาควิชาคณิตศาสตร์
คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

พัฒน์ อุดมกะวานิช. (2559). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อัมพร ม้าคนอง. (2558). **คณิตศาสตร์สำหรับครูมัธยม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

Michael Haese, Sandra Haese, Mark umphries, Edward Kemp and Pamela Vollma. (2014)
Mathematics for the international student 10E MYP5 (Extended).
Marleston, Australia : Haese& Harris Publications

Pual Glendinning. (2012). **Maths in minutes**. London, England: Quercus Editions Ltd

แผนบริหารการสอนประจำวิชา

หลักการคณิตศาสตร์สำหรับครู

ชื่อวิชา หลักการคณิตศาสตร์สำหรับครู

รหัสวิชา MED1401

Mathematics Principle for Teacher

จำนวนหน่วยกิต-ชั่วโมง

3(3-0-6)

เวลาเรียน 17 สัปดาห์

51 ชั่วโมง/ภาคเรียน

คำอธิบายรายวิชา

ธรรมชาติและโครงสร้างของคณิตศาสตร์ ตรรกศาสตร์เชิงคณิตศาสตร์ ระเบียบวิธีพิสูจน์ เซตเบื้องต้น ความสัมพันธ์และฟังก์ชัน และจำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น การเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับหลักสูตรคณิตศาสตร์ระดับชั้นมัธยมศึกษา

วัตถุประสงค์ทั่วไป

1. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจธรรมชาติของคณิตศาสตร์ โครงสร้างและระบบทางคณิตศาสตร์
2. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจการให้เหตุผลเชิงตรรกศาสตร์ และแปลงประโยคภาษาเป็นตรรกศาสตร์สัญลักษณ์ได้
3. เพื่อให้นักศึกษาสามารถเขียนบทพิสูจน์ในรูปแบบต่าง ๆ ได้
4. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจการดำเนินการบนเซต และเขียนพิสูจน์เกี่ยวกับเซตได้
5. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจความสัมพันธ์ และตรวจสอบสมบัติต่างๆเกี่ยวกับความสัมพันธ์ได้
6. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจฟังก์ชัน และพิสูจน์สมบัติต่างๆเกี่ยวกับฟังก์ชันได้
7. เพื่อให้นักศึกษานำความรู้เกี่ยวกับฟังก์ชันไปอธิบายเซตจำกัดและเซตอนันต์ได้
8. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจเกี่ยวกับสมบัติพื้นฐานเกี่ยวกับจำนวนจริง
9. เพื่อให้นักศึกษารู้ เข้าใจจำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น และพิสูจน์สมบัติบางประการได้
10. เพื่อให้นักศึกษาสามารถเชื่อมโยงเนื้อหาเกี่ยวกับหลักสูตรคณิตศาสตร์ระดับชั้นมัธยมศึกษาได้

(12)

เนื้อหาและเวลาที่ใช้สอน

บทที่ 1 บทนำ

3 ชั่วโมง

ธรรมชาติของคณิตศาสตร์

โครงสร้างของคณิตศาสตร์

ปฏิบัติธรรม

ความสำคัญของหลักการคณิตศาสตร์

การจัดการเรียนรู้แบบ 5E

สรุป

บทที่ 2 ตรรกศาสตร์

6 ชั่วโมง

ประพจน์

สมมูลของประพจน์

สัจนิรันดร์

การอ้างเหตุผลและการพิสูจน์

ตัวบ่งปริมาณ

การจัดการเรียนรู้เรื่องตรรกศาสตร์

สรุป

บทที่ 3 ระเบียบวิธีการพิสูจน์

6 ชั่วโมง

การพิสูจน์ข้อความแบบมีเงื่อนไข

การพิสูจน์ข้อความแบบแจกแจงกรณี

การพิสูจน์ข้อความแบบผันกลับได้

การพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง

การพิสูจน์ข้อความซึ่งเป็นไปได้เพียงอย่างเดียว

การพิสูจน์โดยหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์

สรุป

บทที่ 4	เขต	6 ชั่วโมง
	การดำเนินการบนเขต	
	ยูเนียนและอินเตอร์เซกชันเพิ่มเติม	
	ผลคูณคาร์ทีเซียน	
	การจัดการเรียนรู้เรื่องเขต	
	สรุป	
บทที่ 5	ความสัมพันธ์	6 ชั่วโมง
	บทนิยามและตัวอย่างของความสัมพันธ์	
	ความสัมพันธ์สมมูล	
	การเรียงอันดับบางส่วน	
	สรุป	
บทที่ 6	ฟังก์ชัน	9 ชั่วโมง
	นิยามและชนิดของฟังก์ชัน	
	ฟังก์ชันค่าจริงและพีชคณิตของฟังก์ชัน	
	ฟังก์ชันผกผันและฟังก์ชันประกอบ	
	ภาพและภาพผกผัน	
	การดำเนินทวิภาค	
	การจัดการเรียนรู้เรื่องฟังก์ชัน	
	สรุป	
บทที่ 7	เซตจำกัดและเซตอนันต์	6 ชั่วโมง
	การเทียบเท่าของเซต	
	เซตจำกัด	
	เซตอนันต์	
	เซตนับได้	
	เซตนับไม่ได้	
	สรุป	

บทที่ 8	ระบบจำนวนจริง	3 ชั่วโมง
	สัจพจน์สนาม	
	กฎไตรวิภาค	
	ค่าสัมบูรณ์	
	สัจพจน์ความบริบูรณ์	
	การจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนจริง	
	สรุป	
บทที่ 9	จำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น	6 ชั่วโมง
	การดำเนินการบนจำนวนเชิงซ้อน	
	มอดุลัสและสังยุค	
	กราฟของจำนวนเชิงซ้อน	
	จำนวนเชิงซ้อนในรูปเชิงขั้ว	
	การจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนเชิงซ้อน	
	สรุป	

(15)

การวัดและการประเมินผล

1. การวัดผล

แบ่งคะแนนตลอดภาคเรียนออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1.1 คะแนนระหว่างภาคเรียน	40%
1.1.1 ความตั้งใจ ความสนใจเรียน	10%
1.1.2 งานที่มอบหมายในระหว่างเรียน (assignment)	10%
1.1.3 โครงการรายกลุ่ม (project)	10%
1.2 คะแนนกลางภาคเรียน	30%
1.3 คะแนนปลายภาคเรียน	30%

2. การประเมินผล

ใช้วิธีอิงเกณฑ์โดยเปรียบเทียบระดับคะแนนที่กำหนดเพื่อให้เกรดดังนี้

ระดับคะแนน	ความหมายของผลการศึกษา	ค่าร้อยละ	ค่าระดับคะแนน
A	ดีเยี่ยม	86.00 – 100	4.00
A-	ดีเยี่ยม	82.00 – 85.00	3.75
B+	ดีมาก	78.00 – 81.00	3.50
B	ดี	74.00 – 77.00	3.00
B-	ค่อนข้างดี	70.00 – 73.00	2.75
C+	ปานกลางค่อนข้างดี	66.00 – 69.00	2.50
C	ปานกลาง	62.00 – 65.00	2.00
C-	ปานกลางค่อนข้างอ่อน	58.00 – 61.00	1.75
D+	ค่อนข้างอ่อน	54.00 – 57.00	1.50
D	อ่อน	50.00 – 53.00	1.00
D-	อ่อนมาก	46.00 – 49.00	0.75
F	ตก	00.00 – 45.00	0.00

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(1)
แผนบริหารการจัดการเรียนรู้	(2)
แผนบริหารการสอนประจำวิชา	(11)
สารบัญ	(16)
สารบัญรูป	(20)
สารบัญตาราง	(21)
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1	1
บทที่ 1 บทนำ	3
ธรรมชาติของคณิตศาสตร์	3
โครงสร้างของคณิตศาสตร์	4
ปฏิทรรศน์	7
ความสำคัญของหลักการคณิตศาสตร์	9
การจัดการเรียนรู้แบบ 5E	11
สรุป	12
คำถามท้ายบท	13
เอกสารอ้างอิง	14
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 2	15
บทที่ 2 ตรรกศาสตร์	17
ประพจน์	17
สมมูลของประพจน์	24
สัจนิรันดร์	27
การอ้างเหตุผลและการพิสูจน์	31
ตัวบ่งปริมาณ	35
การจัดการเรียนรู้เรื่องตรรกศาสตร์	42
สรุป	45
คำถามท้ายบท	46
เอกสารอ้างอิง	50

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 3	51
บทที่ 3 ระเบียบวิธีการพิสูจน์	53
การพิสูจน์ข้อความแบบมีเงื่อนไข	54
การพิสูจน์ข้อความแบบแจกแจงกรณี	58
การพิสูจน์ข้อความแบบผันกลับได้	61
การพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง	65
การพิสูจน์ข้อความซึ่งเป็นไปได้อย่างเดียว	68
การพิสูจน์โดยหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์	70
สรุป	77
คำถามท้ายบท	77
เอกสารอ้างอิง	80
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 4	81
บทที่ 4 เซต	83
การดำเนินการบนเซต	86
ยูเนียนและอินเตอร์เซกชันเพิ่มเติม	90
ผลคูณคาร์ทีเซียน	97
การจัดการเรียนรู้เรื่องเซต	101
สรุป	103
คำถามท้ายบท	104
เอกสารอ้างอิง	106
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 5	107
บทที่ 5 ความสัมพันธ์	109
นิยามและตัวอย่างของความสัมพันธ์	109
ความสัมพันธ์สมมูล	124
การเรียงอันดับบางส่วน	128
สรุป	132
คำถามท้ายบท	133

เอกสารอ้างอิง	135
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 6	137
บทที่ 6 ฟังก์ชัน	139
นิยามและชนิดของฟังก์ชัน	139
ฟังก์ชันค่าจริงและพีชคณิตของฟังก์ชัน	146
ฟังก์ชันผกผันและฟังก์ชันประกอบ	152
ภาพและภาพผกผัน	160
การดำเนินทวิภาค	166
การจัดการเรียนรู้เรื่องฟังก์ชัน	173
สรุป	175
คำถามท้ายบท	176
เอกสารอ้างอิง	180
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 7	181
บทที่ 7 เซตจำกัดและเซตอนันต์	183
การเทียบเท่าของเซต	183
เซตจำกัด	185
เซตอนันต์	191
เซตนับได้	193
เซตนับไม่ได้	196
สรุป	198
คำถามท้ายบท	198
เอกสารอ้างอิง	199
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 8	201
บทที่ 8 ระบบจำนวนจริง	203
สัญพจน์สนาม	203
กฎไตรวิภาค	208
ค่าสัมบูรณ์	212

	หน้า
สัจพจน์ความบริสุทธิ์	215
การจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนจริง	223
สรุป	226
คำถามท้ายบท	227
เอกสารอ้างอิง	229
แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 9	231
บทที่ 9 จำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น	233
การดำเนินการบนจำนวนเชิงซ้อน	234
มอดุลัสและสังยุค	238
กราฟของจำนวนเชิงซ้อน	244
จำนวนเชิงซ้อนในรูปเชิงขั้ว	247
การจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนเชิงซ้อน	255
สรุป	258
คำถามท้ายบท	259
เอกสารอ้างอิง	262
บรรณานุกรม	263

สารบัญรูป

รูปที่	หน้า
1 แผนภาพแสดงโครงสร้างทางคณิตศาสตร์	4
2 ตัวอย่างรูปภาพที่เกิดปฏิทรรศน์	8
3 แผนภาพแสดงโครงสร้างวิชาหลักการคณิตศาสตร์สำหรับครู	10
4 แผนภาพแสดงกรณีของประพจน์เชิงประกอบที่มีประพจน์ย่อย p, q และ r	23
5 แผนภาพต้นไม้แสดงค่าความจริงของประพจน์ย่อยโดยวิธีขัดแย้งของ $(p \wedge q) \rightarrow (p \vee q)$	30
6 แผนภาพต้นไม้แสดงค่าความจริงของประพจน์ย่อยโดยวิธีขัดแย้งของ $(p \rightarrow q) \vee (p \leftrightarrow q)$	31
7 แผนภาพต้นไม้แสดงค่าความจริงของประพจน์ย่อยโดยวิธีขัดแย้งของ $(p \vee q) \wedge \sim q \rightarrow \sim p$	32
8 แผนภาพต้นไม้แสดงว่าค่าความจริงข้อความ $x + y = 0$ เมื่อ $U = \{-1, 0, 1\}$	40
9 การเปรียบเทียบหลักโดมิโนกับหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์	70
10 แผนภาพต้นไม้แสดงสับเซตทั้งหมดของเซต $\{1, 2, 3\}$	87
11 แผนภาพการดำเนินการระหว่างเซต	88
12 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ $r = \{(1, x), (2, y), (3, x)\}$	109
13 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $y = x$	110
14 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $y = x^2$	110
15 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $x < y$	111
16 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $x \mid y$	111
17 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $2 \mid (x - y)$	112
18 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $y = x^2 + 1$	114
19 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $x^2 + y^2 = 9$	115
20 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $4x^2 + 9y^2 = 36$	116
21 กราฟแสดงความสัมพันธ์ r และ r^{-1} เมื่อ $r = \{(1, 2), (1, 4), (2, 5), (4, 5), (3, 8)\}$	117
22 กราฟแสดงความสัมพันธ์ r และ r^{-1} เมื่อ $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = x^2\}$	118
23 กราฟแสดงความสัมพันธ์ r และ r^{-1} เมื่อ $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = 2x + 1\}$	118
24 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ r ประกอบกับ s	119
25 แผนภาพตัวอย่างแสดงความสัมพันธ์ r ประกอบกับ s	119
26 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ $(s \circ r)^{-1}$ และ $r^{-1} \circ s^{-1}$	120
27 แผนภาพแสดงสมบัติของความสัมพันธ์	121

สารบัญรูป (ต่อ)

รูปที่	หน้า
28 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ f, g และ h	140
29 แผนภาพแสดง input และ output ของฟังก์ชัน	141
30 แผนภาพแสดงเครื่องจักรที่ประกอบด้วยจาก f และ g	154
31 แผนภาพแสดงฟังก์ชันประกอบ $g \circ f$	155
32 แผนภาพแสดงตัวอย่างฟังก์ชันประกอบ $g \circ f$	155
33 แผนภาพแสดงภาพและภาพผกผัน	160
34 แผนภาพแสดง $\{1, 2, 3\} \sim \{a, b, c\}$	183
35 แผนภาพแสดงการจับคู่ของจำนวนนับกับจำนวนคู่	184
36 แผนภาพแสดง $\mathbb{N}_5 \sim \{2, 4, 6, 8, 10\}$	186
37 แผนภาพการสร้างฟังก์ชัน $h : A \cup B \rightarrow \mathbb{N}_{n+m}$	189
38 แผนภาพการสร้างฟังก์ชัน $f : A \times B \rightarrow \mathbb{N}_{nm}$	190
39 แผนภาพการสร้างฟังก์ชัน $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{Z}$	199
40 แสดงการนับสมาชิกของเซต $\mathbb{N} \times \mathbb{N}$	195
41 แสดงจุด (a, b) บนระนาบเชิงซ้อน	238
42 แสดงสังยุคและมอดุลัสบนระนาบเชิงซ้อน	239
43 แสดงความสัมพันธ์จำนวนเชิงซ้อนในระบบพิกัดเชิงขั้ว	247
44 แสดงผลคูณของจำนวนเชิงซ้อนในระบบพิกัดเชิงขั้ว	248
45 แสดงรากที่ n ของจำนวนเชิงซ้อนในระบบพิกัดเชิงขั้ว	252

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 ค่าความจริงของข้อความรวม $p \wedge q$	19
2 ค่าความจริงของข้อความเลือก $p \vee q$	19
3 ค่าความจริงของข้อความแบบมีเงื่อนไข $p \rightarrow q$	20
4 ค่าความจริงของข้อความแบบผันกลับได้ $p \leftrightarrow q$	21
5 ค่าความจริงของ $\sim p$	21
6 ความสัมพันธ์ของจำนวนประพจน์กับจำนวนกรณีของค่าความจริง	22
7 ตารางค่าความจริงของประพจน์ $(p \rightarrow r) \vee (p \leftrightarrow q)$	23
8 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $p \rightarrow q$ และ $\sim q \rightarrow \sim p$	24
9 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $p \vee q$ และ $\sim p \rightarrow q$	24
10 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $(p \vee q) \rightarrow r$ และ $(p \rightarrow r) \vee (q \rightarrow r)$	25
11 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $p \rightarrow (p \vee q)$	28
12 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $p \wedge \sim p$	28
13 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $(p \rightarrow q) \leftrightarrow (\sim p \vee q)$	28
14 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $p \wedge (p \rightarrow q)$	33
15 ตารางแสดงค่าความจริงของประโยคเปิด $x > 2$ เมื่อ $x \in \{1, 2, 3, 4\}$	35
16 ตารางแสดงค่าความจริงของข้อความ $x > 0$ เมื่อ $x \in \{1, 2, 3, 4\}$	37
17 ตารางแสดงค่าความจริงของข้อความ $x < 2$ เมื่อ $x \in \{1, 2, 3, 4\}$	38
18 ตารางแสดงค่าความจริงของข้อความ $(x^2 = x) \rightarrow (x > 0)$ เมื่อ $x \in \{-2, -1, 0, 1, 2\}$	38
19 ตารางแสดงค่าความจริงของข้อความ $(x^2 = x) \rightarrow (x > 0)$ เมื่อ $x \in \{-2, -1, 0, 1, 2\}$	38
20 ตารางแสดงค่าของ $n(n + 1)$ เมื่อ $n = -2, -1, 0, 1, 2$	39

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
21 ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางเรื่องตรรกศาสตร์	42
22 ค่าความจริงของประพจน์ $p(x, y)$	43
23 ตารางจุดของประพจน์ $x + y = 0$	43
24 สรุปค่าความจริงของประพจน์ $p(x, y)$ โดยใช้ตารางจุด	44
25 ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางเรื่องเซต	101
26 สรุปสมบัติความสัมพันธ์	122
27 ผลการแบ่งกันจำนวนเต็มออกเป็น 3 ส่วน	125
28 ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางเรื่องฟังก์ชัน	173
29 ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางเรื่องจำนวนจริง	218
30 ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางเรื่องจำนวนเชิงซ้อน	255

สารบัญ

1	บทนำ	3
1.1	ธรรมชาติของคณิตศาสตร์	3
1.2	โครงสร้างของคณิตศาสตร์	4
1.3	ปฏิทรรศน์	7
1.4	ความสำคัญของหลักการคณิตศาสตร์	9
1.5	การจัดการเรียนรู้แบบ 5E	11
2	ตรรกศาสตร์	17
2.1	ประพจน์	17
2.2	สมมูลของประพจน์	24
2.3	สัจนิรันดร์	27
2.4	การอ้างเหตุผลและการพิสูจน์	31
2.5	ตัวบ่งปริมาณ	35
2.6	การจัดการเรียนรู้เรื่องตรรกศาสตร์	42
3	ระเบียบวิธีการพิสูจน์	53
3.1	การพิสูจน์ข้อความแบบมีเงื่อนไข	54
3.2	การพิสูจน์โดยการแจกแจงกรณี	58
3.3	การพิสูจน์ข้อความแบบผันกลับได้	61
3.4	การพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง	65
3.5	การพิสูจน์ข้อความซึ่งเป็นไปได้เพียงอย่างเดียว	68
3.6	การพิสูจน์โดยหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์	70
4	เซต	83
4.1	การดำเนินการบนเซต	86
4.2	ยูเนียนและอินเตอร์เซกชันเพิ่มเติม	90
4.3	ผลคูณคาร์ทีเซียน	97
4.4	การจัดการเรียนรู้เรื่องเซต	101

5	ความสัมพันธ์	109
5.1	บทนิยามและตัวอย่างของความสัมพันธ์	109
5.2	ความสัมพันธ์สมมูล	124
5.3	การเรียงอันดับบางส่วน	128
6	ฟังก์ชัน	139
6.1	นิยามและชนิดของฟังก์ชัน	139
6.2	ฟังก์ชันค่าจริงและพีชคณิตของฟังก์ชัน	146
6.3	ฟังก์ชันผกผันและประกอบ	152
6.4	ภาพและภาพผกผัน	160
6.5	การดำเนินการทวิภาค	166
6.6	การจัดการเรียนรู้เรื่องฟังก์ชัน	173
7	เซตจำกัดและเซตอนันต์	183
7.1	การเทียบเท่าของเซต	183
7.2	เซตจำกัด	185
7.3	เซตอนันต์	191
7.4	เซตนับได้	193
7.5	เซตนับไม่ได้	196
8	ระบบจำนวนจริง	203
8.1	สัจพจน์สนาม	203
8.2	กฎไตรวิภาค	208
8.3	ค่าสมบูรณ์	212
8.4	สัจพจน์ความบริบูรณ์	215
8.5	การจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนจริง	223
9	จำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น	233
9.1	การดำเนินการบนจำนวนเชิงซ้อน	234
9.2	มอดุลัสและสังยุค	238
9.3	กราฟของจำนวนเชิงซ้อน	244
9.4	จำนวนเชิงซ้อนในรูปเชิงขั้ว	247
9.5	การจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนเชิงซ้อน	255

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ธรรมชาติของคณิตศาสตร์
2. โครงสร้างของคณิตศาสตร์
3. ปฏิทรรศน์
4. ความสำคัญของหลักการคณิตศาสตร์
5. การจัดการเรียนรู้แบบ 5E

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. เข้าใจธรรมชาติของคณิตศาสตร์และโครงสร้างทางคณิตศาสตร์
2. เข้าใจปฏิทรรศน์ที่เกิดขึ้นในคณิตศาสตร์
3. เห็นถึงความสำคัญของวิชาหลักการคณิตศาสตร์
4. รู้จักการจัดการเรียนรู้แบบ 5E

วิธีและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. วิธีสอน

- 1.1 วิธีสอนแบบบรรยาย ประกอบสื่ออิเล็กทรอนิกส์
- 1.2 ใช้สื่อทางอินเทอร์เน็ต และให้แต่ละคนแสดงความคิดเห็น
- 1.3 วิธีสอนแบบอภิปราย โดยให้หัวข้อเป็นกลุ่มและมานำเสนอหน้าชั้น

2. กิจกรรมการเรียนการสอน

- 2.1 บรรยายสรุปโดยใช้สื่อการสอนประกอบ
- 2.2 ให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากชุดการสอน หนังสือ ตำรา เอกสารเพิ่มเติม และสื่อออนไลน์
- 2.3 อภิปรายรายกลุ่มตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมาย

สื่อการเรียนการสอน

1. ชุดการสอน เรื่อง "บทนำของวิชาหลักการคณิตศาสตร์"
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เรื่อง "บทนำของวิชาหลักการคณิตศาสตร์"
3. หนังสือ ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้อง
4. ภาพการเกิดปฏิทรรศน์ในสาขาต่างๆ

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตการตอบคำถามและตั้งคำถามของผู้เรียนในระหว่างการบรรยายและซักถาม
2. วัดผลจากการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียนตามเนื้อหาที่ได้รับมอบหมาย
3. ประเมินการอภิปรายรายกลุ่ม แล้วบันทึกคะแนนลงในใบบันทึกคะแนน
4. ตรวจการทำการบ้าน บันทึกคะแนนลงในบันทึกผลงาน

บทที่ 1

บทนำ

ในบทนี้จะกล่าวถึงธรรมชาติและโครงสร้างของคณิตศาสตร์ ระบบสัจพจน์ ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ และกล่าวถึงความขัดแย้งกันแต่จริงที่เรียกว่า ปฏิทรรศน์ (Paradox) สุดท้ายกล่าวถึงความสำคัญของหลักการคณิตศาสตร์ และการจัดการเรียนรู้แบบ 5E ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการศึกษาคณิตศาสตร์ในระดับสูงต่อไป

1.1 ธรรมชาติของคณิตศาสตร์

มนุษย์สนใจสิ่งที่อยู่รอบตัวและพยายามที่เข้าใจธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จึงมักจะตั้งคำถามและพยายามหาคำตอบหรือคำอธิบายสิ่งเหล่านั้น นักคณิตศาสตร์เป็นกลุ่มหนึ่งที่พยายามจะอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเกิดจากอะไร เพื่อให้เข้าใจสิ่งเหล่านั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น แล้วนำไปสรุปเป็นกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ คนทั่วไปอาจจะมองว่าคณิตศาสตร์หมายถึงตัวเลขหรือการคำนวณเท่านั้น แท้จริงแล้วคณิตศาสตร์รวมถึงการแก้ปัญหาและการให้เหตุผลด้วย คณิตศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาศาสตร์ต่าง ๆ ทำให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีและสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ ในปัจจุบัน การศึกษาวิชาคณิตศาสตร์จึงจำเป็นต้องเข้าใจธรรมชาติของคณิตศาสตร์เพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้ให้ถูกต้องเหมาะสมต่อไป

แม้ความหมายและขอบเขตของคณิตศาสตร์จะเปลี่ยนแปลงไปตามมุมมองของมนุษย์ในแต่ละยุค แต่ลักษณะธรรมชาติของคณิตศาสตร์ที่ยังเป็นจริงในทุกยุค (อัมพร ม้าคนอง. 2558. หน้า2) มีดังนี้

1. คณิตศาสตร์มีลักษณะเป็นนามธรรม

คณิตศาสตร์ได้ใช้ภาษาและสัญลักษณ์ในการสื่อความหมาย ใช้จำนวนในการแทนปริมาณมากหรือน้อย

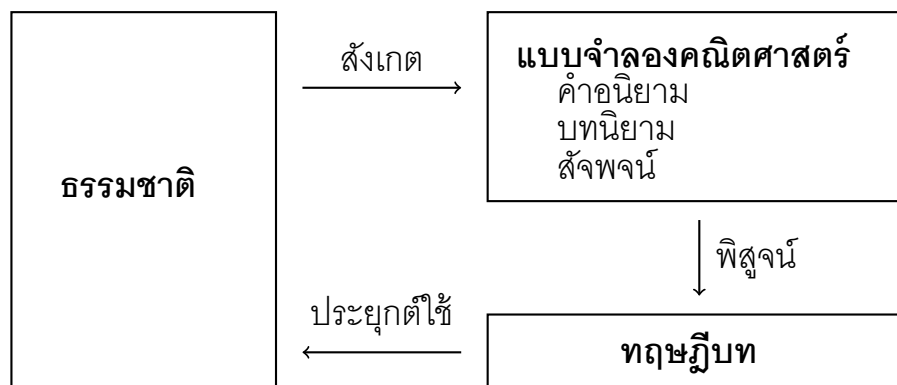
2. คณิตศาสตร์เป็นวิชาที่แสดงความเป็นเหตุเป็นผล

ข้อความที่ถูกยอมรับในทางคณิตศาสตร์สามารถอธิบายได้อย่างมีเหตุมีผลกันที่เรียกว่าการพิสูจน์ โดยไม่ขัดแย้งกันเอง

3. คณิตศาสตร์มีลักษณะเป็นสากล
คณิตศาสตร์เป็นวิชาที่สามารถใช้งานได้อย่างกว้างขวาง เช่น คำนิยามจำนวนคู่ และ เครื่องหมาย + เป็นที่เข้าใจกันทั่วโลก
4. คณิตศาสตร์เป็นศิลปะอย่างหนึ่ง
คณิตศาสตร์มีความสวยงามของรูปทางด้านเรขาคณิตต่าง ๆ ซึ่งปรากฏตามธรรมชาติมากมาย
5. คณิตศาสตร์เป็นวิชาที่มีโครงสร้าง
คณิตศาสตร์มีโครงสร้างและแบบแผนชัดเจน เช่นระบบจำนวนจริงประกอบด้วยประเภทของจำนวนต่าง ๆ โดยระบุไว้อย่างชัดเจน

1.2 โครงสร้างของคณิตศาสตร์

โครงสร้างของคณิตศาสตร์นั้นเกิดจากการที่มนุษย์สังเกตความเป็นไปในธรรมชาติ โดยพิจารณาปัญหาเหล่านั้นแล้วสรุปในรูปนามธรรม แล้วสร้างแบบจำลองคณิตศาสตร์ที่ประกอบไปด้วย คำนิยาม คำนิยาม หรือ/และบทนิยาม สัจพจน์ แล้วพิสูจน์ข้อความที่สนใจโดยใช้ตรรกศาสตร์จนออกมาเป็น ทฤษฎีบทหรือกฎ แล้วนำกฎเหล่านั้นไปประยุกต์ใช้ในธรรมชาติต่อไป ดังแผนภาพต่อไปนี้

รูปที่ 1 แผนภาพแสดงโครงสร้างของคณิตศาสตร์

การศึกษาสิ่งต่าง ๆ ทางคณิตศาสตร์จะเริ่มต้นด้วยการกำหนด **คำนิยาม** ซึ่งหมายถึงคำหรือกลุ่มคำที่ตกลงกันว่าไม่ต้องให้คำจำกัดความ เพราะเข้าใจตรงกันได้เป็นสากล ต่อมากำหนดคำใหม่ขึ้นมาเรียกว่า **คำนิยาม** ส่วนข้อความที่อธิบายความหมายอย่างสั้น ๆ รัดกุมของคำนิยามเรียกว่า บทนิยาม จากนั้นถ่ายทอดความคิดที่บ่งบอกลักษณะและการมีจริงของสิ่งนั้นออกมาเป็นข้อความที่รัดกุม เรียกข้อความเหล่านี้ว่า **สัจพจน์** ยิ่งสัจพจน์ใกล้เคียงกับแนวคิดที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์เท่าไร ก็จะทำให้ยอมรับการมีจริงของสิ่งที่กำหนดโดยสัจพจน์ดังกล่าวมากขึ้นเท่านั้น (พิมพ์เพ็ญ เวชชาชีวะ. 2558. คำนำ) สุดท้ายใช้ตรรกศาสตร์พิสูจน์ข้อความที่สนใจโดยอาศัย คำนิยาม คำนิยาม และสัจพจน์ หรือทฤษฎีบทที่เคยพิสูจน์ไว้ก่อนหน้านี้ ข้อความนี้จะถูกเรียกว่า **ทฤษฎีบท** ระบบที่เกิดขึ้นในลักษณะเช่นนี้เรียกว่า **ระบบสัจพจน์** (Axiomatic system) ดังนั้นระบบสัจพจน์ประกอบไปด้วย

1. **คำนิยาม (Undefined term)** คือคำสามัญพื้นฐานที่ไม่สามารถอธิบายด้วยคำอื่นอย่างรัดกุม และเราก็คุ้นเคยกันมาจนเป็นที่เข้าใจตรงกันแล้ว เพราะถ้าต้องนิยามคำทุก ๆ คำที่จะใช้ก็จะทำให้เกิดการใช้คำที่ไม่ทราบความหมายไปนิยามคำอีกคำหนึ่ง หรือกล่าวอีกนัยก็คือคำหรือกลุ่มคำที่ตกลงกันว่าไม่ต้องให้คำจำกัดความ เพราะเข้าใจตรงกันได้เป็นสากล ตัวอย่างทั่วไปเช่น พ่อ แม่ สีขาว เป็นต้น ตัวอย่างทางเรขาคณิตเช่น จุด เส้น มุม ระนาบ เป็นต้น
2. **คำนิยาม (Defined term)** เป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นโดยคำนิยาม และ/หรือคำนิยามที่มีมาก่อนด้วยข้อความสั้น ๆ แต่รัดกุม ข้อความที่นำมาอธิบายคำนิยามเรียกว่า **บทนิยาม (Definition)** บทนิยามที่ดีควรให้ความหมายของคำนิยามเพียงความหมายเดียว ต้องไม่ประกอบด้วยข้อความขัดแย้งกันเองเมื่อกำหนดบทนิยามขึ้นแล้วต้องบอกได้ว่าสิ่งใดเป็นสิ่งใดไม่เป็น ดังตัวอย่างเช่น บทนิยามของจำนวนคู่และจำนวนคี่

จำนวนคู่ (Even number) คือจำนวนเต็มที่สามารถเขียนในรูป $2k$ สำหรับบางจำนวนเต็ม k

จำนวนคี่ (Odd number) คือจำนวนเต็มที่สามารถเขียนในรูป $2k + 1$ สำหรับบางจำนวนเต็ม k

ในวิชาทฤษฎีจำนวนให้ความหมายของจำนวนคู่ไว้ว่า "จำนวนคู่คือจำนวนเต็มที่ 2 หารลงตัว" เมื่อพิจารณาบทนิยามนี้ต้องให้ความหมายของคำว่า "หารลงตัว" เพื่อไม่ให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนเมื่อนำไปใช้ ดังนั้นจะให้ความหมายของการหารลงตัวก่อนนิยามจำนวนคู่ และนิยามจำนวนคี่คือจำนวนเต็มที่ 2 หารไม่ลงตัว แต่ถ้านิยามจำนวนคี่เป็น "จำนวนคี่คือจำนวนเต็มที่ไม่ใช่จำนวนคู่" ต้องอธิบายคำว่าไม่ใช่จำนวนคู่เพิ่มเติม ซึ่งมีความยุ่งยากในการนำไปใช้ อาจเกิดความสับสนได้ง่ายจึงไม่นิยมเขียนนิยามดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการเขียนบทนิยามทางคณิตศาสตร์นั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง ต้องเขียนให้เข้าใจตรงกันโดยอาศัย คำนิยาม และคำนิยามที่มีมาก่อน เพื่อให้บทนิยามเหล่านั้นสมบูรณ์และเป็นที่ยอมรับ

3. **สัจพจน์ (Axiom หรือ Postulate)** คือข้อความที่ยอมรับโดยไม่ต้องพิสูจน์ เป็นสิ่งพื้นฐานที่นักคณิตศาสตร์จะนำไปใช้ในการพิสูจน์ทฤษฎีบทต่าง ๆ เช่น **สัจพจน์เปอาโน (Peano's postulates)** ซึ่งกำหนดโดยนักคณิตศาสตร์ชาวอิตาลีที่ชื่อว่า จูเซปเป เปอาโน (Giuseppe Peano: 1858-1932) กล่าวถึงสิ่งที่กำหนดการมีจริงของจำนวนธรรมชาติ (Natural number) ไว้ 5 ข้อดังนี้

(P1) มีจำนวนธรรมชาติที่เรียกว่า **ศูนย์ (Zero)** เพียงจำนวนเดียวเท่านั้น

(P2) จำนวนธรรมชาติทุกจำนวนต้องมี **ตัวตามหลัง (Successor)** ที่เป็นจำนวนธรรมชาติเพียงตัวเดียวเท่านั้น

(P3) ศูนย์ไม่เป็นตัวตามหลังของจำนวนธรรมชาติใด

(P4) ถ้าจำนวนธรรมชาติสองจำนวนมีตัวตามหลังตัวเดียวกัน แล้วจำนวนธรรมชาติทั้งสองย่อมเป็นจำนวนเดียวกัน

- (P5) ถ้าเซต S เป็นเซตของจำนวนธรรมชาติที่สอดคล้อง 2 เงื่อนไขต่อไปนี้
- (1) 0 เป็นสมาชิกของ S
 - (2) ถ้า n เป็นสมาชิกของ S แล้วตัวตามหลังของ n เป็นสมาชิกของ S
- จะได้ว่าเซต S เป็นเซตของจำนวนธรรมชาติทั้งหมด

ในที่นี้ให้ **ศูนย์**เป็นคำนิยามซึ่งเป็นจำนวนเริ่มต้นของจำนวนธรรมชาติ และ**ตัวตามหลัง**เป็นอีกคำนิยามซึ่งคือจำนวนที่ถัดจากตัวที่สนใจ เช่น 1 เป็นตัวตามหลังของ 0 ซึ่งจะเขียนเป็นแผนภาพได้ดังนี้

$$0 \longrightarrow 1 \longrightarrow 2 \longrightarrow 3 \longrightarrow \dots$$

จะเห็นว่าทั้ง 5 ข้อสอดคล้องกับสมบัติของจำนวนธรรมชาติ ทำให้สัจพจน์ดังกล่าวได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง รวมถึงการนำไปสร้างทฤษฎีบทต่าง ๆ ของจำนวนธรรมชาติและสร้างระบบจำนวนจริง โดยเฉพาะ P5 นำไปใช้เป็นวิธีพิสูจน์ที่เรียกว่า อุปนัยเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical induction) ต่อไปจะกล่าวถึงสัจพจน์ที่สำคัญอีก 2 สัจพจน์คือ

สัจพจน์ยุคลิด (Euclid's postulates) คือสิ่งที่กำหนดการมีจริงของเรขาคณิต (Geometry)

- (E1) สามารถลากเส้นตรงจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง
- (E2) สามารถต่อส่วนเส้นตรงออกไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด
- (E3) สามารถสร้างวงกลมได้เมื่อกำหนดจุดศูนย์กลาง และระยะทางเป็นรัศมี
- (E4) มุมฉากทุกมุมเท่ากัน
- (E5) ถ้าเส้นตรงเส้นหนึ่งตัดเส้นตรงอีกสองเส้น ทำให้มุมภายในที่อยู่ข้างเดียวกันของเส้นตัดรวมกันน้อยกว่า 2 มุมฉาก ถ้าต่อเส้นตรงทั้งสองออกไปเรื่อย ๆ เส้นตรงทั้งสองจะตัดกันทางด้านที่มีมุมน้อยกว่ารวมกันน้อยกว่าสองมุมฉาก

สัจพจน์สนาม (Field axioms) คือสิ่งที่กำหนดการมีจริงของระบบจำนวนจริงที่ประกอบด้วยเซตการดำเนินการบวกและคูณ โดยมีสมบัติดังนี้

- (R1) ทุกจำนวนจริง x และ y จะได้ $x + y$ และ $x \cdot y$ เป็นจำนวนจริง
- (R2) ทุกจำนวนจริง x และ y จะได้ $x + y = y + x$ และ $x \cdot y = y \cdot x$
- (R3) ทุกจำนวนจริง x, y และ z จะได้ $(x + y) + z = x + (y + z)$ และ $(x \cdot y) \cdot z = x \cdot (y \cdot z)$
- (R4) ทุกจำนวนจริง x มีจำนวนจริง 0 จะได้ $x + 0 = x = 0 + x$
- (R5) ทุกจำนวนจริง x มีจำนวนจริง 1 จะได้ $x \cdot 1 = x = 1 \cdot x$
- (R6) ทุกจำนวนจริง x มีจำนวนจริง y จะได้ $x + y = 0 = y + x$
- (R7) ทุกจำนวนจริง $x \neq 0$ มีจำนวนจริง y จะได้ $x \cdot y = 1 = y \cdot x$
- (R8) ทุกจำนวนจริง x, y และ z จะได้ $x \cdot (y + z) = x \cdot y + x \cdot z$

สัจพจน์ยุคคิดเป็นสัจพจน์ที่มีการยอมรับมานับพันปี และนำไปสร้างสมบัติต่าง ๆ ทางเรขาคณิตมากมาย ในส่วนของสัจพจน์สนามเป็นข้อตกลงเบื้องต้นที่จะใช้ในการพิสูจน์สมบัติทางพีชคณิต จะกล่าวโดยละเอียดเรื่องระบบจำนวนจริง (บทที่ 8)

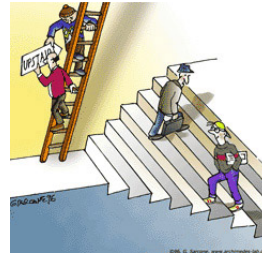
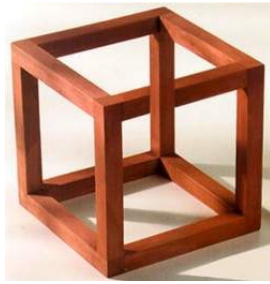
4. **ทฤษฎีบท (Theorem)** คือข้อความที่พิสูจน์ได้ด้วย คำนิยาม บทนิยาม สัจพจน์ และ/หรือ ทฤษฎีบทที่มีมาก่อน ภายใต้กฎเกณฑ์ทางตรรกศาสตร์ ทฤษฎีบทที่มีชื่อเสียงเช่น ทฤษฎีบทพีทาโกรัส ทฤษฎีบทหลักมูลเลขคณิต เป็นต้น ในการพิสูจน์ทฤษฎีบทบางทฤษฎีบทประกอบด้วยการพิสูจน์ที่มีความซับซ้อนและมีหลายขั้นตอน อาจนำความจริงขั้นตอนเหล่านั้นมาสรุปเพื่อนำไปอ้างอิงบทพิสูจน์ ทฤษฎีบทภายหลัง ความจริงของขั้นตอนที่แยกออกมาเรียกว่า **บทตั้ง (Lemma)** การพิสูจน์บทตั้งยังมีประโยชน์ในลักษณะที่ต้องมีการใช้บทตั้งเดียวกันไปพิสูจน์หลายทฤษฎีบท ซึ่งสามารถถูกนำเอาไปใช้ได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตามบทตั้งบางบทก็มีข้อยกเว้น คือเป็นบทตั้งที่สมมูลรูปแบบในตัวเช่นเดียวกับทฤษฎีบท อาทิ บทตั้งซอร์น (Zorn's lemma) และหลังจากพิสูจน์ทฤษฎีบทแล้วพบว่ามีความจริงบางประการเป็นผลพลอยได้ หรือเป็นกรณีเฉพาะของทฤษฎีบทนั้น อาจถูกนำมาเขียนขึ้นใหม่เรียกว่า **บทแทรก (Corollary)** โดยการพิสูจน์มักจะสั้นและกระชับ ข้อความบางอย่างที่คาดคะเนว่าน่าจะเป็นจริงตามประสบการณ์ แต่ยังไม่มีการพิสูจน์ตามหลักเกณฑ์ทางตรรกศาสตร์ และยังไม่เคยปรากฏความขัดแย้ง เรียกว่า **ข้อความคาดการณ์ (Conjecture)** การตรวจสอบว่าข้อความคาดการณ์นั้นเป็นจริงหรือไม่ ต้องใช้วิธีการพิสูจน์ที่ยอมรับตามหลักตรรกศาสตร์ เมื่อได้รับการพิสูจน์ข้อความคาดการณ์ก็จะเปลี่ยนเป็น **ทฤษฎีบท** ในที่สุด หรือไม่ก็หา ตัวอย่างค้าน (Counter example) เพื่อทำให้ข้อความคาดการณ์นั้นไม่จริง เช่น **ข้อความคาดการณ์ของแฟร์มา (Fermat's conjecture)** ที่กล่าวไว้ว่า

ถ้า n เป็นจำนวนเต็มที่มากกว่า 2 แล้วสมการ $x^n + y^n = z^n$
ไม่มีผลเฉลยเป็นจำนวนเต็มที่ไม่เป็นศูนย์

ซึ่งแฟร์มาตั้งข้อสังเกตเพิ่มจากทฤษฎีบทของพีทาโกรัส (กรณี $n = 2$) และเขายืนยันว่าพิสูจน์ได้สำเร็จแล้ว แต่มีนักคณิตศาสตร์เห็นบทพิสูจน์ในกรณีที่ $n = 4$ เท่านั้น ต่อมานักคณิตศาสตร์รุ่นหลัง ๆ ช่วยกันพิสูจน์จนเสร็จสมบูรณ์ในปี ค.ศ. 1994 ปัญหานี้ใช้เวลากว่า 300 ปี เพื่อเป็นเกียรติแก่แฟร์มาจึงเรียกข้อความคาดการณ์นี้ว่า **ทฤษฎีบทสุดท้ายของแฟร์มา (Fermat's last theorem)**

1.3 ปฏิทรรศน์

ปฏิทรรศน์ (Paradox) คือประโยคหรือข้อความที่เกิดขัดแย้งในตัวเอง หรือความขัดแย้งกันแต่จริง หรือข้อความที่มีลักษณะย้อนแย้งในตัวเอง หมายถึงเหตุการณ์ของประโยคที่เป็นจริงชัดเจนแต่สุดท้ายนำไปสู่ความขัดแย้งในตัวเอง (<http://mathworld.wolfram.com/Paradox.html> สืบค้น มีนาคม 2559)

รูปที่ 2 ตัวอย่างรูปภาพที่เกิดปฏิกิริยา

(ที่มา <http://mathminton.blogspot.com/2010/11/paradox-incpetion.html> สืบค้น มีนาคม 2559)

ต่อไปจะกล่าวถึงปฏิกิริยาที่มีชื่อเสียงในเรื่องทฤษฎีเซต นำเสนอโดยนักคณิตศาสตร์ชาวอังกฤษ ชื่อว่า เบอร์แทรนด์ รัสเซลล์ (Bertrand Russell) ในปี ค.ศ. 1901 ซึ่งต่อมาเรียกว่า ปฏิกิริยารัสเซลล์ (Russell's paradox) เขาได้ยกตัวอย่างสถานการณ์ในหมู่บ้านเล็ก ๆ แห่งหนึ่งที่มีช่างตัดผมเพียงคนเดียว ช่างตัดผมคนนั้นกล่าวขึ้นมานว่า

“ผู้ชายทุกคนในหมู่บ้านถ้าไม่ตัดผมเอง ก็ต้องถูกช่างตัดผมเป็นคนตัดให้”

คำถามคือ ใครเป็นคนตัดผมช่างตัดผม พิจารณา 2 กรณีต่อไปนี้

- ถ้าเขาตัดผมของตนเอง แสดงว่าเขาเป็นคนที่ไม่ได้ตัดผมของตนเอง
- ถ้าเขาไม่ได้ตัดผมของตนเอง แสดงว่าเขาถูกตนเองตัดผมให้

จะเห็นว่าเกิดข้อขัดแย้งเพราะเขาเป็นทั้งช่างตัดผมขณะเดียวกันก็เป็นผู้ชายในหมู่บ้าน การพูดประโยคดังกล่าวจึงเกิดปฏิกิริยาขึ้น บางครั้งจะเรียกว่า ปฏิกิริยาช่างตัดผม (Barber paradox)

รัสเซลล์ได้อธิบายว่าเกิดปฏิกิริยาชนิดนี้ในสัจพจน์ข้อที่ 2 ของคันทอร์ที่ชื่อว่า the axiom of abstraction (เกอร์ก คันทอร์ (Georg Cantor) เป็นนักคณิตศาสตร์ชาวเยอรมัน ผู้ริเริ่มใช้คำว่าเซตและเป็นผู้วางรากฐานและศึกษาเรื่องเซตอย่างจริงจัง หรือจะกล่าวได้ว่าเขาคือคนที่ทรงอิทธิพลในเรื่องทฤษฎีเซต) ที่กล่าวไว้ว่า

" เมื่อกำหนดสมบัติใดย่อมมีเซตประกอบด้วยสมบัตินั้น ๆ เสมอ "

เซต ๆ หนึ่งนิยามโดยเซตทุกเซตที่ไม่ได้มีตัวเองเป็นสมาชิก จะพบปัญหาคือเซตนั้นมีตนเองเป็นสมาชิกหรือไม่ นั่นคือสามารถสร้างเซต

$$\{X | X \notin X\}$$

ลักษณะนี้ได้หรือไม่ ทำให้เกิดปฏิกิริยาของรัสเซลล์ขึ้น ดังนั้นไม่สามารถสร้างเซตของเซตที่มีสมาชิกเป็นตัวเองได้นั่นเอง

การนำเสนอปฏิกิริยาของรัสเซลล์ทำให้นักคณิตศาสตร์ต้องระมัดระวังมากขึ้น เมื่อจะนิยามหรือสร้างระบบสัจพจน์ใหม่ ๆ ในทางคณิตศาสตร์ เพื่อไม่ให้ขัดแย้งกันเองอันจะนำไปสู่การไม่ยอมรับทางคณิตศาสตร์

ในปี 1905 นักคณิตศาสตร์ชาวฝรั่งเศสชื่อ จูลส์ ริชาร์ด (Jules Richard) ได้นำเสนอปฏิกิริยาในด้านประโยคทางตรรกศาสตร์ ตัวอย่างเช่น มีนักศึกษาผู้หนึ่งพูดขึ้นว่า

" นักศึกษาทุกคนพูดโกหก "

ประโยคนี้อาจสรุปได้ว่านักศึกษาคณะนี้พูดจริงหรือพูดโกหก พิจารณา 2 กรณีต่อไปนี้

- ถ้านักศึกษาคณะนี้พูดจริง แสดงว่านักศึกษาคณะนี้พูดโกหก
- ถ้านักศึกษาคณะนี้พูดโกหก แสดงว่านักศึกษาคณะนี้พูดจริง

จะเห็นว่าเกิดข้อขัดแย้งเพราะนักศึกษาคณะนี้พูดประโยคนี้อ้างถึงนักศึกษาทุกคนอันหมายรวมถึงตัวเขาเอง เข้าไปด้วย เรียกปฏิทรรศน์นี้ว่า **ปฏิทรรศน์ของริชาร์ด (Richard's paradox)**

ปฏิทรรศน์มีอีกหลายรูปแบบซึ่งพบเจอในสาขาวิชาอื่น ๆ เช่น

1. กรณีที่มีการย้อนกลับไปแก้ไขเหตุการณ์ในอดีต ที่จะส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ในปัจจุบัน เช่น การย้อนกลับไปฆ่าพ่อแม่ของตนเองก่อนที่ตนจะเกิด ก็เกิดข้อขัดแย้งทางเวลาว่า ตัวของเราเกิดมาได้อย่างไร เมื่อพ่อแม่ถูกฆ่าไปแล้ว เรียกว่า ปฏิทรรศน์เวลา (Time paradox) หรือปฏิทรรศน์คุณปู่ (Grandfather paradox)
2. ปฏิทรรศน์ฝาแฝด (Twin paradox) ซึ่งเป็นผลลัพธ์อันน่าฉงนที่สุดอันหนึ่งในทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์ ในสาขาวิทยาศาสตร์
3. ปฏิทรรศน์เพชรกับน้ำ (Diamond-water paradox) ในวิชาเศรษฐศาสตร์ กล่าวถึงกรณีที่ทำไมน้ำจึงถูกกว่าเพชร ทั้ง ๆ ที่คนต้องการน้ำมากกว่า
4. ปฏิทรรศน์ซีโน (Zeno's paradox) ในวิชาปรัชญา กล่าวถึงข้อสรุปที่ฟังดูแล้วขัดกันของซีโน จากตัวอย่างอันมีชื่อเสียงที่สุดของเขาก็คือ **อาคิลลีส (Achilles) แข่งกับเต่า** กล่าวคือ " เต่าแข่งกับอาคิลลีส โดยเต่าบอกให้อาคิลลีสต่อให้สิบเมตร ซึ่งอาคิลลีสก็ตกลง แต่ก่อนจะเริ่มแข่งกัน เต่าก็บอกกับอาคิลลีสว่า ถ้าอาคิลลีสจะเดินทันเต่าจะต้องเดินผ่านครึ่งทางให้ได้ซะก่อน อาคิลลีสก็เห็นด้วยกับที่เต่าบอก "

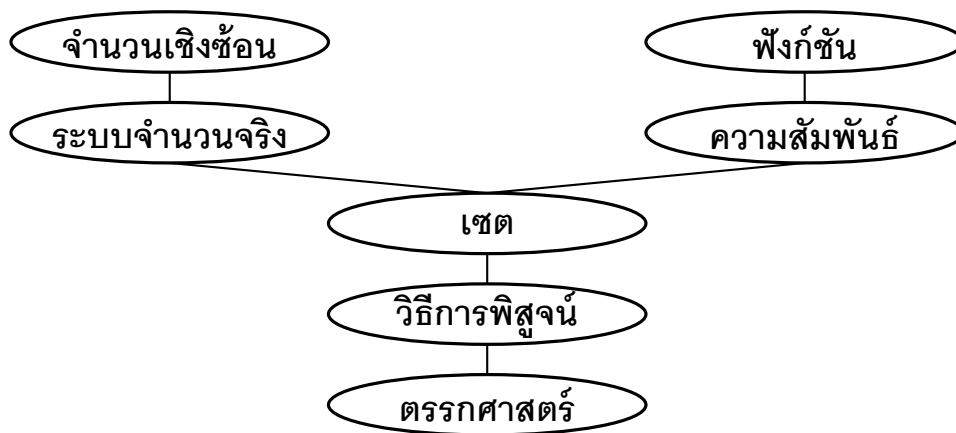
1.4 ความสำคัญของหลักการคณิตศาสตร์

เมื่อกล่าวถึงคณิตศาสตร์หลายคนคงนึกถึงตัวเลขหรือการคำนวณ ซึ่งเป็นผลมาจากความคุ้นเคยในการพบเห็นและใช้งานในชีวิตประจำวัน แท้จริงแล้วคณิตศาสตร์ไม่ได้หมายถึงตัวเลขและการคำนวณเพียงอย่างเดียว แต่หมายรวมถึงการให้เหตุผลอย่างเป็นระบบ และมีโครงสร้างที่ชัดเจน เพื่ออธิบายสิ่งต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นอย่างรัดกุมและนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ หรือทำให้เราเข้าใจธรรมชาติยิ่งขึ้น

การเรียนคณิตศาสตร์นั้น ผู้เรียนต้องมีความรู้ความเข้าใจหลักพื้นฐานเป็นอย่างดีเสียก่อน จึงจะทำให้สามารถเรียนต่อในระดับสูงขึ้นไปได้ ซึ่งพื้นฐานเหล่านั้นเรียกว่า "หลักการคณิตศาสตร์" ดังมีการเปรียบเทียบในหนังสือหลักคณิตศาสตร์ของ กรรณิการ์ กวัคเพทวร์ย์ (2542) กล่าวคือ "หลักการคณิตศาสตร์" ถ้าเปรียบกับต้นไม้ ก็เหมือนส่วนที่เป็น "รากแก้ว" ของต้นไม้ ซึ่งถ้ารากแก้วของต้นไม้แข็งแรง หยั่งลงลึก ต้นไม้ก็จะสามารถเติบโตจากต้นไม้เล็กเป็นต้นไม้ใหญ่ที่มั่นคง แข็งแรง เป็นที่พึ่งพิงของสรรพสิ่ง และช่วยจรรโลง

โลกให้สวยงามน่าอยู่ คณิตศาสตร์ก็เช่นกัน ถ้าผู้ใดมีความรู้ความเข้าใจ "หลักการคณิตศาสตร์" อย่างลึกซึ้งและแม่นยำแล้ว ผู้นั้นก็ย่อมจะมีความสามารถในการเรียนคณิตศาสตร์หรือศาสตร์อื่นที่สูงขึ้นไปได้อย่างดี

หลักการคณิตศาสตร์นั้นต้องเริ่มต้นจากความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับตรรกศาสตร์เป็นอันดับแรก ซึ่งเป็นข้อตกลงเบื้องต้นที่จะใช้ในการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ในคณิตศาสตร์ จึงกล่าวได้ว่าตรรกศาสตร์เป็นพื้นฐานอย่างแรกที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการเข้าใจคณิตศาสตร์ระดับสูงนั่นเอง แผนภาพต่อไปนี้แสดงถึงความสัมพันธ์ของเนื้อหาในแต่ละเรื่องของหลักการคณิตศาสตร์ ซึ่งจะกล่าวไว้ในตำราเล่มนี้

รูปที่ 3 แผนภาพแสดงโครงสร้างวิชาหลักการคณิตศาสตร์สำหรับครู

เห็นได้ว่าตรรกศาสตร์เป็นพื้นฐานที่สำคัญในแต่ละเรื่อง เมื่อมีความเข้าใจเกี่ยวกับตรรกศาสตร์ดีแล้วจะนำไปอ้างเหตุผลหรือการพิสูจน์ซึ่งเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบข้อความทางคณิตศาสตร์ ทำให้เกิดการยอมรับข้อความต่าง ๆ ที่กล่าวอ้างว่าเป็นจริง ต่อมาพื้นฐานเกี่ยวกับเซตซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของหลักการคณิตศาสตร์ เพราะทุกอย่างในคณิตศาสตร์ล้วนสัมพันธ์เกี่ยวกับเซตทั้งสิ้น จึงถือว่าเซตเป็นมูลฐาน (Fundamental) ทางคณิตศาสตร์ เพราะว่าทฤษฎีบทต่าง ๆ ล้วนมีเซตเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นพื้นฐานเกือบทั้งหมด ความสัมพันธ์ในธรรมชาติที่พบเจอมีมากมาย ความสัมพันธ์เหล่านั้นไม่ต่างจากคณิตศาสตร์เท่าไรนัก เพียงแต่ในคณิตศาสตร์มีการนิยามที่รัดกุมและสร้างสัญลักษณ์ขึ้นมาเพื่อใช้อธิบายให้สะดวกในการนำไปใช้งาน และศึกษาสมบัติต่าง ๆ เพื่ออธิบายสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ และพื้นฐานในการนิยามฟังก์ชันอันเปรียบเหมือนเครื่องจักรเมื่อ นำเข้า (Input) สิ่งเดียวกันเข้าไปแล้วย่อมได้ นำออก (Output) สิ่งเดียวกันเสมอ เช่น เครื่องคิดเลขเมื่อเรากดตามเมื่อกดแป้น $1+2$ เข้าในเครื่องเมื่อแล้วกดเครื่องหมายเท่ากับ จะมีผลลัพธ์คือ 3 เสมอ ฟังก์ชันนั้นเป็นพื้นฐานสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่จำเป็นต่อการเรียนรู้คณิตศาสตร์ในระดับสูง อันจะทำให้เข้าใจคณิตศาสตร์ที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ในส่วนของหัวข้อระบบจำนวนจริงกล่าวถึงสัญพจน์สนามอันเป็นข้อตกลงในเบื้องต้นของระบบ แล้วนำไปพิสูจน์สมบัติต่าง ๆ ของจำนวนจริงอันเป็นต้นแบบในการศึกษาระบบอื่น ๆ ต่อไป เช่น ระบบจำนวนเชิงซ้อน

จากที่กล่าวมาหลักการคณิตศาสตร์นั้นมีความสำคัญ อันจะเป็นพื้นฐานดังรากแก้วที่จะทำให้ต้นไม้เติบโตและแข็งแรง และแผ่กิ่งก้านปกคลุมไปทั่วทุกทิศทาง ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคมได้ ผู้เรียน

ควรให้นักศึกษาขยันทบทวนเพื่อทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งอันจะทำให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาคณิตศาสตร์ในระดับต่อไปได้

1.5 การจัดการเรียนรู้แบบ 5E

ในวิชาหลักการคณิตศาสตร์สำหรับครู มีเนื้อหาบางส่วนที่สอดคล้องกับเนื้อหาในระดับมัธยมศึกษา ประกอบไปด้วย ตรรกศาสตร์ เซต ความสัมพันธ์ ฟังก์ชัน ระบบจำนวนจริง และจำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น ซึ่งบรรจุไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งจะกล่าวละเอียดในแต่ละบทต่อไป ดังนั้นในหัวข้อนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงการจัดการเรียนรู้ในเรื่องเหล่านั้น เพื่อเป็นแนวทางแก่ผู้เรียน

ในการจัดการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ผู้สอนสามารถจัดให้ผู้เรียนได้รู้จักการกำหนดปัญหา และได้ลงมือศึกษา สำรวจ เพื่อแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง โดยแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบ 5E (5E Model) เป็นรูปแบบการสอนแบบสืบเสาะหาความรู้ของสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท., 2546) ประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญดังนี้

1. **ขั้นสร้างความสนใจ (Engagement)** เป็นการนำเข้าสู่บทเรียนหรือเรื่องที่สนใจซึ่งเกิดขึ้นจากความสงสัย หรืออาจเริ่มจากความสนใจของตัวนักเรียนเองหรือเกิดจากการอภิปรายภายในกลุ่ม เรื่องที่น่าสนใจอาจมาจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่ในช่วงเวลานั้น หรือเป็นเรื่องที่เชื่อมโยงกับความรู้เดิมที่เพิ่งเรียนรู้มาแล้ว เป็นตัวกระตุ้นให้นักเรียนสร้างคำถาม กำหนดประเด็นที่ศึกษา ในกรณีที่ไม่มีประเด็นใดที่น่าสนใจ ครูอาจให้ศึกษาจากสื่อต่าง ๆ หรือเป็นผู้กระตุ้นด้วยการเสนอด้วยประเด็นขึ้นมาก่อน แต่ไม่ควรบังคับให้นักเรียนยอมรับประเด็นหรือคำถามที่ครูกำลังสนใจเป็นเรื่องที่จะใช้ศึกษา เมื่อมีคำถามที่น่าสนใจและนักเรียนส่วนใหญ่ยอมรับให้เป็นประเด็นที่ต้องการศึกษา จึงร่วมกันกำหนดขอบเขตและแจกแจงรายละเอียดของเรื่องที่จะศึกษาให้มีความชัดเจนมากขึ้น อาจรวมทั้งการรับรู้ประสบการณ์เดิม หรือความรู้จากแหล่งต่าง ๆ ที่จะช่วยให้นำไปสู่ความเข้าใจเรื่องหรือประเด็นที่จะศึกษามากขึ้น และมีแนวทางที่ใช้ในการสำรวจตรวจสอบอย่างหลากหลาย
2. **ขั้นสำรวจค้นหา (Exploration)** เมื่อทำความเข้าใจในประเด็นหรือคำถามที่สนใจจะศึกษาอย่างถ่องแท้แล้ว ก็มีการวางแผนกำหนดแนวทางสำหรับการตรวจสอบตั้งสมมติฐาน กำหนดทางเลือกที่เป็นไปได้ ลงมือปฏิบัติเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ข้อเสนอแนะ หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ วิธีการตรวจสอบอาจทำได้หลายวิธี เช่นทำการทดลอง ทำกิจกรรมภาคสนาม การใช้คอมพิวเตอร์เพื่อช่วยสร้างสถานการณ์จำลอง (Simulation) การศึกษาหาข้อมูลจากเอกสารอ้างอิงหรือจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลอย่างเพียงพอที่จะใช้ในขั้นต่อไป
3. **ขั้นอธิบายและลงข้อสรุป (Explanation)** เมื่อได้ข้อมูลอย่างเพียงพอจากการสำรวจตรวจสอบแล้ว จึงนำข้อมูลข้อเสนอแนะที่ได้วิเคราะห์ แปลผล สรุปผลและนำเสนอผลที่ได้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น บรรยายสรุป สร้างแบบจำลองทางคณิตศาสตร์ หรือรูปวาด สร้างตาราง เป็นต้น การค้นพบในขั้นนี้

อาจเป็นไปได้หลายทาง เช่น สนับสนุนสมมติฐานที่ตั้งไว้ ได้แย้งกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ หรือไม่เกี่ยวข้อง กับประเด็นที่ได้กำหนดไว้ แต่ผลที่ได้จะอยู่ในรูปใดก็สามารถสร้างความรู้และช่วยให้เกิดการเรียนรู้ ได้

4. **ขั้นขยายความรู้ (Elaboration)** เป็นการนำความรู้ที่สร้างขึ้นไปเชื่อมโยงกับความรู้เดิมหรือความคิดที่ได้ค้นคว้าเพิ่มเติมหรือนำแบบจำลองหรือข้อสรุปที่ได้ไปใช้อธิบายสถานการณ์หรือเหตุการณ์อื่น ๆ ถ้าใช้อธิบายเรื่องต่าง ๆ ได้มากก็แสดงว่าข้อจำกัดน้อย ซึ่งจะช่วยให้เชื่อมโยงกับเรื่องต่าง ๆ และทำให้เกิดความรู้กว้างขวางขึ้น
5. **ขั้นประเมิน (Evaluation)** เป็นการประเมินการเรียนรู้ด้วยกระบวนการต่าง ๆ ว่านักเรียนมีความรู้ อะไรบ้าง อย่างไร และมีความรู้มากน้อยเพียงใด จากขั้นนี้จะนำไปสู่การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ใน เรื่องอื่น ๆ การนำความรู้หรือแบบจำลองไปใช้อธิบายหรือประยุกต์ใช้กับเหตุการณ์หรือเรื่องอื่น ๆ จะ นำไปสู่ข้อโต้แย้งหรือข้อจำกัดซึ่งจะก่อให้เกิดประเด็นหรือคำถาม หรือปัญหาที่จะต้องสำรวจตรวจสอบต่อไป ทำให้เกิดเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกันไปเรื่อย ๆ จึงเรียกว่า วงจรการสอบถาม (Inquiry cycle) กระบวนการสืบเสาะหาความรู้จะช่วยให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ทั้งเนื้อหาหลักและหลักการ ทฤษฎี ตลอดจนลงมือปฏิบัติ เพื่อให้ได้ความรู้ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการเรียนต่อไป

กระบวนการจัดการเรียนรู้แบบ 5E เป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้ที่เน้น การพัฒนาความสามารถในการ แก้ปัญหา ด้วยวิธีการฝึกให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาค้นคว้าหาความรู้โดยผู้สอนตั้งคำถาม เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนใช้ กระบวนการทางความคิดหาเหตุผลจนพบความรู้หรือแนวทางในการแก้ปัญหาที่ถูกต้องด้วยตนเอง สรุป เป็นหลักการ กฎเกณฑ์ หรือวิธีการในการแก้ปัญหาและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการควบคุม ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง หรือสร้างสรรค์ สิ่งแวดล้อมในสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง (พัชร์มณฑา ศรีสว่าง, ประสิทธิ์ ทองแจ่ม และ สุรพล เนาวรัตน์. 2558)

สรุป

ในบทแรกของตำราเล่มนี้จะชี้ให้เห็นถึงธรรมชาติและโครงสร้างทางคณิตศาสตร์ อันมีแนวคิดจาก การสังเกตธรรมชาติ จนได้มาซึ่งคำนิยามและระบบสัจพจน์ รวมถึงการสร้างบทนิยาม ทฤษฎีบท และ การคาดการณ์ข้อความที่คิดว่าจะเป็นจริงโดยผ่านกระบวนการพิสูจน์คือการให้เหตุผลอย่างเป็นระบบ จนสุดท้ายออกมาเป็นทฤษฎีบท หรือไม่ข้อคาดการณ์นั้นก็เป็นที่ชัดเจนเมื่อมีผู้พบตัวอย่างอย่างค้ำน แต่การ กำหนดสัจพจน์บางอย่างอาจจะทำให้เกิดข้อขัดแย้งที่เป็นจริงที่เรียกว่าปฏิทรรศน์ เช่นสัจพจน์ข้อที่ 2 เขตของคันทอรีในเรื่องทฤษฎีเซต ทำให้นักคณิตศาสตร์ต้องระมัดระวังการกำหนดสัจพจน์ต่าง ๆ มากยิ่ง ขึ้น ประเด็นสุดท้ายในบทนี้ก็คือความสำคัญของหลักการคณิตศาสตร์ ได้อธิบายให้เห็นว่าเป็นรากฐานที่ สำคัญของคณิตศาสตร์ ซึ่งจะนำไปใช้ทำความเข้าใจในคณิตศาสตร์ระดับสูงต่อไป

คำถามท้ายบท

1. จากคำกล่าวที่ว่า "คณิตศาสตร์เป็นศิลปะอย่างหนึ่ง" จงยกตัวอย่างพร้อมอธิบายโดยสังเขป
2. จงบอกองค์ประกอบของระบบสัจพจน์
3. จงยกตัวอย่างสัจพจน์ที่คุณรู้จักมาอย่างน้อย 2 สัจพจน์
4. จงอธิบายปฏิทรรศน์ของแต่ละเหตุการณ์ต่อไปนี้
 - 4.1 ชายคนหนึ่งสอบถามนาย A และ B นาย A พูดว่า "นาย B พูดแต่เรื่องโกหก" ส่วนนาย B ก็พูดว่า "นาย A พูดแต่ความจริง" แล้วใครพูดความจริง ใครพูดโกหกกันแน่
 - 4.2 จระเข้ขโมยลูกของชายผู้หนึ่งไป แต่มันให้คำสัญญาว่า มันจะคืนลูกให้หากชายผู้นั้นทนายใจมัน ได้ถูกต้องว่ามันจะทำอะไร ชายผู้นั้นเดาใจมันว่า "เขาจะไม่ได้ลูกกลับคืนมา"
 - 4.3 เต่าแข่งกับอาคีลีส โดยเต่าบอกให้อาคีลีสต่อให้สิบเมตร ซึ่งอาคีลีสก็ตกลง แต่ก่อนจะเริ่มแข่งกัน เต่าก็บอกกับอาคีลีสว่า ถ้าอาคีลีสจะเดินทันเต่าจะต้องเดินผ่านครึ่งทางให้ได้ซะก่อน อาคีลีสก็เห็นด้วยกับที่เต่าบอก อาคีลีสจะชนะเต่าได้หรือไม่

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิกา กวักเพฑูรย์. (2542). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิมพ์เพ็ญ เวชชาชีวะ. (2558). **ระบบจำนวน**. กรุงเทพฯ : วี.พริ้นท์(1991).
- อัมพร ม้าคนอง. (2558). **คณิตศาสตร์สำหรับครูมัธยม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พัทธรณิกา ศรีสว่าง, ประสิทธิ์ ทองแจ่ม และ สุรพล เนาวรัตน์. (2558). **ผลการใช้กระบวนการจัดการเรียนรู้แบบ 5E วิชาคณิตศาสตร์ เรื่องเซต สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4**. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่ 9 ฉบับพิเศษ เมษายน พ.ศ. 2558.
- Pual Glendinning. (2012). **Maths in minutes**. London, England: Quercus Editions Ltd.
- <http://mathworld.wolfram.com/Paradox.html> สืบค้น มีนาคม 2559.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 2

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ประพจน์
2. สมมูลของประพจน์
3. สัจนิรันดร์
4. การอ้างเหตุผล
5. ตัวบ่งปริมาณ
6. การจัดการเรียนรู้เรื่องตรรกศาสตร์

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. บอกได้ว่าประโยคใดเป็นประพจน์
2. ตรวจสอบได้ว่าประพจน์ใดสมมูลกัน
3. ตรวจสอบได้ว่าประพจน์ใดเป็นสัจนิรันดร์
4. สามารถอ้างเหตุผลได้อย่างสมเหตุสมผล
5. สามารถเขียนข้อความในรูปตัวบ่งปริมาณได้
6. เข้าใจการจัดการเรียนรู้เรื่องตรรกศาสตร์

วิธีและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. วิธีสอน

- 1.1 วิธีสอนแบบบรรยาย ประกอบสื่ออิเล็กทรอนิกส์
- 1.2 ใช้สื่อทางอินเทอร์เน็ต และให้แต่ละคนแสดงความคิดเห็น
- 1.3 วิธีสอนแบบอภิปราย โดยให้หัวข้อเป็นกลุ่มและมานำเสนอหน้าชั้น

2. กิจกรรมการเรียนการสอน

- 2.1 บรรยายสรุปโดยใช้สื่อการสอนประกอบ
- 2.2 ให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากชุดการสอน หนังสือ ตำรา เอกสารเพิ่มเติม และสื่อออนไลน์
- 2.3 อภิปรายรายกลุ่มตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมาย

สื่อการเรียนการสอน

1. ชุดการสอน เรื่อง "ตรรกศาสตร์"
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เรื่อง "ตรรกศาสตร์"
3. หนังสือ ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตการตอบคำถามและตั้งคำถามของผู้เรียนในระหว่างการบรรยายและซักถาม
2. วัดผลจากการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียนตามเนื้อหาที่ได้รับมอบหมาย
3. ตรวจ assignment บันทึกคะแนนลงในใบบันทึกคะแนน
4. ตรวจการทำการบ้าน บันทึกลงในบันทึกผลงาน

บทที่ 2

ตรรกศาสตร์

ตรรกศาสตร์ เมื่อแปลตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 หมายถึงปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยการคิดหาเหตุผลว่าจะสมเหตุสมผลหรือไม่ ตรงกับคำว่า **logic** ในภาษาอังกฤษ ตรรกศาสตร์นั้นมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดโครงสร้างของการเขียนข้อความทางคณิตศาสตร์ รวมถึงการให้เหตุผลอย่างเป็นระบบเพื่อยืนยันว่าข้อความเหล่านั้นเป็นจริงหรือเป็นเท็จ ตรรกศาสตร์มีบทบาทสำคัญมากในการทำให้เราได้ข้อสรุปและข้อโต้แย้งต่าง ๆ จากเหตุที่เรามี และยังมีส่วนอย่างมากในการทำให้เราได้กฎเกณฑ์และทฤษฎีบทต่าง ๆ ทั้งในด้านคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์อย่างสมเหตุสมผล และสามารถนำไปประยุกต์ได้อย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์ (กรรณิกา กวักเพฑูรย์. 2542. หน้า1) จะเห็นได้ว่าทฤษฎีบทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนมาจากการให้เหตุผลเชิงตรรกศาสตร์ทั้งสิ้น จึงเป็นหลักการที่ทุกคนต้องยอมรับเพื่อให้ได้มาซึ่งความจริงเหล่านั้น

ในบทนี้จะกล่าวถึงประพจน์ การนำประพจน์เหล่านั้นมาเชื่อมกันด้วยตัวเชื่อม ศึกษาประพจน์ที่มีความหมายเดียวกันหรือเรียกว่าประพจน์ที่สมมูลกัน ประพจน์ที่มีค่าความจริงเป็นจริงเพียงอย่างเดียวที่เรียกว่าสัจนิรันดร์ กล่าวถึงการอ้างเหตุผลอย่างสมเหตุสมผลอันเป็นพื้นฐานของวิธีการพิสูจน์ในบทต่อไป และการเปลี่ยนประโยคภาษาให้เป็นประโยคสัญลักษณ์โดยใช้ตัวบ่งปริมาณ สุดท้ายจะนำเสนอตัวอย่างแนวการสอนตรรกศาสตร์ในระดับมัธยมสำหรับครูคณิตศาสตร์

2.1 ประพจน์

ประโยคในบทนิยามหรือทฤษฎีบทในทางคณิตศาสตร์ อาจเหมือนประโยคทั่วไปแต่จริงแล้วมีลักษณะการเขียนเฉพาะตัว โดยที่ข้อความเหล่านั้นถูกเขียนตามหลักตรรกศาสตร์ จะทำให้สื่อความหมายของผู้เขียนได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้จึงต้องศึกษารูปแบบของข้อความทางตรรกศาสตร์เพื่อนำไปใช้ได้ถูกต้อง

ข้อความที่น่าสนใจทางคณิตศาสตร์เป็นข้อความที่เราตัดสินใจได้ว่า ต้องเป็นจริงหรือเป็นเท็จอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น จะเป็นทั้งสองอย่างไม่ได้ กล่าวคือถ้าข้อความใดไม่เป็นจริงแล้วข้อความนั้นต้องเป็นเท็จในนัยกลับกัน ถ้าข้อความใดไม่เป็นเท็จแล้วข้อความนั้นต้องเป็นจริง (พัฒน์ อุดมกะวานิช. 2559. หน้า 2) เรียกข้อความหรือประโยคเหล่านั้นว่า **ประพจน์ (Proposition หรือ Statement)** ดังบทนิยามต่อไปนี้

บทนิยาม 2.1.1 ประพจน์ คือประโยคหรือข้อความที่มีค่าความจริง (Truth value) เป็นจริง (True) หรือค่าความจริงเป็นเท็จ (False) อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว

ตัวอย่าง 2.1.2 จงพิจารณาว่าประโยคต่อไปนี้นี้เป็นประพจน์หรือไม่ ถ้าเป็นประพจน์ให้บอกค่าความจริงของประพจน์เหล่านั้น

1. พระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก	เป็นประพจน์	ค่าความจริงเป็นจริง
2. เขาเป็นคนอังกฤษ	ไม่เป็นประพจน์	
3. กรุณา เปิดหน้าต่างให้ฉันหน่อย	ไม่เป็นประพจน์	
4. คุณมาทำอะไรที่นี่	ไม่เป็นประพจน์	
5. จังหวัดเลยไม่อยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย	เป็นประพจน์	ค่าความจริงเป็นเท็จ
6. คุณพระช่วย !	ไม่เป็นประพจน์	
7. พี่ต้องพาฉันไปดูหนังนะ	ไม่เป็นประพจน์	
8. $x > 1$	ไม่เป็นประพจน์	
9. จำนวนเฉพาะทุกจำนวนเป็นจำนวนคี่	เป็นประพจน์	ค่าความจริงเป็นเท็จ

จากตัวอย่าง 2.1.2 ข้อ 3 เป็นประโยคขอร้อง ข้อ 4 เป็นประโยคคำถาม ข้อ 7 เป็นประโยคคำสั่ง และข้อ 6 เป็นคำอุทาน ไม่เป็นประพจน์เพราะไม่สามารถหาค่าความจริงได้ ในส่วนของข้อ 2 "เขาเป็นคนอังกฤษ" ถ้า "เขา" หมายถึง ณเดช ข้อความนี้จะเป็นประพจน์เพราะมีค่าความจริงเป็นเท็จ จะเรียก "เขา" ว่าตัวแปร ในทำนองเดียวกันข้อ 8 มี x เป็นตัวแปร ถ้าทราบว่า x คืออะไรจะทำให้ข้อความดังกล่าวเป็นประพจน์ ข้อความลักษณะนี้เรียกว่า **ประโยคเปิด (Open sentence)** ดังจะกล่าวต่อไปในบทนิยาม 2.5.1

จากตัวอย่าง 2.1.2 ข้อ 1, 5 และ 9 เป็นประโยคเดี่ยวที่เป็นประพจน์ซึ่งเรียกว่า **ประพจน์เชิงเดี่ยว (Single statement)** ต่อไปจะกล่าวถึงประพจน์ที่มี **ตัวเชื่อม (Connective)** เรียกว่า **ประพจน์เชิงประกอบ (Compound statement)** ตัวเชื่อมประพจน์มี 5 ชนิดคือ

1. และ	2. หรือ	3. ถ้า...แล้ว	4. ก็ต่อเมื่อ	5. นิเสธ

บทนิยาม 2.1.3 ให้ p, q เป็นประพจน์ **ข้อความเชื่อม (Conjunction)** ของ p และ q เขียนแทนด้วย

$$p \wedge q \quad \text{อ่านว่า} \quad p \text{ และ } q \quad (p \text{ and } q)$$

จะมีค่าความจริงเป็นจริงได้เพียงกรณีเดียวเท่านั้นคือ p และ q มีค่าความจริงเป็นจริง

สรุปค่าความจริงในแต่ละกรณีตามตารางดังต่อไปนี้ซึ่งเรียกว่า **ตารางค่าความจริง (Truth table)** เมื่อ p และ q เป็นประพจน์ และ T แทนค่าความจริงเป็นจริง F แทนค่าความจริงเป็นเท็จ

p	q	$p \wedge q$
T	T	T
T	F	F
F	T	F
F	F	F

ตารางที่ 1 ค่าความจริงของข้อความร่วม $p \wedge q$

ตัวอย่าง 2.1.4 จงพิจารณาค่าความจริงของประพจน์ต่อไปนี้

1. อังกฤษเป็นประเทศในยุโรปและไทยเป็นประเทศเอเชีย ค่าความจริงเป็นจริง
2. 2 เป็นจำนวนคู่ และ 1.2 เป็นจำนวนนับ ค่าความจริงเป็นเท็จ
3. $2 \neq 3$ และ $2 \neq 2$ ค่าความจริงเป็นเท็จ

บทนิยาม 2.1.5 ให้ p, q เป็นประพจน์ **ข้อความเลือก (Disjunction)** ของ p และ q เขียนแทนด้วย

$p \vee q$ อ่านว่า p หรือ q (p or q)

จะมีค่าความจริงเป็นเท็จได้เพียงกรณีเดียวเท่านั้นคือ p และ q มีค่าความจริงเป็นเท็จ สรุปค่าความจริงในแต่ละกรณีตามตารางดังต่อไปนี้

p	q	$p \vee q$
T	T	T
T	F	T
F	T	T
F	F	F

ตารางที่ 2 ค่าความจริงของข้อความเลือก $p \vee q$

ตัวอย่าง 2.1.6 จงพิจารณาค่าความจริงของประพจน์ต่อไปนี้

1. ประเทศไทยติดกับประเทศลาวหรือญี่ปุ่นเป็นประเทศในเอเชีย ค่าความจริงเป็นจริง
2. 2 เป็นจำนวนคี่ หรือ 3 เป็นจำนวนคู่ ค่าความจริงเป็นเท็จ
3. $8 < 8$ หรือ $8 = 8$ ค่าความจริงเป็นจริง

บทนิยาม 2.1.7 ให้ p, q เป็นประพจน์ **ข้อความแบบเงื่อนไข (Conditional statement/Implication)** ของ p และ q เขียนแทนด้วย

$p \rightarrow q$ อ่านว่า ถ้า p แล้ว q (if p then q)

เรียก p ว่า **เหตุ (Hypothesis)** และเรียก q ว่า **ผล (Conclusion)** จะมีค่าความจริงเป็นเท็จได้เพียงกรณีเดียวเท่านั้นคือ p มีค่าความจริงเป็นจริง และ q มีค่าความจริงเป็นเท็จ และเรียก $q \rightarrow p$ ว่า **บทกลับ (Converse)** ของ $p \rightarrow q$ สรุปค่าความจริงในแต่ละกรณีตามตารางดังต่อไปนี้

p	q	$p \rightarrow q$
T	T	T
T	F	F
F	T	T
F	F	T

ตารางที่ 3 ค่าความจริงของข้อความแบบมีเงื่อนไข $p \rightarrow q$

เราอาจจะพบข้อความ $p \rightarrow q$ ในรูปแบบอื่น ๆ เช่น

q ถ้า p (q if p)

p ทำให้ได้ q (p implies q)

p เป็นเงื่อนไขที่เพียงพอของ q (p is a sufficient condition for q)

q เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของ p (q is a necessary condition for p)

ตัวอย่าง 2.1.8 จงพิจารณาค่าความจริงของประพจน์ต่อไปนี้

1. ถ้า iPhone เป็นโทรศัพท์ แล้ววฟเป็นสัตว์น้ำ	ค่าความจริงเป็นจริง
2. ถ้า 2 เป็นจำนวนคี่ แล้ว 1 เป็นจำนวนนับ	ค่าความจริงเป็นจริง
3. ถ้า $1 + 3 + 5 = 9$ แล้ว $2 \times 3 = 23$	ค่าความจริงเป็นเท็จ
4. ถ้า $9 \cdot 0 = 9$ แล้วเชียงใหม่อยู่ภาคใต้ของประเทศไทย	ค่าความจริงเป็นจริง

จากบทนิยามของตัวเชื่อมข้างต้นจะได้ข้อสังเกตดังต่อไปนี้ เมื่อให้ p เป็นประพจน์ใด ๆ

- $F \wedge p$ มีค่าความจริงเป็น F
- $T \vee p$ มีค่าความจริงเป็น T
- $F \rightarrow p$ มีค่าความจริงเป็น T
- $p \rightarrow T$ มีค่าความจริงเป็น T

บทนิยาม 2.1.9 ให้ p, q เป็นประพจน์ **ข้อความแบบเงื่อนไขสองทาง** (Biconditional statement) ของ p และ q เขียนแทนด้วย

$$p \leftrightarrow q \quad \text{อ่านว่า} \quad p \text{ ก็ต่อเมื่อ } q \quad (p \text{ if and only if } q, \quad p \text{ iff } q)$$

เป็นการเชื่อมกันของสองเงื่อนไขคือ $(p \rightarrow q)$ และ $\wedge(q \rightarrow p)$ ซึ่งจะมีค่าความจริงเป็นจริงเหมือนกับข้อความ $(p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow p)$ สรุปค่าความจริงในแต่ละกรณีตามตารางดังต่อไปนี้

p	q	$(p \rightarrow q)$	$(q \rightarrow p)$	$(p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow p)$	$p \leftrightarrow q$
T	T	T	T	T	T
T	F	F	T	F	F
F	T	T	F	F	F
F	F	T	T	T	T

ตารางที่ 4 ค่าความจริงของข้อความแบบผันกลับได้ $p \leftrightarrow q$

ตัวอย่าง 2.1.10 จงพิจารณาค่าความจริงของประพจน์ต่อไปนี้

1. 1 เป็นจำนวนคู่ ก็ต่อเมื่อ 5 เป็นจำนวนนับ	ค่าความจริงเป็นเท็จ
2. สุนัขมีเขา ก็ต่อเมื่อ $1 + 1 = 2$	ค่าความจริงเป็นเท็จ
3. $2^{-2} = 1$ ก็ต่อเมื่อ $3 > 7$	ค่าความจริงเป็นจริง
4. $1 = 1$ ก็ต่อเมื่อ นกขมิ้นบินไม่ได้	ค่าความจริงเป็นเท็จ

ต่อไปจะกล่าวถึง **นิเสธของประพจน์** (Negation of proposition) หมายถึงประพจน์ที่มีค่าความจริงตรงข้ามกับประพจน์นั้น ดังนิยามต่อไปนี้

บทนิยาม 2.1.11 ให้ p เป็นประพจน์ แล้ว **นิเสธของประพจน์** ของ p เขียนแทนด้วย

$$\sim p \quad \text{อ่านว่า} \quad \text{นิเสธ } p \quad (\text{not } p)$$

จะมีค่าความจริงตรงข้ามกับ p

p	$\sim p$
T	F
F	T

ตารางที่ 5 ค่าความจริงของ $\sim p$

ตัวอย่าง 2.1.12 จงหานิเสธของประพจน์ต่อไปนี้

1. อังกฤษเป็นประเทศในทวีปเอเชีย	นิเสธคือ อังกฤษไม่เป็นประเทศในทวีปเอเชีย
2. $\emptyset$ เป็นเซตอนันต์	นิเสธคือ $\emptyset$ ไม่เป็นเซตอนันต์
3. นกเขามี 2 ขา	นิเสธคือ นกเขาไม่มี 2 ขา

เมื่อประพจน์มีการใช้ตัวเชื่อมหลาย ๆ ตัวอาจจะเกิดความสับสนของการพิจารณาค่าความจริง ดังนั้นเพื่อความสะดวกจึงนิยามกำหนดลำดับก่อนหลังของตัวเชื่อมประพจน์ดังนี้

1. $\sim$
2. $\wedge, \vee$ (กรณีมีทั้งสองตัวเชื่อมต้องใส่วงเล็บคั่น)
3. $\rightarrow$
4. $\leftrightarrow$

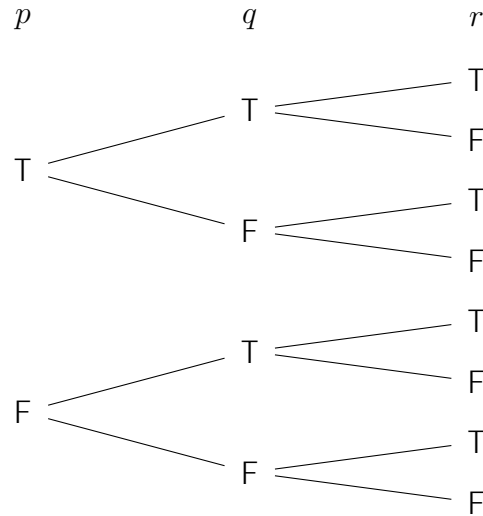
เช่นถ้าเขียน $\sim p \wedge q \leftrightarrow r \rightarrow \sim p$ จะหมายถึง $[(\sim p) \wedge q] \leftrightarrow [r \rightarrow (\sim p)]$ ในกรณีที่พบตัวเชื่อม $\wedge, \vee$ ผู้เขียนมักต้องใส่วงเล็บเสมอเพื่อหลีกเลี่ยงการตีความหมายผิดไป เช่น $(p \vee q) \wedge r$ แต่จะไม่เขียน $p \vee q \wedge r$ สำหรับประพจน์ที่มีวงเล็บให้ทำในวงเล็บก่อน และตัวเชื่อมในลำดับเดียวกันให้ทำจากซ้ายไปขวา

ตัวอย่าง 2.1.13 จงเขียนประพจน์ต่อไปนี้ตามลำดับก่อนหลัง

1) $\sim r \rightarrow p \wedge q \leftrightarrow r$	คำตอบคือ	$[(\sim r) \rightarrow (p \wedge q)] \leftrightarrow r$
2) $\sim p \wedge \sim r \rightarrow q \wedge \sim r$	คำตอบคือ	$[(\sim p) \wedge (\sim r)] \rightarrow [q \wedge (\sim r)]$
3) $p \wedge \sim r \leftrightarrow \sim p \rightarrow \sim q$	คำตอบคือ	$[p \wedge (\sim r)] \leftrightarrow [(\sim p) \rightarrow (\sim q)]$

เนื่องจาก $\sim$ เป็นตัวเชื่อมลำดับแรกจึงมักจะละวงเล็บในการเขียนเช่น $\sim p \rightarrow \sim q$ แทนประพจน์ $(\sim p) \rightarrow (\sim q)$

การหาค่าความจริงของประพจน์เชิงประกอบ เมื่อทราบค่าความจริงของประพจน์ย่อย เป็นการหาค่าความจริงบางกรณีเท่านั้น ในกรณีที่ไมทราบค่าความจริงของประพจน์ย่อย สามารถสร้างตารางค่าความจริงของประพจน์เชิงประกอบได้ เช่นประพจน์เชิงประกอบที่มีประพจน์ย่อย p, q และ r เขียนแผนภาพแสดงกรณีได้ดังนี้

รูปที่ 4 แผนภาพแสดงกรณีของประพจน์เชิงประกอบที่มีประพจน์ย่อย p, q และ r

จะได้ว่าประพจน์เชิงประกอบดังกล่าวมีทั้งหมด 8 กรณี สำหรับประพจน์เชิงประกอบที่มีประพจน์ย่อย n ประพจน์ โดยอาศัยกฎการนับจะได้ 2^n กรณี และสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

จำนวนประพจน์ย่อย	1	2	3	4	5	6	7	...	n
จำนวนกรณี	2	4	8	16	32	64	128	...	2^n

ตารางที่ 6 ความสัมพันธ์ของจำนวนประพจน์ย่อยกับจำนวนกรณีของค่าความจริง

ตัวอย่าง 2.1.14 ประพจน์ $(p \rightarrow r) \vee (p \leftrightarrow q)$ จะเห็นได้ว่ามีประพจน์ย่อย 3 ประพจน์ ทำให้สร้างตารางค่าความจริงได้ 8 กรณี แสดงได้ดังตารางต่อไปนี้

p	q	r	$p \rightarrow r$	$p \leftrightarrow q$	$(p \rightarrow r) \vee (p \leftrightarrow q)$
T	T	T	T	T	T
T	T	F	F	T	T
T	F	T	T	F	T
T	F	F	F	F	F
F	T	T	T	F	T
F	T	F	T	F	T
F	F	T	T	T	T
F	F	F	T	T	T

ตารางที่ 7 ตารางค่าความจริงของประพจน์ $(p \rightarrow r) \vee (p \leftrightarrow q)$

2.2 สมมูลของประพจน์

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงประพจน์สองประพจน์ที่มีความหมายเดียวกันในทางตรรกศาสตร์ซึ่งจะเรียกว่า **สมมูลกันเชิงตรรกศาสตร์** (Logically equivalent) ซึ่งมีนิยามดังต่อไปนี้

บทนิยาม 2.2.1 ประพจน์ p **สมมูล** (Equivalent) กับ q เขียนแทนด้วย $p \equiv q$ ก็ต่อเมื่อประพจน์ทั้งสองมีค่าความจริงตรงกันทุกกรณี

ตัวอย่าง 2.2.2 จงแสดงว่า $p \rightarrow q$ สมมูลกับ $\sim q \rightarrow \sim p$ โดยสร้างตารางค่าความจริง

p	q	$p \rightarrow q$	$\sim q$	$\sim p$	$\sim q \rightarrow \sim p$
T	T	T	F	F	T
T	F	F	T	F	F
F	T	T	F	T	T
F	F	T	T	T	T

ตารางที่ 8 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $p \rightarrow q$ และ $\sim q \rightarrow \sim p$

ดังนั้น $p \rightarrow q \equiv \sim q \rightarrow \sim p$ เรียกสมบัตินี้ว่า **กฎแย้งสลับที่** (Contrapositive law) ตัวอย่างเช่น "ถ้าแดงไปโรงเรียนแล้วแดงจะได้กินขนม" โดยใช้กฎแย้งสลับที่จะสมมูลกับ "ถ้าแดงไม่ได้กินขนมแล้วแดงไม่ไปโรงเรียน" เป็นต้น

ตัวอย่าง 2.2.3 จงตรวจสอบว่าประพจน์ต่อไปนี้สมมูลกันหรือไม่ โดยใช้ตารางค่าความจริง

1. $p \vee q$ และ $\sim p \rightarrow q$

วิธีทำ

p	q	$\sim p$	$p \vee q$	$\sim p \rightarrow q$
T	T	F	T	T
T	F	F	T	T
F	T	T	T	T
F	F	T	F	F

ตารางที่ 9 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $p \vee q$ และ $\sim p \rightarrow q$

ดังนั้น $p \vee q \equiv \sim p \rightarrow q$

2. $(p \vee q) \rightarrow r$ และ $(p \rightarrow r) \vee (q \rightarrow r)$

วิธีทำ

p	q	r	$p \vee q$	$p \rightarrow r$	$q \rightarrow r$	$(p \vee q) \rightarrow r$	$(p \rightarrow r) \vee (q \rightarrow r)$
T	T	T	T	T	T	T	T
T	T	F	T	F	F	F	F
T	F	T	T	T	T	T	T
T	F	F	T	F	T	F	T
F	T	T	T	T	T	T	T
F	T	F	T	T	F	F	T
F	F	T	F	T	T	T	T
F	F	F	F	T	T	T	T

ตารางที่ 10 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $(p \vee q) \rightarrow r$ และ $(p \rightarrow r) \vee (q \rightarrow r)$ ดังนั้น $(p \vee q) \rightarrow r$ ไม่สมมูลกับ $(p \rightarrow r) \vee (q \rightarrow r)$

การตรวจสอบสมมูลในตัวอย่าง 2.2.3 ทำได้ง่ายเมื่อใช้ตารางค่าความจริง เนื่องจากมีจำนวนประพจน์ย่อยที่ไม่มากนัก แต่เมื่อประพจน์ย่อยมีจำนวนมากจะทำให้กรณีของค่าความจริงมีจำนวนมากตามไปด้วย การตรวจสอบโดยตารางค่าความจริงอาจจะไม่สะดวก จึงต้องศึกษาสมบัติต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบอีกทางหนึ่ง

ต่อไปนี้จะตัวอย่างของประพจน์ที่สมมูลกันสามารถนำไปอ้างได้ ผู้อ่านสามารถตรวจสอบได้จากตารางค่าความจริง เมื่อกำหนดให้ p, q และ r เป็นประพจน์ใด ๆ จะได้สมมูลดังต่อไปนี้

E1 $p \wedge p \equiv p$

กฎนิพจน์ (Idempotent law)

$p \vee p \equiv p$

E2 $p \wedge q \equiv q \wedge p$

กฎการสลับที่ (Commutative law)

$p \vee q \equiv q \vee p$

E3 $p \wedge (q \wedge r) \equiv (p \wedge q) \wedge r$

กฎการเปลี่ยนหมู่ (Associative law)

$p \vee (q \vee r) \equiv (p \vee q) \vee r$

E5 $p \wedge (q \vee r) \equiv (p \wedge q) \vee (p \wedge r)$

กฎการแจกแจง (Distributive law)

$p \vee (q \wedge r) \equiv (p \vee q) \wedge (p \vee r)$

E6 $\sim (p \wedge q) \equiv \sim p \vee \sim q$

กฎเดอมอร์แกน (De Morgan's law)

$\sim (p \vee q) \equiv \sim p \wedge \sim q$

E7 $\sim (\sim p) \equiv p$

กฎนิเสธซ้อน (Double negation law)

E8 $p \rightarrow q \equiv \sim q \rightarrow \sim p$

กฎแย้งสลับที่ (Contrapositive law)

$$E9 \quad p \rightarrow q \equiv \sim p \vee q$$

$$E10 \quad p \leftrightarrow q \equiv (p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow p) \equiv (q \leftrightarrow p)$$

$$E11 \quad p \leftrightarrow q \equiv (p \rightarrow q) \wedge (\sim p \rightarrow \sim q)$$

$$E12 \quad p \leftrightarrow q \equiv (\sim q \rightarrow \sim p) \wedge (\sim p \rightarrow \sim q) \equiv \sim p \leftrightarrow \sim q$$

$$E13 \quad p \rightarrow (q \wedge r) \equiv (p \rightarrow q) \wedge (p \rightarrow r)$$

$$E14 \quad p \rightarrow (q \vee r) \equiv (p \rightarrow q) \vee (p \rightarrow r)$$

$$E15 \quad (p \wedge q) \rightarrow r \equiv (p \rightarrow r) \vee (q \rightarrow r)$$

$$E16 \quad (p \vee q) \rightarrow r \equiv (p \rightarrow r) \wedge (q \rightarrow r)$$

ตัวอย่าง 2.2.4 ให้ p, q เป็นประพจน์ใด ๆ จงแสดงว่า $\sim (p \wedge q) \vee \sim (p \vee q) \equiv \sim (p \wedge q)$
วิธีทำ

$$\begin{aligned} \sim (p \wedge q) \vee \sim (p \vee q) &\equiv \sim [(p \wedge q) \wedge (p \vee q)] && \text{โดย } E6 \\ &\equiv \sim [(p \wedge q) \wedge p] \vee [(p \wedge q) \wedge q] && \text{โดย } E5 \\ &\equiv \sim [(p \wedge p) \wedge q] \vee [(p \wedge q) \wedge q] && \text{โดย } E2 \\ &\equiv \sim [(p \wedge q) \vee (p \wedge q)] && \text{โดย } E1 \\ &\equiv \sim (p \wedge q) && \text{โดย } E1 \end{aligned}$$

ตัวอย่าง 2.2.5 ให้ p, q, r เป็นประพจน์ใด ๆ จงแสดงว่า $(p \wedge q) \rightarrow r \equiv (p \rightarrow r) \vee (q \rightarrow r)$
วิธีทำ

$$\begin{aligned} (p \wedge q) \rightarrow r &\equiv \sim (p \wedge q) \vee r && \text{โดย } E9 \\ &\equiv (\sim p \vee \sim q) \vee r && \text{โดย } E6 \\ &\equiv (\sim p \vee \sim q) \vee (r \vee r) && \text{โดย } E1 \\ &\equiv (\sim p \vee r) \vee (\sim q \vee r) && \text{โดย } E2 \\ &\equiv (p \rightarrow r) \vee (q \rightarrow r) && \text{โดย } E9 \end{aligned}$$

ต่อไปจะกล่าวถึงนิเสธของประพจน์เชิงประกอบของตัวเชื่อมทั้ง 4 ซึ่งสรุปได้ดังต่อไปนี้ (ผู้อ่านสามารถตรวจสอบได้โดยใช้ตารางค่าความจริง) สำหรับประพจน์ p และ q จะได้ว่า

1. $\sim (p \wedge q) \equiv \sim p \vee \sim q$
2. $\sim (p \vee q) \equiv \sim p \wedge \sim q$
3. $\sim (p \rightarrow q) \equiv p \wedge \sim q$
4. $\sim (p \leftrightarrow q) \equiv \sim p \leftrightarrow q \equiv p \leftrightarrow \sim q$

ตัวอย่าง 2.2.6 ให้ p, q, r เป็นประพจน์ใด ๆ จงหานิเสธของประพจน์ต่อไปนี้

วิธีทำ

1. $p \wedge (\sim q \vee r)$ มีนิเสธคือ

$$\begin{aligned}\sim [p \wedge (\sim q \vee r)] &\equiv \sim p \vee \sim (\sim q \vee r) \\ &\equiv \sim p \vee (q \wedge \sim r)\end{aligned}$$

ดังนั้นนิเสธของ $p \wedge (\sim q \vee r)$ คือ $\sim p \vee (q \wedge \sim r)$

2. $p \rightarrow (q \rightarrow r)$ มีนิเสธคือ

$$\begin{aligned}\sim [p \rightarrow (q \rightarrow r)] &\equiv p \wedge \sim (q \rightarrow r) \\ &\equiv p \wedge (q \wedge \sim r)\end{aligned}$$

ดังนั้นนิเสธของ $p \rightarrow (q \rightarrow r)$ คือ $p \wedge (q \wedge \sim r)$

ตัวอย่าง 2.2.7 จงหานิเสธของข้อความต่อไปนี้

- เสื้อเป็นสีแดงและกางเกงเป็นสีดำ
นิเสธคือ เสื้อไม่เป็นสีแดงหรือกางเกงไม่เป็นสีดำ
- $2 > 5$ หรือ 8 เป็นจำนวนคี่
นิเสธคือ $2 \leq 5$ และ 8 ไม่เป็นจำนวนคี่
- ถ้าหนองบอนเป็นจังหวัดแล้วเลยไม่เป็นอำเภอ
นิเสธคือ หนองบอนเป็นจังหวัดและเลยเป็นอำเภอ
- $xy = 12$ ก็ต่อเมื่อ $x = 3$ และ $y = 4$
นิเสธคือ " $xy \neq 12$ ก็ต่อเมื่อ $x = 3$ และ $y = 4$ " หรือ " $xy = 12$ ก็ต่อเมื่อ $x \neq 3$ หรือ $y \neq 4$ "

2.3 สัจนิรันดร์

ประพจน์บางประพจน์มีค่าความจริงเป็นจริงเพียงอย่างเดียวเพราะรูปแบบของประพจน์นั้น เช่น "2 เป็นจำนวนคู่หรือ 2 เป็นจำนวนคี่" เรียกประพจน์ลักษณะแบบนี้ว่า **สัจนิรันดร์** (Tautology)

บทนิยาม 2.3.1 ประพจน์ที่มีรูปแบบที่มีค่าความจริงเป็นจริงเสมอเรียกว่า **สัจนิรันดร์** และเรียกนิเสธของสัจนิรันดร์ว่า **ข้อความขัดแย้ง** (Contradiction)

ตัวอย่าง 2.3.2 จงแสดงว่าประพจน์ $p \rightarrow (p \vee q)$ เป็นสัจนิรันดร์

วิธีทำ ใช้ตารางค่าความจริงแสดงได้ดังนี้

p	q	$p \vee q$	$p \rightarrow (p \vee q)$
T	T	T	T
T	F	T	T
F	T	T	T
F	F	F	T

ตารางที่ 11 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $p \rightarrow (p \vee q)$

ดังนั้น $p \rightarrow (p \vee q)$ เป็นสัจนิรันดร์ เรียกว่า การขยายการเลือก (Addition)

ตัวอย่าง 2.3.3 จงแสดงว่าประพจน์ $p \wedge \sim p$ เป็นข้อความขัดแย้ง

วิธีทำ ใช้ตารางค่าความจริงแสดงได้ดังนี้

p	$\sim p$	$p \wedge \sim p$
T	F	F
F	T	F

ตารางที่ 12 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $p \wedge \sim p$

ดังนั้น $p \wedge \sim p$ เป็นข้อความขัดแย้ง

ตัวอย่าง 2.3.4 จงแสดงว่าประพจน์ $(p \rightarrow q) \leftrightarrow (\sim p \vee q)$ เป็นสัจนิรันดร์

วิธีทำ ใช้ตารางค่าความจริงแสดงได้ดังนี้

p	q	$\sim p$	$\sim p \vee q$	$p \rightarrow q$	$(p \rightarrow q) \leftrightarrow (\sim p \vee q)$
T	T	F	T	T	T
T	F	F	T	F	F
F	T	T	T	T	T
F	F	T	T	T	T

ตารางที่ 13 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $(p \rightarrow q) \leftrightarrow (\sim p \vee q)$

ดังนั้น $(p \rightarrow q) \leftrightarrow (\sim p \vee q)$ เป็นสัจนิรันดร์

จากตัวอย่าง 2.3.4 เมื่อพิจารณา $p \rightarrow q$ และ $\sim p \vee q$ ทั้งสองประพจน์สมมูลกันซึ่งหมายความว่ามีความจริงตรงกันทุกกรณี เมื่อนำทั้งสองประพจน์มาเชื่อมด้วย $\leftrightarrow$ ทำให้สรุปได้ว่า $(p \rightarrow q) \leftrightarrow (\sim p \vee q)$ มีความจริงเป็นจริงทุกกรณีหรือเป็นสัจนิรันดร์ ในกรณีทั่วไปจะเห็นได้ว่าถ้า $p \equiv q$ ก็ต่อเมื่อ $p \leftrightarrow q$ เป็นสัจนิรันดร์ (ในหนังสือบางเล่มอาจนิยามสมมูลจากข้อสรุปดังกล่าว) ดังนั้นสมมูลของประพจน์ต่าง ๆ ที่เคยกล่าวไว้ในหัวข้อ 2.2 จะสรุปเป็นสัจนิรันดร์ได้ดังนี้ เมื่อให้ p, q และ r เป็นประพจน์ใด ๆ

T1	$p \wedge p \leftrightarrow p$ $p \vee q \leftrightarrow p$	กฎนิพจน์ (Idempotent law)
T2	$p \wedge q \leftrightarrow q \wedge p$ $p \vee q \leftrightarrow q \vee p$	กฎการสลับที่ (Commutative law)
T3	$p \wedge (q \wedge r) \leftrightarrow (p \wedge q) \wedge r$ $p \vee (q \vee r) \leftrightarrow (p \vee q) \vee r$	กฎการเปลี่ยนหมู่ (Associative law)
T4	$p \wedge (q \vee r) \leftrightarrow (p \wedge q) \vee (p \wedge r)$ $p \vee (q \wedge r) \leftrightarrow (p \vee q) \wedge (p \vee r)$	กฎการแจกแจง (Distributive law)
T5	$\sim (p \vee q) \leftrightarrow \sim p \wedge \sim q$ $\sim (p \wedge q) \leftrightarrow \sim p \vee \sim q$	กฎเดอมอร์แกน (De Morgan's law)
T6	$\sim (\sim p) \leftrightarrow p$	กฎนิเสธซ้อน (Double negation law)

ในการทำงานเดียวกันเมื่อพิจารณาค่าความจริงที่ได้จากการเชื่อมทั้งสองประพจน์ด้วย $\rightarrow$ จะได้ข้อสรุปดังนี้

ถ้า $p \equiv q$ แล้ว $p \rightarrow q$ เป็นสัจนิรันดร์

เมื่อ p และ q เป็นประพจน์ใด ๆ ซึ่งสามารถนำไปใช้ตรวจสอบสัจนิรันดร์ของประพจน์ที่อยู่ในรูปลักษณะดังกล่าวได้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง 2.3.5 จงตรวจสอบข้อความต่อไปนี้ว่าเป็นสัจนิรันดร์หรือไม่

1. $\sim (p \vee q) \leftrightarrow (p \wedge \sim q)$

วิธีทำ โดยกฎเดอมอร์แกน $\sim (p \vee q) \equiv \sim p \wedge \sim q$ ดังนั้น $\sim (p \vee q)$ ไม่สมมูลกับ $p \wedge \sim q$ จะได้ว่า $\sim (p \vee q) \leftrightarrow (p \wedge \sim q)$ ไม่เป็นสัจนิรันดร์

2. $[(p \rightarrow r) \vee (p \rightarrow q)] \leftrightarrow (p \rightarrow r \vee q)$

วิธีทำ จาก E14 จะได้ว่า $(p \rightarrow r) \vee (p \rightarrow q) \equiv (p \rightarrow r \vee q)$ ดังนั้น $[(p \rightarrow r) \vee (p \rightarrow q)] \leftrightarrow (p \rightarrow r \vee q)$ เป็นสัจนิรันดร์

3. $(p \vee \sim q) \rightarrow (q \rightarrow p)$

วิธีทำ เนื่องจาก $p \vee \sim q \equiv q \rightarrow p$ จะได้ว่า $(p \vee \sim q) \rightarrow (q \rightarrow p)$ เป็นสัจนิรันดร์

4. $[(p \vee q) \rightarrow r] \leftrightarrow [\sim r \rightarrow (\sim p \wedge \sim q)]$

วิธีทำ โดยกฎแย้งสลับที่และกฎเดอมอร์แกนจะได้ว่า $(p \vee q) \rightarrow r \equiv \sim r \rightarrow (\sim p \wedge \sim q)$ สรุปได้ว่าข้อความนี้เป็นสัจนิรันดร์

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างสัจนิรันดร์ที่มักนำไปใช้อ้างอิงบ่อยครั้ง ผู้อ่านสามารถตรวจสอบได้โดยใช้ตารางค่าความจริง เมื่อให้ p, q, r เป็นประพจน์ และ c แทนข้อความขัดแย้ง แล้วประพจน์ต่อไปนี้เป็นสัจนิรันดร์

$$T7 \quad \sim p \vee p \text{ หรือ } \sim (\sim p \wedge p)$$

$$T8 \quad p \rightarrow p$$

$$T9 \quad p \rightarrow p \vee q \quad \text{การขยายการเลือก (Addition)}$$

$$T10 \quad p \wedge q \rightarrow p \quad \text{การทำผลรวมเป็นรูปอย่างง่าย (Simplification)}$$

$$p \wedge q \rightarrow q$$

$$T11 \quad p \wedge (p \rightarrow q) \rightarrow q \quad \text{มอดัส โพนนัส (Modus ponens)}$$

$$T12 \quad \sim q \wedge (p \rightarrow q) \rightarrow \sim p \quad \text{มอดัส โทเลนส์ (Modus tollens)}$$

$$T13 \quad (p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow r) \rightarrow (p \rightarrow r) \quad \text{ตรรกบท (Hypothetical syllogism)}$$

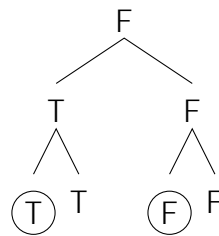
$$T14 \quad (p \vee q) \wedge \sim p \rightarrow q \quad \text{ตรรกบทแบบคัดออก (Disjunctive syllogism)}$$

$$(p \vee q) \wedge \sim q \rightarrow p$$

$$T15 \quad (\sim p \rightarrow c) \rightarrow p$$

เนื่องจากประพจน์ที่เป็นสัจนิรันดร์มีค่าความจริงเป็นจริงทุก ๆ กรณี ถ้าสมมติว่ามีกรณีที่ค่าความจริงเป็นเท็จแล้วนำไปสู่ความขัดแย้งแสดงให้เห็นว่าประพจน์นี้มีค่าความจริงเป็นเท็จไม่ได้ นั่นคือมีค่าความจริงทุกกรณีหรือเป็นสัจนิรันดร์นั่นเอง เรียกวิธีนี้ว่า **การตรวจสอบสัจนิรันดร์โดยวิธีขัดแย้ง** สำหรับประพจน์ที่ต้องการตรวจสอบอยู่ในรูปแบบ $p \rightarrow q$ หรือ $p \vee q$ ซึ่งทั้ง 2 รูปแบบมีค่าความจริงเป็นเท็จเพียงกรณีเดียวเท่านั้น ตัวอย่างเช่นการตรวจสอบว่าประพจน์ $(p \wedge q) \rightarrow (p \vee q)$ เป็นสัจนิรันดร์หรือไม่ วิธีทำคือเริ่มโดยการกำหนดค่าความจริงของประพจน์นี้เป็น F และหาค่าความจริงของประพจน์ย่อยดังแผนภาพต่อไปนี้

$$(p \wedge q) \rightarrow (p \vee q)$$

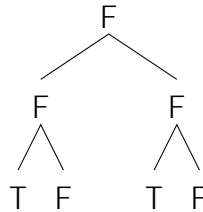
รูปที่ 5 แผนภาพต้นไม้แสดงค่าความจริงของประพจน์ย่อยโดยวิธีขัดแย้งของ $(p \wedge q) \rightarrow (p \vee q)$

จากแผนภาพด้านขวามือ p มีค่าความจริงเป็น T ส่วนด้านซ้ายมือมีค่าความจริงเป็น F จึงเกิดข้อขัดแย้งทำให้สรุปได้ว่าประพจน์ $(p \wedge q) \rightarrow (p \vee q)$ มีค่าความจริงเป็นเท็จไม่ได้ หรือกล่าวได้ว่าเป็นสัจนิรันดร์ เรียกแผนภาพข้างต้นว่า **แผนภาพต้นไม้ (Tree diagram)** จากตัวอย่างข้างต้นสรุปได้ดังนี้

1. ถ้าค่าความจริงของประพจน์ย่อยเป็นไปได้ แสดงว่าประพจน์ดังกล่าว**ไม่เป็นสัจนิรันดร์**
2. ถ้าค่าความจริงของประพจน์ย่อยเกิดข้อขัดแย้ง แสดงว่าประพจน์ดังกล่าว**เป็นสัจนิรันดร์**

ตัวอย่าง 2.3.6 จงตรวจสอบข้อความ $(p \rightarrow q) \vee (p \leftrightarrow q)$ ว่าเป็นสัจนิรันดร์หรือไม่ โดยวิธีขัดแย้งวิธีทำ

$$(p \rightarrow q) \vee (p \leftrightarrow q)$$

รูปที่ 6 แผนภาพต้นไม้แสดงค่าความจริงของประพจน์ย่อยโดยวิธีขัดแย้งของ $(p \rightarrow q) \vee (p \leftrightarrow q)$

จากแผนภาพต้นไม้ p มีค่าความจริงเป็น T และ q มีค่าความจริงเป็น F ดังนั้น $(p \rightarrow q) \vee (p \leftrightarrow q)$ มีค่าความจริงเป็นเท็จอย่างน้อย 1 กรณี สรุปได้ว่าประพจน์นี้ไม่เป็นสัจนิรันดร์

2.4 การอ้างเหตุผลและการพิสูจน์

เมื่อมีคนกล่าวว่า "เมื่อใดก็ตามที่ฝนตกการจราจรจะติดขัด" ถ้าวันนี้ฝนตกสามารถสรุปได้หรือไม่ว่าวันนี้การจราจรจะติดขัด ถ้าเขื่อกำกล่าวอ้างข้างต้นว่าเป็นจริงจะสรุปได้ว่าวันนี้การจราจรจะติดขัด จะเรียกว่าอ้างเหตุผลแบบสมเหตุสมผล แต่ถ้าวันนี้การจราจรติดขัดจะสรุปได้หรือไม่ว่าฝนตก คำตอบก็คือไม่สามารถสรุปได้ เนื่องจากไม่สอดคล้องกับคำกล่าวอ้างที่เชื่อว่าเป็นจริง เรียกว่าการอ้างเหตุผลแบบไม่สมเหตุสมผล คำกล่าวอ้างต่าง ๆ ในทางตรรกศาสตร์มีมากมายและซับซ้อนแตกต่างกันไป จึงจำเป็นต้องมีวิธีการตรวจสอบที่เป็นระบบดังจะกล่าวในหัวข้อนี้ สุดท้ายจะให้ความหมายของการพิสูจน์ซึ่งเป็นที่ยอมรับและใช้พิสูจน์ข้อความทางคณิตศาสตร์ว่าเป็นจริง

บทนิยาม 2.4.1 การอ้างเหตุผล (Argument) คือการอ้างว่าประพจน์ $p_1, p_2, p_3, \dots, p_n$ ซึ่งจะเรียกว่า เหตุ นั้นสามารถสรุปประพจน์ q ซึ่งจะเรียกว่า ผลสรุป เขียนแทนด้วย

$$p_1, p_2, p_3, \dots, p_n \vdash q$$

การอ้างเหตุผลจะ**สมเหตุสมผล (Valid)** ก็ต่อเมื่อ

$$p_1 \wedge p_2 \wedge p_3 \wedge \dots \wedge p_n \rightarrow q$$

เป็นสัจนิรันดร์ นอกเหนือจากนี้เป็นการอ้างเหตุผลที่**ไม่สมเหตุสมผล (Invalid)**

ตัวอย่าง 2.4.2 จงพิจารณาว่าการอ้างเหตุผลต่อไปนี้ สมเหตุสมผลหรือไม่ โดยใช้ตารางค่าความจริง

1. เหตุ 1. $p \rightarrow q$

2. $\sim q$

ผล $\sim p$

วิธีทำ โดยใช้ตารางดังนี้

p	q	$(\sim q \wedge p \rightarrow q) \rightarrow \sim p$
T	T	F
T	F	T
F	T	T
F	F	T

การอ้างเหตุผลนี้สมเหตุสมผล

2. เหตุ 1. $p \rightarrow q$

2. $\sim p$

ผล $\sim q$

วิธีทำ โดยใช้ตารางดังนี้

p	q	$(\sim p \wedge p \rightarrow q) \rightarrow \sim q$
T	T	F
T	F	F
F	T	T
F	F	T

การอ้างเหตุผลนี้ไม่สมเหตุสมผล

เนื่องจากเป็นการอ้างเหตุผล $p_1, p_2, p_3, \dots, p_n \vdash q$ อยู่ในรูป

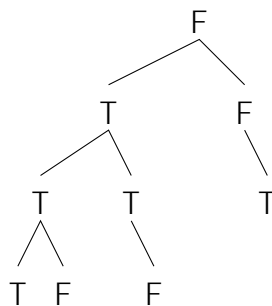
$$p_1 \wedge p_2 \wedge p_3 \wedge \dots \wedge p_n \rightarrow q$$

เพื่อตรวจสอบการเป็นสัจนิรันดร์ อาจตรวจสอบโดยใช้วิธีขัดแย้ง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง 2.4.3 จงตรวจสอบการอ้างเหตุผล $p \vee q, \sim q \vdash \sim p$ โดยใช้วิธีขัดแย้ง

วิธีทำ ตรวจสอบสัจนิรันดร์ของ $(p \vee q) \wedge \sim q \rightarrow \sim p$ โดยวิธีขัดแย้งดังแผนภาพต้นไม้ต่อไปนี้

$$(p \vee q) \wedge \sim q \rightarrow \sim p$$

รูปที่ 7 แผนภาพต้นไม้แสดงค่าความจริงของประพจน์ย่อยโดยวิธีขัดแย้งของ $(p \vee q) \wedge \sim q \rightarrow \sim p$

จากแผนภาพต้นไม้ p มีค่าความจริงเป็น T และ q มีค่าความจริงเป็น F ทำให้ประพจน์ $(p \vee q) \wedge \sim q \rightarrow \sim p$ มีค่าความจริงเป็นเท็จอย่างน้อย 1 กรณี นั่นคือประพจน์นี้ไม่เป็นสัจนิรันดร์ สรุปได้ว่าการอ้างเหตุผลนี้ไม่สมเหตุสมผล

บทนิยาม 2.4.4 ให้ p และ q เป็นประพจน์ กล่าวว่

p **สรุป** q **ได้ในเชิงตรรกศาสตร์** (p logically implies q)

เขียนแทนด้วย $p \Rightarrow q$ ก็ต่อเมื่อประพจน์ $p \rightarrow q$ เป็นสัจนิรันดร์

ตัวอย่าง 2.4.5 ให้ p และ q เป็นประพจน์ จะได้ว่า $p \wedge (p \rightarrow q)$ สรุป q ได้ในเชิงตรรกศาสตร์ แสดงได้โดยตารางค่าความจริงต่อไปนี้

p	q	$[p \wedge (p \rightarrow q)] \rightarrow q$		
T	T	T	T	T
T	F	F	F	T
F	T	F	T	T
F	F	F	T	T

ตารางที่ 14 ตารางค่าความจริงที่ของประพจน์ $p \wedge (p \rightarrow q)$

ดังนั้น $[p \wedge (p \rightarrow q)] \Rightarrow q$ ซึ่งเรียกว่า **กฎอนุมาน** (Rule of inference) หมายความว่า q เป็นผลเชิงตรรกศาสตร์จากข้อสมมติฐาน p และ $p \rightarrow q$ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ข้อสมมติฐาน (Hypothesis) นำไปสู่การสรุปผล q

ทฤษฎีบทในทางคณิตศาสตร์มักอยู่ในรูปมีเหตุสรุปผล เมื่อต้องการแสดงว่า $p \rightarrow q$ เป็นจริงจึงเพียงพอที่จะสมมติว่าข้อสมมติฐาน p เป็นจริง และใช้กฎทางตรรกศาสตร์ และกฎการอนุมานนำไปสู่ผลสรุป q เป็นจริง เพราะหากกรณีที่ p เป็นเท็จไม่ว่า q จะมีค่าความจริงอย่างไร $p \rightarrow q$ จะเป็นจริงเสมอ

บทนิยาม 2.4.6 จะกล่าว q ว่า **อนุมาน** (Deduce) ได้จาก $p_1, p_2, p_3, \dots, p_n$ ก็ต่อเมื่อการอ้างเหตุผล $p_1, p_2, p_3, \dots, p_n \vdash q$ สมเหตุสมผล ถ้ามีลำดับของข้อความ

$s_1, s_2, s_3, \dots, s_k$ ลำดับสุดท้าย s_k คือ q

โดยแต่ละลำดับ $s_i, i = 1, 2, \dots, k$ ในลำดับนั้นต้องมีสมบัติอย่างน้อยหนึ่งใน 3 ข้อต่อไปนี้

- (1) s_i เป็นเหตุอันหนึ่ง หรือข้อสมมติฐาน
- (2) s_i เป็นสัจนิรันดร์
- (3) s_i เป็นข้อสรุปเชิงตรรกศาสตร์ (Logical consequence) ของข้อความมาก่อนลำดับนี้

เรียก $s_1, s_2, s_3, \dots, s_k$ ว่า **การพิสูจน์** (Proof) ของ $p_1 \wedge p_2 \wedge p_3 \wedge \dots \wedge p_n \Rightarrow q$ เรียก $p_1 \wedge p_2 \wedge p_3 \wedge \dots \wedge p_n$ ว่า **สมมติฐาน** และ q ว่า **บทสรุป**

ทฤษฎีบท (Theorem) คือประพจน์ที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นจริงเสมอจากบทนิยามข้างต้น

ตัวอย่าง 2.4.7 จงแสดงว่า $\sim p$ อนุมานได้จาก $p \rightarrow q, \sim q$

การพิสูจน์

ข้อความที่พิสูจน์

เหตุผล

1. $\sim q$

ข้อสมมติฐาน

2. $p \rightarrow q$

ข้อสมมติฐาน

3. $\sim p$

จาก 1 และ 3 และ โมดัส โทเลนส์ (T12)

ตัวอย่าง 2.4.8 จงพิสูจน์ว่า $[(p \rightarrow \sim q) \wedge (\sim r \vee q) \wedge r] \Rightarrow \sim p$

การพิสูจน์

ข้อความที่พิสูจน์

เหตุผล

1. $p \rightarrow \sim q$

ข้อสมมติฐาน

2. $\sim r \vee q$

ข้อสมมติฐาน

3. r

ข้อสมมติฐาน

4. q

จาก 2 และ 3 และ ตรรกบทแบบคัดออก (T14)

5. $\sim p$

จาก 1 และ 4 และ โมดัส โทเลนส์ (T12)

การพิสูจน์ของ $p \Rightarrow q$ ตามบทนิยาม 2.4.6 จะเรียกว่า **การพิสูจน์ตรง (Direct proof)** แต่อาจจะมีวิธีการพิสูจน์แบบอื่น ๆ หนึ่งในนั้นคือ **การพิสูจน์อ้อม (Indirect proof)** ซึ่งจะทำดังต่อไปนี้ กำหนดให้ c แทนข้อความขัดแย้ง การอ้างเหตุผล $p_1, p_2, p_3, \dots, p_n \vdash q$ จะสมเหตุสมผล โดยการพิสูจน์ว่าข้อความ

$$\sim (p_1 \wedge p_2 \wedge p_3 \wedge \dots \wedge p_n \rightarrow q) \rightarrow c$$

มีค่าความจริงเป็นจริง (กฎการพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง) นั่นคือ

$$(p_1 \wedge p_2 \wedge p_3 \wedge \dots \wedge p_n \wedge \sim q) \rightarrow c$$

มีค่าความจริงเป็นจริง

ตัวอย่าง 2.4.9 จงพิสูจน์ว่า $p \vee \sim q, q \vdash p$ สมเหตุสมผล

การพิสูจน์ตรง

ข้อความที่พิสูจน์

เหตุผล

1. $p \vee \sim q$

ข้อสมมติฐาน

2. q

ข้อสมมติฐาน

3. p

จาก 1, 2 และ ตรรกบทแบบคัดออก (T14)

การพิสูจน์อ้อม

ข้อความที่พิสูจน์

1. $p \vee \sim q$

2. q

3. $\sim p$

4. $\sim q$

5. $q \wedge \sim q$

6. p

เหตุผล

ข้อสมมติฐาน

ข้อสมมติฐาน

ข้อสมมติฐาน (นิเสธของผลสรุปในการพิสูจน์อ้อม)

จาก 1, 3 และ ตรรกบทแบบคัดออก (T14)

จาก 2 และ 4 (เกิดข้อขัดแย้ง)

กฎการพิสูจน์โดยความขัดแย้งกัน

2.5 ตัวบ่งปริมาณ

บทนิยาม 2.5.1 ประโยคเปิด คือประโยคบอกเล่าหรือประโยคปฏิเสธที่มีตัวแปร (Variable) และเมื่อแทนที่ตัวแปรด้วยสมาชิกในเอกภพสัมพัทธ์ (Universe) แล้วประโยคนั้นจะเป็นประพจน์

นิยมใช้ $p(x)$ แทนประโยคเปิด เพราะค่าความจริงของ $p(x)$ เปลี่ยนไปตามตัวแปร x ดังตัวอย่างให้ $p(x)$ แทนประโยคเปิด $x > 2$ เมื่อ $x \in \{1, 2, 3, 4\}$

x	$p: x > 2$	ค่าความจริง
1	$1 > 2$	F
2	$2 > 2$	F
3	$3 > 2$	T
4	$4 > 2$	T

ตารางที่ 15 ตารางแสดงค่าความจริงของประโยคเปิด $x > 2$ เมื่อ $x \in \{1, 2, 3, 4\}$

จากตารางคือการแสดงค่าความจริงของประโยคเปิด $p(x)$ เปลี่ยนไปตามค่า x ที่อยู่ใน $\{1, 2, 3, 4\}$ ซึ่งเรียกว่าเอกภพสัมพัทธ์ เขียนแทนด้วย $\mathcal{U}$ เมื่อกล่าวว่

" มี x ใน $\mathcal{U}$ ที่สอดคล้อง $p(x)$ "

ประพจน์นี้มีค่าความจริงเป็นจริงเพราะว่ามี $x = 3$ ซึ่งทำให้ $p(3)$ มีค่าความจริงเป็นจริง เขียนแทนคำว่า "มี" ด้วย $\exists$ ดังนั้นเขียนประพจน์ดังกล่าวได้เป็น $\exists x \in \mathcal{U}, p(x)$ ในทำนองเดียวกัน ถ้ากล่าวว่า

" ทุก ๆ x ใน $\mathcal{U}$ ที่สอดคล้อง $p(x)$ "

ประพจน์นี้จะมีค่าความจริงเป็นเท็จเพราะว่ามี $x = 1$ ที่ทำให้ $p(1)$ มีค่าความจริงเป็นเท็จ เขียนแทนคำว่า "ทุก ๆ" ด้วย $\forall$ ดังนั้นเขียนประพจน์ดังกล่าวได้เป็น $\forall x \in \mathcal{U}, p(x)$ เรียกสัญลักษณ์ $\exists$ และ $\forall$ ว่า **ตัวบ่งปริมาณ (Quantifier)** และเรียกวิธีการนี้ว่า **วิธีบ่งปริมาณ (Quantification)** ซึ่งมีได้ 2 แบบ ดังบทนิยามต่อไปนี้

บทนิยาม 2.5.2 ให้ $\mathcal{U}$ เป็นเอกภพสัมพัทธ์ และ $p(x)$ เป็นประพจน์

แบบที่ 1 นำหน้า $p(x)$ ด้วยตัวบ่งปริมาณ

ทุก x ใน $\mathcal{U}$ / สำหรับแต่ละ x ใน $\mathcal{U}$ / ไม่ว่า x จะเป็นอะไรก็ตามใน $\mathcal{U}$

สำหรับแต่ละ x ใน $\mathcal{U}$ ซึ่งมีสมบัติ $p(x)$ เขียนแทนด้วย

$$\forall x \in \mathcal{U} [p(x)] \quad \text{หรือ} \quad \forall x [p(x)] \quad \text{หรือ} \quad \forall x \in \mathcal{U}, p(x)$$

เรียก $\forall$ ว่า **ตัวบ่งปริมาณทั้งหมด** (Universal quantifier)

แบบที่ 2 นำหน้า $p(x)$ ด้วยตัวบ่งปริมาณ

มี x ใน $\mathcal{U}$ ซึ่ง / บาง x ใน $\mathcal{U}$ มีสมบัติว่า

มีบาง x ใน $\mathcal{U}$ ซึ่งมีสมบัติ $p(x)$ เขียนแทนด้วย

$$\exists x \in \mathcal{U} [p(x)] \quad \text{หรือ} \quad \exists x [p(x)] \quad \text{หรือ} \quad \exists x \in \mathcal{U}, p(x)$$

เรียก $\exists$ ว่า **ตัวบ่งปริมาณมีอย่างน้อยหนึ่ง** (Existential quantifier) เรียกสั้น ๆ ว่า **มี**

เพื่อความสะดวกในการเขียนตรรกศาสตร์สัญลักษณ์ กำหนดให้

$\mathbb{C}$ แทนเซตของจำนวนเชิงซ้อน

$\mathbb{Q}^c$ แทนเซตของจำนวนอตรรกยะ

$\mathbb{R}$ แทนเซตของจำนวนจริง

$\mathbb{Z}$ แทนเซตของจำนวนเต็ม

$\mathbb{Q}$ แทนเซตของจำนวนตรรกยะ

$\mathbb{N}$ แทนเซตของจำนวนนับ

ตัวอย่าง 2.5.3 จงเขียนข้อความต่อไปนี้ในรูปสัญลักษณ์พร้อมบอกเอกภพสัมพัทธ์ในแต่ละข้อ

1. มีจำนวนเต็ม x ซึ่ง $x^2 = x$	คำตอบคือ	$\exists x \in \mathbb{Z}, x^2 = x$
2. ไม่ว่า x จะเป็นจำนวนจริงใดก็ตาม จะได้ว่า $x > 0$	คำตอบคือ	$\forall x \in \mathbb{R}, x > 0$
3. จำนวนจริงทุกจำนวนมีค่าเป็นลบเสมอ	คำตอบคือ	$\forall x \in \mathbb{R}, x < 0$
4. มีจำนวนตรรกยะที่มีค่าเป็นลบ	คำตอบคือ	$\exists x \in \mathbb{Q}, x < 0$
5. จำนวนเต็มทุกจำนวนเป็นจำนวนบวกหรือจำนวนลบ	คำตอบคือ	$\forall x \in \mathbb{Z}, x > 0 \vee x < 0$

ตัวอย่าง 2.5.4 จงเปลี่ยนสัญลักษณ์ต่อไปนี้ในรูปข้อความ

1. $\forall n \in \mathbb{N}, n > 1$

คำตอบคือ ทุกจำนวนนับมีค่ามากกว่าหนึ่ง

2. $\exists x \in \mathbb{Z}, (x \neq 1) \rightarrow (x^2 > 1)$

คำตอบคือ มีจำนวนเต็ม x ถ้า $x \neq 1$ แล้ว $x^2 > 1$

3. $\forall x \in \mathbb{R}^+, (x < 1) \leftrightarrow (x^2 < x)$

คำตอบคือ ทุกจำนวนจริงบวก x สอดคล้อง $x < 1$ ก็ต่อเมื่อ $x^2 < x$

บทนิยามต่อไปนี้จะเป็นการนิยามค่าความจริงของตัวบ่งปริมาณ

บทนิยาม 2.5.5 ให้ $\mathcal{U}$ เป็นเอกภพสัมพัทธ์ และ $p(x)$ เป็นประพจน์

ข้อความ $\forall x \in \mathcal{U}, p(x)$ มีค่าความจริงเป็นจริงก็ต่อเมื่อ

ไม่ว่า x จะเป็นอะไรก็ตามใน $\mathcal{U}$ $p(x)$ มีค่าความเป็นจริง นอกนั้นข้อความนี้เป็นเท็จ

ข้อความ $\exists x \in \mathcal{U}, p(x)$ มีค่าความจริงเป็นจริงก็ต่อเมื่อ

มี x อย่างน้อยหนึ่งตัวใน $\mathcal{U}$ ทำให้ $p(x)$ มีค่าความเป็นจริง นอกนั้นข้อความนี้เป็นเท็จ

ตัวอย่าง 2.5.6 ให้ $\mathcal{U} = \{1, 2, 3, 4\}$ เป็นเอกภพสัมพัทธ์ พิจารณาค่าความจริงของแต่ละข้อต่อไปนี้

1. $\forall x \in \mathcal{U}, x > 0$

วิธีทำ

x	ข้อความ $x > 0$	ค่าความจริง
1	$1 > 0$	T
2	$2 > 0$	T
3	$3 > 0$	T
4	$4 > 0$	T

ตารางที่ 16 ตารางแสดงค่าความจริงของข้อความ $x > 0$ เมื่อ $x \in \{1, 2, 3, 4\}$

ดังนั้นข้อความ $\forall x \in \mathcal{U}, x > 0$ มีค่าความจริงเป็นจริง

2. $\exists x \in \mathcal{U}, x < 2$

วิธีทำ

x	ข้อความ $x < 2$	ค่าความจริง
1	$1 < 2$	T
2	$2 < 2$	F
3	$3 < 2$	F
4	$4 < 2$	F

ตารางที่ 17 ตารางแสดงค่าความจริงของข้อความ $x < 2$ เมื่อ $x \in \{1, 2, 3, 4\}$

ดังนั้นข้อความ $\exists x \in \mathcal{U}, x < 2$ มีค่าความจริงเป็นจริง

ตัวอย่าง 2.5.7 ให้เอกภพสัมพัทธ์ $\mathcal{U} = \{-2, -1, 0, 1, 2\}$ พิจารณาค่าความจริงของข้อความต่อไปนี้

1. $\forall x \in \mathcal{U}, (x^2 = x) \rightarrow (x > 0)$

วิธีทำ

x	ข้อความ $(x^2 = x) \rightarrow (x > 0)$	ค่าความจริง
-2	$((-2)^2 = -2) \rightarrow (-2 > 0)$	T
-1	$((-1)^2 = -1) \rightarrow (-1 > 0)$	T
0	$(0^2 = 0) \rightarrow (0 > 0)$	F
1	$(1^2 = 1) \rightarrow (1 > 0)$	T
2	$(2^2 = 2) \rightarrow (2 > 0)$	T

ตารางที่ 18 ตารางแสดงค่าความจริงของข้อความ $(x^2 = x) \rightarrow (x > 0)$ เมื่อ $x \in \{-2, -1, 0, 1, 2\}$

ดังนั้นข้อความ $\forall x \in \mathcal{U}, (x^2 = x) \rightarrow (x > 0)$ มีค่าความจริงเป็นเท็จ

2. $[\forall x \in \mathcal{U}, x^2 = x] \rightarrow [\forall x \in \mathcal{U}, x > 0]$

วิธีทำ

x	ข้อความ $x^2 = x$	ค่าความจริง	ข้อความ $x > 0$	ค่าความจริง
-2	$(-2)^2 = -2$	F	$-2 > 0$	F
-1	$(-1)^2 = -1$	F	$-1 > 0$	F
0	$0^2 = 0$	T	$0 > 0$	F
1	$1^2 = 1$	T	$1 > 0$	T
2	$2^2 = 2$	F	$2 > 0$	T

ตารางที่ 19 ตารางแสดงค่าความจริงของข้อความ $(x^2 = x) \rightarrow (x > 0)$ เมื่อ $x \in \{-2, -1, 0, 1, 2\}$

จะได้ว่า $\forall x \in \mathcal{U}, x^2 = x$ มีค่าความจริงเป็นเท็จ และ $\forall x \in \mathcal{U}, x > 0$ มีค่าความจริงเป็นเท็จ ทำให้สรุปได้ว่า $[\forall x \in \mathcal{U}, x^2 = x] \rightarrow [\forall x \in \mathcal{U}, x > 0]$ มีค่าความจริงเป็นจริง

ต่อไปพิจารณาค่าความจริงของประพจน์

$$\exists n \in \mathbb{N}, n \text{ เป็นจำนวนเฉพาะ} \wedge (n + 2) \text{ เป็นจำนวนคู่}$$

เห็นได้ชัดว่าประพจน์นี้มีค่าความจริงเป็นจริงเมื่อเลือก $n = 2$ เพราะ 2 เป็นจำนวนเฉพาะและ $2 + 2 = 4$ เป็นจำนวนคู่ แต่เมื่อพิจารณาประพจน์

$$\forall n \in \mathbb{Z}, 2 \text{ หาร } n(n + 1) \text{ ลงตัว}$$

เมื่อแทนค่าจำนวนเต็ม n ดังตารางต่อไปนี้

n	$n(n + 1)$
-2	2
-1	0
0	0
1	2
2	6

ตารางที่ 20 ตารางแสดงค่าของ $n(n + 1)$ เมื่อ $n = -2, -1, 0, 1, 2$

อาจคาดการณ์ได้ว่าข้อความนี้มีค่าความจริงเป็นจริง ซึ่งการสรุปคำตอบดังกล่าวไม่เป็นที่ยอมรับ เพราะเกิดจากการยกตัวอย่างบางส่วนเท่านั้น แท้จริงแล้วต้องตรวจสอบทุก n ที่เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้นจำเป็นต้องมีวิธีการที่รัดกุม นั่นคือ **การพิสูจน์ (proof)** จะกล่าวในบทถัดไป

หลายครั้งมักจะพบประพจน์ที่ซับซ้อนมากขึ้นเช่น "มีจำนวนเต็มจำนวนหนึ่งซึ่งบวกกับทุกจำนวนเต็มแล้วเท่ากับศูนย์" เขียนสัญลักษณ์ได้เป็น

$$\exists x \in \mathbb{Z} \forall y \in \mathbb{Z}, x + y = 0$$

ประพจน์ลักษณะนี้กล่าวได้ว่ามีตัวบ่งปริมาณ 2 ตัว

ตัวอย่าง 2.5.8 จงแปลงประพจน์ต่อไปนี้ในรูปสัญลักษณ์

1. ทุกจำนวนจริง x มีจำนวนจริง y ซึ่ง $x + y = 0$

คำตอบคือ $\forall x \in \mathbb{R} \exists y \in \mathbb{R}, x + y = 0$

2. สำหรับจำนวนนับ n และ m จะได้ว่า $n + m > 1$

คำตอบคือ $\forall n \in \mathbb{N} \forall m \in \mathbb{N}, n + m > 1$

3. มีจำนวนเต็ม x ซึ่ง $x = y + 1$ ทุก ๆ จำนวนเต็ม y

คำตอบคือ $\exists x \in \mathbb{Z} \forall y \in \mathbb{Z}, x = y + 1$ จะเห็นว่าข้อความนี้มีตัวบ่งปริมาณ "ทุก ๆ จำนวนเต็ม y " อยู่ท้ายประโยค สามารถแปลงเป็นประโยคสัญลักษณ์ใหม่โดยย้ายไปต่อท้าย "มีจำนวนเต็ม x " ซึ่งทำให้ความหมายไม่เปลี่ยนแปลง แต่ไม่สามารถย้ายไปไว้ต้นประโยคเพราะความหมายอาจเปลี่ยนไปจากเดิม ดังแสดงให้เห็นในตัวอย่าง 2.5.9

การตรวจสอบค่าความจริงประพจน์ที่มีตัวบ่งปริมาณ 2 ตัวขึ้นไปค่อนข้างซับซ้อนถ้าเอกภพสัมพัทธ์เป็นเซตที่มีขนาดใหญ่ จึงขอยกตัวอย่างเอกภพสัมพัทธ์ที่มีสมาชิกไม่มากเพื่อความเข้าใจดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง 2.5.9 ให้ $U = \{-1, 0, 1\}$ เป็นเอกภพสัมพัทธ์ พิจารณาข้อความ $x + y = 0$ โดยสร้างแผนภาพต้นไม้ได้ดังนี้

x	y	$x + y = 0$	ค่าความจริง
-1	-1	$-1 + (-1) = 0$	F
	0	$-1 + 0 = 0$	F
	1	$-1 + 1 = 0$	T
0	-1	$0 + (-1) = 0$	F
	0	$0 + 0 = 0$	T
	1	$0 + 1 = 0$	F
1	-1	$1 + (-1) = 0$	T
	0	$1 + 0 = 0$	F
	1	$1 + 1 = 0$	F

รูปที่ 8 แผนภาพต้นไม้ไม่แสดงว่าค่าความจริงข้อความ $x + y = 0$ เมื่อ $U = \{-1, 0, 1\}$

เมื่อพิจารณาค่าความจริงของประพจน์ $\forall x \in U \exists y \in U, x + y = 0$ ต้องตรวจสอบว่าแต่ละ x จะมี y ที่ทำให้ $x + y = 0$ หรือไม่ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ถ้า $x = -1$ เลือก $y = 1$ ถ้า $x = 0$ เลือก $y = 0$ และถ้า $x = 1$ เลือก $y = -1$ สอดคล้องเงื่อนไขทั้งหมดทำให้สรุปได้ว่าประพจน์นี้มีค่าความจริงเป็นจริง ถ้าผู้เขียนสลับอันดับของตัวบ่งปริมาณจะได้ประพจน์ $\exists x \in U \forall y \in U, x + y = 0$ ต้องตรวจสอบว่า มี x ใน U หรือไม่ที่ทำให้ทุก y สอดคล้องเงื่อนไข $x + y = 0$ จากแผนภาพจะเห็นได้ชัดว่า x ทั้ง 3 กรณีไม่สอดคล้องกับ y ทุกตัวทำให้ประพจน์นี้เป็นเท็จ ดังนั้นการเรียงลำดับตัวบ่งปริมาณจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสื่อความหมายของประพจน์ ถ้าเขียนสลับกันก็จะทำให้ความหมายที่ต้องการสื่อคลาดเคลื่อนไป

ต่อมาจะกล่าวถึงการหาค่าจริงของประพจน์ที่มีตัวบ่งปริมาณ เช่น "ไม่มีจำนวนเต็ม x ใดเลยที่สอดคล้อง $x^2 + x + 1 = 0$ " เขียนเป็นสัญลักษณ์คือ

$$\sim \exists x \in \mathbb{Z}, x^2 + x + 1 = 0$$

หมายถึง "ทุกจำนวนเต็ม x จะสอดคล้อง $x^2 + x + 1 \neq 0$ " เขียนเป็นสัญลักษณ์คือ

$$\forall x \in \mathbb{Z}, x^2 + x + 1 \neq 0$$

สรุปได้ดังบทนิยามต่อไปนี้

บทนิยาม 2.5.10 ให้ $\mathcal{U}$ เป็นเอกภพสัมพัทธ์ของประพจน์ $p(x)$ นิเสธของตัวบ่งปริมาณนิยามโดย

นิเสธของ $\forall x \in \mathcal{U}, p(x)$ คือ $\sim \forall x \in \mathcal{U}, p(x) \equiv \exists x \in \mathcal{U}, \sim p(x)$

นิเสธของ $\exists x \in \mathcal{U}, p(x)$ คือ $\sim \exists x \in \mathcal{U}, p(x) \equiv \forall x \in \mathcal{U}, \sim p(x)$

ตัวอย่าง 2.5.11 จงหานิเสธของประพจน์ต่อไปนี้

1. $\forall x \in \mathbb{R}, x = x + 0$

คำตอบคือ $\exists x \in \mathbb{R}, x \neq x + 0$

2. $\forall x \in \mathbb{Z} \exists y \in \mathbb{Z}, xy > 0 \rightarrow x + y > 0$

ใช้กฎ $\sim (p \rightarrow q) \equiv p \wedge \sim q$ ช่วยในการหานิเสธ นั่นคือ

$$\begin{aligned} \sim \forall x \in \mathbb{Z} \exists y \in \mathbb{Z}, xy > 0 \rightarrow x + y > 0 \\ &\equiv \exists x \in \mathbb{Z} \forall y \in \mathbb{Z}, \sim (xy > 0 \rightarrow x + y > 0) \\ &\equiv \exists x \in \mathbb{Z} \forall y \in \mathbb{Z}, (xy > 0) \wedge \sim (x + y > 0) \\ &\equiv \exists x \in \mathbb{Z} \forall y \in \mathbb{Z}, (xy > 0) \wedge (x + y \leq 0) \end{aligned}$$

คำตอบคือ $\exists x \in \mathbb{Z} \forall y \in \mathbb{Z}, (xy > 0) \wedge (x + y \leq 0)$

ตัวอย่าง 2.5.12 จงหานิเสธของประพจน์ต่อไปนี้

1. ไม่ว่า x จะเป็นจำนวนจริงใดก็ตาม ถ้า $x > 0$ แล้ว $x^2 > 0$

เขียนเป็นประโยคสัญลักษณ์คือ $\forall x \in \mathbb{R}, x > 0 \rightarrow x^2 > 0$

นิเสธของประพจน์นี้คือ $\exists x \in \mathbb{R}, (x > 0) \wedge (x^2 \leq 0)$

หรือเขียนได้เป็น "มีจำนวนจริง x ซึ่ง $x > 0$ และ $x^2 \leq 0$ "

2. มีจำนวนเต็ม x และ y ซึ่ง $xy = 1$

เขียนเป็นประโยคสัญลักษณ์คือ $\exists x \in \mathbb{Z} \exists y \in \mathbb{Z}, xy = 1$

นิเสธของประพจน์นี้คือ $\forall x \in \mathbb{Z} \forall y \in \mathbb{Z}, xy \neq 1$

หรือเขียนได้เป็น "ทุก ๆ จำนวนเต็ม x และ y ซึ่ง $xy \neq 1$ "

เพื่อความกระชับในการเขียนจะใช้ $\exists x, y \in \mathbb{Z}, xy = 1$ แทน $\exists x \in \mathbb{Z} \exists y \in \mathbb{Z}, xy = 1$

และ $\forall x, y \in \mathbb{Z}, xy \neq 1$ แทน $\forall x \in \mathbb{Z} \forall y \in \mathbb{Z}, xy \neq 1$

ตัวอย่าง 2.5.13 จงหานิเสธของประพจน์ต่อไปนี้

1. $\exists x \in \mathcal{U}, p(x) \rightarrow q(x)$ นิเสธคือ $\forall x \in \mathcal{U}, p(x) \wedge \sim q(x)$

2. $\forall x \in \mathcal{U}, p(x) \vee q(x)$ นิเสธคือ $\exists x \in \mathcal{U}, \sim p(x) \wedge \sim q(x)$

3. $\exists x \in \mathcal{U} \forall y \in \mathcal{U}, \sim p(x, y) \rightarrow q(x, y)$ นิเสธคือ $\forall x \in \mathcal{U} \exists y \in \mathcal{U}, \sim p(x, y) \wedge \sim q(x, y)$

4. $\forall x \in \mathcal{U} \forall y \in \mathcal{U}, p(x, y) \leftrightarrow q(x, y)$ นิเสธคือ $\exists x \in \mathcal{U} \exists y \in \mathcal{U}, \sim p(x, y) \leftrightarrow q(x, y)$

5. $\exists x \in \mathcal{U}, p(x) \rightarrow \forall x \in \mathcal{U}, q(x)$ นิเสธคือ $\exists x \in \mathcal{U}, p(x) \wedge \exists x \in \mathcal{U}, \sim q(x)$

2.6 การจัดการเรียนรู้เรื่องตรรกศาสตร์

ในการจัดการเรียนเพื่อทำให้เกิดทักษะและกระบวนการทางคณิตศาสตร์กับผู้เรียนในเรื่องการให้เหตุผล ทำให้พัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบดังที่กล่าวไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ว่า "การให้เหตุผล เป็นความสามารถในการให้เหตุผล รับฟังและให้เหตุผลสนับสนุน หรือโต้แย้ง เพื่อนำไปสู่การสรุป โดยมีข้อเท็จจริงทางคณิตศาสตร์รองรับ" จะเห็นได้ว่าการให้เหตุผลนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการคิดวิเคราะห์เบื้องต้นเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ อันจะทำให้เข้าใจหลักคิดขั้นสูงต่อไปได้ จึงได้บรรจุในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยเนื้อหาจะเน้นไปที่ความรู้พื้นฐานทางตรรกศาสตร์และการอ้างเหตุผล ในการเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ทั้งสายที่เน้นวิทยาศาสตร์ และไม่เน้นวิทยาศาสตร์ ดังนี้

สาระที่ 1 จำนวนและพีชคณิต

มาตรฐาน ค 1.1 เข้าใจความหลากหลายของการแสดงจำนวน ระบบจำนวน การดำเนินการของจำนวน ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ สมบัติของการดำเนินการ และนำไปใช้

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ม.4 ไม่เน้น วิทยาศาสตร์	1. เข้าใจและใช้ความรู้เกี่ยวกับเซตและตรรกศาสตร์เบื้องต้น ในการสื่อสารและสื่อความหมายทางคณิตศาสตร์	ตรรกศาสตร์เบื้องต้น - ประพจน์และตัวเชื่อม (นิเสธ และ หรือ ถ้า...แล้ว... ก็ต่อเมื่อ)
ม.4 เน้น วิทยาศาสตร์	2. เข้าใจและใช้ความรู้เกี่ยวกับตรรกศาสตร์เบื้องต้น ในการสื่อสาร สื่อความหมาย และอ้างเหตุผล	ตรรกศาสตร์ - ประพจน์และตัวเชื่อม - ประโยคที่มีตัวบ่งปริมาณ - การอ้างเหตุผล

ตารางที่ 21 ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางเรื่องตรรกศาสตร์

หมายเหตุ ระดับชั้น ม.4 ไม่เน้นวิทยาศาสตร์ ตัวชี้วัดมีเรื่องเซตมาเกี่ยวข้องจะกล่าวถึงในบทที่ 4

ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องตรรกศาสตร์ ผู้สอนสามารถจัดให้ผู้เรียนได้รู้จักการกำหนดปัญหา และได้ลงมือศึกษา สำรวจ เพื่อเสาะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง โดยแนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบ 5E

ตัวอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบ 5E

เป็นตัวอย่างการสอนสาระการเรียนรู้ "การหาค่าความจริงของประพจน์ที่มีตัวบ่งปริมาณสองตัว" โดยตรวจสอบค่าความจริงทั้ง 4 รูปแบบคือ $\forall x \forall y, p(x, y)$, $\forall x \exists y, p(x, y)$, $\exists x \forall y, p(x, y)$ และ $\exists x \exists y, p(x, y)$ เมื่อกำหนดเอกภพสัมพัทธ์ที่มีสมาชิกไม่มากนัก และใช้ตารางแบบเติมจุดเพื่อช่วยให้เกิดมโนทัศน์ และขยายไปสู่กรณีทั่วไปได้ในที่สุด ซึ่งทำได้ 5 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นสร้างความสนใจ

นำเข้าสู่บทเรียนโดยทบทวนการตรวจสอบค่าความจริงของประพจน์ที่มีตัวบ่งปริมาณเพียงตัวเดียว แล้วตั้งคำถามที่อยู่รอบตัวเช่น นักเรียนทราบหรือไม่ว่าประโยคที่ครูพูดต่อไปนี้เป็นจริงหรือเป็นเท็จ

1. นักเรียนชายทุกคนมีหนังสือเรียนวิชาคณิตศาสตร์
2. นักเรียนหญิงและนักเรียนชายทุกคนใส่แว่นตา
3. มีนักเรียนหญิงและนักเรียนชายใส่แว่นตา

ให้นักเรียนแต่ละคนปรึกษากันเพื่อหาวิธีตรวจสอบค่าความจริงของประโยคดังกล่าว ลำดับต่อไปจะนำเสนอกิจกรรมสร้างตารางจุดแสดงค่าความจริงของประพจน์ที่มีตัวบ่งปริมาณโดยมีหลักดังนี้ กำหนดเอกภพสัมพัทธ์ $U = \{a, b, c\}$ พิจารณาค่าความจริงของประพจน์ $p(x, y)$ ถ้าค่าความจริงเป็นจริงใช้ $\bullet$ และค่าความจริงเป็นเท็จใช้ $\circ$ เขียนลงตารางดังนี้

c	$p(a, c)$	$p(b, c)$	$p(c, c)$
b	$p(a, b)$	$p(b, b)$	$p(c, b)$
a	$p(a, a)$	$p(b, a)$	$p(c, a)$
	a	b	c

ตารางที่ 22 ค่าความจริงของประพจน์ $p(x, y)$

เช่น $U = \{-1, 0, 1\}$ และ $p(x, y)$ แทนประพจน์ $x + y = 0$ เขียนตารางได้ดังนี้

-1	$\circ$	$\circ$	$\bullet$
0	$\circ$	$\bullet$	$\circ$
1	$\bullet$	$\circ$	$\circ$
	-1	0	1

ตารางที่ 23 ตารางจุดของประพจน์ $x + y = 0$

จะเรียกตารางนี้ว่า ตารางจุด โดยให้แนวนอนเป็นค่า x และแนวตั้งเป็นค่า y ต่อไปจะเตรียมโจทย์โดยกำหนดเอกภพสัมพัทธ์และประพจน์ต่าง ๆ นำบัตรคำถามไปแจกให้นักเรียน เพื่อให้สร้างตารางจุดและคาดเดาค่าความจริงของประพจน์นั้น ๆ ตัวอย่างบัตรคำถาม

$$U = \{1, 2, 3\}$$

$$p(x, y) \text{ แทนประพจน์ } x + y > 2$$

$$\forall x \forall y, p(x, y) \quad \exists x \exists y, p(x, y) \quad \forall x \exists y, p(x, y) \quad \exists x \forall y, p(x, y)$$

2. ขั้นสำรวจค้นหา

ให้นักเรียนจับกลุ่มกลุ่มละ 5 คนตามความสมัครใจ แจกบัตรคำถามเพื่อคาดเดาค่าความจริงทั้ง 4 รูปแบบใช้เวลา 5-10 นาที โดยครูผู้สอนจะคอยให้คำปรึกษาในขณะลงมือทำ

3. ขั้นอธิบายและลงข้อสรุป

ให้แต่ละกลุ่มสรุปคำตอบ และออกมาอภิปรายคำตอบที่ได้ แล้วนักเรียนในชั้นสรุปความคิดรวบยอดของการพิจารณาตารางจุด สรุปได้ดังนี้

	ค่าความจริงเป็นจริง	ค่าความจริงเป็นเท็จ
$\forall x \forall y, p(x, y)$	มีจุดดำทุกจุด	มีจุดขาวอย่างน้อย 1 จุด
$\exists x \exists y, p(x, y)$	มีจุดดำอย่างน้อย 1 จุด	มีจุดขาวทุกจุด
$\forall x \exists y, p(x, y)$	มีอย่างน้อยหนึ่งแถวที่มีจุดดำอยู่ทั้งแถว	ไม่มีแถวที่มีจุดดำทั้งแถวทั้งแถว
$\exists x \forall y, p(x, y)$	มีจุดดำในทุก ๆ แถว	มีบางแถวเป็นจุดขาวทั้งหมด

ตารางที่ 24 สรุปค่าความจริงของประพจน์ $p(x, y)$ โดยใช้ตารางจุด

ครูจะถามเชื่อมโยงไปยังกรณีทั่วไป โดยใช้ตัวอย่างประกอบ

4. ขั้นขยายความรู้

ครูแสดงโจทย์ที่มีเอกภพสัมพัทธ์ที่หลากหลาย และทั่วไปมากขึ้น ให้นักเรียนช่วยกันตอบตามข้อสรุปในขั้นที่ 3

5. ขั้นประเมิน

ให้นักเรียนทำใบงานรายบุคคล

นอกจากวิธีการจัดการเรียนรู้แบบ 5E แล้ว ยังมีวิธีการจัดการเรียนรู้แบบ STAD คือรูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือกันอีกรูปแบบหนึ่ง ที่มีชื่อเต็มว่า Student Teams Achievement Divisions ซึ่งกำหนดให้นักเรียนที่มีความสามารถแตกต่างกัน ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม ๆ ละ 4-5 คน ซึ่งประกอบด้วยนักเรียนที่เรียนเก่ง 1 คน นักเรียนที่เรียนปานกลาง 2-3 คน และนักเรียนที่เรียนอ่อน 1 คน ผู้อ่านสามารถนำไปปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของชั้นเรียนได้ตามความเหมาะสม

สรุป

ในบทที่ 2 ได้กล่าวถึงพื้นฐานทางตรรกศาสตร์ซึ่งจะเป็นความรู้เบื้องต้นในการนำไปใช้ในเขียนพิสูจน์ด้วยวิธีต่าง ๆ ในบทถัดไป โดยเริ่มต้นจากคำว่าประพจน์ คือประโยคที่บอกค่าความจริงได้ว่าจริงหรือเท็จเพียงอย่างเดียวเท่านั้น จากนั้นกล่าวถึงตัวเชื่อมของประพจน์ที่ประกอบไปด้วย

1. นิเสธ
2. หรือ
3. และ
4. ถ้า...แล้ว
5. ก็ต่อเมื่อ

ประพจน์ที่มีตัวเชื่อมเหล่านี้เรียกว่าประพจน์เชิงประกอบ ประพจน์ที่ไม่มีตัวเชื่อมเรียกประพจน์เชิงเดี่ยว ต่อมาพิจารณาประพจน์ที่มีความหมายเดียวกันเรียกว่าประพจน์ที่สมมูลกัน และศึกษาประพจน์ที่มีค่าความจริงเป็นจริงทุก ๆ กรณีซึ่งเรียกว่าสัจนิรันดร์ รวมทั้งการเรียนรู้กฎต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ถัดไปกล่าวถึงการอ้างเหตุผลโดยพิจารณารูปแบบการให้เหตุผล พร้อมทั้งวิธีการตรวจสอบความสมเหตุสมผล ถ้าข้อความนั้นสมเหตุสมผลจะกล่าวได้ว่า ผลอนุมานได้จากเหตุต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ข้างต้น และเรียกกระบวนการให้เหตุผลเหล่านี้ว่าการพิสูจน์ ทำได้ 2 แบบคือ การพิสูจน์ตรง ทำได้โดยใช้บทนิยาม 2.4.6 และการพิสูจน์อ้อม โดยอาศัยสัจนิรันดร์ T22 เรียกอีกชื่อว่าการพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง ซึ่งจะนำไปใช้เป็นแนวทางในการเรียนวิธีการพิสูจน์ในบทที่ 3 ต่อไป จากนั้นก็กล่าวถึงตัวบ่งปริมาณทางตรรกศาสตร์ประกอบด้วย 2 ตัวคือ ตัวบ่งปริมาณทั้งหมด และตัวบ่งปริมาณมีอย่างน้อยหนึ่ง แล้วศึกษาการแปลงประโยคภาษาให้เป็นประโยคสัญลักษณ์ซึ่งเป็นหัวใจความสำคัญในการวิเคราะห์ทางคณิตศาสตร์ ถัดไปการหาค่าความจริงของประพจน์ที่มีตัวบ่งปริมาณตัวเดียวและมากกว่าหนึ่งตัว ถ้าเอกภพสัมพัทธ์มีสมาชิกไม่มากนักสามารถตรวจได้โดยง่ายโดยใช้แผนภาพต้นไม้หรือแจกแจงกรณีโดยใช้ตาราง ความสมมูลของประพจน์ที่มีตัวบ่งปริมาณอาศัยความรู้เกี่ยวกับสมมูลของประพจน์ที่ไม่มีตัวบ่งปริมาณมาช่วยในการพิจารณา โดยมีข้อควรระวังคือ เมื่อมีตัวบ่งปริมาณ 2 ตัวขึ้นไปที่แตกต่างกัน การสลับลำดับตัวบ่งปริมาณจะมีความหมายไม่เหมือนเดิม และการหานิเสธของตัวบ่งปริมาณ นิเสธของตัวบ่งปริมาณทั้งหมดจะเป็นตัวบ่งปริมาณมีอย่างน้อยหนึ่ง และนิเสธของตัวบ่งปริมาณมีอย่างน้อยหนึ่งเป็นตัวบ่งปริมาณทั้งหมด สุดท้ายจะกล่าวถึงตัวอย่างแนวทางการจัดเรียนการสอนเรื่องตรรกศาสตร์โดยใช้แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบ 5E ของสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท. 2546) ทำให้เห็นการนำความรู้เรื่องตรรกศาสตร์ไปใช้สอนในระดับมัธยม

คำถามท้ายบท

1. พิจารณาประโยคต่อไปนี้ว่าเป็น ประพจน์ หรือ ประโยคเปิด หรือไม่เป็นทั้งสองอย่าง
 - 1.1 ห้ามเดินลัดสนาม
 - 1.2 ปีปัจจุบันเป็นปีระกา
 - 1.3 น่านเป็นจังหวัดในภาคใต้
 - 1.4 มีจำนวนนับที่น้อยกว่า 1
 - 1.5 ใครเป็นคนนัดพวกเราที่สยามพารากอน
 - 1.6 รถไฟมีสองหัว
2. จงหาค่าความจริงของประพจน์ต่อไปนี้
 - 2.1 ถ้า $2^0 = 0^2$ แล้ว $2 = 0$
 - 2.2 ปูม้าไม่มีขาที่ต่อเมื่อลิงไม่มีหู
 - 2.3 จำนวนนับเป็นจำนวนเต็มหรือตรรกยะ
 - 2.4 ถ้า $2 \neq 9$ แล้ว นกขมิ้นบินไม่ได้
 - 2.5 ถ้าช้างเป็นสัตว์ปีกแล้วช้างเป็นตั๊กแตน
 - 2.6 กระต่ายไม่มีฟัน ก็ต่อเมื่อ $1 > 2$
3. จงสร้างตารางค่าความจริงของประพจน์ต่อไปนี้
 - 3.1 $(p \rightarrow \sim q) \vee (q \rightarrow p)$
 - 3.2 $p \wedge (\sim q \rightarrow r) \leftrightarrow (r \vee q)$
 - 3.3 $\sim [\sim p \wedge (q \rightarrow \sim r)] \rightarrow (p \wedge \sim r)$
 - 3.4 $\sim p \wedge (q \vee r) \rightarrow (p \rightarrow r \wedge s)$
4. ประพจน์ p, q, r, s มีค่าความจริงเป็น T, F, F, T ตามลำดับ จงหาค่าความจริงของประพจน์ต่อไปนี้
 - 4.1 $p \rightarrow (q \vee \sim (p \wedge r))$
 - 4.2 $\sim [(p \leftrightarrow \sim q) \wedge (q \rightarrow \sim r)] \rightarrow \sim s$
 - 4.3 $\sim (r \wedge \sim s) \leftrightarrow (p \vee \sim q)$
 - 4.4 $[(\sim p \vee (\sim p \rightarrow (q \wedge r) \vee s) \rightarrow p) \wedge r] \leftrightarrow p$
5. กำหนดให้ p, q, r เป็นประพจน์ใด จงตรวจสอบว่าประพจน์ต่อไปนี้สมมูลกันหรือไม่ โดยใช้ตารางค่าความจริง
 - 5.1 q และ $\sim p \vee (p \wedge q)$
 - 5.2 $\sim p \rightarrow q$ และ $\sim q \rightarrow p$
 - 5.3 $(p \vee r) \rightarrow q$ และ $p \rightarrow (q \vee r)$
 - 5.4 $p \leftrightarrow (q \vee r)$ และ $(p \vee r) \leftrightarrow q$
6. ให้ p, q, r เป็นประพจน์ใด ๆ จงตรวจสอบว่าประพจน์ต่อไปนี้สมมูลกันหรือไม่ ถ้าสมมูลกันจงแสดงโดยใช้ทฤษฎีบท ถ้าไม่สมมูลจงยกตัวอย่างค้าน
 - 6.1 $\sim (p \rightarrow \sim q)$ และ $p \wedge (p \rightarrow q)$
 - 6.2 $p \rightarrow (q \leftrightarrow r)$ และ $(p \rightarrow q) \leftrightarrow r$
 - 6.3 $p \wedge (q \vee r)$ และ $(p \wedge q) \vee r$
 - 6.4 $p \leftrightarrow \sim q$ และ $\sim p \leftrightarrow q$
 - 6.5 $p \rightarrow (q \vee r)$ และ $\sim (\sim r \rightarrow q) \rightarrow \sim p$
 - 6.6 $\sim (p \wedge \sim q)$ และ $\sim q \rightarrow \sim p$
 - 6.7 $\sim p \rightarrow q$ และ $(\sim p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow \sim p)$
 - 6.8 $p \rightarrow (q \rightarrow r)$ และ $(p \rightarrow q) \rightarrow r$
7. จงหานิเสธของประพจน์ต่อไปนี้
 - 7.1 รองเท้าเป็นเครื่องแต่งกายชนิดหนึ่ง
 - 7.2 ถ้าแดงไปโรงเรียน แล้วดำจะไม่ทำการบ้าน

7.3 $2 > 4$ และ $3 = 5$

7.4 $x + 1 = 3$ หรือ π เป็นจำนวนตรรกยะ

7.5 ถ้า 2 เป็นจำนวนคี่ แล้ว 1 เป็นจำนวนเฉพาะ

7.6 5 เป็นจำนวนเต็มบวก ก็ต่อเมื่อ e เป็นจำนวนตรรกยะ

7.7 $ab = 0$ ก็ต่อเมื่อ $a = 0$ หรือ $b = 0$

7.8 ถ้า $xy > 0$ แล้ว $(x > 0$ และ $y > 0)$ หรือ $(x < 0$ และ $y < 0)$

7.9 $x + y = 0$ ก็ต่อเมื่อ $x = -y$ หรือ $y = -x$

7.10 ถ้า 2 หาร x ลงตัว หรือ 3 หาร x ลงตัว แล้ว 6 หาร x ลงตัว

8. จงตรวจสอบว่าประพจน์ต่อไปนี้เป็นสัจนิรันดร์หรือไม่ โดยใช้ตารางค่าความจริง

8.1 $(p \vee q) \vee \sim (p \wedge q)$

8.4 $\sim (p \wedge q) \rightarrow \sim p \wedge \sim q$

8.2 $(p \rightarrow \sim q) \rightarrow (p \wedge q)$

8.5 $(\sim p \rightarrow \sim q) \vee (p \leftrightarrow q)$

8.3 $\sim p \rightarrow (p \vee q)$

8.6 $(\sim p \rightarrow q) \leftrightarrow \sim (p \vee q)$

9. จงตรวจสอบว่าประพจน์ต่อไปนี้เป็นสัจนิรันดร์หรือไม่ โดยใช้ทฤษฎีบท

9.1 $(p \rightarrow q) \leftrightarrow \sim (p \wedge q)$

9.6 $[p \rightarrow (q \rightarrow r)] \leftrightarrow (p \rightarrow r)$

9.2 $(p \leftrightarrow q) \leftrightarrow (\sim p \rightarrow q)$

9.7 $(p \leftrightarrow q) \leftrightarrow [(p \wedge q) \vee (\sim p \wedge \sim q)]$

9.3 $\sim (p \rightarrow \sim q) \leftrightarrow (p \wedge q)$

9.8 $[\sim p \vee (r \rightarrow s)] \leftrightarrow [(r \vee s) \rightarrow p]$

9.4 $(p \vee q) \leftrightarrow (p \wedge q)$

9.9 $[p \rightarrow (r \rightarrow s)] \leftrightarrow [(\sim r \wedge s) \rightarrow p]$

9.5 $(p \rightarrow \sim q) \leftrightarrow \sim (p \wedge q)$

9.10 $[(p \wedge q) \rightarrow r] \leftrightarrow [\sim r \rightarrow (\sim p \vee \sim q)]$

10. จงตรวจสอบว่าประพจน์ต่อไปนี้เป็นสัจนิรันดร์หรือไม่ โดยใช้วิธีขัดแย้ง

10.1 $\sim (p \rightarrow q) \rightarrow \sim q$

10.7 $(p \wedge q) \vee \sim (p \vee q)$

10.2 $[p \rightarrow (q \rightarrow p)] \rightarrow p$

10.8 $((p \rightarrow q) \rightarrow r) \rightarrow (p \rightarrow (q \rightarrow r))$

10.3 $\sim p \wedge q \rightarrow p$

10.9 $\sim (p \rightarrow q) \rightarrow (\sim p \leftrightarrow q)$

10.4 $(p \wedge q) \rightarrow (p \vee q)$

10.10 $\sim [p \vee (\sim p \wedge q)] \rightarrow (\sim p \wedge \sim q)$

10.5 $(p \rightarrow q) \wedge (p \rightarrow r) \rightarrow (p \rightarrow q \vee r)$

10.11 $(p \rightarrow q) \rightarrow (q \rightarrow p)$

10.6 $(p \rightarrow r) \vee (q \rightarrow r) \rightarrow (p \vee q \rightarrow r)$

10.12 $(p \rightarrow r) \rightarrow [(p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow r)]$

11. จงพิจารณาว่าการอ้างเหตุผลต่อไปนี้ สมเหตุสมผลหรือไม่

11.1 $\sim p \vee q, \sim p \rightarrow q \vdash q$

11.3 $\sim p \rightarrow q, q \rightarrow p \vdash \sim q$

11.2 $p \wedge \sim q, q \rightarrow \sim r, r \wedge p \vdash q \rightarrow p$

11.4 $p \rightarrow (p \rightarrow r), \sim q \rightarrow \sim p, p \vdash r$

12. จงพิจารณาว่าการอ้างเหตุผลต่อไปนี้ สมเหตุสมผลหรือไม่โดยใช้วิธีขัดแย้ง

12.1 เหตุ 1. $\sim p$
2. $\sim (p \wedge q) \rightarrow r$
ผล r

12.2 เหตุ 1. $q \rightarrow (r \vee \sim s)$
2. s
3. $s \rightarrow q$
ผล $r \wedge s$

12.3 เหตุ 1. $\sim t \rightarrow \sim r$
2. $\sim s$
3. $t \rightarrow w$
4. $r \vee s$
ผล w

12.4 เหตุ 1. ถ้าฝนตกแล้วน้ำจะท่วม
2. น้ำท่วม
ผล ฝนตก

12.5 เหตุ 1. $\sim (p \rightarrow q)$
2. $\sim q \rightarrow r$
ผล $r \wedge p$

12.6 เหตุ 1. $p \rightarrow (\sim q \vee r)$
2. $q \rightarrow p$
3. $\sim p$
ผล r

12.7 เหตุ 1. $p \rightarrow (q \wedge r)$
2. $q \rightarrow \sim r$
3. $p \rightarrow r$
4. q
ผล $\sim p$

12.8 เหตุ 1. ถ้าฝนตกแล้วน้ำจะท่วม
2. ฝนตก
ผล น้ำท่วม

13. จงพิสูจน์การอ้างเหตุผลต่อไปนี้

13.1 $p, \sim q \vee \sim p, \sim q \rightarrow (r \vee \sim s) \vdash s \rightarrow r$

13.2 $s \rightarrow t, p \rightarrow (q \rightarrow r), (s \wedge \sim t) \vee p \vdash r \vee \sim q$

14. จงพิสูจน์การอ้างเหตุผลต่อไปนี้สมเหตุสมผลโดยใช้วิธีการพิสูจน์อ้อม (indirect proof)

14.1 $p \rightarrow \sim q, \sim q \rightarrow r, p \vdash r$

14.2 $p, \sim q \rightarrow \sim p, q \rightarrow (r \vee s) \vdash \sim r \rightarrow s$

15. จงเขียนข้อความต่อไปนี้ในรูปสัญลักษณ์พร้อมบอกเอกภพสัมพัทธ์ในแต่ละข้อ

15.1 มีจำนวนเต็ม x ซึ่ง $|x| = x$

15.2 ไม่ว่า x จะเป็นจำนวนจริงใดก็ตามจะได้ $x^2 > 0$

15.3 จำนวนนับทุกจำนวนมีค่ามากกว่า 1

15.4 ไม่มีจำนวนตรรกยะใดเลยที่เป็นจำนวนบวก

15.5 มีจำนวนจริง x และ y ซึ่ง $x + y > 0$

15.6 มีจำนวนเต็ม m ซึ่ง $m > n$ ทุก ๆ จำนวนเต็ม n

16. ให้ $A = \{-1, 0, 1\}$, $B = \{-2, -1, 0, 1, 2\}$ และ $C = \{1, 2, 3, 4\}$ พิจารณาค่าความจริงของข้อความต่อไปนี้

16.1 $\forall x \in A [x + 1 \geq x]$

16.4 $\forall x \in A \forall y \in A [x \neq y \rightarrow x > y]$

16.2 $\exists x \in C [x(x + 1) = x]$

16.5 $\forall x \in B \exists y \in B [xy = 1]$

16.3 $\forall x \in B [x > 0 \rightarrow x^2 > x]$

16.6 $\exists x \in C \exists y \in C [x + y < xy]$

17. ให้เอกพจน์สัมพัทธ์เป็นจำนวนจริง จงหาเงื่อนไขของข้อความต่อไปนี้

17.1 $\forall x [\sqrt{x} \geq 0]$

17.4 $\forall x \forall y [xy > 0 \rightarrow \frac{x}{y} > 0]$

17.2 $\forall x [x = 1 \rightarrow |x| > 2]$

17.5 $\exists x \forall y [x = y \leftrightarrow x^2 = y^2]$

17.3 $\exists x [(x < 3) \wedge (x > 3)]$

17.6 $\exists x \exists y [(xy = 10 \wedge x > 5) \rightarrow y > 2]$

18. ให้เอกพจน์สัมพัทธ์เป็นจำนวนจริง จงหาเงื่อนไขของข้อความต่อไปนี้

18.1 ไม่มีจำนวนจริงใดเลยที่มากกว่าศูนย์

18.2 มีจำนวนจริง x ซึ่ง $x + y = y$ สำหรับทุก ๆ จำนวนจริง y

18.3 ทุก ๆ จำนวนเต็ม m, n ถ้า $m + n = mn$ แล้ว $n^m = 1$

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิกา กวักเพฑูรย์. (2542). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉวีวรรณ รัตนประเสริฐ. (2536). **วิธีการพิสูจน์ทางคณิตศาสตร์**. นครปฐม: ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชวลิต บุรพาศิริวัฒน์. (2538). **หลักการคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาคณิตศาสตร์และสถิติ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏจันทรเกษม.
- พัฒน์ อุดมกะวานิช. (2559). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัศตร์มกา ศรีสว่าง, ประสิทธิ์ ทองแจ่ม และ สุรพล เนาวรัตน์. (2558). **ผลการใช้กระบวนการจัดการเรียนรู้แบบ 5E วิชาคณิตศาสตร์ เรื่องเซต สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4**. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่ 9 ฉบับพิเศษ เมษายน พ.ศ. 2558.
- ไพโรจน์ เยียระยง. (2559). **ตรรกศาสตร์และทฤษฎีเซต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนภัตย์ ปัทมโกมล, ปรีชา เนาว์เย็นผล และ อุษาวดี จันทรสนธิ. (2556). **ผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้คณิตศาสตร์เรื่อง อัตราส่วนตรีโกณมิติ โดยการใช้วิธีสอนแบบ 5E ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนคณิตศาสตร์และความสามารถในการเชื่อมโยงความรู้ทางคณิตศาสตร์ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 4 โรงเรียนมารีย์วิทยา จังหวัดนครราชสีมา**. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ปีที่ 15 ฉบับที่ กรกฎาคม – กันยายน พ.ศ. 2556. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ภัทรา เตชาภิวาทย์. (2540). **คณิตตรรกศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- อัมพร ม้าคนอง. (2558). **คณิตศาสตร์สำหรับครูมัธยม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุกรมการปรับปรุงหลักสูตรวิทยาศาสตร์ ทบวงมหาวิทยาลัย. (2545). **ตรรกศาสตร์และระบบจำนวนจริง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์การพิมพ์.
- Pual Glendinning. (2012). **Maths in minutes**. London, England: Quercus Editions Ltd.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 3

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. การพิสูจน์ข้อความแบบมีเงื่อนไข
2. การพิสูจน์ข้อความแบบแจกแจงกรณี
3. การพิสูจน์ข้อความแบบผันกลับได้
4. การพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง
5. การพิสูจน์ข้อความที่เป็นไปได้เพียงอย่างเดียว
6. การพิสูจน์โดยหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. สามารถเขียนบทพิสูจน์ข้อความแบบมีเงื่อนไข
2. สามารถเขียนบทพิสูจน์โดยวิธีแจกแจงกรณี
3. สามารถเขียนบทพิสูจน์ข้อความแบบผันกลับได้
4. สามารถเขียนบทพิสูจน์ข้อความโดยวิธีขัดแย้ง
5. สามารถเขียนบทพิสูจน์ข้อความที่เป็นไปได้เพียงอย่างเดียว
6. สามารถเขียนบทพิสูจน์ข้อความโดยวิธีอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์

วิธีและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. วิธีสอน

- 1.1 วิธีสอนแบบบรรยาย ประกอบสื่ออิเล็กทรอนิกส์
- 1.2 ใช้สื่อทางอินเทอร์เน็ต และให้แต่ละคนแสดงความคิดเห็น
- 1.3 วิธีสอนแบบอภิปราย โดยให้หัวข้อเป็นกลุ่มและมานำเสนอหน้าชั้น

2. กิจกรรมการเรียนการสอน

- 2.1 บรรยายสรุปโดยใช้สื่อการสอนประกอบ
- 2.2 ให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากชุดการสอน หนังสือ ตำรา เอกสารเพิ่มเติม และสื่อออนไลน์
- 2.3 อภิปรายรายกลุ่มตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมาย
- 2.4 ให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัด ทดสอบความเข้าใจในเนื้อหา
- 2.5 มอบหมายให้ทำ assignment เพื่อส่งท้ายคาบ

สื่อการเรียนการสอน

1. ชุดการสอน เรื่อง "ตรรกศาสตร์"
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เรื่อง "ตรรกศาสตร์"
3. หนังสือ ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตการตอบคำถามและตั้งคำถามของผู้เรียนในระหว่างการบรรยายและซักถาม
2. วัดผลจากการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียนตามเนื้อหาที่ได้รับมอบหมาย
3. ตรวจ assignment บันทึกคะแนนลงในใบบันทึกคะแนน
4. ตรวจการทำการบ้าน บันทึกลงในบันทึกผลงาน

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการพิสูจน์

ในทางคณิตศาสตร์นั้นจะสร้างโลกของตัวเองขึ้นมาโดยสมมติสิ่งที่เรียกว่า "อนิยาม" ขึ้นมาจากนั้นให้คำจำกัดความของสิ่งเหล่านั้นเรียกว่า "นิยาม" และเพิ่มเติมด้วยข้อความจำนวนหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นจริงในโลกโดยไม่ต้องพิสูจน์เรียกว่า "สัจพจน์" และใช้เครื่องมือต่าง ๆ เหล่านี้เพื่อ คาดการณ์ข้อความที่คิดว่าจะเป็นจริงภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดเรียกว่า "ข้อความคาดการณ์" การตรวจสอบว่าข้อความคาดการณ์นั้นเป็นจริงหรือไม่ ต้องใช้วิธีการพิสูจน์ที่ยอมรับตามหลักตรรกศาสตร์ ขั้นตอนสำคัญในการค้นพบความจริงเหล่านั้นคือการ "พิสูจน์" หรือ "อ้างเหตุผล" เมื่อได้รับการพิสูจน์ข้อความคาดการณ์จะเปลี่ยนเป็น "ทฤษฎี" ในที่สุด การพิสูจน์จึงเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญยิ่งสำหรับคณิตศาสตร์ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เรายืนยันความเป็นจริงต่าง ๆ ในคณิตศาสตร์ได้ ข้อความที่เราสงสัยว่าเป็นจริงหรือไม่ เมื่อได้รับการพิสูจน์แล้วเราจะสามารถยอมรับในความจริงของข้อความนั้นตลอดไป เพราะเราใช้กระบวนการคิดที่อาศัยหลักตรรกศาสตร์ซึ่งมีความแน่นอนชัดเจน ไม่แปรผันไปตามกาลเวลาหรือสภาพแวดล้อม (พิมพ์เพ็ญ เวชชาชีวะ. 2560. คำนำ)

การพิสูจน์ในหนังสือหรือตำราแต่ละเล่มอาจใช้ชื่อวิธีหรือจำนวนวิธีแตกต่างกันขึ้นอยู่กับผู้เขียน สำหรับตำราเล่มนี้ผู้เขียนจะมีการนำเสนอวิธีการพิสูจน์ไว้ทั้งหมด 6 วิธี ประกอบไปด้วย

1. การพิสูจน์ข้อความแบบมีเงื่อนไข
2. การพิสูจน์โดยการแจกแจงกรณี
3. การพิสูจน์ข้อความแบบผันกลับได้
4. การพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง
5. การพิสูจน์ข้อความซึ่งเป็นไปได้เพียงเดียว
6. การพิสูจน์โดยหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์

3.1 การพิสูจน์ข้อความแบบมีเงื่อนไข

การพิสูจน์ข้อความที่อยู่ในรูปแบบ $p \rightarrow q$ เรียกว่า การพิสูจน์ข้อความแบบมีเงื่อนไข (Proof of conditional statements) ต้องการแสดงว่า $p \rightarrow q$ เป็นจริง เนื่องจาก $p \rightarrow q$ เป็นเท็จเพียงกรณีเดียวคือ p เป็นจริง และ q เป็นเท็จ ดังนั้นต้องแสดงให้เห็นว่าไม่เกิดกรณิดังกล่าว นั่นคือเมื่อไรก็ตามที่ p เป็นจริง ต้องแสดงให้เห็นว่า q เป็นจริงด้วย เขียนเป็นโครงการพิสูจน์ได้ดังนี้

สมมติ p เป็นจริง
 $\vdots$
ดังนั้น q เป็นจริง (ข้อสรุป) $\square$

จะเรียกวิธีนี้ว่าการพิสูจน์แบบตรง (Direct proof) นิยมใช้เครื่องหมาย $\square$ วางไว้บรรทัดสุดท้ายเพื่อบอกว่าจบการพิสูจน์ ในส่วนที่เว้นว่างไว้นั้นคือส่วนที่จะเติมรายละเอียดให้สมบูรณ์อาจจะได้จากนิยาม ทฤษฎีบทที่พิสูจน์มาก่อนหน้า หรือสัญพจน์ เพื่อให้นำไปสู่ข้อสรุปอย่างเป็นเหตุเป็นผลกัน เพื่อใช้ในการพิสูจน์ในตัวอย่างต่อไปจากนี้ จะนิยาม

บทนิยาม 3.1.1 เรียกจำนวนเต็ม a ที่ไม่ใช่ศูนย์ว่าหารจำนวนเต็ม b ลงตัว เขียนแทนด้วย $a \mid b$

ถ้ามีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $b = ak$

และเรียก a ว่าตัวหาร (Divisor) หรือตัวประกอบ (Factor) ของ b ถ้า a หาร b ไม่ลงตัวเขียนแทนด้วย $a \nmid b$

บทนิยาม 3.1.2 จำนวนคู่ (Even number) คือจำนวนเต็มที่หารด้วย 2 ลงตัว หรือกล่าวได้ว่า

ถ้า a เป็นจำนวนคู่ แล้ว $2 \mid a$ หรือมีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $a = 2k$

และจำนวนเต็ม a ที่มีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $a = 2k + 1$ เรียกว่า **จำนวนคี่ (Odd number)**

ตัวอย่าง 3.1.3 จงพิสูจน์ว่า " ถ้า n เป็นจำนวนคู่ แล้ว n^2 เป็นจำนวนคู่ "

แนวคิด ข้อความดังกล่าวมีความหมายว่า "ทุก ๆ จำนวนเต็ม n ถ้า n เป็นจำนวนคู่ แล้ว n^2 เป็นจำนวนคู่" เขียนเป็นสัญลักษณ์ได้ดังนี้

$\forall n \in \mathbb{Z}, n \text{ เป็นจำนวนคู่} \rightarrow n^2 \text{ เป็นจำนวนคู่}$

ต้องพิสูจน์ข้อความดังกล่าวเป็นจริงไม่ว่าจำนวนเต็ม n ใด ๆ เริ่มเขียนบรรทัดแรกด้วย "ให้ n เป็นจำนวนเต็มใด ๆ" และมีโครงการพิสูจน์ดังนี้

สมมติ n เป็นจำนวนคู่
 $\vdots$
ดังนั้น n^2 เป็นจำนวนคู่ $\square$

เขียนบทพิสูจน์ให้สมบูรณ์ได้ดังนี้

บทพิสูจน์. ให้ n เป็นจำนวนเต็มใด ๆ สมมติว่า n เป็นจำนวนคู่ โดยบทนิยาม 3.1.2 จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $n = 2k$ แล้วจะได้ว่า

$$n^2 = (2k)^2 = 4k^2 = 2(2k^2)$$

ให้ $p = 2k^2$ เนื่องจาก k เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น p เป็นจำนวนเต็ม นั่นคือมีจำนวนเต็ม p ซึ่งทำให้ $n^2 = 2p$ โดยบทนิยาม 3.1.2 สรุปได้ว่า n^2 เป็นจำนวนคู่ $\square$

ตัวอย่าง 3.1.4 จงพิสูจน์ว่า " ถ้า m และ n เป็นจำนวนคู่ แล้ว $m + n$ เป็นจำนวนคู่ "

แนวคิด เขียนข้อความในรูปสัญลักษณ์คือ $\forall n, m \in \mathbb{Z}, n \text{ และ } m \text{ เป็นจำนวนคู่} \rightarrow n+m \text{ เป็นจำนวนคู่}$

บทพิสูจน์. ให้ n และ m เป็นจำนวนเต็มใด ๆ สมมติว่า n และ m เป็นจำนวนคู่ โดยบทนิยาม 3.1.2 จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k และ p ซึ่ง $n = 2k$ และ $m = 2p$ แล้ว

$$n + m = 2k + 2p = 2(k + p)$$

ให้ $c = k + p$ เนื่องจาก k, p เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น c เป็นจำนวนเต็ม นั่นคือมีจำนวนเต็ม c ซึ่งทำให้ $n + m = 2c$

จากบทนิยาม 3.1.2 สรุปได้ว่า $n + m$ เป็นจำนวนคู่ $\square$

ประโยคที่ว่า "โดยบทนิยาม" ในการเขียนพิสูจน์จะละไว้ โดยผู้อ่านต้องเข้าใจได้ว่ามาจากบทนิยามของคำ ๆ นั้น และไม่เขียนประโยคสัญลักษณ์ของประพจน์ที่ต้องการพิสูจน์ เพื่อความสวยงามและกระชับมากขึ้นในการเขียนบทพิสูจน์ (ทำได้เมื่อผู้เขียนเข้าใจหลักการอย่างถูกต้องแล้ว)

ตัวอย่าง 3.1.5 จงพิสูจน์ว่า "สำหรับจำนวนเต็ม a, b และ c ซึ่ง $a \neq 0$ ถ้า $a \mid b$ และ $a \mid c$ แล้ว $a \mid (2b + 3c)$ "

บทพิสูจน์. ให้ a, b และ c เป็นจำนวนเต็ม ซึ่ง $a \neq 0$ สมมติว่า $a \mid b$ และ $a \mid c$ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k และ p ซึ่ง $b = ka$ และ $c = pa$ แล้ว

$$2b + 3c = 2(ka) + 3(pa) = a(2k + 3p)$$

ให้ $x = 2k + 3p$ เนื่องจาก k, p เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น x เป็นจำนวนเต็ม นั่นคือมีจำนวนเต็ม x ซึ่งทำให้ $2b + 3c = ax$ สรุปได้ว่า $a \mid (2b + 3c)$ $\square$

ตัวอย่าง 3.1.6 จงพิสูจน์ว่า "ถ้า n^2 เป็นจำนวนคู่ แล้ว n เป็นจำนวนคู่"

แนวคิด มีโครงการพิสูจน์ดังนี้

สมมติ n^2 เป็นจำนวนคู่

:

ดังนั้น n เป็นจำนวนคู่ $\square$

ต่อมาเติมส่วนต่าง ๆ ได้ดังนี้

ให้ n เป็นจำนวนเต็มใด ๆ สมมติว่า n^2 เป็นจำนวนคู่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $n^2 = 2k$

⋮

มีจำนวนเต็ม p ซึ่งทำให้ $n = 2p$ ดังนั้น n เป็นจำนวนคู่

จากช่องว่างที่เว้นไว้คือส่วนที่ต้องเติมให้ครบโดยจากข้อความที่ $n^2 = 2k$ พยายามหา p ที่ทำให้ได้ $n = 2p$ ซึ่งโดยปกติผู้อ่านคงนึกถึง n ในรูปแบบ $n = \sqrt{2k}$ แต่จำนวน n ที่ได้ อาจจะไม่เป็นจำนวนเต็มและเชื่อมโยงไปหา p ไม่ได้ ดังนั้นการพิสูจน์แบบตรงนี้ทำไม่ได้ แต่ทำได้โดยใช้กฎแย้งสลับที่ซึ่งมีความหมายเดียวกับข้อความที่ต้องการจะพิสูจน์คือ $p \rightarrow q \equiv \sim q \rightarrow \sim p$ ดังนั้นจะทำการพิสูจน์

$$\forall n \in \mathbb{Z}, n \text{ เป็นจำนวนคี่} \rightarrow n^2 \text{ เป็นจำนวนคี่}$$

บทพิสูจน์. ให้ n เป็นจำนวนเต็มใด ๆ สมมติว่า n เป็นจำนวนคี่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $n = 2k + 1$ แล้ว

$$n^2 = (2k + 1)^2 = 4k^2 + 4k + 1 = 2(2k^2 + 2k) + 1$$

ให้ $p = 2k^2 + 2k$ เนื่องจาก k เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น p เป็นจำนวนเต็ม นั่นคือมีจำนวนเต็ม p ซึ่งทำให้ $n^2 = 2p + 1$ สรุปได้ว่า n^2 เป็นจำนวนคี่ □

การพิสูจน์ $p \rightarrow q$ ในตัวอย่าง 3.1.6 เรียกว่า **การพิสูจน์โดยวิธีการแย้งสลับที่** (Contrapositive proof) มีโครงการพิสูจน์ดังนี้

สมมติ $\sim q$ เป็นจริง

⋮

ดังนั้น $\sim p$ เป็นจริง □

หนึ่งในกรณีที่พยายามใช้ทั้ง 2 วิธีแล้วแต่ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ยังมีอีกหนึ่งวิธีคือ **การพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง** (Proof by contradiction) ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อ 3.4 ดังนั้นสรุปการพิสูจน์ข้อความในรูปแบบ $p \rightarrow q$ ได้ 3 วิธีคือ

1. การพิสูจน์แบบตรง
2. การพิสูจน์โดยวิธีการแย้งสลับที่
3. การพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง

การพิสูจน์ข้อความ $p \rightarrow (q \vee r)$ เนื่องจาก $p \rightarrow (q \vee r) \equiv p \rightarrow (\sim q \rightarrow r)$ ดังนั้น

สมมติ p และ $\sim q$ เป็นจริง

⋮

ดังนั้น r เป็นจริง

ตัวอย่าง 3.1.7 จงพิสูจน์ว่า " ถ้า $m + n$ เป็นจำนวนคี่ แล้ว m เป็นจำนวนคี่ หรือ n เป็นจำนวนคี่ "

แนวคิด เขียนข้อความในรูปสัญลักษณ์คือ

$$\forall m, n \in \mathbb{Z}, m + n \text{ เป็นจำนวนคี่} \rightarrow (m \text{ เป็นจำนวนคี่} \vee n \text{ เป็นจำนวนคี่})$$

บทพิสูจน์. ให้ m และ n เป็นจำนวนเต็ม สมมติว่า $n + m$ เป็นจำนวนคี่ และ m ไม่เป็นจำนวนคี่ (จำนวนคู่) โดยบทนิยาม 3.1.2 จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k และ p ซึ่ง $n + m = 2k + 1$ และ $m = 2p$ แล้ว

$$m + n = 2k + 1$$

$$2p + n = 2k + 1$$

$$n = 2k - 2p + 1 = 2(k - p) + 1$$

ให้ $d = k - p$ เนื่องจาก k และ p เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น d เป็นจำนวนเต็ม ซึ่งทำให้ $n = 2d + 1$ สรุปได้ว่า n เป็นจำนวนคี่ □

การพิสูจน์ข้อความ $p \rightarrow (q \wedge r)$ เนื่องจาก $p \rightarrow (q \wedge r) \equiv (p \rightarrow q) \wedge (p \rightarrow r)$ ดังนั้น ต้องพิสูจน์ว่า ทั้ง 2 ข้อความเป็นจริง

$$1. p \rightarrow q$$

$$2. p \rightarrow r$$

สมมติ	p	เป็นจริง
	$\vdots$	
ดังนั้น	q	เป็นจริง

สมมติ	p	เป็นจริง
	$\vdots$	
ดังนั้น	r	เป็นจริง

ตัวอย่าง 3.1.8 จงพิสูจน์ว่า " ถ้า a เป็นจำนวนคู่ แล้ว $4 \mid a^2$ และ $a^2 + 1$ เป็นจำนวนคี่ "

แนวคิด เขียนข้อความในรูปสัญลักษณ์คือ $\forall a \in \mathbb{Z}, a \text{ เป็นจำนวนคู่} \rightarrow (4 \mid a^2 \wedge a^2 + 1 \text{ เป็นจำนวนคี่})$

บทพิสูจน์. ให้ a เป็นจำนวนเต็มใด ๆ สมมติว่า a เป็นจำนวนคู่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $a = 2k$ แล้ว

$$a^2 = (2k)^2 = 4k^2$$

ให้ $p = k^2$ เนื่องจาก k เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น p เป็นจำนวนเต็ม ซึ่งทำให้ $a^2 = 4p$ สรุปได้ว่า $4 \mid a^2$ และ

$$a^2 + 1 = (2k)^2 + 1 = 4k^2 + 1 = 2(2k^2) + 1$$

ให้ $d = 2k^2$ เนื่องจาก k เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น d เป็นจำนวนเต็ม ซึ่งทำให้ $a^2 + 1 = 2d + 1$ สรุปได้ว่า $a^2 + 1$ เป็นจำนวนคี่ □

ตัวอย่าง 3.1.9 ข้อความ "ถ้า $m + n$ เป็นจำนวนคู่ แล้ว m และ n เป็นจำนวนคู่" เป็นจริงหรือเท็จ

วิธีทำ เขียนในรูปสัญลักษณ์ได้เป็น $\forall n, m \in \mathbb{Z}, m + n \text{ เป็นจำนวนคู่} \rightarrow n \text{ และ } m \text{ เป็นจำนวนคู่}$

ถ้าเลือก $m = 1$ และ $n = 1$ จะเห็นว่า $m + n = 1 + 1 = 2$ เป็นจำนวนคู่ นั่นคือเหตุเป็นจริงแต่ผลเป็นเท็จ เพราะ m และ n เป็นจำนวนคี่ ทำให้สรุปได้ว่าประพจน์นี้มีค่าความจริงเป็นเท็จ จะเรียกตัวอย่าง $m = 1$ และ $n = 1$ ว่า **ตัวอย่างค้าน (Counterexample)**

ในการพิสูจน์ประพจน์ p เป็นเท็จ อาจทำได้โดยการพิสูจน์ว่า $\sim p$ เป็นจริง เช่นในตัวอย่าง 3.1.9 นิเสธของประพจน์นั้นคือ

$$\exists n, m \in \mathbb{Z}, m + n \text{ เป็นจำนวนคู่} \wedge (n \text{ หรือ } m \text{ เป็นจำนวนคี่})$$

ประพจน์นี้เป็นจริงโดยการเลือก $m = 1$ และ $n = 1$ นั้นเอง

3.2 การพิสูจน์โดยการแจกแจงกรณี

จะกล่าวถึงการพิสูจน์ข้อความในรูปแบบ $(p \vee q) \rightarrow r$ เนื่องจาก $(p \vee q) \rightarrow r \equiv (p \rightarrow r) \wedge (q \rightarrow r)$ ดังนั้นต้องพิสูจน์ทั้ง 2 กรณีคือ

กรณีที่ 1 $p \rightarrow r$

สมมติ	p	เป็นจริง
	$\vdots$	
ดังนั้น	r	เป็นจริง

กรณีที่ 2 $q \rightarrow r$

สมมติ	q	เป็นจริง
	$\vdots$	
ดังนั้น	r	เป็นจริง □

เรียกว่า**การพิสูจน์โดยแจกแจงกรณี (Proof by cases)** ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง 3.2.1 จงพิสูจน์ว่า "ถ้า a เป็นจำนวนคู่ หรือ a เป็นจำนวนคี่ แล้ว $a^2 + a$ เป็นจำนวนคู่"

แนวคิด เขียนในรูปสัญลักษณ์ได้ดังนี้

$$\forall a \in \mathbb{Z}, (a \text{ เป็นจำนวนคู่} \vee a \text{ เป็นจำนวนคี่}) \rightarrow a^2 + a \text{ เป็นจำนวนคู่}$$

บทพิสูจน์. ให้ a เป็นจำนวนเต็มใด ๆ

กรณีที่ 1 สมมติ a เป็นจำนวนคู่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $a = 2k$ แล้ว

$$a^2 + a = (2k)^2 + 2k = 4k^2 + 2k = 2(2k^2 + k)$$

เนื่องจาก k เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น $2k^2 + k$ เป็นจำนวนเต็ม สรุปได้ว่า $a^2 + a$ เป็นจำนวนคู่

กรณีที่ 2 สมมติ a เป็นจำนวนคี่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม c ซึ่ง $a = 2c + 1$ แล้ว

$$a^2 + a = (2c + 1)^2 + (2c + 1) = 4c^2 + 4c + 1 + 2c + 1 = 2(2c^2 + 3c + 1)$$

เนื่องจาก c เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น $2c^2 + 3c + 1$ เป็นจำนวนเต็ม สรุปได้ว่า $a^2 + a$ เป็นจำนวนคู่ □

จากตัวอย่าง 3.2.1 ข้อความที่ว่า " a เป็นจำนวนคู่ หรือ a เป็นจำนวนคี่" โดยบทนิยาม 3.1.2 หมายถึง a เป็นจำนวนเต็ม นั่นคือข้อความที่จะพิสูจน์อาจเขียนใหม่ได้หลายรูปแบบเช่น

1. ถ้า a เป็นจำนวนเต็ม แล้ว $a^2 + a$ เป็นจำนวนคู่
2. ทุก ๆ a ที่เป็นจำนวนเต็ม $a^2 + a$ เป็นจำนวนคู่
3. $a^2 + a$ เป็นจำนวนคู่ สำหรับจำนวนเต็ม a ใด ๆ

กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ถ้า a จำนวนเต็ม สามารถแบ่งออกเป็น 2 กรณี คือกรณีที่ 1 เมื่อ a เป็นจำนวนคู่ และกรณีที่ 2 เมื่อ a เป็นจำนวนคี่

ตัวอย่าง 3.2.2 จงพิสูจน์ว่า "ถ้า n เป็นจำนวนเต็ม แล้ว $n^2 + 3n + 4$ เป็นจำนวนคู่"

บทพิสูจน์. ให้ n เป็นจำนวนเต็ม

กรณีที่ 1 สมมติ n เป็นจำนวนคู่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $n = 2k$ แล้ว

$$n^2 + 3n + 4 = (2k)^2 + 3(2k) + 4 = 2(2k^2 + 3k + 2)$$

เนื่องจาก k เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น $2k^2 + 3k + 2$ เป็นจำนวนเต็ม สรุปได้ว่า $n^2 + 3n + 4$ เป็นจำนวนคู่

กรณีที่ 2 สมมติ n เป็นจำนวนคี่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม c ซึ่ง $n = 2c + 1$ แล้ว

$$\begin{aligned} n^2 + 3n + 4 &= (2c + 1)^2 + 3(2c + 1) + 4 \\ &= 4c^2 + 4c + 1 + 6c + 3 + 4 \\ &= 4c^2 + 10c + 8 \\ &= 2(2c^2 + 5c + 4) \end{aligned}$$

เนื่องจาก c เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น $2c^2 + 5c + 4$ เป็นจำนวนเต็ม สรุปได้ว่า $n^2 + 3n + 4$ เป็นจำนวนคู่ □

จากตัวอย่าง 3.2.2 ลองมาวิเคราะห์กันว่า "จะรู้ได้อย่างไรว่าจะต้องพิสูจน์โดยแบ่งกรณี" เริ่มด้วยการวิธีพิสูจน์โดยตรงก่อน สมมติว่า n เป็นจำนวนเต็ม แล้วพยายามหาข้อสรุปให้ได้ว่า $n^2 + 3n + 4$ เป็นจำนวนคู่ ซึ่งข้อสรุปต้องเขียนในรูป $2k$ เมื่อ k เป็นจำนวนเต็ม สำหรับ n ที่เป็นจำนวนเต็มไม่สามารถเชื่อมโยงไปหาผลได้ ทำให้จำเป็นต้องเลือกวิธีแบ่งจำนวนเต็ม n ออกเป็นกรณี เนื่องจากข้อสรุปกล่าวถึงจำนวนคู่จึงต้องแบ่งเป็น 2 กรณีคือ n เป็นจำนวนคู่และจำนวนคี่นั่นเอง

สำหรับจำนวนเต็มแล้วไม่จำเป็นต้องแบ่งเป็น 2 กรณีคือจำนวนคู่และจำนวนคี่ บางครั้งอาจจะแบ่งมากกว่า 2 กรณี เช่นกรณีจำนวนเต็มบวก จำนวนเต็มลบ และจำนวนเต็มศูนย์ แบ่งเป็น 3 กรณี หรือจะแบ่งเป็นหลาย ๆ กรณีขึ้นอยู่กับข้อความที่ต้องการพิสูจน์โดยมีหลักว่าต้องพิจารณาให้ครบทุกกรณี ในกรณีอื่น ๆ ที่ไม่ใช่จำนวนเต็ม ย่อมสามารถพิจารณาโดยใช้หลักเดียวกัน

สำหรับกรณีทั่วไป $(p_1 \vee p_2 \vee \dots \vee p_n) \rightarrow r$ ต้องพิสูจน์ว่าทั้ง n กรณีเป็นจริง ตามโครงการพิสูจน์นี้

กรณีที่ 1 $p_1 \rightarrow r$

กรณีที่ 2 $p_2 \rightarrow r$

:

กรณีที่ n $p_n \rightarrow r$

ต่อไปจะกล่าวถึงการแบ่งจำนวนเต็มออกเป็นหลาย ๆ กรณี โดยใช้ขั้นตอนการหาร

ทฤษฎีบท 3.2.3 ขั้นตอนการหาร (Division Algorithm)

ให้ a และ b เป็นจำนวนเต็ม โดยที่ $a \neq 0$ แล้วมีจำนวนเต็ม q และ r เพียงคู่เดียว ที่ทำให้

$$b = aq + r \quad \text{โดยที่} \quad 0 \leq r < |a|$$

เรียก a ว่าตัวส่วน (Denominator) b ว่าตัวเศษ (Numerator) q ว่าผลหาร (Quotient) และ r ว่าเศษเหลือ (Remainder)

การพิสูจน์ทฤษฎีบทนี้ได้ในวิชาทฤษฎีจำนวน ขั้นตอนการหารจะช่วยให้การแบ่งจำนวนเต็มออกเป็นกรณีต่าง ๆ ได้หลายแบบ เช่น

1. จำนวนเต็ม a ถูกแบ่งโดยการหารด้วย 2 ได้ 2 กรณีคือ $a = 2k$ และ $a = 2k + 1$ สำหรับบางจำนวนเต็ม k (หรือกรณี a เป็นจำนวนคู่ และ a เป็นจำนวนคี่)
2. จำนวนเต็ม a ถูกแบ่งโดยการหารด้วย 3 ได้ 3 กรณีคือ $a = 3k$ และ $a = 3k + 1$ และ $a = 3k + 2$ สำหรับบางจำนวนเต็ม k

ตัวอย่าง 3.2.4 จงแสดงว่า $3 \mid a(a^2 + 2)$ ไม่ว่า a เป็นจำนวนเต็มใด ๆ ก็ตาม

บทพิสูจน์. ให้ a เป็นจำนวนเต็มใด ๆ และ $k \in \mathbb{Z}$

กรณีที่ 1 $a = 3k$ แล้ว

$$a(a^2 + 2) = 3k((3k)^2 + 2) = 3k(9k^2 + 2) = 3(9k^3 + 2k)$$

ให้ $p = 9k^3 + 2k$ เนื่องจาก $k \in \mathbb{Z}$ ดังนั้น $p \in \mathbb{Z}$ ซึ่ง $a(a^2 + 2) = 3p$ สรุปได้ว่า $3 \mid a(a^2 + 2)$

กรณีที่ 2 $a = 3k + 1$ แล้ว

$$\begin{aligned} a(a^2 + 2) &= (3k + 1)((3k + 1)^2 + 2) = (3k + 1)(9k^2 + 6k + 1 + 2) \\ &= (3k + 1)(9k^2 + 6k + 3) = 3[(3k + 1)(3k^2 + 2k + 1)] \end{aligned}$$

ให้ $p = (3k + 1)(3k^2 + 2k + 1)$ เนื่องจาก $k \in \mathbb{Z}$ ดังนั้น $p \in \mathbb{Z}$ ซึ่ง $a(a^2 + 2) = 3p$ สรุปได้ว่า $3 \mid a(a^2 + 2)$

กรณีที่ 3 $a = 3k + 2$ แล้ว

$$\begin{aligned} a(a^2 + 2) &= (3k + 2)((3k + 2)^2 + 2) = (3k + 2)(9k^2 + 12k + 4 + 2) \\ &= (3k + 2)(9k^2 + 12k + 6) = 3[(3k + 2)(3k^2 + 4k + 2)] \end{aligned}$$

ให้ $p = (3k + 2)(3k^2 + 4k + 2)$ เนื่องจาก $k \in \mathbb{Z}$ ดังนั้น $p \in \mathbb{Z}$ ซึ่ง $a(a^2 + 2) = 3p$ สรุปได้ว่า $3 \mid a(a^2 + 2)$ $\square$

3.3 การพิสูจน์ข้อความแบบผันกลับได้

ในหัวข้อ 3.1 ได้พิสูจน์ว่า "ถ้า n เป็นจำนวนคู่ แล้ว n^2 เป็นจำนวนคู่" ในตัวอย่าง 3.1.3 เมื่อมีเหตุ n เป็นจำนวนคู่ จะนำไปสู่ข้อสรุป n^2 เป็นจำนวนคู่ เมื่อตั้งคำถามต่อไปว่าในทางกลับกัน ข้อความนี้จะเป็นจริงหรือไม่ นั่นคือต้องพิสูจน์ว่า "ถ้า n^2 เป็นจำนวนคู่ แล้ว n เป็นจำนวนคู่" ซึ่งได้พิสูจน์ไว้แล้วในตัวอย่าง 3.1.6 ทำให้ได้ว่าผลสามารถสรุปเหตุได้ด้วย อันหมายถึงการพิสูจน์ว่า

" n เป็นจำนวนคู่ ก็ต่อเมื่อ n^2 เป็นจำนวนคู่"

นั่นคือการพิสูจน์ในรูปแบบ $p \leftrightarrow q$ ซึ่งทำ 2 ขั้นตอนดังนี้

1. $p \rightarrow q$ เรียกว่าขั้น sufficient part (p เป็นเงื่อนไขที่เพียงพอสำหรับ q)
2. $q \rightarrow p$ เรียกว่าขั้น necessarily part (p เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับ q)

เหตุผลที่ต้องพิสูจน์ทั้ง 2 ขั้นตอนเพราะว่า $p \leftrightarrow q \equiv (p \rightarrow q) \wedge (q \rightarrow p)$ และเรียกว่า **การพิสูจน์ข้อความแบบผันกลับได้** (Proof of biconditional statements)

ตัวอย่าง 3.3.1 จงพิสูจน์ว่า "จำนวนเต็ม a ใด ๆ a เป็นจำนวนคี่ ก็ต่อเมื่อ $a + 3$ เป็นจำนวนคู่"

แนวคิด เขียนโครงการพิสูจน์ได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้น sufficient part

สมมติ a เป็นจำนวนคี่
 $\vdots$
 ดังนั้น $a + 3$ เป็นจำนวนคู่

ขั้นตอนที่ 2 ขั้น necessarily part

สมมติ $a + 3$ เป็นจำนวนคู่
 $\vdots$
 ดังนั้น a เป็นจำนวนคี่ $\square$

บทพิสูจน์. ให้ a เป็นจำนวนเต็ม

ขั้นตอนที่ 1 สมมติ a เป็นจำนวนคี่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $a = 2k + 1$ แล้ว

$$a + 3 = (2k + 1) + 3 = 2(k + 2)$$

เนื่องจาก k เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น $k + 2$ เป็นจำนวนเต็ม สรุปได้ว่า $a + 3$ เป็นจำนวนเต็มคู่

ขั้นตอนที่ 2 สมมติ $a + 3$ เป็นจำนวนเต็มคู่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม m ซึ่ง $a + 3 = 2m$ แล้ว

$$a = 2m - 3 = 2(m - 2) + 1$$

เนื่องจาก m เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น $m - 2$ เป็นจำนวนเต็ม สรุปได้ว่า a เป็นจำนวนคี่ $\square$

ตัวอย่าง 3.3.2 จงพิสูจน์ว่า

"สำหรับจำนวนเต็ม a และ b ใด ๆ ab เป็นจำนวนคี่ ก็ต่อเมื่อ a และ b เป็นจำนวนคี่"

แนวคิด เริ่มต้นด้วยการเขียนโครงการพิสูจน์ได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้น sufficient part

สมมติ ab เป็นจำนวนคี่
 $\vdots$
 ดังนั้น a และ b เป็นจำนวนคี่

จากการวิเคราะห์จะเห็นว่าการพิสูจน์โดยตรงทำไม่ได้ จึงต้องพิสูจน์โดยวิธีการแย่งสลับที่ นั่นคือ

สมมติ a หรือ b เป็นจำนวนคู่
 $\vdots$
 ดังนั้น ab เป็นจำนวนคู่

จะเข้ารูปแบบ $(p \vee q) \rightarrow r$ นั่นคือการพิสูจน์โดยแบ่งกรณีประกอบไปด้วยกรณีที่ 1 คือ $p \rightarrow r$ และกรณีที่ 2 คือ $q \rightarrow r$

ขั้นตอนที่ 2 ขั้น necessarily part

สมมติ a และ b เป็นจำนวนคี่
 $\vdots$
 ดังนั้น ab เป็นจำนวนคี่ $\square$

บทพิสูจน์. ให้ a และ b เป็นจำนวนเต็ม

ขั้นตอนที่ 1

กรณีที่ 1 สมมติ a เป็นจำนวนคู่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $a = 2k$ แล้ว

$$ab = 2kb = 2(kb)$$

เนื่องจาก k และ b เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น kb เป็นจำนวนเต็ม สรุปได้ว่า ab เป็นจำนวนเต็มคู่

กรณีที่ 2 สมมติ b เป็นจำนวนคู่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม p ซึ่ง $b = 2p$ แล้ว

$$ab = a(2p) = 2(ap)$$

เนื่องจาก a และ p เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น ap เป็นจำนวนเต็ม สรุปได้ว่า ab เป็นจำนวนเต็มคู่

ขั้นตอนที่ 2 สมมติว่า a และ b เป็นจำนวนคี่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม m และ n ซึ่ง $a = 2m+1$ และ $b = 2n+1$ แล้ว

$$\begin{aligned} ab &= (2m+1)(2n+1) \\ &= 4mn + 2m + 2n + 1 \\ &= 2(2mn + m + n) + 1 \end{aligned}$$

เนื่องจาก m และ n เป็นจำนวนเต็ม ดังนั้น $2mn + m + n$ เป็นจำนวนเต็ม สรุปได้ว่า ab เป็นจำนวนคี่ $\square$

บางครั้งการพิสูจน์ข้อความ $p \leftrightarrow q$ สามารถสร้างข้อความที่สมมูลต่อเนื่องกันจากข้อความ p ไปยังข้อความ q

$$\begin{array}{ccc}
 p \leftrightarrow q_1 & \text{เขียนแทนด้วย} & p \leftrightarrow q_1 \\
 q_1 \leftrightarrow q_2 & & \leftrightarrow q_2 \\
 q_2 \leftrightarrow q_3 & & \leftrightarrow q_3 \\
 \vdots & & \vdots \\
 q_n \leftrightarrow q & & \leftrightarrow q
 \end{array}$$

เรียกวิธีการพิสูจน์นี้ว่า **iff-string**

ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการพิสูจน์โดย iff-string ในเรื่องการดำเนินการของเซตโดยอาศัย บทนิยาม 4.1.12 (ดูในบทที่ 4)

ตัวอย่าง 3.3.3 สำหรับเซต A และ B ในเอกภพสัมพัทธ์ $\mathcal{U}$ จะได้ว่า $A \cap B = B \cap A$

บทพิสูจน์. ให้ A และ B เป็นเซตใด ๆ ในเอกภพสัมพัทธ์ $\mathcal{U}$

$$\begin{aligned}
 x \in A \cap B &\leftrightarrow x \in A \wedge x \in B \\
 &\leftrightarrow x \in B \wedge x \in A \\
 &\leftrightarrow x \in B \cap A
 \end{aligned}$$

ดังนั้น $A \cap B = B \cap A$ □

ตัวอย่าง 3.3.4 สำหรับเซต A และ B ในเอกภพสัมพัทธ์ $\mathcal{U}$ จะได้ว่า $A - B = A \cap B^c$

บทพิสูจน์. ให้ A และ B เป็นเซตใด ๆ ในเอกภพสัมพัทธ์ $\mathcal{U}$

$$\begin{aligned}
 x \in A - B &\leftrightarrow x \in A \wedge x \notin B \\
 &\leftrightarrow x \in A \wedge x \in B^c \\
 &\leftrightarrow x \in A \cap B^c
 \end{aligned}$$

ดังนั้น $A - B = A \cap B^c$ □

ต่อไปจะกล่าวถึงการพิสูจน์ข้อความที่สมมูลกันเป็นคู่ เช่น

$$(p_1 \leftrightarrow p_2) \wedge (p_2 \leftrightarrow p_3) \wedge (p_3 \leftrightarrow p_1)$$

สามารถพิสูจน์ได้จาก

$$(p_1 \rightarrow p_2) \wedge (p_2 \rightarrow p_3) \wedge (p_3 \rightarrow p_1)$$

ตัวอย่าง 3.3.5 สำหรับจำนวนเต็ม a ใด ๆ จงพิสูจน์ว่าข้อความต่อไปนี้สมมูลกันทุกคู่

$p_1 : a$ เป็นจำนวนคู่

$p_2 : a^2$ หารด้วย 4 ลงตัว

$p_3 : a^2$ เป็นจำนวนคู่

บทพิสูจน์. ให้ a เป็นจำนวนเต็มใด ๆ

$(p_1 \rightarrow p_2)$ สมมติ a เป็นจำนวนคู่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $a = 2k$ ดังนั้น

$$a^2 = (2k)^2 = 4k^2$$

สรุปได้ว่า $4 \mid a^2$

$(p_2 \rightarrow p_3)$ สมมติว่า $4 \mid a^2$ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม p ซึ่ง $a^2 = 4p$ ดังนั้น

$$a^2 = 2(2p)$$

สรุปได้ว่า a^2 เป็นจำนวนคู่

$(p_3 \rightarrow p_1)$ เป็นจริงโดยตัวอย่าง 3.1.6 □

3.4 การพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง

ถ้าการพิสูจน์ข้อความโดยวิธีต่าง ๆ ที่ผ่านมาแล้วไม่สามารถทำได้ ในหัวข้อนี้จะนำเสนอทางเลือกอีกวิธีหนึ่ง ถ้าต้องการพิสูจน์ p เป็นจริงโดยการสมมติว่า $\sim p$ เป็นจริง แล้วนำไปสู่ข้อความขัดแย้ง c หรือเกิดประพจน์ $r \wedge \sim r$ การพิสูจน์แบบนี้ได้จากสัจนิรันดร์ (T15) $(\sim p \rightarrow c) \rightarrow p$ เรียกวิธีนี้ว่า **การพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง (Proof by contradiction)** มีโครงการพิสูจน์ดังนี้

สมมติ $\sim p$ เป็นจริง

$\vdots$

ดังนั้น เกิดข้อขัดแย้ง

สรุปว่า p เป็นจริง □

ตัวอย่าง 3.4.1 จงพิสูจน์ว่า "ไม่ว่า x จะเป็นจำนวนจริงใดก็ตามที่ไม่ใช่ศูนย์ จะได้ว่า $x^{-1} \neq 0$ " โดยวิธีขัดแย้ง

แนวคิด ให้ p แทนข้อความ $\forall x \in \mathbb{R}, x \neq 0 \rightarrow x^{-1} \neq 0$ สมมติว่า $\sim p$ เป็นจริง นั่นคือ

$$\exists x \in \mathbb{R}, x \neq 0 \wedge x^{-1} = 0$$

บทพิสูจน์. สมมติว่า มีจำนวนจริง x ซึ่ง $x \neq 0$ และ $x^{-1} = 0$

เนื่องจาก $x \neq 0$ โดยสมบัติจำนวนจริงจะได้ว่า $x(x^{-1}) = 1$ แต่จากการสมมติ $x^{-1} = 0$ จะได้ว่า

$$1 = x(x^{-1}) = x(0) = 0$$

เกิดขัดแย้ง ดังนั้นข้อความข้างต้นที่ต้องการพิสูจน์เป็นจริง □

ตัวอย่าง 3.4.2 จงพิสูจน์ว่า "ถ้า x, y เป็นจำนวนเต็ม แล้ว $x^2 - 4y \neq 2$ " โดยวิธีขัดแย้ง

ให้ p แทนข้อความ $\forall x, y \in \mathbb{Z}, x^2 - 4y \neq 2$ สมมติว่า $\sim p$ เป็นจริง นั่นคือ $\exists x, y \in \mathbb{Z}, x^2 - 4y = 2$

บทพิสูจน์. สมมติว่ามีจำนวนเต็ม x และ y ซึ่ง $x^2 - 4y = 2$ แล้ว

$$x^2 = 2(2y + 1)$$

ดังนั้น x^2 เป็นจำนวนคู่ โดยตัวอย่าง 3.1.6 ทำให้ได้ว่า x เป็นจำนวนคู่ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $x = 2k$ ทำให้ได้ว่า

$$(2k)^2 - 4y = 2$$

$$4k^2 - 4y = 2$$

$$2k^2 - 2y = 1$$

$$2(k^2 - y) = 1$$

จะได้ว่า 1 เป็นจำนวนคู่ เกิดข้อขัดแย้ง ดังนั้นข้อความข้างต้นที่ต้องการพิสูจน์เป็นจริง □

ตัวอย่าง 3.4.3 จงพิสูจน์ $\forall a, b \in \mathbb{R}, (\forall \epsilon > 0, a \leq b + \epsilon) \rightarrow (a \leq b)$

แนวคิด พิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง สมมติว่า $\exists a, b \in \mathbb{R}, (\forall \epsilon > 0, a \leq b + \epsilon) \wedge (a > b)$ เป็นจริง

บทพิสูจน์. สมมติว่ามีจำนวนจริง a และ b ซึ่ง $a \leq b + \epsilon$ ไม่ว่า ϵ เป็นจำนวนจริงบวกใดก็ตาม และ $a > b$

$$\text{เพราะว่า } a > b \text{ ดังนั้น } \frac{a-b}{2} > 0 \text{ เนื่องจาก } a-b > \frac{a-b}{2}$$

ดังนั้น $a > b + \frac{a-b}{2}$ แสดงว่ามี $\epsilon = \frac{a-b}{2} > 0$ ที่ทำให้ $a > b + \epsilon$ ซึ่งเกิดข้อขัดแย้งที่สมมติไว้ว่า $a \leq b + \epsilon$

ไม่ว่า ϵ เป็นจำนวนจริงบวกใดก็ตาม ดังนั้นข้อความข้างต้นที่ต้องการพิสูจน์เป็นจริง □

บทนิยาม 3.4.4 เรียกจำนวนจริง a ว่า **จำนวนตรรกยะ (Rational number)** ก็ต่อเมื่อมีจำนวนเต็ม b และจำนวนเต็ม c ที่ไม่ใช่ศูนย์ ซึ่ง $a = \frac{b}{c}$ สำหรับจำนวนจริงที่ไม่ใช่จำนวนตรรกยะจะเรียกว่า **จำนวนอตรรกยะ (Irrational number)**

ตัวอย่าง 3.4.5 จงพิสูจน์ว่า " $\sqrt{2}$ เป็นจำนวนอตรรกยะ"

แนวคิด พิสูจน์ข้อความนี้โดยวิธีขัดแย้ง นั่นคือสมมติว่า $\sqrt{2}$ เป็นจำนวนตรรกยะ แล้วหาข้อขัดแย้ง

บทพิสูจน์. สมมติว่า $\sqrt{2}$ จะเป็นจำนวนตรรกยะ แล้วจะได้ว่ามีจำนวนเต็ม b และจำนวนเต็ม c ที่ไม่ใช่ศูนย์ ซึ่ง $\sqrt{2} = \frac{b}{c}$ และตัวหารร่วมมากของ b และ c เท่ากับ 1 (เศษส่วนอย่างต่ำ) แล้ว

$$b = \sqrt{2}c$$

$$b^2 = 2c^2$$

ดังนั้น b^2 เป็นจำนวนคู่ โดยตัวอย่าง 3.1.6 จะได้ว่า b เป็นจำนวนคู่ นั่นคือมีจำนวนเต็ม k ซึ่ง $b = 2k$ แล้ว

$$(2k)^2 = 2c^2$$

$$2k^2 = c^2$$

ดังนั้น c^2 เป็นจำนวนคู่ โดยตัวอย่าง 3.1.6 จะได้ว่า c เป็นจำนวนคู่ สรุปได้ว่า b และ c เป็นจำนวนคู่ ดังนั้นตัวหารร่วมมากของ b และ c ไม่เท่ากับ 1 เกิดข้อขัดแย้ง ทำให้สรุปได้ว่า $\sqrt{2}$ จะเป็นจำนวนอตรรกยะ $\square$

บทนิยาม 3.4.6 จะเรียกจำนวนเต็มบวก p ที่มากกว่า 1 ว่าเป็น**จำนวนเฉพาะ** (Prime number) ก็ต่อเมื่อตัวหารของ p มี 1 กับ p เท่านั้น

ตัวอย่าง 3.4.7 จงพิสูจน์ว่า "มีจำนวนเฉพาะเป็นจำนวนอนันต์"

บทพิสูจน์. สมมติว่าจำนวนเฉพาะมีจำกัด ให้ P เป็นจำนวนเฉพาะมากที่สุด กำหนดให้ Q คือผลบวกของ 1 กับผลคูณของจำนวนเฉพาะตั้งแต่ 2 ถึง P นั่นคือ

$$Q = 2 \times 3 \times 5 \times 7 \times 11 \times \cdots \times P + 1$$

จะเห็นได้ชัดว่า Q เป็นจำนวนที่มากกว่า P ดังนั้น Q ไม่ใช่จำนวนเฉพาะ นั่นคือต้องมีจำนวนเฉพาะหารมันลงตัว จากรูปแบบของ Q ที่กำหนดจะเห็นได้ชัดว่าจะไม่มีจำนวนเฉพาะใด ๆ ตั้งแต่ 2 ถึง P ที่หาร Q ได้ลงตัวเพราะมันจะเหลือเศษ 1 เสมอ ดังนั้นจะต้องมีจำนวนเฉพาะที่สูงกว่า P \square

3.5 การพิสูจน์ข้อความซึ่งเป็นไปได้เพียงอย่างเดียว

ข้อความที่เป็นไปได้เพียงอย่างเดียวเท่านั้นเขียนแทนด้วย $\exists!x \in \mathcal{U}, p(x)$ ข้อความนี้สมมูลกับ

$$(\exists x \in \mathcal{U}, p(x)) \wedge (\forall x, y \in \mathcal{U}, p(x) \wedge p(y) \rightarrow x = y)$$

ดังนั้นการพิสูจน์ $\exists!x \in \mathcal{U}, p(x)$ แบ่งการพิสูจน์ออกเป็น 2 ส่วนคือ

1. $\exists x \in \mathcal{U}, p(x)$ แสดงว่ามี $x \in \mathcal{U}$ อย่างน้อยหนึ่งตัว (Existence)
2. $\forall x, y \in \mathcal{U}, p(x) \wedge p(y) \rightarrow x = y$ แสดงว่ามี $x \in \mathcal{U}$ เพียงหนึ่งตัวเท่านั้น (Uniqueness)

ตัวอย่าง 3.5.1 จงพิสูจน์ว่า "มีจำนวนจริง x เพียงตัวเดียวเท่านั้นซึ่ง $2^x = 1$ "

แนวคิด เขียนในรูปสัญลักษณ์ได้เป็น $\exists!x \in \mathbb{R}, 2^x = 1$

บทพิสูจน์. ขั้นที่ 1 มีอย่างน้อยหนึ่งตัว เลือก $x = 0$ จะได้ว่า

$$2^x = 2^0 = 1$$

ขั้นที่ 2 มีเพียงตัวเดียว ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ สมมติ $2^x = 1$ และ $2^y = 1$ แล้ว

$$2^x = 1 = 2^y \quad \text{ดังนั้น} \quad 2^x = 2^y$$

จากสมบัติของเลขยกกำลังจะได้ว่า $x = y$ □

ตัวอย่าง 3.5.2 จงพิสูจน์ว่า "มีจำนวนจริง x เพียงตัวเดียวที่ทำให้ $x^3 + 1 = 0$ "

แนวคิด เขียนสัญลักษณ์ได้เป็น $\exists!x \in \mathbb{R}, x^3 + 1 = 0$

บทพิสูจน์. ขั้นที่ 1 มีอย่างน้อยหนึ่งตัว เลือก $x = -1$ จะได้ว่า $x^3 + 1 = (-1)^3 + 1 = -1 + 1 = 0$

ขั้นที่ 2 มีเพียงตัวเดียว ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ สมมติ $x^3 + 1 = 0$ และ $y^3 + 1 = 0$ แล้ว

$$x^3 + 1 = 0 = y^3 + 1 \quad \text{ดังนั้น} \quad x^3 = y^3$$

จากสมบัติของจำนวนจริงจะได้ว่า $x = y$ □

ตัวอย่าง 3.5.3 จงพิสูจน์ว่า "ทุก ๆ จำนวนจริง x จะมีจำนวนจริง y เพียงตัวเดียวเท่านั้นซึ่ง $x + y = 1$ "

แนวคิด เขียนสัญลักษณ์ได้เป็น $\forall x \in \mathbb{R} \exists!y \in \mathbb{R}, x + y = 1$

บทพิสูจน์. ให้ x เป็นจำนวนจริงใด ๆ

ขั้นที่ 1 มีอย่างน้อยหนึ่งตัว เลือก $y = 1 - x$ ซึ่ง $y \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า

$$x + y = x + (1 - x) = 1$$

ขั้นที่ 2 มีเพียงตัวเดียว ให้ $y, z \in \mathbb{R}$ สอดคล้อง $x + y = 1$ และ $x + z = 1$ แล้ว

$$x + y = 1 = x + z \quad \text{ดังนั้น} \quad x + y = x + z$$

จากสมบัติการตัดออกของการบวกบนจำนวนจริงจะได้ว่า $y = z$ □

ตัวอย่าง 3.5.4 จงพิสูจน์ว่า

"มีจำนวนจริง x เพียงจำนวนเดียวเท่านั้นที่ทำให้ $x + y = y$ สำหรับทุกจำนวนจริง y "

แนวคิด เขียนในรูปสัญลักษณ์คือ $\exists! x \in \mathbb{R} \forall y \in \mathbb{R}, x + y = y$

บทพิสูจน์. ขั้นที่ 1 มีอย่างน้อยหนึ่งตัว เลือก $x = 0$ จะได้ว่า

$$0 + y = y \quad \text{สำหรับทุกจำนวนจริง } y$$

ขั้นที่ 2 มีเพียงตัวเดียว ให้ $x, z \in \mathbb{R}$ สอดคล้อง $x + y = y$ และ $z + y = y$ สำหรับทุกจำนวนจริง y แล้ว

$$x + y = y = z + y \quad \text{ดังนั้น} \quad x + y = z + y$$

จากสมบัติการตัดออกของการบวกบนจำนวนจริงจะได้ว่า $x = z$ □

จากทั้ง 4 ตัวอย่างทำให้พอเห็นภาพการพิสูจน์ข้อความซึ่งเป็นไปได้โดยตรง ต่อไปจะแสดงว่าข้อความที่มีเพียงหนึ่งเดียวเป็นเท็จโดยแสดงให้เห็นได้ว่า

$$(\exists x \in \mathcal{U}, p(x)) \wedge (\forall x, y \in \mathcal{U}, p(x) \wedge p(y) \rightarrow x = y)$$

เป็นเท็จซึ่งเพียงพอที่จะแสดงว่าขั้นตอน 1 หรือ 2 เป็นเท็จได้ดังนี้

1. $p(x)$ เป็นเท็จ ทุก ๆ $x \in \mathcal{U}$ หรือ
2. เลือก $x, y \in \mathcal{U}$ ที่สอดคล้อง $p(x)$ และ $p(y)$ แต่ $x \neq y$

ตัวอย่าง 3.5.5 พิจารณาค่าความจริงของ $\exists! x \in \mathbb{R}, x^2 = 1$

วิธีทำ เนื่องจากขั้นที่ 2 เป็นเท็จโดยการเลือก $x = 1$ และ $x = -1$ ซึ่ง $x^2 = 1^2 = 1$ และ $x^2 = (-1)^2 = 1$ แต่ $1 \neq -1$

นิเสธของ $\exists! x \in \mathcal{U}, p(x)$ คือ $\sim \exists! x \in \mathcal{U}, p(x)$ เมื่อดูตามความหมายจะได้ว่า

$$\sim (\exists x \in \mathcal{U}, p(x) \wedge \forall x, y \in \mathcal{U}, p(x) \wedge p(y) \rightarrow x = y)$$

สมมูลกับ

$$(\forall x \in \mathcal{U}, \sim p(x)) \vee (\exists x, y \in \mathcal{U}, p(x) \wedge p(y) \wedge x \neq y)$$

การหานิเสธของข้อความซึ่งเป็นไปได้โดยตรง แสดงให้เห็นว่าการหานิเสธต้องอาศัยความหมายที่แท้จริงมิใช่ยึดติดเพียงรูปแบบเท่านั้น

ถ้าจะแสดงว่าประพจน์ p เป็นเท็จ อาจจะพิสูจน์ประพจน์ $\sim p$ เป็นจริงแทนก็ได้ ตัวอย่างเช่น

$$\exists x \in \mathcal{U}, p(x) \text{ เป็นเท็จ} \quad \text{สมมูลกับการพิสูจน์} \quad \forall x \in \mathcal{U}, \sim p(x) \text{ เป็นจริง}$$

คือการพิสูจน์ว่าไม่มี x ใดใน U ที่สอดคล้อง $p(x)$ นั่นเอง

ตัวอย่าง 3.5.6 จงพิสูจน์ว่า $\exists x \in \mathbb{R}, x^2 + 1 = 0$ เป็นเท็จ

แนวคิด ต้องพิสูจน์ข้อความ $\forall x \in \mathbb{R}, x^2 + 1 \neq 0$ เป็นจริง

บทพิสูจน์. ให้ x เป็นจำนวนจริงใด ๆ จากสมบัติจำนวนจริงจะได้ว่า $x^2 \geq 0$ ดังนั้น

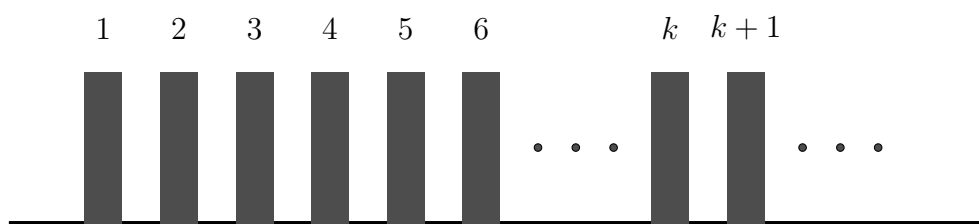
$$x^2 + 1 \geq 0 + 1 = 1$$

สรุปได้ว่า $x^2 + 1 \neq 0$ □

3.6 การพิสูจน์โดยหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์

ทุกคนคงเคยเล่นโดมิโนที่เมื่อผลักตัวโดมิโนตัวแรกแล้วจะทำให้ตัวถัด ๆ ไปล้มทับกันไปเรื่อย ๆ หลักการพิสูจน์ประพจน์ที่มีเอกภาพสัมพัทธ์เป็นจำนวนนับในรูปแบบ $\forall n \in \mathbb{N}, P(n)$ นับว่ามีหลักการคล้ายคลึงกับโดมิโน คือการเรียงตัวต่อกันไปไม่มีที่สิ้นสุดเพียงแค่ผลักตัวแรกให้ล้ม

หลักโดมิโน (Domino principle) มีวิธีการก็คือต้องผลักชิ้นแรกให้ล้มเสียก่อน เรียกขั้นนี้ว่า **ขั้นฐาน (basic step)** จากนั้นต้องตรวจสอบว่าแต่ละชิ้นจะล้มไปไม่มีที่สิ้นสุดจริงหรือไม่ ด้วยการตรวจสอบขั้นที่ 2 คือตรวจสอบโดมิโนทุก ๆ คู่ โดยที่ขั้นที่ k ต้องล้มไปทับขั้นที่ $k+1$ เสมอ เรียกขั้นนี้ว่า **ขั้นอุปนัย (Inductive step)** ดังรูป

รูปที่ 9 การเปรียบเทียบหลักโดมิโนกับหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์

การพิสูจน์ประพจน์ $\forall n \in \mathbb{N}, P(n)$ เป็นจริงทำได้ 2 ขั้นตอน ดังทฤษฎีบทต่อไปนี้

ทฤษฎีบท 3.6.1 ให้ $P(n)$ เป็นประโยคเปิด ถ้า

1. **ขั้นฐาน** : $P(1)$ เป็นจริง และ
2. **ขั้นอุปนัย** : $\forall k \in \mathbb{N}, P(k) \rightarrow P(k+1)$ เป็นจริง

สรุปได้ว่า $\forall n \in \mathbb{N}, P(n)$ เป็นจริง

ตัวอย่าง 3.6.2 จงแสดงว่า $1 + 2 + 3 + 4 + \cdots + n = \frac{n(n+1)}{2}$ สำหรับทุกจำนวนนับ n

บทพิสูจน์. ให้ $n \in \mathbb{N}$ และ $P(n)$ แทนข้อความ

$$1 + 2 + 3 + 4 + \cdots + n = \frac{n(n+1)}{2}$$

1. **ขั้นฐาน** : เนื่องจาก $1 = \frac{1(1+1)}{2}$ ดังนั้น $P(1)$ เป็นจริง

2. **ขั้นอุปนัย** : ให้ $k \in \mathbb{N}$ สมมติ $P(k)$ เป็นจริง นั่นคือ

$$1 + 2 + 3 + 4 + \cdots + k = \frac{k(k+1)}{2}$$

ดังนั้น

$$\begin{aligned} 1 + 2 + 3 + 4 + \cdots + k + (k+1) &= \frac{k(k+1)}{2} + (k+1) \\ &= (k+1) \left[\frac{k}{2} + 1 \right] \\ &= \frac{(k+1)(k+2)}{2} \end{aligned}$$

ทำให้สรุปได้ว่า $P(k+1)$ เป็นจริง

โดยหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์ สรุปได้ว่า

$$1 + 2 + 3 + 4 + \cdots + n = \frac{n(n+1)}{2}$$

สำหรับทุกจำนวนนับ n

ตัวอย่าง 3.6.3 จงพิสูจน์ว่า $\forall n \in \mathbb{N}, 4 \mid (5^n - 1)$

บทพิสูจน์. ให้ $n \in \mathbb{N}$ และ $P(n)$ แทนข้อความ $4 \mid (5^n - 1)$

1. **ขั้นฐาน** : เนื่องจาก $5^1 - 1 = 4$ นั่นคือ $4 \mid (5^1 - 1)$ ดังนั้น $P(1)$ เป็นจริง

2. **ขั้นอุปนัย** : ให้ $k \in \mathbb{N}$ สมมติ $P(k)$ เป็นจริง นั่นคือ $4 \mid (5^k - 1)$ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม m ซึ่ง $5^k - 1 = 4m$ หรือ $5^k = 1 + 4m$ แล้ว

$$\begin{aligned} 5^{k+1} - 1 &= 5 \cdot 5^k - 1 = 5(1 + 4m) - 1 \\ &= 4(1 + 5m) \end{aligned}$$

จะได้ว่า $4 \mid (5^{k+1} - 1)$ ทำให้สรุปได้ว่า $P(k+1)$ เป็นจริง

สรุปได้ว่า $4 \mid (5^n - 1)$ สำหรับทุกจำนวนนับ n

ตัวอย่าง 3.6.4 จงแสดงว่า $(3!)^n \mid (3n)!$ สำหรับจำนวนนับ n

บทพิสูจน์. ให้ $n \in \mathbb{N}$ และ $P(n)$ แทนข้อความ $(3!)^n \mid (3n)!$

1. **ขั้นฐาน** : เนื่องจาก $(3!)^1 = 3! = (3 \cdot 1)!$ นั่นคือ $(3!)^1 \mid (3 \cdot 1)!$ ดังนั้น $P(1)$ เป็นจริง
2. **ขั้นอุปนัย** : ให้ $k \in \mathbb{N}$ สมมติ $P(k)$ เป็นจริง นั่นคือ $(3!)^k \mid (3k)!$ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม m ซึ่ง $(3k)! = m(3!)^k$ แล้ว

$$\begin{aligned}(3(k+1))! &= (3k+3)! = (3k+3)(3k+2)(3k+1)(3k)! \\ &= 3(k+1)(3k+2)(3k+1)m(3!)^k\end{aligned}$$

เมื่อให้ $a = 3k+1$ จะได้ $(3k+2)(3k+1) = (a+1)a = a^2 + a$ โดยตัวอย่าง 3.2.1 จะได้ว่า $a^2 + a$ เป็นจำนวนคู่ นั่นคือ

$$(3k+2)(3k+1) = 2p$$

สำหรับบางจำนวนเต็ม p ดังนั้น

$$\begin{aligned}(3(k+1))! &= 3(k+1)2pm(3!)^k = (k+1)pm \cdot 6(3!)^k \\ &= (k+1)pm \cdot 3!(3!)^k = (k+1)pm \cdot (3!)^{k+1}\end{aligned}$$

จะได้ว่า $(3!)^{k+1} \mid (3(k+1))!$ ทำให้สรุปได้ว่า $P(k+1)$ เป็นจริง

สรุปได้ว่า $(3!)^n \mid (3n)!$ สำหรับทุกจำนวนนับ n □

ตัวอย่าง 3.6.5 จงแสดงว่า $\forall n \in \mathbb{N}, 2^n < 2^{n+1}$

บทพิสูจน์. ให้ $n \in \mathbb{N}$ และ $P(n)$ แทนข้อความ $2^n < 2^{n+1}$

1. **ขั้นฐาน** : เนื่องจาก $2^1 = 2 < 4 = 2^2 = 2^{1+1}$ ดังนั้น $P(1)$ เป็นจริง
2. **ขั้นอุปนัย** : ให้ $k \in \mathbb{N}$ สมมติ $P(k)$ เป็นจริง นั่นคือ $2^k < 2^{k+1}$ โดยสมมติฐานข้างต้นจะได้ว่า

$$2^{k+1} = 2 \cdot 2^k < 2 \cdot 2^{k+1} = 2^{k+2}$$

นั่นคือ $P(k+1)$ เป็นจริง

โดยหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์ สรุปได้ว่า $\forall n \in \mathbb{N}, 2^n < 2^{n+1}$ □

ต่อไปจะกล่าวถึงการพิสูจน์แบบอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์ที่เริ่มขั้นฐานด้วย n_0

ทฤษฎีบท 3.6.6 ให้ $n_0 \in \mathbb{N}$ และ $P(n)$ เป็นประโยคเปิด ถ้า

1. **ขั้นฐาน** : $P(n_0)$ เป็นจริง

2. **ขั้นอุปนัย** : $\forall k \in \mathbb{N}, k \geq n_0, P(k) \rightarrow P(k+1)$ เป็นจริง

สรุปได้ว่า $\forall n \in \mathbb{N}, n \geq n_0, P(n)$ เป็นจริง หรือ $P(n)$ เป็นจริงทุกจำนวนนับ $n \geq n_0$

ตัวอย่าง 3.6.7 จงหาจำนวนนับเริ่มต้นที่ทำให้ข้อความนี้เป็นจริงพร้อมทั้งพิสูจน์ $2^n \geq n^2$

บทพิสูจน์. พิจารณา $2 = 2^1 \geq 1^2 = 1$, $4 = 2^2 \geq 2^2 = 4$, $8 = 2^3 \geq 3^2 = 9$, $16 = 2^4 \geq 4^2 = 16$, $32 = 2^5 \leq 5^2 = 25$, $64 = 2^6 \leq 6^2 = 36$ ดังนั้นข้อความนี้เป็นจริงเมื่อเริ่ม $n_0 = 4$ นั่นคือพิสูจน์ข้อความ

$$\forall n \in \mathbb{N}, n \geq 4, 2^n \geq n^2$$

1. **ขั้นฐาน** : เนื่องจาก $16 = 2^4 \geq 4^2 = 16$ ดังนั้น $P(4)$ เป็นจริง

2. **ขั้นอุปนัย** : สมมติว่า $P(k)$ เป็นจริง สำหรับจำนวนนับ $k \geq 4$ นั่นคือ $2^k \geq k^2$

เนื่องจาก $k \geq 4$ ดังนั้น $k^2 \geq 4k = 2k + 2k$ และ $2k > 1$ สรุปได้ว่า $k^2 \geq 2k + 1$ จากสมมติฐานจะได้

$$2^{k+1} = 2^k \cdot 2 \geq 2(k^2) = k^2 + k^2 \geq k^2 + 2k + 1 = (k+1)^2$$

ดังนั้น $2^n \geq n^2$ เป็นจริงทุกจำนวนนับ $n \geq 4$ □

ตัวอย่าง 3.6.8 จงหาจำนวนนับเริ่มต้นที่ทำให้ข้อความนี้เป็นจริงพร้อมทั้งพิสูจน์ $2^n \leq n!$

บทพิสูจน์. พิจารณา $2^1 = 2 > 1 = 1!$, $2^2 = 4 > 2 = 2!$, $2^3 = 8 > 6 = 3!$, $2^4 = 16 \leq 24 = 4!$, $2^5 = 32 \leq 120 = 5!$ ดังนั้นข้อความนี้เป็นจริงเมื่อเริ่ม $n_0 = 4$ นั่นคือพิสูจน์ข้อความ

$$\forall n \in \mathbb{N}, n \geq 4, 2^n \leq n!$$

1. **ขั้นฐาน** : เนื่องจาก $2^4 = 16 \leq 24 = 4!$ ดังนั้น $P(4)$ เป็นจริง

2. **ขั้นอุปนัย** : สมมติว่า $P(k)$ เป็นจริง สำหรับจำนวนนับ $k \geq 4$ นั่นคือ $2^k \leq k!$ จะได้ว่า

$$2^{k+1} = 2 \cdot 2^k \leq 2 \cdot k!$$

เนื่องจาก $k \geq 4$ ดังนั้น $k+1 \geq 5 > 2$ ทำให้ได้ว่า

$$2^{k+1} \leq (k+1)k! = (k+1)!$$

นั่นคือ $P(k+1)$ เป็นจริง

โดยหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์ สรุปได้ว่า $\forall n \in \mathbb{N}, n \geq 4, 2^n < n!$ □

สรุป

วิธีการพิสูจน์ในบทนี้มีทั้งหมด 6 วิธี โดยแต่ละวิธีมีรูปแบบและโครงการพิสูจน์ดังต่อไปนี้

1. การพิสูจน์ข้อความแบบมีเงื่อนไข คือการพิสูจน์ข้อความในรูป $p \rightarrow q$ โดยมีโครงการพิสูจน์ดังนี้

สมมติ	p	เป็นจริง	
	$\vdots$		
ดังนั้น	q	เป็นจริง	$\square$

เรียกว่าการพิสูจน์โดยวิธีตรง ในกรณีที่พิสูจน์ดังกล่าวไม่ได้จะ使用方法การแย้งกลับที่มีโครงการพิสูจน์คือ

สมมติ	$\sim q$	เป็นจริง	
	$\vdots$		
ดังนั้น	$\sim p$	เป็นจริง	$\square$

สำหรับการพิสูจน์ข้อความ $p \rightarrow (q \wedge r)$ ต้องพิสูจน์ว่าทั้ง 2 ข้อความเป็นจริงคือ $p \rightarrow q$ และ $p \rightarrow r$

2. การพิสูจน์โดยการแจกแจงกรณี คือการพิสูจน์ข้อความในรูปแบบ $(p \vee q) \rightarrow r$ ต้องพิสูจน์ 2 กรณีเป็นจริงคือ

กรณีที่ 1 $p \rightarrow r$

สมมติ	p	เป็นจริง	
	$\vdots$		
ดังนั้น	r	เป็นจริง	

กรณีที่ 2 $q \rightarrow r$

สมมติ	q	เป็นจริง	
	$\vdots$		
ดังนั้น	r	เป็นจริง	$\square$

สำหรับกรณีทั่วไป $(p_1 \vee p_2 \vee \dots \vee p_n) \rightarrow r$ ต้องพิสูจน์ว่าทั้ง n กรณีเป็นจริง ตามโครงการพิสูจน์นี้

กรณีที่ 1 $p_1 \rightarrow r$

กรณีที่ 2 $p_2 \rightarrow r$

$\vdots$

กรณีที่ n $p_n \rightarrow r$

3. การพิสูจน์ข้อความแบบผันกลับได้ คือการพิสูจน์ข้อความในรูปแบบ $p \leftrightarrow q$ ต้องทำ 2 ขั้นตอน คือ

1. $p \rightarrow q$ เรียกว่าขั้น sufficient part (p เป็นเงื่อนไขที่เพียงพอสำหรับ q)

2. $q \rightarrow p$ เรียกว่าขั้น necessarily part (p เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับ q)

การพิสูจน์แบบ iff-string คือการการพิสูจน์ข้อความ $p \leftrightarrow q$ โดยการสร้างข้อความที่สมมูลต่อเนื่องกันจากข้อความ p ไปยังข้อความ q

$p \leftrightarrow q_1$	เขียนแทนด้วย	$p \leftrightarrow q_1$
$q_1 \leftrightarrow q_2$		$\leftrightarrow q_2$
$q_2 \leftrightarrow q_3$		$\leftrightarrow q_3$
$\vdots$		$\vdots$
$q_n \leftrightarrow q$		$\leftrightarrow q$

อาจกล่าวได้ว่าการพิสูจน์ข้อมูลที่สมมูลกัน จะพิจารณาข้อความที่สมมูลกันเป็นคู่เช่น

$$(p_1 \leftrightarrow p_2) \wedge (p_2 \leftrightarrow p_3) \wedge (p_3 \leftrightarrow p_1)$$

สามารถพิสูจน์ได้จาก

$$(p_1 \rightarrow p_2) \wedge (p_2 \rightarrow p_3) \wedge (p_3 \rightarrow p_1)$$

4. การพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง คือการพิสูจน์ p เป็นจริงโดยการสมมติว่า $\sim p$ เป็นจริง แล้วนำไปสู่ข้อความขัดแย้ง c มีโครงการพิสูจน์ดังนี้

สมมติ	$\sim p$ เป็นจริง	
$\vdots$		
ดังนั้น	เกิดข้อขัดแย้ง	$\square$

การพิสูจน์โดยวิธีขัดแย้งจะบอกไม่ได้ว่าขัดแย้งตรงไหนซึ่งเป็นความยุ่งยากของวิธีนี้ ผู้พิสูจน์ต้องอาศัยประสบการณ์และความชำนาญ โดยในเบื้องต้น ต้องฝึกฝนการเขียนพิสูจน์และอ่านบทพิสูจน์อยู่เป็นประจำ เพื่อให้เห็นแนวทางที่หลากหลายในการพิสูจน์ ก่อนจะนำมาปรับใช้ได้ด้วยตนเองต่อไป

5. การพิสูจน์ข้อความซึ่งเป็นไปได้โดยตรง คือ พิสูจน์ข้อความ $\exists! x \in \mathcal{U}, p(x)$ ซึ่งสมมูลกับ

$$(\exists x \in \mathcal{U}, p(x)) \wedge (\forall x, y \in \mathcal{U}, p(x) \wedge p(y) \rightarrow x = y)$$

ดังนั้นการพิสูจน์แบ่งการพิสูจน์ออกเป็น 2 ส่วนคือ

1. $\exists x \in \mathcal{U}, p(x)$ แสดงว่ามี $x \in \mathcal{U}$ อย่างน้อยหนึ่งตัว
2. $\forall x, y \in \mathcal{U}, p(x) \wedge p(y) \rightarrow x = y$ แสดงว่ามี $x \in \mathcal{U}$ เพียงหนึ่งตัวเท่านั้น

6. การพิสูจน์โดยหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์ การพิสูจน์ประพจน์ $\forall n \in \mathbb{N}, P(n)$ เป็นจริงทำได้ 2 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นฐาน : $P(1)$ เป็นจริง
2. ขั้นอุปนัย : $\forall k \in \mathbb{N}, P(k) \rightarrow P(k+1)$ เป็นจริง

สรุปได้ว่าประพจน์ $\forall n \in \mathbb{N}, P(n)$ เป็นจริง

ต่อไปการพิสูจน์แบบอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์ที่เริ่มขั้นฐานด้วย n_0 พิสูจน์ได้โดย

1. ขั้นฐาน : $P(n_0)$ เป็นจริง
2. ขั้นอุปนัย : $\forall k \in \mathbb{N}, k \geq n_0, P(k) \rightarrow P(k+1)$ เป็นจริง

สรุปได้ว่าประพจน์ $\forall n \in \mathbb{N}, n \geq n_0, P(n)$ เป็นจริง

ในกรณีที่แสดงว่าประพจน์ที่มีตัวบ่งปริมาณทั้งหมดเป็นเท็จ สามารถทำได้โดยหาตัวอย่างค้านที่ทำให้ประพจน์นั้นเป็นเท็จ สำหรับข้อความที่ต้องการพิสูจน์จะใช้วิธีใดนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของข้อความ เมื่อผู้อ่านได้ศึกษาในแต่ละวิธีแล้วจะเข้าใจว่าควรเลือกวิธีใดที่เหมาะสมกับข้อความที่ต้องการพิสูจน์ และบางข้อความอาจพิสูจน์ได้หลายวิธีก็ได้

คำถามท้ายบท

1. จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้ โดยเลือกวิธีพิสูจน์ที่เหมาะสม
 - 1.1 ถ้า x เป็นจำนวนคู่ แล้ว $3x$ เป็นจำนวนคู่
 - 1.2 ถ้า m และ n เป็นจำนวนคู่ แล้ว $3n + 5m$ เป็นจำนวนคู่
 - 1.3 ถ้า m เป็นจำนวนคู่ และ n เป็นจำนวนคี่ แล้ว nm เป็นจำนวนคู่
 - 1.4 ถ้า m^3 เป็นจำนวนคี่ แล้ว m เป็นจำนวนคี่
2. จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้
 - 2.1 ถ้า n เป็นจำนวนเต็ม แล้ว $7n^2 + n + 2$ เป็นจำนวนคู่
 - 2.2 ไม่ว่า m จะเป็นจำนวนเต็มใดก็ตาม $m^3 - m + 3 + 1$ เป็นจำนวนคี่
 - 2.3 สำหรับจำนวนเต็ม n ถ้า $3 \mid (n^2 - n)$ แล้ว $6 \mid (n^2 - n)$
 - 2.4 $4 \mid (n^2 - 1)$ สำหรับจำนวนเต็มคี่ n
3. จงพิจารณาข้อความต่อไปนี้ว่าเป็นจริงหรือไม่ ถ้าจริงจงพิสูจน์ ถ้าไม่จริงจงยกตัวอย่างค้าน
 - 3.1 ถ้า n เป็นจำนวนเต็ม แล้ว $n^3 - n$ เป็นจำนวนคู่
 - 3.2 สำหรับจำนวนเต็ม a และ b ถ้า $a \mid b^2$ แล้ว $a \mid b$
 - 3.3 $\forall x, y \in \mathbb{R}, x < y \rightarrow x^2 < y^2$
4. จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้ โดยเลือกวิธีพิสูจน์ที่เหมาะสม
 - 4.1 สำหรับจำนวนเต็ม a ใด ๆ a เป็นจำนวนคู่ ก็ต่อเมื่อ $a^2 + 1$ เป็นจำนวนคี่
 - 4.2 สำหรับจำนวนเต็ม a ใด ๆ a เป็นจำนวนคี่ ก็ต่อเมื่อ $a^2 + 3$ เป็นจำนวนคู่
 - 4.3 มีจำนวนจริง x และ y ใด ๆ $x < y$ ก็ต่อเมื่อ $x^3 < y^3$
 - 4.4 $\forall x \in \mathbb{R} [x^3 = 1 \leftrightarrow x = 1]$
5. จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้ โดยวิธี iff-string
 - 5.1 สำหรับเซต A และ B จะได้ว่า $A - B^c = A \cap B$
 - 5.2 สำหรับเซต A และ B จะได้ว่า $(A \cup B)^c = A^c \cap B^c$
 - 5.3 สำหรับเซต A และ B จะได้ว่า $(A \cap B)^c = A^c \cup B^c$
6. จงพิสูจน์ว่าข้อความต่อไปนี้สมมูลกันทุกคู่

$p_1 : n$ เป็นจำนวนเต็มที่หารด้วย 3 แล้วเหลือเศษ 1

$p_2 : n^3$ เป็นจำนวนเต็มที่หารด้วย 3 แล้วเหลือเศษ 1

$p_3 : n^3 + 4$ เป็นจำนวนเต็มที่หารด้วย 3 แล้วเหลือเศษ 2

7. จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้

7.1 $\sqrt{3}$ เป็นจำนวนอตรรกยะ

7.2 สำหรับจำนวนเต็ม a ใด ๆ ถ้า $a^2 + 2a + 5$ เป็นจำนวนคู่ แล้ว a เป็นจำนวนคี่

7.3 ถ้า a เป็นจำนวนเต็ม แล้ว $a^2 \neq 4a + 3$

7.4 $\forall x, y \in \mathbb{R}^+, x + y > 2\sqrt{xy}$

8. จงพิจารณาข้อความต่อไปนี้ว่าเป็นจริงหรือไม่ ถ้าจริงจงพิสูจน์ ถ้าไม่จริงจงยกตัวอย่างค้าน

8.1 ถ้า m เป็นจำนวนเต็ม และ $4m$ เป็นจำนวนคู่ แล้ว $3m$ เป็นจำนวนคู่

8.2 ผลบวกของจำนวนตรรกยะกับอตรรกยะเป็นจำนวนอตรรกยะ

8.3 $\forall a, b \in \mathbb{R}, [(a \neq 0 \wedge b \neq 0) \rightarrow a + b \neq 0]$

8.4 $\forall x, y \in \mathbb{R}, [x < y \rightarrow |x| < |y|]$

9. จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้

9.1 ทุก ๆ จำนวนจริง x จะมีจำนวนจริง y เพียงตัวเดียวเท่านั้นซึ่ง $x + y = 5$

9.2 มีจำนวนจริง x เพียงจำนวนเดียวเท่านั้นที่ทำให้ $xy = x$ สำหรับทุกจำนวนจริง y

10. จงพิสูจน์ว่าข้อความต่อไปนี้ เป็นเท็จ

10.1 มีจำนวนจริง x ซึ่ง $x = x + 1$

10.2 มีจำนวนจริง x ซึ่ง $x^2 + x + 1 = 0$

10.3 $\exists n \in \mathbb{N}, 3 \mid 2^n$

11. จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้ โดยใช้หลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์

11.1 $1^2 + 2^2 + 3^2 + \dots + n^2 = \frac{n(n+1)(2n+1)}{6}$ สำหรับทุกจำนวนนับ n

11.2 $1^3 + 2^3 + 3^3 + \dots + n^3 = \left[\frac{n(n+1)}{2} \right]^2$ สำหรับทุกจำนวนนับ n

11.3 $1 + 3 + 5 + \dots + (2n-1) = n^2$ สำหรับทุกจำนวนนับ n

11.4 $2 + 4 + 6 + \dots + (2n) = n^2 + n$ สำหรับทุกจำนวนนับ n

11.5 $2 + 2^2 + 2^3 + \dots + 2^n = 2^{n+1} - 2$ สำหรับทุกจำนวนนับ n

11.6 $1(1!) + 2(2!) + 3(3!) + \dots + n(n!) = (n+1)! - 1$ สำหรับทุกจำนวนนับ n

12. จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้ โดยใช้หลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์

12.1 $3 \mid (5^n - 2^n)$ เมื่อ n เป็นจำนวนเต็มบวก

12.2 $5 \mid (3^{3n+1} + 2^{n+1})$ เมื่อ n เป็นจำนวนเต็มบวก

12.3 $7 \mid (3^{2n+1} + 2^{n+2})$ สำหรับจำนวนนับ n

13. จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้ โดยใช้หลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์

13.1 $\forall n \in \mathbb{N}, 2^n > n$

13.2 $\forall n \in \mathbb{N}, 1 + 2^{-1} + 2^{-2} + \dots + 2^{-n} \leq 2$

13.3 $\forall n \in \mathbb{N}, n \geq 10, 2^{n-10}(1000) < 2^n - 2^{n-6}$

13.4 ให้ $x \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $x > -1$ จงพิสูจน์ว่า $\forall n \in \mathbb{N}, (1+x)^n \geq 1+nx$

14. จงหาจำนวนนับเริ่มต้นที่ทำให้ข้อความนี้เป็นจริงพร้อมทั้งพิสูจน์

14.1 $2^{n-1} \leq n!$

14.3 $(2n)! < 2^{2n}(n!)^2$

14.2 $4^n > n^4$

14.4 $n^2 < (\frac{3}{2})^n$

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิกา กวักเพฑูรย์. (2542). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2539). **อุปนัยเชิงคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ.
- คณะผู้เขียนวิชาคณิตศาสตร์. (2550). **ทฤษฎีจำนวน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ สอวน.
- จัฐไชย์ ลีนาวงศ์. (2547). **ตรรกะแห่งการพิสูจน์**. กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์ท็อปจำกัด.
- ฉวีวรรณ รัตนประเสริฐ. (2536). **วิธีการพิสูจน์ทางคณิตศาสตร์**. นครปฐม: ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชวลิต บุรพาศิริวัฒน์. (2538). **หลักการคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาคณิตศาสตร์และสถิติ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏจันทรเกษม.
- พัฒน์ อุดมกะวานิช. (2559). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพโรจน์ เยียระยง. (2559). **ตรรกศาสตร์และทฤษฎีเซต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภัทรา เตชาภิวาทย์. (2540). **คณิตตรรกศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 4

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. การดำเนินการบนเซต
2. ผลบวกและผลคูณอย่างไม่เจาะจง
3. ผลคูณคาร์ทีเซียน
4. การจัดการเรียนเรื่องเซต

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. สามารถพิสูจน์เกี่ยวกับการดำเนินการบนเซต
2. สามารถพิสูจน์เกี่ยวกับอินเตอร์เซกชันและยูเนียนเพิ่มเติม
3. สามารถพิสูจน์เกี่ยวกับผลคูณคาร์ทีเซียน
4. เข้าใจการจัดการเรียนรู้เรื่องเซต

วิธีและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. วิธีสอน

- 1.1 วิธีสอนแบบบรรยาย ประกอบสื่ออิเล็กทรอนิกส์
- 1.2 ใช้สื่อทางอินเทอร์เน็ต และให้แต่ละคนแสดงความคิดเห็น
- 1.3 วิธีสอนแบบอภิปราย โดยให้หัวข้อเป็นกลุ่มและมานำเสนอหน้าชั้น

2. กิจกรรมการเรียนการสอน

- 2.1 บรรยายสรุปโดยใช้สื่อการสอนประกอบ
- 2.2 ให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากชุดการสอน หนังสือ ตำรา เอกสารเพิ่มเติม และสื่อออนไลน์
- 2.3 อภิปรายรายกลุ่มตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมาย
- 2.4 ให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัด ทดสอบความเข้าใจในเนื้อหา
- 2.5 มอบหมายให้ทำ assignment เพื่อส่งท้ายคาบ

สื่อการเรียนการสอน

1. ชุดการสอน เรื่อง "เซต"
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เรื่อง "เซต"
3. หนังสือ ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตการตอบคำถามและตั้งคำถามของผู้เรียนในระหว่างการบรรยายและซักถาม
2. วัดผลจากการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียนตามเนื้อหาที่ได้รับมอบหมาย
3. ตรวจ assignment บันทึกคะแนนลงในใบบันทึกคะแนน
4. ตรวจการทำการบ้าน บันทึกลงในบันทึกผลงาน

บทที่ 4

เซต

ในทางคณิตศาสตร์ถือว่า “เซต (Set)” เป็นมูลฐาน เพราะว่าทฤษฎีบทต่าง ๆ ล้วนมีเซตเข้ามาเกี่ยวข้อง เป็นพื้นฐานเกือบทั้งหมด (กรรณิกา กวัคเพฑูรย์. 2542. หน้า 79) ผู้ที่เริ่มใช้คำว่าเซตเป็นคนแรกคือ เกออร์ก คันทอร์ (Georg Cantor) ซึ่งเป็นนักคณิตศาสตร์ชาวเยอรมัน และเซตก็ถูกใช้อย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา คันทอร์ได้อธิบายเซตอย่างง่าย ๆ เพื่อความเข้าใจเบื้องต้นว่า “เซตคือกลุ่มของสิ่งของหรือจินตนาการ ซึ่งมีสมบัติบางประการคล้ายกัน และสิ่งของดังกล่าวนั้นเรียกว่า สมาชิกของเซต”

เซตเป็นคำนิยาม หมายถึงคำที่ต้องยอมรับกันในเบื้องต้นว่าไม่สามารถให้ความหมายที่รัดกุมได้ คำว่าเซตจึงหมายถึงกลุ่มของสิ่งของต่าง ๆ และเมื่อกล่าวถึงกลุ่มใดแล้วจะสามารถบอกได้แน่นอนว่าสิ่งใดอยู่ในกลุ่ม และสิ่งใดอยู่นอกกลุ่ม เรียกสิ่งที่อยู่ในเซตว่า **สมาชิก (Element)** (P. Glendinning 2012. หน้า 48) สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในเซต ต้องเป็นสิ่งที่สามารถระบุได้อย่างแจ่มชัด (Well-defined) เพื่อที่สามารถระบุได้ว่า สิ่งนั้นเป็นสมาชิกในเซตหรือไม่ เช่น $\{1, 2, 3\}$ และ $\{\text{สีแดง}, \text{สีเหลือง}, \text{สีน้ำเงิน}\}$ เป็นต้น ถ้า a เป็นสมาชิกของเซต A เขียนแทนด้วย $a \in A$ และถ้า a ไม่เป็นสมาชิกของเซต A เขียนแทนด้วย $a \notin A$ ตัวอย่าง เช่น $A = \{1, 2, 3\}$ จะเขียนได้ว่า $1 \in A$ แต่ $4 \notin A$ เป็นต้น

การเขียนเซตมี 2 วิธีคือ วิธีแจกแจงสมาชิก และวิธีบอกเงื่อนไขของสมาชิก

1. **วิธีแจกแจงสมาชิก (Tubular form)** การเขียนเซตแบบแจกแจงสมาชิก คือการเขียนเซตโดยเขียนสมาชิกลงในเครื่องหมายวงเล็บปีกกา $\{\}$ และใช้เครื่องหมายจุลภาค $(,)$ คั่นระหว่างสมาชิกแต่ละตัว ตัวอย่างเช่น $\{1, 2, 3\}$, $\{4, 5, 6\}$ และ $\{a, b, c\}$ เป็นต้น มีข้อตกลงในการเขียนดังนี้

- (ก) ถ้าสมาชิกในเซตซ้ำกันจะเขียนสมาชิกตัวนั้นเพียงครั้งเดียว เช่น $\{1, 1, 2, 3\}$ เขียนแทนด้วย $\{1, 2, 3\}$
- (ข) สมาชิกในเซตเดียวกันสามารถเขียนลำดับแบบใดก็ได้ซึ่งความหมายของเซตนั้นไม่เปลี่ยนแปลง เช่น $\{1, 2, 3\}$ เขียนเป็น $\{3, 1, 2\}$ หรือ $\{2, 1, 3\}$ ก็ได้ ถือว่าทั้ง 3 เซตเป็นเซตเดียวกัน
- (ค) สำหรับเซตที่มีสมาชิกจำนวนมากและบอกสมาชิกที่ตามมาได้แน่ชัด เขียน ... แทนสมาชิกลำดับถัดไปจนถึงตัวสุดท้าย ตัวอย่างเช่น

$\{1, 2, 3, \dots, 10\}$ หมายถึง $\{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10\}$

ทำนองเดียวกับสำหรับเซตที่มีสมาชิกไม่มีที่สิ้นสุด เช่น $\{1, 2, 3, \dots\}$ หมายถึงเซตที่ประกอบด้วยสมาชิก 1, 2, 3 และลำดับถัดไปไม่มีที่สิ้นสุด

2. **วิธีบอกเงื่อนไขของสมาชิก (Set builder form)** การเขียนเซตแบบบอกเงื่อนไขประกอบด้วย 2 ส่วน ส่วนแรกหมายถึงสมาชิก และส่วนที่สองคือเงื่อนไขของสมาชิก โดยมีเครื่องหมาย | คั่นระหว่างสองส่วนนั้น อ่านว่า "โดยที่"

$$A = \{ \text{สมาชิก} \mid \text{เงื่อนไขของสมาชิก} \}$$

ตัวอย่างเช่น $A = \{x \mid x \text{ เป็นจำนวนเต็มบวกที่น้อยกว่า } 5\}$ หมายถึง เซต A คือเซตของ x โดยที่ x เป็นจำนวนเต็มบวกที่น้อยกว่า 5 และเขียนแจกแจงสมาชิกได้เป็น $A = \{1, 2, 3, 4\}$

ข้อสังเกตของการเขียนเซตแต่ละชนิด

1. เซตที่เขียนโดยวิธีแจกแจงสมาชิกจะสามารถเขียนโดยวิธีบอกเงื่อนไขสมาชิกได้ แต่ในบางเซตที่เขียนโดยวิธีบอกมีเงื่อนไขสมาชิกไม่สามารถเขียนโดยวิธีแจกแจงสมาชิกได้ เช่น

$$\{x \mid x \text{ เป็นจำนวนอตรรกยะที่อยู่ระหว่าง } 0 \text{ ถึง } 1\}$$

2. การเขียนเซตแบบมีเงื่อนไขเขียนได้หลายรูปแบบขึ้นอยู่กับผู้เขียน ตัวอย่างเช่น

$$\{x \mid x \text{ เป็นจำนวนเต็มบวกที่น้อยกว่า } 5\} \text{ หรือ } \{x \mid x \text{ เป็นจำนวนเต็มที่อยู่ระหว่าง } 0 \text{ ถึง } 5\}$$

หมายถึงเซตเดียวกันคือ $\{1, 2, 3, 4\}$

ในตำราเล่มนี้จะใช้สัญลักษณ์

$\mathbb{C}$ แทนเซตของจำนวนเชิงซ้อน

$\mathbb{Q}^c$ แทนเซตของจำนวนอตรรกยะ

$\mathbb{R}$ แทนเซตของจำนวนจริง

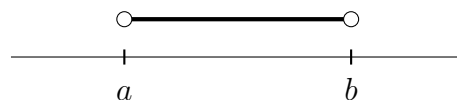
$\mathbb{Z}$ แทนเซตของจำนวนเต็ม

$\mathbb{Q}$ แทนเซตของจำนวนตรรกยะ

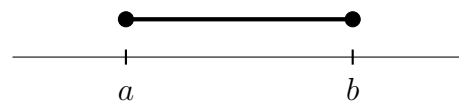
$\mathbb{N}$ แทนเซตของจำนวนนับ

ถ้าสนใจเฉพาะสมาชิกที่เป็นบวกจะเขียนเป็น $\mathbb{Z}^+, \mathbb{Q}^+, \mathbb{R}^+$ แทนเซตจำนวนเต็มบวก จำนวนตรรกยะบวก และจำนวนจริงบวกตามลำดับ ในทำนองเดียวกัน $\mathbb{Z}^-, \mathbb{Q}^-, \mathbb{R}^-$ แทนเซตจำนวนเต็มลบ จำนวนตรรกยะลบ และจำนวนจริงลบตามลำดับ สำหรับจำนวนจริง a, b ซึ่ง $a < b$ จะกำหนดให้

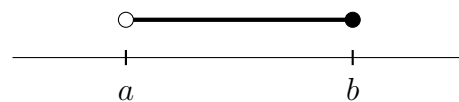
(a, b) เขียนแทน $\{x \in \mathbb{R} \mid a < x < b\}$

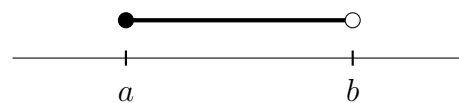
$[a, b]$ เขียนแทน $\{x \in \mathbb{R} \mid a \leq x \leq b\}$

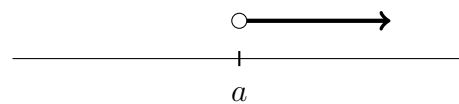
$(a, b]$ เขียนแทน $\{x \in \mathbb{R} \mid a < x \leq b\}$

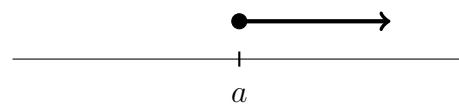
$[a, b)$ เขียนแทน $\{x \in \mathbb{R} \mid a \leq x < b\}$

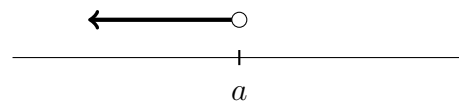
(a, ∞) เขียนแทน $\{x \in \mathbb{R} \mid x > a\}$

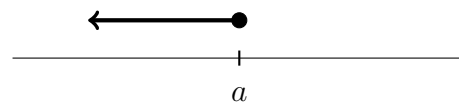
$[a, \infty)$ เขียนแทน $\{x \in \mathbb{R} \mid x \geq a\}$

$(-\infty, a)$ เขียนแทน $\{x \in \mathbb{R} \mid x < a\}$

$(-\infty, a]$ เขียนแทน $\{x \in \mathbb{R} \mid x \leq a\}$

4.1 การดำเนินการบนเซต

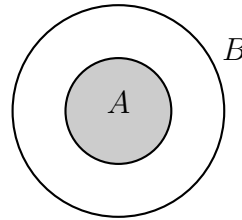
ในเบื้องต้นเพื่อให้่ายต่อการนำไปใช้ กำหนดสัญลักษณ์ดังนี้

1. สำหรับเซตที่ไม่มีสมาชิกเลยเขียนแทนด้วย $\{\}$ หรือ $\emptyset$ และเรียกว่า **เซตว่าง (Empty set)**
2. **เอกภพสัมพัทธ์ (Universe)** คือเซตที่ถูกกำหนดขึ้นโดยมีข้อตกลงว่า จะกล่าวถึงสิ่งที่เป็นสมาชิกของเซตนี้เท่านั้น และนิยมใช้ U แทนเอกภพสัมพัทธ์

เซตมีมากมายหลายแบบแตกต่างกันไป เมื่อสนใจเซต ๆ หนึ่ง แล้วสร้างเซตใหม่จากสมาชิกของเซตนี้ จะเรียกว่า **สับเซต (Subset)** หรือ **เซตย่อย** ดัชนีตามต่อไปนี้

บทนิยาม 4.1.1 ให้ A และ B เป็นเซตใด ๆ จะกล่าวว่า A เป็น **สับเซต** ของ B ก็ต่อเมื่อ ทุก ๆ สมาชิกใน A เป็นสมาชิกใน B เขียนแทนด้วย $A \subseteq B$

$$A \subseteq B \leftrightarrow \forall x \in U, (x \in A \rightarrow x \in B)$$

หรือกล่าวได้อีกอย่างว่า B เป็น **ซูเปอร์เซต (Superset)** ของ A เขียนแทนด้วย $B \supseteq A$ ถ้า A ไม่เป็นสับเซตของ B เขียนแทนด้วย $A \not\subseteq B$ นั่นคือ

$$A \not\subseteq B \leftrightarrow \exists x \in U, (x \in A \wedge x \notin B)$$

จากนิยามจะกล่าวได้ว่า $A \subseteq A$ และ $\emptyset \subseteq A$ ทุก ๆ เซต A

ตัวอย่าง 4.1.2 กำหนดให้ $A = \{1, 2, 3, 4, 5\}$ เซตใดต่อไปนี้เป็นสับเซตของ A ให้

$$B = \{3, 4\}, C = \{3, 4, 6\} \text{ และ } D = \{1, \{2\}\}$$

วิธีทำ จะได้ว่า $B \subseteq A$, $C \not\subseteq A$ และ $D \not\subseteq A$ แต่เห็นได้ว่า $B \subseteq C$ ด้วย

บทนิยาม 4.1.3 จะกล่าวว่าเซต A เท่ากับเซต B เขียนแทนด้วย $A = B$ ก็ต่อเมื่อ $A \subseteq B$ และ $B \subseteq A$

$$A = B \leftrightarrow (A \subseteq B) \wedge (B \subseteq A)$$

ถ้า A ไม่เท่ากับ B เขียนแทนด้วย $A \neq B$

$$A \neq B \leftrightarrow (A \not\subseteq B) \vee (B \not\subseteq A)$$

บทนิยาม 4.1.4 จะกล่าวว่าเซต A เป็น **สับเซตแท้ (Proper subset)** ของเซต B เขียนแทนด้วย $A \subset B$ ก็ต่อเมื่อ $A \subseteq B$ แต่ $A \neq B$

$$A \subset B \leftrightarrow (A \subseteq B) \wedge (A \neq B)$$

ถ้า A ไม่เป็นสับเซตแท้ของ B เขียนแทนด้วย $A \not\subset B$

$$A \not\subset B \leftrightarrow (A \not\subseteq B) \vee (A = B)$$

ตัวอย่าง 4.1.5 ให้ $A = \{1, 3, 5, 7\}$, $B = \{3, 5, 7\}$, $C = \{1, 3, 4\}$ และ $D = \{3, 5, 7, 1\}$ จงตรวจสอบว่าเซตคูใด เท่ากัน เป็นสับเซต และเป็นสับเซตแท้

วิธีทำ จะได้ว่า $A = D$ เพราะว่ามีสมาชิกเหมือนกันทุกตัว และ B เป็นสับเซตแท้ของ A เพราะ $B \subseteq A$ แต่ $B \neq A$

ทฤษฎีบท 4.1.6 ให้ A, B และ C เป็นเซตใด ๆ จะได้ว่าถ้า $A \subseteq B$ และ $B \subseteq C$ แล้ว $A \subseteq C$

บทพิสูจน์. ให้ A, B และ C เป็นเซต สมมติว่า $A \subseteq B$ และ $B \subseteq C$

ให้ $x \in A$ เนื่องจาก $A \subseteq B$ ดังนั้น $x \in B$ ในทำนองเดียวกัน $x \in C$ เพราะ $B \subseteq C$ สรุปได้ว่า $A \subseteq C$ $\square$

ตัวอย่าง 4.1.7 จงหาสับเซตทั้งหมดของ $A = \{1, 2, 3\}$

วิธีทำ หาสับเซตโดยการแบ่งกรณีต่อไปนี้

กรณีไม่มีสมาชิก : $\emptyset$

กรณีมีสมาชิก 1 ตัว : $\{1\}, \{2\}, \{3\}$

กรณีมีสมาชิก 2 ตัว : $\{1, 2\}, \{1, 3\}, \{2, 3\}$

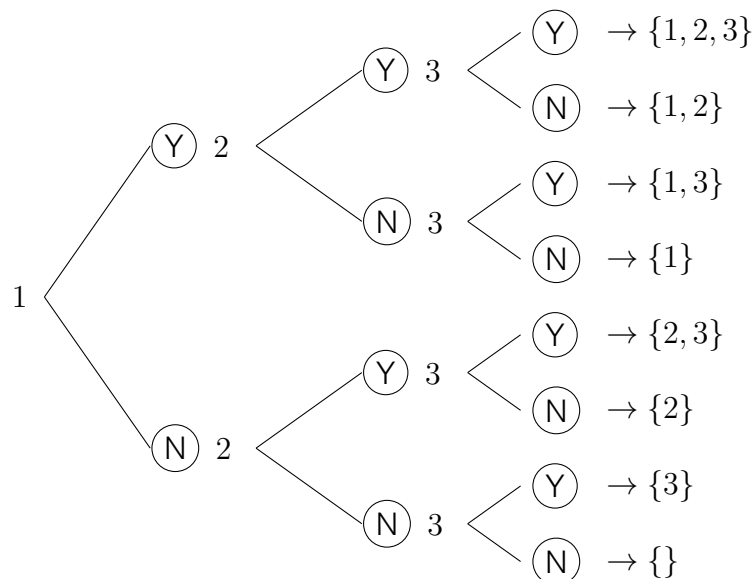
กรณีมีสมาชิก 3 ตัว : $\{1, 2, 3\}$

ดังนั้นสับเซตทั้งหมดของ A คือ $\emptyset, \{1\}, \{2\}, \{3\}, \{1, 2\}, \{1, 3\}, \{2, 3\}$ และ $\{1, 2, 3\}$

อาจจะหาสับเซตของ $A = \{1, 2, 3\}$ โดยใช้แผนภาพต้นไม้โดยพิจารณาสมาชิกแต่ละตัวใน A อยู่หรือไม่อยู่ในสับเซต กำหนดให้

(Y) แทนสมาชิกตัวนั้นอยู่ในสับเซต และ (N) แทนสมาชิกตัวนั้นไม่อยู่ในสับเซต

แสดงแผนภาพต้นไม้ได้ดังนี้

รูปที่ 10 แผนภาพต้นไม้แสดงสับเซตทั้งหมดของ $\{1, 2, 3\}$

จากการใช้แผนภาพต้นไม้ จำนวนสับเซตทั้งหมดของ A เท่ากับ $2^3 = 8$ สับเซต โดยอาศัยกฎการนับขยายแนวคิดไปยังกรณีทั่วไปกล่าวคือจำนวนสับเซตทั้งหมดของ A เท่ากับ $2^{n(A)}$ สับเซต ดังทฤษฎีบทต่อไปนี้

ทฤษฎีบท 4.1.8 ให้ A เป็นเซตจำกัด แล้วจำนวนสับเซตทั้งหมดของ A เท่ากับ $2^{n(A)}$ สับเซต และมีจำนวนสับเซตแท้ทั้งหมดเท่ากับ $2^{n(A)} - 1$ สับเซต

บทพิสูจน์. ทำเป็นแบบฝึกหัด □

บทนิยาม 4.1.9 ให้ A เป็นเซตใด ๆ จะเรียกเซตของสับเซตทั้งหมดของ A ว่า **เซตกำลัง (Power set)** เขียนแทนด้วย $\mathcal{P}(A)$ นั่นคือ

$$\mathcal{P}(A) = \{X \mid X \subseteq A\}$$

จะสังเกตเห็นว่า $\mathcal{P}(A) \neq \emptyset$ เพราะว่า $\emptyset \subseteq A$ นั่นคือ $\emptyset \in \mathcal{P}(A)$ ไม่ว่า A จะเป็นเซตใดก็ตาม

ตัวอย่าง 4.1.10 เซตกำลังของ $A = \{1, 2, 3\}$ คือ

$$\mathcal{P}(A) = \{\emptyset, \{1\}, \{2\}, \{3\}, \{1, 2\}, \{1, 3\}, \{2, 3\}, \{1, 2, 3\}\}$$

ตัวอย่าง 4.1.11 กำหนดให้ A และ B เป็นเซต จะได้ว่าถ้า $A \subseteq B$ แล้ว $\mathcal{P}(A) \subseteq \mathcal{P}(B)$

บทพิสูจน์. ให้ A และ B เป็นเซต สมมติว่า $A \subseteq B$

ให้ $X \in \mathcal{P}(A)$ จะได้ว่า $X \subseteq A$ เนื่องจาก $A \subseteq B$ ดังนั้น $X \subseteq B$ สรุปได้ว่า $X \in \mathcal{P}(B)$ นั่นคือ $\mathcal{P}(A) \subseteq \mathcal{P}(B)$ □

บทนิยาม 4.1.12 ให้ A และ B เป็นเซตในเอกภพสัมพัทธ์ $\mathcal{U}$ แล้ว

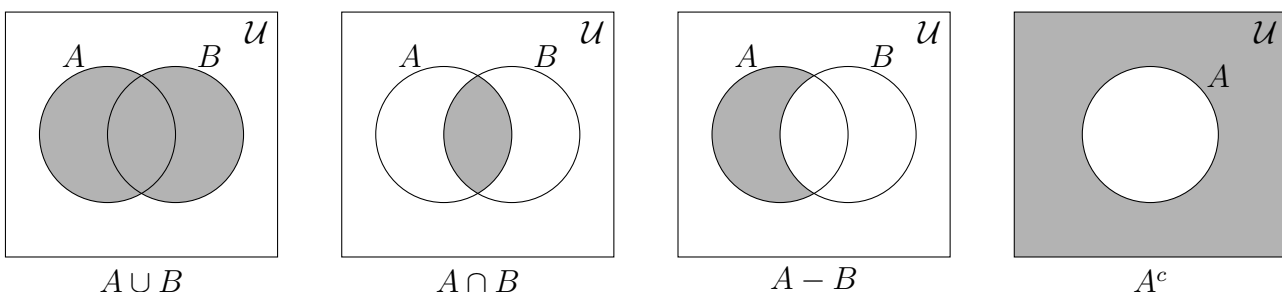
ยูเนียน (Union) $A \cup B = \{x \in \mathcal{U} \mid x \in A \text{ หรือ } x \in B\}$

อินเตอร์เซกชัน (Intersection) $A \cap B = \{x \in \mathcal{U} \mid x \in A \text{ และ } x \in B\}$

ผลต่าง (Difference) $A - B = \{x \in \mathcal{U} \mid x \in A \text{ และ } x \notin B\}$

ส่วนเติมเต็ม (Complement) $A^c = \{x \in \mathcal{U} \mid x \notin A\}$

ต่อไปนี้เป็นแผนภาพแสดงผลของการดำเนินการระหว่างเซต ให้ส่วนที่แรเงาคือ $A \cup B$, $A \cap B$, $A - B$ และ A^c ตามลำดับ โดยใช้รูปวงกลมแทนเซต A และ B รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแทน $\mathcal{U}$ ดังแผนภาพต่อไปนี้

รูปที่ 11 แผนภาพการดำเนินการระหว่างเซต

ต่อไปจะเป็นกฎเกี่ยวกับการดำเนินการบนเซตที่มักถูกอ้างอิงบ่อยครั้ง และสามารถพิสูจน์โดยใช้วิธี iff-string (ให้อ่านทำเป็นแบบฝึกหัด) กำหนดให้ A, B และ C เป็นเซตในเอกภพสัมพัทธ์ $\mathcal{U}$ จะได้ว่า

$$S1 \quad A \cap A = A$$

กฎนิพจน์ (Idempotent laws)

$$A \cup A = A$$

$$S2 \quad A \cap B = B \cap A$$

กฎการสลับที่ (Commutative laws)

$$A \cup B = B \cup A$$

$$S3 \quad A \cap (B \cap C) = (A \cap B) \cap C$$

กฎการเปลี่ยนหมู่ (Associative laws)

$$A \cup (B \cup C) = (A \cup B) \cup C$$

$$S4 \quad A \cap (B \cup C) = (A \cap B) \cup (A \cap C)$$

กฎการแจกแจง (Distributive laws)

$$A \cup (B \cap C) = (A \cup B) \cap (A \cup C)$$

$$S5 \quad (A \cap B)^c = A^c \cup B^c$$

กฎเดอมอร์แกน (De Morgan's laws)

$$(A \cup B)^c = A^c \cap B^c$$

$$S6 \quad (A^c)^c = A$$

กฎส่วนเติมเต็มซ้อน (Double complement law)

ตัวอย่าง 4.1.13 สำหรับเซต A และ B ใด ๆ จงพิสูจน์ว่า $A \cup B = B$ ก็ต่อเมื่อ $A \subseteq B$

บทพิสูจน์. ให้ A และ B เป็นเซต สมมติว่า $A \cup B = B$ ให้ $x \in A$ จะได้ว่า $x \in A \cup B$ เนื่องจาก $A \cup B = B$ ดังนั้น $x \in B$ สรุปได้ว่า $A \subseteq B$ ในทางกลับกัน สมมติว่า $A \subseteq B$ เห็นได้ชัดว่า $B \subseteq A \cup B$ ให้ $x \in A \cup B$ ถ้า $x \in B$ จะได้ข้อสรุปทันทีว่า $A \cup B \subseteq B$ ถ้า $x \in A$ จะได้ว่า $x \in B$ เพราะว่า $A \subseteq B$ ดังนั้น $A \cup B \subseteq B$ สรุปได้ว่า $A \cup B = B$ $\square$

ตัวอย่าง 4.1.14 จงพิสูจน์ว่า "สำหรับเซต A และ B ใด ๆ $B \cap (A - B) = \emptyset$ "

บทพิสูจน์. พิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง สมมติ $B \cap (A - B) \neq \emptyset$ จะได้ว่ามี $x \in B \cap (A - B)$ นั่นคือ $x \in B$ และ $x \in A - B$ ทำให้ได้ว่า $x \in A$ และ $x \notin B$ เกิดข้อขัดแย้ง สรุปได้ว่า $B \cap (A - B) = \emptyset$ $\square$

ตัวอย่าง 4.1.15 สำหรับเซต A, B และ C ใด ๆ จงพิสูจน์ว่า $A \subseteq B \cap C$ ก็ต่อเมื่อ $A \subseteq B$ และ $A \subseteq C$

บทพิสูจน์. ให้ A, B และ C เป็นเซต สมมติว่า $A \subseteq B \cap C$ ให้ $x \in A$ จะได้ว่า $x \in B \cap C$ เนื่องจาก $A \subseteq B \cap C$ ดังนั้น $x \in B$ และ $x \in C$ สรุปได้ว่า $A \subseteq B$ และ $A \subseteq C$ ในทางกลับกัน สมมติว่า $A \subseteq B$ และ $A \subseteq C$ ให้ $x \in A$ จะได้ว่า $x \in B$ และ $x \in C$ โดยสมมติฐาน ดังนั้น $x \in B \cap C$ สรุปได้ว่า $A \subseteq B \cap C$ $\square$

ตัวอย่าง 4.1.16 จงพิสูจน์ว่า สำหรับเซต A และ B ใด ๆ $\mathcal{P}(A \cap B) = \mathcal{P}(A) \cap \mathcal{P}(B)$

บทพิสูจน์. ให้ A และ B เป็นเซต

$$\begin{aligned} X \in \mathcal{P}(A \cap B) &\leftrightarrow X \subseteq A \cap B \\ &\leftrightarrow (X \subseteq A) \wedge (X \subseteq B) && \text{(จากตัวอย่าง 4.1.15)} \\ &\leftrightarrow (X \in \mathcal{P}(A)) \wedge (X \in \mathcal{P}(B)) \\ &\leftrightarrow X \in \mathcal{P}(A) \cap \mathcal{P}(B) \end{aligned}$$

สรุปได้ว่า $\mathcal{P}(A \cap B) = \mathcal{P}(A) \cap \mathcal{P}(B)$ □

4.2 ยูเนียนและอินเตอร์เซกชันเพิ่มเติม

พิจารณาตัวอย่าง $\{A_1, A_2, A_3, A_4\}$ เมื่อ

$$A_1 = [0, 1]$$

$$A_3 = \{x \in \mathbb{Z} \mid x > 1\}$$

$$A_2 = \{0.5, 1, 2\}$$

$$A_4 = \{x \in \mathbb{Q} \mid 0 < x < 4\}$$

เซตของดัชนีล่าง $\{1, 2, 3, 4\}$ เรียกว่า **เซตดรรชนี** (Index set) หรือเขียนได้ว่า A_α เมื่อ $\alpha \in \{1, 2, 3, 4\}$

ตัวอย่าง 4.2.1 ให้เอกภพสัมพัทธ์เป็นเซตของจำนวนนับ ให้ Λ (อ่านว่าแลมปดา) เป็นเซตดรรชนี และ

$$A_\alpha = \{1, 2, 3, \dots, \alpha\}$$

สำหรับแต่ละ $\alpha \in \Lambda$ จงหา A_α ทั้งหมด

- เมื่อ $\Lambda = \{1, 3, 5\}$

วิธีทำ จะได้ว่า $A_1 = \{1\}$, $A_3 = \{1, 2, 3\}$ และ $A_5 = \{1, 2, 3, 4, 5\}$

- เมื่อ $\Lambda = \{1, 2, 3, 4\}$

วิธีทำ จะได้ว่า $A_1 = \{1\}$, $A_2 = \{1, 2\}$, $A_3 = \{1, 2, 3\}$ และ $A_4 = \{1, 2, 3, 4\}$

ตัวอย่าง 4.2.2 ให้เอกภพสัมพัทธ์เป็นเซตของจำนวนจริง ให้ Λ เป็นเซตดรรชนี และ

$$A_x = (x - 1, x + 1)$$

สำหรับแต่ละ $x \in \Lambda$ จงหา A_α ทั้งหมด

- เมื่อ $\Lambda = \{-1, 0, 1\}$

วิธีทำ จะได้ว่า $A_{-1} = (-2, 0)$, $A_0 = (-1, 1)$ และ $A_1 = (0, 2)$

- เมื่อ $\Lambda = \{0.5, 1.2, 4\}$

วิธีทำ จะได้ว่า $A_{0.5} = (-0.5, 1.5)$, $A_{1.2} = (0.2, 2.2)$ และ $A_4 = (3, 5)$

บทนิยาม 4.2.3 ให้ Λ เป็นเซตคอรซนี จะได้ว่า

1. ยูเนียนใด ๆ นิยามโดย

$$\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha = \{x \mid x \text{ เป็นสมาชิกของ } A_\alpha \text{ สำหรับบาง } \alpha \in \Lambda\} \text{ หรือ } \bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha = \{x \mid \exists \alpha \in \Lambda, x \in A_\alpha\}$$

2. อินเตอร์เซกชันใด ๆ นิยามโดย

$$\bigcap_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha = \{x \mid x \text{ เป็นสมาชิกของ } A_\alpha \text{ ทุก } \alpha \in \Lambda\} \text{ หรือ } \bigcap_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha = \{x \mid \forall \alpha \in \Lambda, x \in A_\alpha\}$$

กรณี $\Lambda = \{1, 2, 3, \dots, n\}$ เขียนเป็น $\bigcup_{i=1}^n A_i$ และ $\bigcap_{i=1}^n A_i$ และกรณี $\Lambda = \mathbb{N}$ เขียนเป็น $\bigcup_{i=1}^\infty A_i$ และ $\bigcap_{i=1}^\infty A_i$

$$\text{ตัวอย่างเช่น } \bigcup_{i=1}^3 A_i = A_1 \cup A_2 \cup A_3 \text{ และ } \bigcap_{i=1}^4 A_i = A_1 \cap A_2 \cap A_3 \cap A_4$$

ตัวอย่าง 4.2.4 ให้เอกภพสัมพัทธ์เป็นเซตของจำนวนนับ ให้ $A_i = \{1, 2, 3, \dots, i\}$ จงหา

$$1. \bigcup_{i=1}^{10} A_i \text{ และ } \bigcap_{i=1}^{10} A_i$$

วิธีทำ

$$A_1 = \{1\}$$

$$A_2 = \{1, 2\}$$

$$A_3 = \{1, 2, 3\}$$

$$\vdots$$

$$A_{10} = \{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10\}$$

$$\text{ดังนั้น } \bigcup_{i=1}^{10} A_i = \{1, 2, 3, \dots, 10\} = A_{10} \text{ และ } \bigcap_{i=1}^{10} A_i = \{1\} = A_1$$

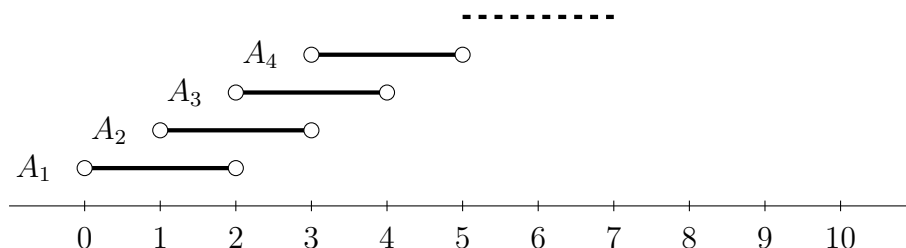
$$2. \bigcup_{i=1}^\infty A_i \text{ และ } \bigcap_{i=1}^\infty A_i$$

$$\text{วิธีทำ จากข้อ 1 โดยการดูแนวโน้มจะได้ว่า } \bigcup_{i=1}^\infty A_i = \mathbb{N} \text{ และ } \bigcap_{i=1}^\infty A_i = \{1\} = A_1$$

ตัวอย่าง 4.2.5 จงหาเซตต่อไปนี้

$$1. \bigcup_{n=1}^{\infty} A_n \text{ และ } \bigcap_{n=1}^{\infty} A_n \text{ เมื่อ } A_n = (n-1, n+1)$$

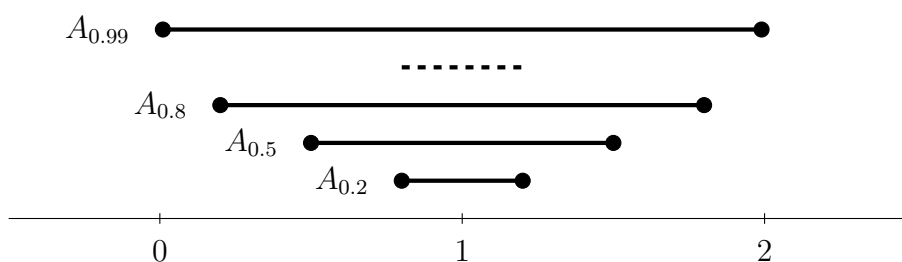
วิธีทำ

$$\text{ดังนั้น } \bigcup_{i=1}^{\infty} A_n = (0, \infty) \text{ และ } \bigcap_{i=1}^{\infty} A_n = \emptyset$$

$$2. \bigcup_{x \in (0,1)} A_x \text{ และ } \bigcap_{x \in (0,1)} A_x \text{ เมื่อ } A_x = [1-x, 1+x]$$

วิธีทำ

$$\text{ดังนั้น } \bigcup_{x \in (0,1)} A_x = (0, 1) \text{ และ } \bigcap_{x \in (0,1)} A_x = \{1\}$$

การหายูเนียนและอินเตอร์เซกชันใด ๆ ข้างต้นเป็นแค่การคาดการณ์เท่านั้น ในลำดับถัดไปจะเสนอการพิสูจน์เพื่อยืนยันความจริงของคำตอบ ในกรณีที่เซตตรงนี้เป็นจำนวนนับจะใช้หลักการของอาร์คิมิดีส (ทฤษฎีบท ?? และบทแทรก 8.4.15) มาช่วยในการพิสูจน์ซึ่งกล่าวไว้ว่า

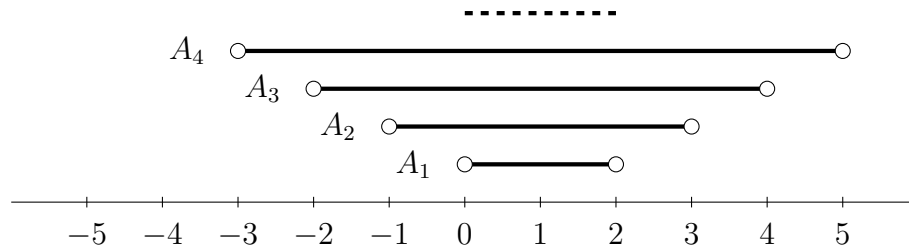
1. ทุก ๆ จำนวนจริง x จะมีจำนวนนับ n ซึ่ง $x < n$ หรือ $\forall x \in \mathbb{R}, \exists n \in \mathbb{N}, x < n$
2. ทุก ๆ จำนวนจริงบวก x จะมีจำนวนนับ n ซึ่ง $\frac{1}{n} < x$ หรือ $\forall x \in \mathbb{R}^+, \exists n \in \mathbb{N}, \frac{1}{n} < x$

ตัวอย่าง 4.2.6 กำหนดให้ $A_n = (1 - n, 1 + n)$ จงหาเซตต่อไปนี้ พร้อมทั้งพิสูจน์

1. $\bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n$

2. $\bigcap_{n \in \mathbb{N}} A_n$

วิธีทำ พิจารณา

ดังนั้น $\bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n = \mathbb{R}$ และ $\bigcap_{n \in \mathbb{N}} A_n = (0, 2)$

1. $\bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n = \mathbb{R}$

บทพิสูจน์. เห็นได้ชัดว่า $\bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n \subseteq \mathbb{R}$ เพราะ A_n เป็นสับเซตของจำนวนจริงทุก ๆ $n \in \mathbb{N}$ เหลือเพียง

แสดงว่า $\mathbb{R} \subseteq \bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n$ ให้ $x \in \mathbb{R}$ แล้วจะได้ว่า $x - 1 \in \mathbb{R}$

กรณีที่ $x - 1 \geq 0$ โดยหลักอาร์คิมิดีสจะได้ว่ามีจำนวนนับ n_0 ซึ่ง $x - 1 < n_0$ แล้ว

$$-n_0 < 0 \leq x - 1 < n_0$$

$$1 - n_0 < x < 1 + n_0$$

ดังนั้น $x \in A_{n_0}$ สรุปได้ว่า $x \in \bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n$ นั่นคือ $\mathbb{R} \subseteq \bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n$

กรณีที่ $x - 1 < 0$ จะได้ว่า $1 - x > 0$ โดยหลักอาร์คิมิดีสจะได้ว่ามีจำนวนนับ n_0 ซึ่ง $1 - x < n_0$ แล้ว

$$-n_0 < 0 \leq 1 - x < n_0$$

$$-1 - n_0 < -x < -1 + n_0$$

$$1 - n_0 < x < 1 + n_0$$

ดังนั้น $x \in A_{n_0}$ สรุปได้ว่า $x \in \bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n$ นั่นคือ $\mathbb{R} \subseteq \bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n$

□

$$2. \bigcap_{n \in \mathbb{N}} A_n = (0, 2)$$

บทพิสูจน์. ให้ $x \in \bigcap_{n \in \mathbb{N}} A_n$ จะได้ว่า $x \in A_n$ ทุก ๆ $n \in \mathbb{N}$ นั่นคือ

$$1 - n < x < 1 + n \quad \text{ทุก ๆ } n \in \mathbb{N}$$

เลือก $n = 1$ จะได้ว่า $0 < x < 2$ สรุปได้ว่า $x \in (0, 2)$ ดังนั้น $\bigcap_{n \in \mathbb{N}} A_n \subseteq (0, 2)$ แสดงสับเซตอีกด้าน

โดย ให้ $x \in (0, 2)$ นั่นคือ $0 < x < 2$ ทำให้ได้ว่า $-1 < x - 1 < 1$ สำหรับทุก ๆ จำนวนนับ n จะได้ว่า $n \geq 1$ และ $-n \leq -1$ ดังนั้น $-n \leq -1 < x - 1 < 1 \leq n$ ทุก ๆ $n \in \mathbb{N}$

$$1 - n < x < 1 + n \quad \text{ทุก ๆ } n \in \mathbb{N}$$

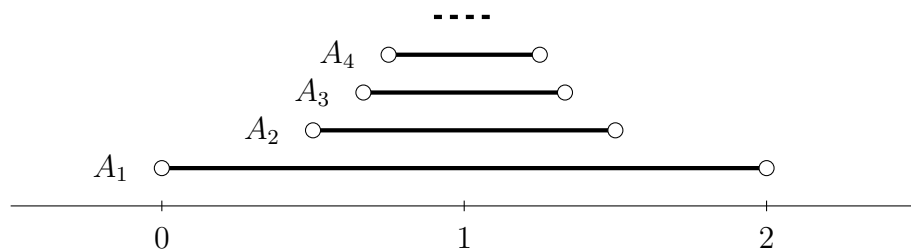
ดังนั้น $x \in A_n$ ทุก ๆ $n \in \mathbb{N}$ กล่าวคือ $x \in \bigcap_{n \in \mathbb{N}} A_n$ นั่นคือ $(0, 2) \subseteq \bigcap_{n \in \mathbb{N}} A_n$ □

ตัวอย่าง 4.2.7 จงหายูเนียนใด ๆ และอินเตอร์เซกชันใด ๆ ต่อไปนี้ พร้อมทั้งพิสูจน์

$$1. \bigcup_{n \in \mathbb{N}} \left(1 - \frac{1}{n}, 1 + \frac{1}{n}\right)$$

$$2. \bigcap_{n \in \mathbb{N}} \left(1 - \frac{1}{n}, 1 + \frac{1}{n}\right)$$

วิธีทำ ให้ $A_n = \left(1 - \frac{1}{n}, 1 + \frac{1}{n}\right)$ พิจารณา

ดังนั้น $\bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n = (0, 2)$ และ $\bigcap_{n \in \mathbb{N}} A_n = \{1\}$

$$1. \bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n = (0, 2)$$

บทพิสูจน์. ให้ $x \in \bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n$ จะได้ว่ามี $n_0 \in \mathbb{N}$ ซึ่ง $x \in A_{n_0}$ นั่นคือ $1 - \frac{1}{n_0} < x < 1 + \frac{1}{n_0}$

เนื่องจาก $n_0 \geq 1$ ดังนั้น $\frac{1}{n_0} \leq 1$ และ $-1 \leq -\frac{1}{n_0}$ ทำให้ได้ว่า

$$0 < 1 - \frac{1}{n_0} < x < 1 + \frac{1}{n_0} < 2$$

ดังนั้น $x \in (0, 2)$ สรุปได้ว่า $\bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n \subseteq (0, 2)$ แสดงสับเซตกลับโดย ให้ $x \in (0, 2)$ เนื่องจาก $A_1 = (0, 2)$ ดังนั้น $x \in A_1$ ทำให้ได้ว่า $x \in \bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n$ สรุปได้ว่า $(0, 2) \subseteq \bigcup_{n \in \mathbb{N}} A_n$ $\square$

$$2. \bigcap_{n \in \mathbb{N}} A_n = \{1\}$$

บทพิสูจน์. ให้ $x \in \bigcap_{n \in \mathbb{N}} A_n$ จะได้ว่า $1 - \frac{1}{n} < x < 1 + \frac{1}{n}$ ทุก ๆ $n \in \mathbb{N}$ หรือกล่าวได้ว่า

$$-\frac{1}{n} < x - 1 < \frac{1}{n} \quad \text{ทุก ๆ } n \in \mathbb{N}$$

จะแสดงว่า $x = 1$ โดยวิธีขัดแย้งสมมติว่า $x \neq 1$ ดังนั้น $x - 1 \neq 0$

กรณีที่ $x - 1 > 0$ โดยหลักอาร์คิมิดีสจะได้ว่ามี n_0 ซึ่ง $\frac{1}{n_0} < x - 1$ เกิดข้อขัดแย้ง

กรณีที่ $x - 1 < 0$ จะได้ว่า $1 - x > 0$ โดยหลักอาร์คิมิดีสจะได้ว่ามี n_0 ซึ่ง $\frac{1}{n_0} < 1 - x$ หรือ $-\frac{1}{n_0} > x - 1$ เกิดข้อขัดแย้ง

ดังนั้น $x = 1$ ต่อไปแสดงสับเซตอีกด้าน ให้ $x = 1$ เนื่องจาก $n \in \mathbb{N}$ ทำให้ได้ว่า $n \geq 1$ และ $\frac{1}{n} > 0$ ทุก ๆ $n \in \mathbb{N}$ ทำให้ได้ว่า

$$1 - \frac{1}{n} < 1 < 1 + \frac{1}{n} \quad \text{ทุก ๆ } n \in \mathbb{N}$$

นั่นคือ $x = 1 \in A_n$ ทุก ๆ $n \in \mathbb{N}$ จะได้ว่า $1 \in \bigcap_{n \in \mathbb{N}} A_n$ $\square$

ตัวอย่าง 4.2.8 จงพิสูจน์ว่า $\bigcap_{n \in \mathbb{N}} (1 - \frac{1}{n}, 1) = \emptyset$

บทพิสูจน์. พิสูจน์โดยวิธีขัดแย้ง สมมติ $\bigcap_{n \in \mathbb{N}} (1 - \frac{1}{n}, 1) \neq \emptyset$ นั่นคือมี $x \in \bigcap_{n \in \mathbb{N}} (1 - \frac{1}{n}, 1)$ จะได้ว่า

$$1 - \frac{1}{n} < x < 1 \quad \text{ทุก ๆ } n \in \mathbb{N}$$

จาก $x < 1$ ทำให้ได้ว่า $1 - x > 0$ โดยหลักอาร์คิมิดีสจะได้ว่ามี n_0 ซึ่ง $\frac{1}{n_0} < 1 - x$ นั่นคือ $x < 1 - \frac{1}{n_0}$

เกิดข้อขัดแย้ง สรุปได้ว่า $\bigcap_{n \in \mathbb{N}} (1 - \frac{1}{n}, 1) = \emptyset$ $\square$

ทฤษฎีบท 4.2.9 ให้ Λ เป็นเซตคอรรีนนี่ และ A_α เป็นเซตซึ่ง $\alpha \in \Lambda$ แล้ว

$$1. \left(\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right)^c = \bigcap_{\alpha \in \Lambda} (A_\alpha)^c$$

$$2. \left(\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right)^c = \bigcap_{\alpha \in \Lambda} (A_\alpha)^c$$

บทพิสูจน์. 1.

$$\begin{aligned} x \in \left(\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right)^c &\leftrightarrow x \notin \bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \\ &\leftrightarrow \forall \alpha \in \Lambda, x \notin A_\alpha \\ &\leftrightarrow \forall \alpha \in \Lambda, x \in (A_\alpha)^c \\ &\leftrightarrow x \in \bigcap_{\alpha \in \Lambda} (A_\alpha)^c \end{aligned}$$

$$\text{ดังนั้น } \left(\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right)^c = \bigcap_{\alpha \in \Lambda} (A_\alpha)^c$$

2. ทำเป็นแบบฝึกหัด

ทฤษฎีบท 4.2.10 ให้ Λ เป็นเซตคอรรีนนี่ และ A_α เป็นเซตซึ่ง $\alpha \in \Lambda$ และ B เป็นเซตใด ๆ

$$1. B \cup \left(\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right) = \bigcup_{\alpha \in \Lambda} (B \cup A_\alpha)$$

$$5. B \cap \left(\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right) = \bigcup_{\alpha \in \Lambda} (B \cap A_\alpha)$$

$$2. \left(\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right) \cup B = \bigcup_{\alpha \in \Lambda} (A_\alpha \cup B)$$

$$6. \left(\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right) \cap B = \bigcup_{\alpha \in \Lambda} (A_\alpha \cap B)$$

$$3. B \cap \left(\bigcap_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right) = \bigcap_{\alpha \in \Lambda} (B \cap A_\alpha)$$

$$7. B \cup \left(\bigcap_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right) = \bigcap_{\alpha \in \Lambda} (B \cup A_\alpha)$$

$$4. \left(\bigcap_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right) \cap B = \bigcap_{\alpha \in \Lambda} (A_\alpha \cap B)$$

$$8. \left(\bigcap_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right) \cup B = \bigcap_{\alpha \in \Lambda} (A_\alpha \cup B)$$

บทพิสูจน์. 1.

$$\begin{aligned} x \in B \cup \left(\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right) &\leftrightarrow x \in B \vee x \in \bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \\ &\leftrightarrow x \in B \vee \exists \alpha \in \Lambda, x \in A_\alpha \\ &\leftrightarrow \exists \alpha \in \Lambda, x \in B \vee x \in A_\alpha \\ &\leftrightarrow \exists \alpha \in \Lambda, x \in B \cup A_\alpha \\ &\leftrightarrow x \in \bigcup_{\alpha \in \Lambda} (B \cup A_\alpha) \end{aligned}$$

$$\text{ดังนั้น } B \cup \left(\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right) = \bigcup_{\alpha \in \Lambda} (B \cup A_\alpha)$$

ข้อ 2-8 ทำเป็นแบบฝึกหัด

4.3 ผลคูณคาร์ทีเซียน

ให้ a และ b เป็นจำนวนจริง จะเรียก (a, b) ว่า **คู่อันดับ (Ordered pair)** a เรียกว่าสมาชิกตัวหน้า b เรียกว่าสมาชิกตัวหลัง ในทางเรขาคณิตคู่อันดับ (a, b) คือพิกัดบอกตำแหน่งในระนาบสองมิติ และนิยามการเท่ากันของคู่อันดับดังต่อไปนี้

บทนิยาม 4.3.1 ให้ a และ b เป็นจำนวนจริง กำหนดให้ (a, b) และ (c, d) เป็นคู่อันดับ จะกล่าวว่า

$$(a, b) = (c, d) \quad \text{ก็ต่อเมื่อ} \quad a = c \quad \text{และ} \quad b = d$$

ตัวอย่าง 4.3.2 ถ้า $(x - 1, y + 12) = (2y - 1, 3x + 2)$ จงหา x, y ที่สอดคล้องเงื่อนไขนี้

จากบทนิยามจะได้ว่า $x - 1 = 2y - 1$ และ $y + 12 = 3x + 2$ จะได้ว่า $x = 4$ และ $y = 2$

บทนิยาม 4.3.3 ให้ A และ B เป็นเซตใด ๆ **ผลคูณคาร์ทีเซียน (Cartesian product)** นิยามโดย

$$A \times B = \{(a, b) \mid a \in A \text{ และ } b \in B\}$$

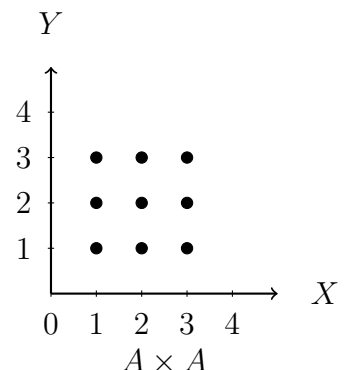
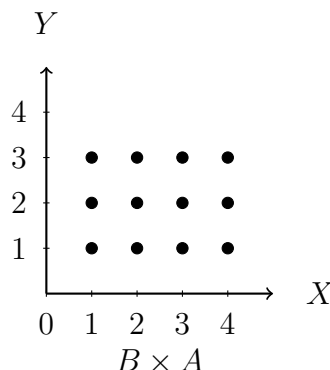
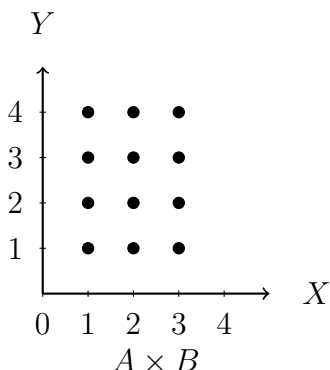
ข้อสังเกต $A \times \emptyset = \emptyset \times A = \emptyset$

ข้อตกลง ถ้า A และ B เป็นสับเซตของจำนวนจริง แผนภาพ $A \times B$ เขียนโดยให้ A เป็นแกน X และ B เป็นแกน Y

ตัวอย่าง 4.3.4 ให้ $A = \{1, 2, 3\}$ และ $B = \{1, 2, 3, 4\}$ จะได้ว่า

1. $A \times B = \{(1, 1), (1, 2), (1, 3), (1, 4), (2, 1), (2, 2), (2, 3), (2, 4), (3, 1), (3, 2), (3, 3), (3, 4)\}$
2. $B \times A = \{(1, 1), (1, 2), (1, 3), (2, 1), (2, 2), (2, 3), (3, 1), (3, 2), (3, 3), (4, 1), (4, 2), (4, 3)\}$
3. $A \times A = \{(1, 1), (1, 2), (1, 3), (2, 1), (2, 2), (2, 3), (3, 1), (3, 2), (3, 3)\}$

เขียนแผนภาพได้ดังนี้

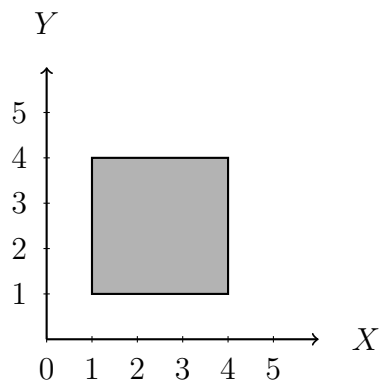

ทฤษฎีบท 4.3.5 ให้ A และ B เป็นเซตจำกัด แล้ว $n(A \times B) = n(A) \cdot n(B)$

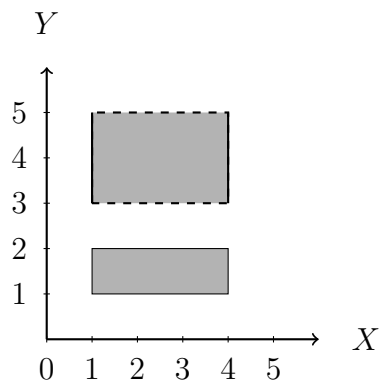
บทพิสูจน์. ทำเป็นแบบฝึกหัด □

ตัวอย่าง 4.3.6 ให้ $A = [1, 4]$ และ $B = [1, 2] \cup (3, 5)$ จงเขียนแผนภาพแทนเซตต่อไปนี้

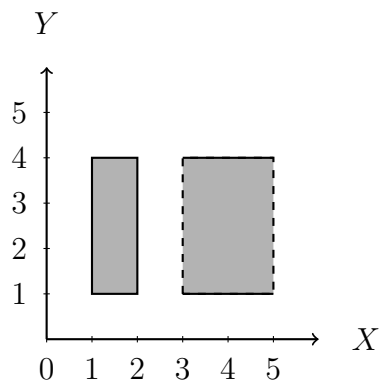
1. $A \times A$

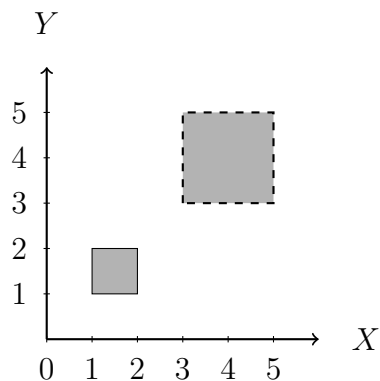
2. $A \times B$

3. $B \times A$

4. $B \times B$

ตัวอย่าง 4.3.7 จงแจกแจงสมาชิกและเขียนแผนภาพของ $\{(x, y) \in \mathbb{Z} \times \mathbb{Z} \mid xy = 3x + 12\}$

วิธีทำ สำหรับ x, y ที่เป็นจำนวนเต็ม จัดรูปสมการ $xy = 3x + 12$ จะได้ว่า

$$x(y - 3) = 12 \quad \text{ดังนั้น} \quad x = \frac{12}{y - 3}$$

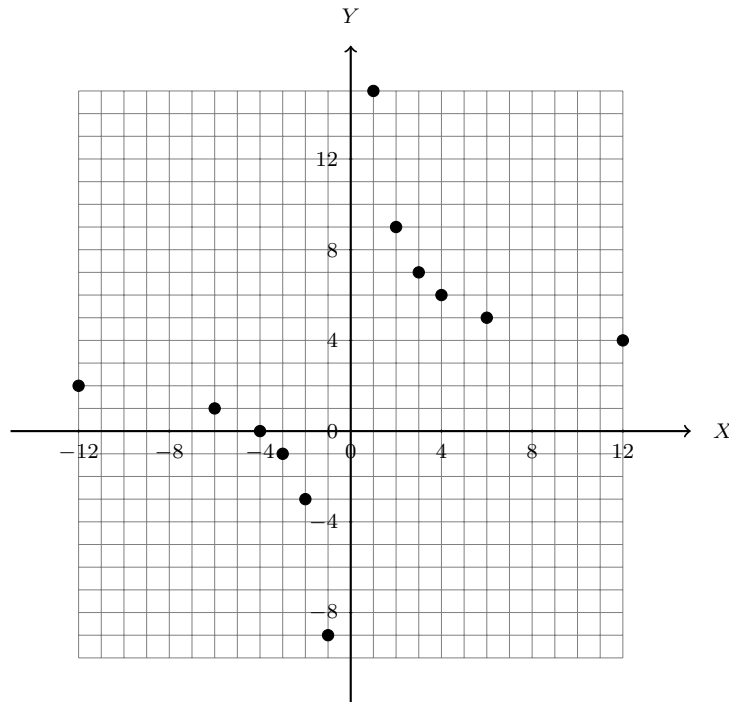
เนื่องจาก $x, y \in \mathbb{Z}$ ดังนั้น $(y - 3) \mid 12$ นั่นคือ

$$y - 3 = \pm 1, \pm 2, \pm 3, \pm 4, \pm 6, \pm 12$$

สรุปได้ดังตาราง

x	-1	-2	-3	-4	-6	-12	12	6	4	3	2	1
y	-9	-3	-1	0	1	2	4	5	6	7	9	15

เขียนแทนด้วยกราฟต่อไปนี้

ตัวอย่าง 4.3.8 จงแจกแจงสมาชิกของเซตต่อไปนี้

$$1. A = \{(x, y) \in \mathbb{Z} \times \mathbb{Z} \mid yx + y = x + 7\}$$

วิธีทำ สำหรับ x, y ที่เป็นจำนวนเต็ม จัดรูปสมการ $yx + y = x + 7$ จะได้ว่า

$$y(x + 1) = (x + 1) + 6 \quad \text{ดังนั้น} \quad y = 1 + \frac{6}{x + 1}$$

เนื่องจาก $x, y \in \mathbb{Z}$ ดังนั้น $(x + 1) \mid 6$ นั่นคือ $x + 1 = \pm 1, \pm 2, \pm 3, \pm 6$ สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

x	-7	-4	-3	-2	0	1	2	5
y	0	-1	-2	-5	7	4	3	2

$$\text{ดังนั้น } A = \{(-7, 0), (-4, -1), (-3, -2), (-2, -5), (0, 7), (1, 4), (2, 3), (5, 2)\}$$

$$2. A = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y^2 + x^2 - 2x + 4y + 5 = 0\}$$

วิธีทำ จัดรูปสมการ $y^2 + x^2 - 2x + 4y + 5 = 0$ จะได้ว่า

$$(y^2 - 2y + 1) + (x^2 + 4x + 4) = 0$$

$$(y - 1)^2 + (x + 2)^2 = 0$$

จากสมบัติจำนวนจริงจะได้ว่า $x = -2$ และ $y = 1$ ดังนั้น $A = \{(-2, 1)\}$

ตัวอย่าง 4.3.9 จงหาเงื่อนไขที่ $A \times B = B \times A$

วิธีทำ คำตอบคือ $A = \emptyset$ หรือ $B = \emptyset$ หรือ $A = B$ ซึ่งคาดการณ์ว่าข้อความต่อไปนี้เป็นจริง

$$A \times B = B \times A \quad \text{ก็ต่อเมื่อ} \quad A = \emptyset \text{ หรือ } B = \emptyset \text{ หรือ } A = B$$

บทพิสูจน์. ให้ A และ B เป็นเซตใด ๆ สมมติ $A \times B = B \times A$ และ $A \neq \emptyset$ และ $B \neq \emptyset$ ให้ $x \in A$ เนื่องจาก $B \neq \emptyset$ จะมี $y \in B$ ซึ่ง $(x, y) \in A \times B$ เนื่องจาก $A \times B = B \times A$ ดังนั้น $(x, y) \in B \times A$ ทำให้ได้ว่า $x \in B$ สรุปได้ว่า $A \subseteq B$ สำหรับการพิสูจน์ $B \subseteq A$ ทำได้ในทำนองเดียวกัน สรุปได้ว่า $A = B$ ในทางกลับกัน ถ้า $A = \emptyset$ หรือ $B = \emptyset$ หรือ $A = B$ เห็นได้ชัดว่า $A \times B = B \times A$ $\square$

ตัวอย่าง 4.3.10 จงพิสูจน์ว่า "สำหรับเซต A และ B ใด ๆ $A \times B = \emptyset$ ก็ต่อเมื่อ $A = \emptyset$ หรือ $B = \emptyset$ "

บทพิสูจน์. ให้ A และ B เป็นเซตใด ๆ สมมติ $A \neq \emptyset$ และ $B \neq \emptyset$ โดยนิยามของผลคูณคาร์ทีเซียนจะได้ว่า $A \times B \neq \emptyset$ ในทางกลับกัน ถ้า $A = \emptyset$ หรือ $B = \emptyset$ เห็นได้ชัดว่า $A \times B = \emptyset$ $\square$

ตัวอย่าง 4.3.11 จะเห็นว่าข้อความ "สำหรับเซต A, B และ C ใด ๆ ถ้า $A \times B = A \times C$ แล้ว $B = C$ " เป็นเท็จโดยเลือกตัวอย่างค้านคือ $A = \emptyset, B = \emptyset$ และ $C = \{1\}$

ตัวอย่าง 4.3.12 ให้ A, B และ C เป็นเซต จงพิสูจน์ว่า ถ้า $A \neq \emptyset$ และ $A \times B = A \times C$ แล้ว $B = C$

บทพิสูจน์. ให้ A, B และ C เป็นเซตใด ๆ สมมติ $A \neq \emptyset$ และ $A \times B = A \times C$ ถ้า $B = \emptyset$ จะได้ว่า $A \times C = \emptyset$ เนื่องจาก $A \neq \emptyset$ ดังนั้น $C = \emptyset$ ดังนั้น $B = C$ สมมติว่า $B \neq \emptyset$ ให้ $y \in B$ เนื่องจาก $A \neq \emptyset$ จะมี $x \in A$ ซึ่ง $(x, y) \in A \times B$ เนื่องจาก $A \times B = A \times C$ ดังนั้น $(x, y) \in A \times C$ ทำให้ได้ว่า $y \in C$ สรุปได้ว่า $B \subseteq C$ สำหรับการพิสูจน์ $C \subseteq B$ ทำได้ในทำนองเดียวกัน สรุปได้ว่า $B = C$ $\square$

ตัวอย่าง 4.3.13 สำหรับเซต A, B และ C ใด ๆ จงพิสูจน์ว่า $(A \cup B) \times C = (A \times C) \cup (B \times C)$

บทพิสูจน์. ให้ A, B และ C เป็นเซตใด ๆ

$$\begin{aligned} (x, y) \in (A \cup B) \times C &\Leftrightarrow x \in (A \cup B) \wedge y \in C \\ &\Leftrightarrow (x \in A \vee x \in B) \wedge y \in C \\ &\Leftrightarrow (x \in A \wedge y \in C) \vee (x \in B \wedge y \in C) \\ &\Leftrightarrow (x, y) \in A \times C \vee (x, y) \in B \times C \\ &\Leftrightarrow (x, y) \in (A \times C) \cup (B \times C) \end{aligned}$$

ดังนั้น $(A \cup B) \times C = (A \times C) \cup (B \times C)$ $\square$

เราอาจจะขยายผลคูณคาร์ทีเซียนให้มากกว่าสองตัว เราจะเรียกผลคูณดังกล่าวว่าผลคูณตรง ให้ $n \in \mathbb{N}$ และ $A_1, A_2, \dots, A_n$ เป็นเซต **ผลคูณตรง (Direct product)** ของเซต $A_1, A_2, A_3, \dots, A_n$ เขียนแทนด้วย

$$\prod_{i=1}^n A_i = A_1 \times A_2 \times \dots \times A_n$$

และเราจะเขียน A^n แทน $\prod_{i=1}^n A_i$ และ $\mathbb{R}^n = \prod_{i=1}^n \mathbb{R} = \mathbb{R} \times \mathbb{R} \times \dots \times \mathbb{R}$ เมื่อ $A_i = \mathbb{R}$ ทุก ๆ i เรียกผลคูณ

ตรงนี้ว่าปริภูมิยูคลิด (Euclidean n -space) สำหรับ $(a_1, a_2, \dots, a_n) \in \mathbb{R}^n$ เรียกว่า อันดับ n -tuple

ตัวอย่าง 4.3.14 กำหนดให้ $A = \{1, 2\}$ จะได้ว่า

$$A \times A \times A = \{(1, 1, 1), (1, 1, 2), (1, 2, 1), (2, 1, 1), (2, 2, 1), (2, 1, 2), (1, 2, 2), (2, 2, 2)\}$$

4.4 การจัดการเรียนรู้เรื่องเซต

เซตเป็นพื้นฐานทางคณิตศาสตร์ที่สำคัญ ที่จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจคณิตศาสตร์ในระดับต่อไป หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เน้นหาจะเน้นไปที่ความรู้เบื้องต้นและสัญลักษณ์พื้นฐานในการเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ทั้งสายที่เน้นวิทยาศาสตร์ และไม่เน้นวิทยาศาสตร์ ดังนี้

สาระที่ 1 จำนวนและพีชคณิต

มาตรฐาน ค 1.1 เข้าใจความหลากหลายของการแสดงจำนวน ระบบจำนวน การดำเนินการของจำนวน ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ สมบัติของการดำเนินการ และนำไปใช้

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ม.4 ไม่เน้น วิทยาศาสตร์	1. เข้าใจและใช้ความรู้เกี่ยวกับเซต และตรรกศาสตร์เบื้องต้นในการสื่อสารและสื่อความหมายทางคณิตศาสตร์	เซต - ความรู้เบื้องต้นและสัญลักษณ์พื้นฐานเกี่ยวกับเซต - ยูเนียน อินเตอร์เซกชัน และคอมพลีเมนต์ของเซต
ม.4 เน้น วิทยาศาสตร์	1. เข้าใจและใช้ความรู้เกี่ยวกับเซต ในการสื่อสารและสื่อความหมายทางคณิตศาสตร์	เซต - ความรู้เบื้องต้นและสัญลักษณ์พื้นฐานเกี่ยวกับเซต - ยูเนียน อินเตอร์เซกชัน และคอมพลีเมนต์ของเซต

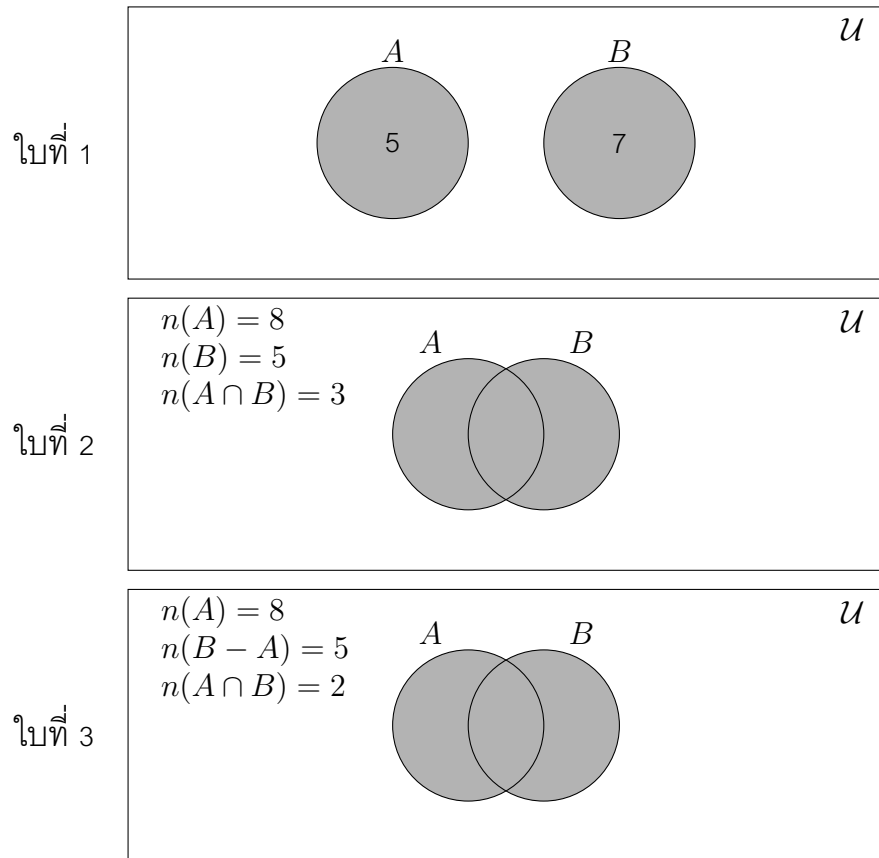
ตารางที่ 25 ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางเรื่องเซต

ตัวอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบ 5E

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการสอนสาระการเรียนรู้ "การหาจำนวนสมาชิกของเซต" โดยเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดมโนทัศน์ และขยายไปสู่กรณีทั่วไปได้ในที่สุด ซึ่งทำได้ 5 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นสร้างความสนใจ

นำเข้าสู่บทเรียนโดยทบทวนการดำเนินการระหว่างเซต และเขียนแผนภาพเวนน์ออยเลอร์แทนการดำเนินการเหล่านั้น แล้วตั้งคำถามปลายเปิด เริ่มด้วยกิจกรรม "พื้นที่เท่าไร" โดยแบ่งนักเรียนเป็นกลุ่ม ๆ ละ 3 คน ให้นักเรียนหา $n(A \cup B)$ ตัวอย่างบัตรคำถามทั้ง 3 ใบ

2. ขั้นสำรวจค้นหา

แจกบัตรคำถามทั้งหมด 3 ใบแจกทีละใบให้นักเรียนแต่ละกลุ่ม พอเสร็จใบแรก ใบที่สอง และใบที่สาม ใช้รวมเวลา 5 นาที ให้นักเรียนทำตามเวลาที่กำหนด (บัตรคำถามจะเรียงลำดับจากง่ายไปหายาก) โดยครูผู้สอนจะคอยให้คำปรึกษาในขณะลงมือทำ

3. ขั้นอธิบายและลงข้อสรุป

ให้แต่ละกลุ่มสรุปคำตอบ และออกมานำเสนอคำตอบที่ได้ แล้วนักเรียนในชั้นเรียนสรุปความคิดรวบยอดของการพิจารณาจากแผนภาพเวนน์โดยเน้นการหาสมาชิกของ 2 เซต สรุปได้ดังนี้

1. หลักการตัดออก $n(A) = n(U) - n(A^c)$
2. หลักการไม่ซ้อนทับ $n(A \cup B) = n(A) + n(B)$ เมื่อ $A \cap B = \emptyset$
3. ยูเนียนสำหรับสองเซต $n(A \cup B) = n(A) + n(B) - n(A \cap B)$

4. ขั้นขยายความรู้

ครูแสดงโจทย์ที่มี 3 เซต และตั้งคำถามที่ซับซ้อนมากขึ้น ให้นักเรียนช่วยกันตอบเพื่อให้ได้ข้อสรุปผลผนวกสำหรับสามเซตดังนี้

$$n(A \cup B \cup C) = n(A) + n(B) + n(C) - n(A \cap B) - n(A \cap C) - n(B \cap C) + n(A \cap B \cap C)$$

5. ขั้นประเมิน
ให้นักเรียนทำใบงานรายบุคคล

สรุป

เซตในทางคณิตศาสตร์ถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญ เซตเป็นคำอธิบายแต่อธิบายง่าย ๆ ว่า เซตคือกลุ่มของสิ่งของซึ่งมีสมบัติบางประการคล้ายกัน การเขียนเซตมี 2 แบบคือ แบบแจกแจงสมาชิก และแบบบอกเงื่อนไขสมาชิก และเซตที่ไม่มีสมาชิกเลยเรียกว่าเซตว่าง เซตที่มีสมาชิกทุกตัวเป็นสมาชิกของอีกเซตหนึ่งจะเรียกว่าสับเซตของเซตนั้น สำหรับเซตของสับเซตทั้งหมดของเซตที่สนใจเรียกว่าเซตกำลังของเซตนั้น การดำเนินการบนเซตมีดังนี้

1. ยูเนียน $A \cup B = \{x \in U \mid x \in A \text{ หรือ } x \in B\}$
2. อินเตอร์เซกชัน $A \cap B = \{x \in U \mid x \in A \text{ และ } x \in B\}$
3. ผลต่าง $A - B = \{x \in U \mid x \in A \text{ และ } x \notin B\}$
4. ส่วนเติมเต็ม $A^c = \{x \in U \mid x \notin A\}$

ส่วนยูเนียนและอินเตอร์เซกชันใด ๆ มีดังนี้

$$\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha = \{x \mid \exists \alpha \in \Lambda, x \in A_\alpha\} \quad \text{และ} \quad \bigcap_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha = \{x \mid \forall \alpha \in \Lambda, x \in A_\alpha\}$$

โดยเฉพาะกรณีที่เซตตรรกะนี้เป็นเซตของจำนวนนับ ได้ใช้หลักของอาร์คิมิดีสมาช่วยในการพิสูจน์ยูเนียนและอินเตอร์เซกชันเหล่านั้น จากนั้นกล่าวถึงผลคูณคาร์ทีเซียนซึ่งหมายถึงเซตของคู่อันดับระหว่างสองเซตและสมบัติเบื้องต้น และสุดท้ายเป็นตัวอย่างการจัดการเรียนรู้เรื่องเซต โดยจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบ 5E เรื่องการหาจำนวนสมาชิก ของเซต เพื่อเป็นตัวอย่างในการนำไปใช้จัดการเรียนรู้ในห้องเรียน

คำถามท้ายบท

1. กำหนดให้ A และ B เป็นเซตใด ๆ และ U เป็นเอกภพสัมพัทธ์ จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้

$$1.1 \quad A - \emptyset = A$$

$$1.6 \quad U - A = A^c$$

$$1.11 \quad A \cup A^c = U$$

$$1.2 \quad \emptyset - A = \emptyset$$

$$1.7 \quad A \cup U = U$$

$$1.12 \quad A - B \subseteq A$$

$$1.3 \quad A \cup \emptyset = A$$

$$1.8 \quad A \cap U = A$$

$$1.13 \quad A \cap B \subseteq A$$

$$1.4 \quad A \cap \emptyset = \emptyset$$

$$1.9 \quad (A^c)^c = A$$

$$1.14 \quad B \subseteq A \cup B$$

$$1.5 \quad A - U = \emptyset$$

$$1.10 \quad A - A = \emptyset$$

$$1.15 \quad A \cap B \subseteq A \cup B$$

2. กำหนดให้ A, B และ C เป็นเซตใด ๆ และ U เป็นเอกภพสัมพัทธ์ จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้

$$2.1 \quad A \cup (B - A) = A \cup B$$

$$2.3 \quad A - (B \cup C) = (A - B) \cap (A - C)$$

$$2.2 \quad A \cap (B \cup C) = (A \cap B) \cup (A \cap C)$$

$$2.4 \quad (A \cup B) - (A \cap B) = (A - B) \cup (B - A)$$

3. กำหนดให้ A, B, C และ D เป็นเซตใด ๆ และ U เป็นเอกภพสัมพัทธ์ จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้

$$3.1 \quad A \subseteq \emptyset \leftrightarrow A = \emptyset$$

$$3.6 \quad A \subseteq B \leftrightarrow A - B \subseteq B$$

$$3.2 \quad A \cap B = A \leftrightarrow A \subseteq B$$

$$3.7 \quad A = B \leftrightarrow \mathcal{P}(A) = \mathcal{P}(B)$$

$$3.3 \quad A \subseteq B^c \leftrightarrow A \cap B = \emptyset$$

$$3.8 \quad A \subseteq B \leftrightarrow B^c \subseteq A^c$$

$$3.4 \quad A \subseteq B \leftrightarrow A^c \cup B = U$$

$$3.9 \quad (A \subseteq B \wedge B \subseteq C) \leftrightarrow A \cup B \subseteq C$$

$$3.5 \quad A - B = \emptyset \leftrightarrow A \subseteq B$$

$$3.10 \quad (A \subseteq C \wedge B \subseteq D) \leftrightarrow (A \cup B) \subseteq (C \cup D)$$

4. กำหนดให้ A และ B เป็นเซตใด ๆ และ U เป็นเอกภพสัมพัทธ์ จงพิจารณาข้อความต่อไปนี้ว่าเป็นจริงหรือเท็จ ถ้าเป็นจริงจงพิสูจน์ ถ้าเป็นเท็จจงยกตัวอย่างค้าน

$$4.1 \quad \mathcal{P}(A) \cup \mathcal{P}(B) \subseteq \mathcal{P}(A \cup B)$$

$$4.4 \quad \mathcal{P}(A) \cap \mathcal{P}(B) \subseteq \mathcal{P}(A \cup B)$$

$$4.2 \quad \mathcal{P}(A \cup B) \subseteq \mathcal{P}(A) \cup \mathcal{P}(B)$$

$$4.5 \quad \mathcal{P}(A - B) = \mathcal{P}(A) - \mathcal{P}(B)$$

$$4.3 \quad \mathcal{P}(A \cap B) \subseteq \mathcal{P}(A \cup B)$$

$$4.6 \quad A \subseteq B \rightarrow \mathcal{P}(B^c) \subseteq \mathcal{P}(A^c)$$

5. จงหายูเนียน ๆ และอินเตอร์เซกชันใด ๆ ต่อไปนี้ พร้อมทั้งพิสูจน์

$$5.1 \quad \bigcup_{n \in \mathbb{N}} \left[-\frac{1}{n}, \frac{1}{n}\right]$$

$$5.3 \quad \bigcup_{n \in \mathbb{N}} \left(1 - \frac{1}{n}, 2 + \frac{1}{n}\right)$$

$$5.2 \quad \bigcup_{n \in \mathbb{N}} \left(-\frac{1}{n}, 1 + \frac{1}{n}\right)$$

$$5.4 \quad \bigcup_{n \in \mathbb{N}} \left[-1, \frac{1}{n}\right)$$

$$5.5 \bigcup_{n \in \mathbb{N}} (1 - \frac{1}{n}, 1)$$

$$5.9 \bigcap_{n \in \mathbb{N}} [-\frac{1}{n}, \frac{1}{n}]$$

$$5.6 \bigcup_{x \in \mathbb{R}^+} (-x, x)$$

$$5.10 \bigcap_{n \in \mathbb{N}} (-\frac{1}{n}, 1 + \frac{1}{n})$$

$$5.7 \bigcup_{x \in \mathbb{R}^+} (1 - x, 1 + x)$$

$$5.11 \bigcap_{n \in \mathbb{N}} (1 - \frac{1}{n}, 1)$$

$$5.8 \bigcup_{y \in \mathbb{R}^+} (-\frac{y}{2}, \frac{y}{2})$$

$$5.12 \bigcap_{x \in \mathbb{R}^+} (-x, x)$$

6. จงแจกแจงสมาชิกของเซตต่อไปนี้ พร้อมทั้งเขียนแผนภาพ

$$6.1 \{(x, y) \in \mathbb{N} \times \mathbb{N} \mid x + y = 5\}$$

$$6.2 \{(x, y) \in \mathbb{N} \times \mathbb{N} \mid x + 2y < 7\}$$

$$6.3 \{(x, y) \in \mathbb{N} \times \mathbb{N} \mid xy = 12\}$$

$$6.4 \{(x, y) \in \mathbb{Z} \times \mathbb{Z} \mid xy = 12\}$$

$$6.5 \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid x^2 + 4y^2 - 2x + 4y + 2 = 0\}$$

7. ให้ A, B, C และ D เป็นเซต ข้อความต่อไปนี้ เป็นจริงหรือเท็จ ถ้าเป็นจริงจงพิสูจน์ ถ้าเป็นเท็จจงยกตัวอย่างค้าน

$$7.1 (A \times B) \cup (C \times D) = (A \cup C) \times (B \cup D)$$

$$7.2 A \times (B - C) = (A \times B) - (A \times C)$$

$$7.3 A \times (B \cup C) = (A \times B) \cup (A \times C)$$

$$7.4 (A \cap B) \times C = (A \times C) \cap (B \times C)$$

$$7.5 B \subseteq C \rightarrow A \times B \subseteq A \times C$$

$$7.6 A \times B = B \times A \rightarrow A = B$$

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิกา กวักเพฑูรย์. (2542). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉวีวรรณ รัตนประเสริฐ. (2536). **วิธีการพิสูจน์ทางคณิตศาสตร์**. นครปฐม: ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชวลิต บุรพาศิริวัฒน์. (2538). **หลักการคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาคณิตศาสตร์และสถิติ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏจันทรเกษม.
- ชะเอม สายทอง. (2530). **ทฤษฎีเซต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- มานะ เอกจริยวงศ์. (2542). **ทฤษฎีเซต**. ลพบุรี: ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี.
- พัฒน์ อุดมกะวานิช. (2559). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพโรจน์ เยียระยง. (2559). **ตรรกศาสตร์และทฤษฎีเซต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัมพร ม้าคนอง. (2558). **คณิตศาสตร์สำหรับครูมัธยม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุกรรมการปรับปรุงหลักสูตรวิทยาศาสตร์ ทบวงมหาวิทยาลัย. (2545). **เซต ความสัมพันธ์ และฟังก์ชัน** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์การพิมพ์.
- F. William Lawvere and Robert Rosebrugh. (2003). **Sets for Mathematics**. UK: Cambridge university press.
- Michael Haese, Sandra Haese, Mark umphries, Edward Kemp and Pamela Vollma. (2014) **Mathematics for the international student 10E MYP5 (Extended)**. Marlestone, Australia : Haese& Harris Publications.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 5

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความสัมพันธ์
2. ความสัมพันธ์สมมูล
3. การเรียงอันดับบางส่วน

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. เข้าใจความสัมพันธ์ และพิสูจน์ข้อความเกี่ยวกับความสัมพันธ์ได้
2. พิสูจน์ความสัมพันธ์สมมูล และเขียนชั้นสมมูลได้
3. ตรวจสอบความสัมพันธ์ที่เป็นการเรียงอันดับบางส่วน และเขียนแผนภาพแฮชเช่ได้

วิธีและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. วิธีสอน

- 1.1 วิธีสอนแบบบรรยาย ประกอบสื่ออิเล็กทรอนิกส์
- 1.2 ใช้สื่อทางอินเทอร์เน็ต และให้แต่ละคนแสดงความคิดเห็น
- 1.3 วิธีสอนแบบอภิปราย โดยให้หัวข้อเป็นกลุ่มและมานำเสนอหน้าชั้น

2. กิจกรรมการเรียนการสอน

- 2.1 บรรยายสรุปโดยใช้สื่อการสอนประกอบ
- 2.2 ให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากชุดการสอน หนังสือ ตำรา เอกสารเพิ่มเติม และสื่อออนไลน์
- 2.3 อภิปรายรายกลุ่มตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมาย
- 2.4 ให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัด ทดสอบความเข้าใจในเนื้อหา
- 2.5 มอบหมายให้ทำ assignment เพื่อส่งท้ายคาบ

สื่อการเรียนการสอน

1. ชุดการสอน เรื่อง "ความสัมพันธ์"
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เรื่อง "ความสัมพันธ์"
3. หนังสือ ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตการตอบคำถามและตั้งคำถามของผู้เรียนในระหว่างการบรรยายและซักถาม
2. วัดผลจากการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียนตามเนื้อหาที่ได้รับมอบหมาย
3. ตรวจ assignment บันทึกคะแนนลงในใบบันทึกคะแนน
4. ตรวจการทำการบ้าน บันทึกลงในใบบันทึกผลงาน

บทที่ 5

ความสัมพันธ์

ในชีวิตประจำวันมีประโยคที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสองอย่างอยู่บ่อยครั้ง เช่น "ศรีเรือนเป็นแม่ของศรีจันทร์" จากประโยคดังกล่าว "เป็นแม่" เป็นคำที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ศรีเรือนกับศรีจันทร์ ตัวอย่างในทางคณิตศาสตร์เช่น $5 < 7$ คำว่า "น้อยกว่า" เป็นคำที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง 5 กับ 7 ซึ่งก็คือ 5 น้อยกว่า 7 นั่นเอง ในบทนี้จะศึกษานิยามของความสัมพันธ์ในทางคณิตศาสตร์และสมบัติต่างๆ ของความสัมพันธ์เหล่านั้น

5.1 บทนิยามและตัวอย่างของความสัมพันธ์

บทนิยาม 5.1.1 ให้ A และ B เป็นเซตใด ๆ ความสัมพันธ์ (Relation) จาก A ไป B คือสับเซตของ $A \times B$ ถ้า r เป็นความสัมพันธ์จาก A ไป B และ $(a, b) \in r$ เขียนแทนด้วย $ar b$ และนิยาม

โดเมน (Domain) ของ r เขียนแทนด้วย $\text{Dom}(r)$ คือ $\text{Dom}(r) = \{a \in A \mid \exists b \in B, (a, b) \in r\}$

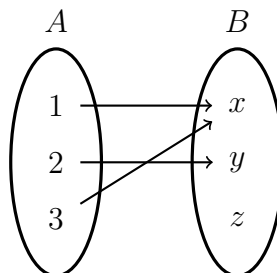
เรนจ์ (Range) ของ r เขียนแทนด้วย $\text{Ran}(r)$ คือ $\text{Ran}(r) = \{b \in B \mid \exists a \in A, (a, b) \in r\}$

ในกรณีที่ r เป็นความสัมพันธ์จาก A ไป A จะเรียก r ว่า ความสัมพันธ์บน A

ข้อสังเกต $\text{Dom}(r) \subseteq A$ และ $\text{Ran}(r) \subseteq B$

ตัวอย่าง 5.1.2 จงหาโดเมนและเรนจ์ของ r ให้ $A = \{1, 2, 3\}$ และ $B = \{x, y, z\}$

กำหนดให้ $r = \{(1, x), (2, y), (3, x)\}$ เป็นความสัมพันธ์จาก A ไป B เขียนเป็นแผนภาพได้ดังนี้

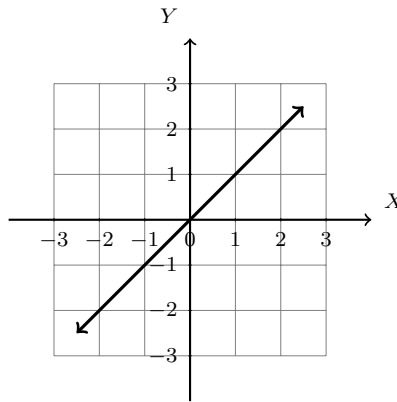
รูปที่ 12 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ $r = \{(1, x), (2, y), (3, x)\}$

วิธีทำ จากแผนภาพจะได้ว่า $\text{Dom}(r) = \{1, 2, 3\}$ และ $\text{Ran}(r) = \{x, y\}$

ตัวอย่าง 5.1.3 จงเขียนความสัมพันธ์ต่อไปนี้ในรูปเซต พร้อมทั้งหาโดเมนและเรนจ์

1. ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ กำหนดให้ xry มีความหมายว่า $x = y$

วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

รูปที่ 13 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $y = x$

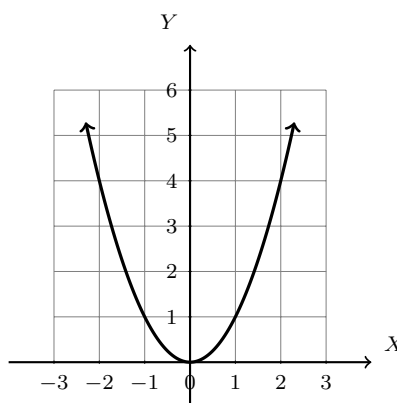
ดังนั้น $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = x\}$ หรือ $r = \{(x, x) \mid x \in \mathbb{R}\}$ เป็นความสัมพันธ์บน $\mathbb{R}$ ซึ่งมี $\text{Dom}(r) = \text{Ran}(r) = \mathbb{R}$ เรียกความสัมพันธ์นี้ว่า "ความสัมพันธ์เอกลักษณ์บน $\mathbb{R}$ " นิยามทั่วไปคือ

$$i_A = \{(a, a) \mid a \in A\}$$

เมื่อ $A \neq \emptyset$ เรียก i_A ว่า ความสัมพันธ์เอกลักษณ์ (Identity relation) บน A

2. ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ กำหนดให้ xry มีความหมายว่า $y = x^2$

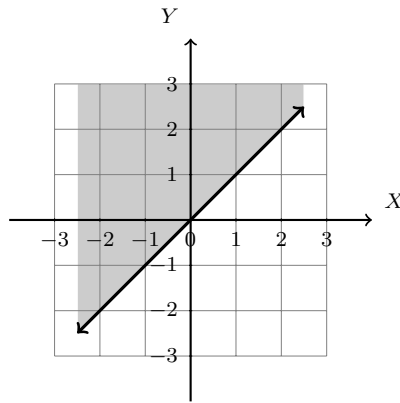
วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

รูปที่ 14 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $y = x^2$

ดังนั้น $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = x^2\}$ และมี $\text{Dom}(r) = \mathbb{R}$ และ $\text{Ran}(r) = [0, \infty)$

3. ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ กำหนดให้ $x r y$ มีความหมายว่า $x < y$
วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

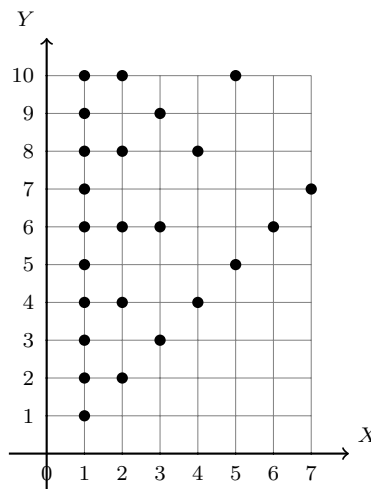

รูปที่ 15 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $x < y$

ดังนั้น $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid x < y\}$ และมี $\text{Dom}(r) = \text{Ran}(r) = \mathbb{R}$
 เรียกความสัมพันธ์นี้ว่า "น้อยกว่า" บน $\mathbb{R}$ เขียนแทนด้วย "<"

ตัวอย่าง 5.1.4 จงเขียนความสัมพันธ์ต่อไปนี้ในรูปเซต พร้อมทั้งหาโดเมนและเรนจ์

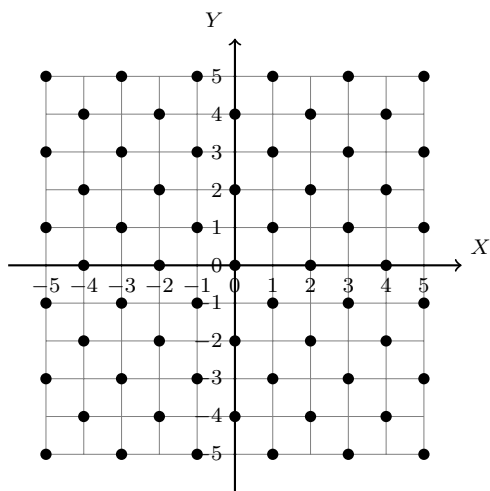
1. ให้ $x, y \in \mathbb{N}$ กำหนดให้ $x r y$ มีความหมายว่า $x \mid y$
วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

รูปที่ 16 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $x \mid y$

ดังนั้น $r = \{(x, y) \in \mathbb{N} \times \mathbb{N} \mid x \mid y\}$ และมี $\text{Dom}(r) = \text{Ran}(r) = \mathbb{N}$
 เรียกความสัมพันธ์นี้ว่า "หารลงตัว" บน $\mathbb{N}$ เขียนแทนด้วย "|"

2. ให้ $x, y \in \mathbb{Z}$ กำหนดให้ $x r y$ มีความหมายว่า $2 \mid (x - y)$
วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

รูปที่ 17 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $2 \mid (x - y)$

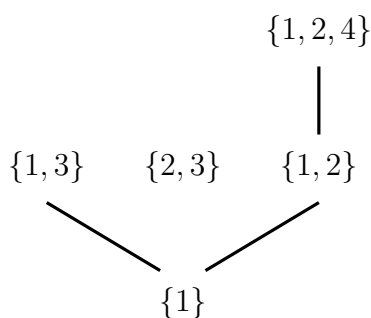
ดังนั้น $r = \{(x, y) \in \mathbb{Z} \times \mathbb{Z} \mid 2 \mid (x - y)\}$ และมี $\text{Dom}(r) = \text{Ran}(r) = \mathbb{Z}$

ตัวอย่าง 5.1.5 กำหนดให้ $A = \{\{1\}, \{1, 2\}, \{2, 3\}, \{1, 3\}, \{1, 2, 4\}\}$ สำหรับ $X, Y \in A$ นิยาม

$X r Y$ มีความหมายว่า $X \subseteq Y$

จงหาโดเมนและเรนจ์ของ r

วิธีทำ เขียนเป็นแผนภาพเฮสเซ (ดูในหัวข้อ 5.3) ได้ดังนี้

ดังนั้น $r = \{(X, Y) \in A \times A \mid X \subseteq Y\}$ ซึ่งมี $\text{Dom}(r) = \text{Ran}(r) = \{\{1\}, \{2, 3\}, \{1, 3\}, \{1, 2, 4\}\}$
 ในกรณีสำหรับเซต S และ $X, Y \in \mathcal{P}(S)$ นิยาม $X r Y$ มีความหมายว่า $X \subseteq Y$ แล้ว

$r = \{(X, Y) \in \mathcal{P}(S) \times \mathcal{P}(S) \mid X \subseteq Y\}$ เป็นความสัมพันธ์บน $\mathcal{P}(S)$

จะได้ว่า $\text{Dom}(r) = \text{Ran}(r) = \mathcal{P}(S)$

ตัวอย่าง 5.1.6 จงหาโดเมนและเรนจ์ของ r เมื่อ A เป็นเซตของเส้นตรงในระนาบสองมิติ และ $\ell_1, \ell_2 \in A$

$$\ell_1 r \ell_2 \quad \text{มีความหมายว่า} \quad \ell_1 \text{ ขนานกับ } \ell_2$$

วิธีทำ ดังนั้น $r = \{(\ell_1, \ell_2) \in A \times A \mid \ell_1 \text{ ขนานกับ } \ell_2\}$ เป็นความสัมพันธ์บน A มี $\text{Dom}(r) = \text{Ran}(r) = A$

ตัวอย่าง 5.1.7 จงหาโดเมนและเรนจ์ของ r เมื่อ A เป็นเซตของประพจน์ และ $p, q \in A$ กำหนดให้

$$p r q \quad \text{มีความหมายว่า} \quad p \rightarrow q \quad \text{เป็นสัจนิรันดร์}$$

วิธีทำ ดังนั้น $r = \{(p, q) \in A \times A \mid p \rightarrow q \text{ เป็นสัจนิรันดร์}\}$ เป็นความสัมพันธ์บน A

ดังนั้น $\text{Dom}(r) = \text{Ran}(r) = A$

ตัวอย่าง 5.1.8 ให้ $A = \{1, 2\}$ จงหาทุกความสัมพันธ์บน A

วิธีทำ นั่นคือหาสับเซตทั้งหมดของ $A \times A = \{(1, 1), (1, 2), (2, 1), (2, 2)\}$

$$r_1 = \emptyset$$

$$r_9 = \{(1, 2), (2, 1)\}$$

$$r_2 = \{(1, 1)\}$$

$$r_{10} = \{(1, 2), (2, 2)\}$$

$$r_3 = \{(1, 2)\}$$

$$r_{11} = \{(2, 1), (2, 2)\}$$

$$r_4 = \{(2, 1)\}$$

$$r_{12} = \{(1, 1), (1, 2), (2, 1)\}$$

$$r_5 = \{(2, 2)\}$$

$$r_{13} = \{(1, 1), (1, 2), (2, 2)\}$$

$$r_6 = \{(1, 1), (1, 2)\}$$

$$r_{14} = \{(1, 1), (2, 1), (2, 2)\}$$

$$r_7 = \{(1, 1), (2, 1)\}$$

$$r_{15} = \{(1, 2), (2, 1), (2, 2)\}$$

$$r_8 = \{(1, 1), (2, 2)\}$$

$$r_{16} = A \times A$$

เรียก $\emptyset$ ว่าความสัมพันธ์ว่าง (Empty relation) และเรียก $A \times A$ ว่าความสัมพันธ์เอกภาพ (Universal relation) เมื่อ $A \neq \emptyset$ จากตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่าจำนวนความสัมพันธ์ทั้งหมดคำนวณได้จาก

$$2^{n(A \times A)} = 2^4 = 16$$

โดยทฤษฎีบท 4.1.8 เพราะความสัมพันธ์บน A คือสับเซตของ $A \times A$ และใช้ทฤษฎีบท 4.3.5 ทำให้ได้ทฤษฎีบทต่อไปนี้

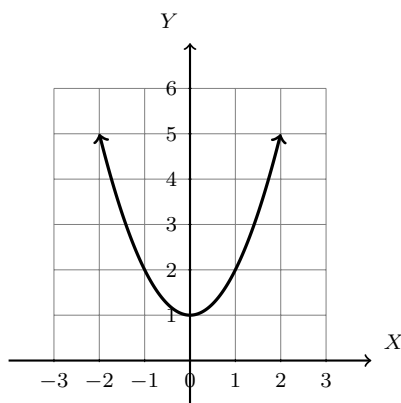
ทฤษฎีบท 5.1.9 ให้ A และ B เป็นเซตจำกัด แล้วจำนวนความสัมพันธ์จาก A ไป B ทั้งหมดเท่ากับ $2^{n(A) \cdot n(B)}$

บทพิสูจน์. ทำเป็นแบบฝึกหัด

ตัวอย่าง 5.1.10 ให้ $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = x^2 + 1\}$ จงหาโดเมนและเรนจ์ของ r พร้อมทั้งพิสูจน์

วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

รูปที่ 18 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $y = x^2 + 1$

จากกราฟจะได้ว่า $\text{Dom}(r) = \mathbb{R}$ และ $\text{Ran}(r) = [1, \infty)$

บทพิสูจน์. จะแสดงโดยบทนิยามที่ว่า $A = B$ ก็ต่อเมื่อ $A \subseteq B$ และ $B \subseteq A$

1. $\text{Dom}(r) = \mathbb{R}$

เห็นได้ชัดว่า $\text{Dom}(r) \subseteq \mathbb{R}$ ให้ $x \in \mathbb{R}$ เลือก $y = 1 + x^2$ ดังนั้น $y \in \mathbb{R}$ นั่นคือ $(x, y) \in r$ เพราะฉะนั้น $x \in \text{Dom}(r)$ นั่นคือ $\mathbb{R} \subseteq \text{Dom}(r)$ สรุปได้ว่า $\text{Dom}(r) = \mathbb{R}$

2. $\text{Ran}(r) = [1, \infty)$

ให้ $y \in \text{Ran}(r)$ จะมี $x \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $y = 1 + x^2$ เนื่องจาก

$$\begin{aligned} x^2 &\geq 0 \\ y = 1 + x^2 &\geq 1 \end{aligned}$$

ดังนั้น $y \in [1, \infty)$ เพราะฉะนั้น $\text{Ran}(r) \subseteq [1, \infty)$ ในทางกลับกันให้ $y \geq 1$ แล้ว $y - 1 \geq 0$ เลือก $x = \sqrt{y - 1}$ ดังนั้น $x \in \mathbb{R}$ และ $x^2 = y - 1$ แล้ว

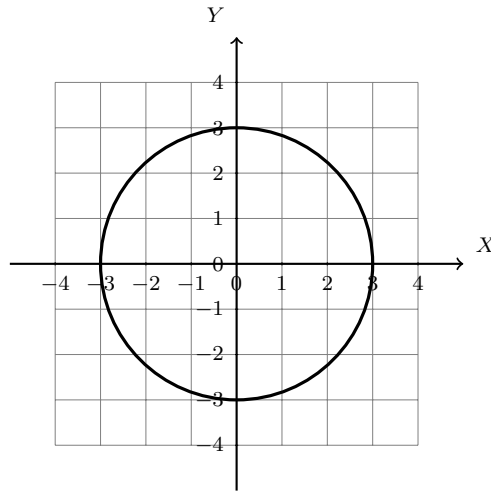
$$y = x^2 + 1$$

นั่นคือ $(x, y) \in r$ จึงได้ว่า $y \in \text{Ran}(r)$ เพราะฉะนั้น $[1, \infty) \subseteq \text{Ran}(r)$ สรุปได้ว่า $\text{Ran}(r) = [1, \infty)$

□

ตัวอย่าง 5.1.11 ให้ $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid x^2 + y^2 = 9\}$ จงหาโดเมนและเรนจ์ของ r พร้อมทั้งพิสูจน์

วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

รูปที่ 19 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $x^2 + y^2 = 9$

จากกราฟจะได้ว่า $\text{Dom}(r) = [-3, 3]$ และ $\text{Ran}(r) = [-3, 3]$

บทพิสูจน์. จะแสดงว่า $\text{Dom}(r) = [-3, 3]$ และ $\text{Ran}(r) = [-3, 3]$

1. $\text{Dom}(r) = [-3, 3]$

ให้ $x \in \text{Dom}(r)$ จะได้ว่ามี $y \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $x^2 + y^2 = 9$ แล้ว $9 - x^2 = y^2 \geq 0$ ดังนั้น

$$9 - x^2 \geq 0$$

$$x^2 - 9 \leq 0$$

$$(x - 3)(x + 3) \leq 0$$

ทำให้ได้ว่า $x \in [-3, 3]$ นั่นคือ $\text{Dom}(r) \subseteq [-3, 3]$ ในทางกลับกันให้ $x \in [-3, 3]$ แล้ว

$$-3 \leq x \leq 3$$

$$0 \leq x^2 \leq 9$$

$$\therefore 9 - x^2 \geq 0$$

เลือก $y = \sqrt{9 - x^2}$ ดังนั้น $y \in \mathbb{R}$ และ $x^2 + y^2 = 9$ ทำให้ได้ว่า $(x, y) \in r$ เพราะฉะนั้น $x \in \text{Dom}(r)$

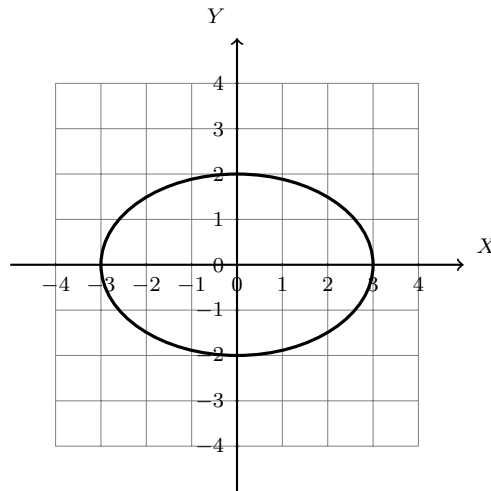
นั่นคือ $[-3, 3] \subseteq \text{Dom}(r)$ สรุปได้ว่า $\text{Dom}(r) = [-3, 3]$

2. $\text{Ran}(r) = [-3, 3]$ ทำเป็นแบบฝึกหัด

ตัวอย่าง 5.1.12 ให้ $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid 4x^2 + 9y^2 = 36\}$ จงหาโดเมนและเรนจ์ของ r พร้อมทั้งพิสูจน์

วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

รูปที่ 20 กราฟแสดงความสัมพันธ์ $4x^2 + 9y^2 = 36$

จากกราฟจะได้ว่า $\text{Dom}(r) = [-3, 3]$ และ $\text{Ran}(r) = [-2, 2]$

บทพิสูจน์. จะแสดงว่า $\text{Dom}(r) = [-3, 3]$ และ $\text{Ran}(r) = [-2, 2]$

1. $\text{Ran}(r) = [-2, 2]$

ให้ $y \in \text{Ran}(r)$ จะได้ว่ามี $x \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $4x^2 + 9y^2 = 36$ แล้ว $36 - 9y^2 = 4x^2 \geq 0$ ดังนั้น

$$36 - 9y^2 \geq 0$$

$$y^2 - 4 \leq 0$$

$$(y - 2)(y + 2) \leq 0$$

ทำให้ได้ว่า $y \in [-2, 2]$ นั่นคือ $\text{Ran}(r) \subseteq [-2, 2]$ ในทางกลับกันให้ $y \in [-2, 2]$ แล้ว

$$-2 \leq y \leq 2$$

$$0 \leq y^2 \leq 4$$

$$0 \leq 9y^2 \leq 36$$

$$\therefore 36 - 9y^2 \geq 0$$

เลือก $x = \frac{1}{2}\sqrt{36 - 9y^2}$ ดังนั้น $x \in \mathbb{R}$ และ

$$x = \frac{1}{2}\sqrt{36 - 9y^2}$$

$$x^2 = \frac{1}{4}(36 - 9y^2)$$

$$4x^2 + 9y^2 = 36$$

ทำให้ได้ว่า $(x, y) \in r$ เพราะฉะนั้น $y \in \text{Ran}(r)$ นั่นคือ $[-2, 2] \subseteq \text{Ran}(r)$ สรุปได้ว่า $\text{Ran}(r) = [-2, 2]$

2. $\text{Dom}(r) = [-3, 3]$ ทำเป็นแบบฝึกหัด

□

ตัวอย่าง 5.1.13 ให้ r และ s เป็นความสัมพันธ์จาก A ไป B จงแสดงว่า

$$\text{Dom}(r \cup s) \subseteq \text{Dom}(r) \cup \text{Dom}(s)$$

บทพิสูจน์. ให้ $x \in \text{Dom}(r \cup s)$ จะได้ว่ามี $y \in B$ ซึ่ง $(x, y) \in r \cup s$ ดังนั้น $(x, y) \in r$ หรือ $(x, y) \in s$ ทำให้ได้ว่า $x \in \text{Dom}(r)$ หรือ $x \in \text{Dom}(s)$ นั่นคือ $x \in \text{Dom}(r) \cup \text{Dom}(s)$ □

ตัวอย่าง 5.1.14 ให้ r และ s เป็นความสัมพันธ์จาก A ไป B จงแสดงว่า

$$\text{Ran}(r \cup s) \subseteq \text{Ran}(r) \cup \text{Ran}(s)$$

บทพิสูจน์. ให้ $y \in \text{Ran}(r \cup s)$ จะได้ว่ามี $x \in A$ ซึ่ง $(x, y) \in r \cup s$ ดังนั้น $(x, y) \in r$ หรือ $(x, y) \in s$ ทำให้ได้ว่า $y \in \text{Ran}(r)$ หรือ $y \in \text{Ran}(s)$ นั่นคือ $y \in \text{Ran}(r) \cup \text{Ran}(s)$ □

บทนิยาม 5.1.15 ให้ r เป็นความสัมพันธ์จาก A ไป B ความสัมพันธ์ผกผัน (Inverse relation) ของ r เขียนแทนด้วย r^{-1} คือความสัมพันธ์จาก B ไป A กำหนดให้ $x r^{-1} y$ ก็ต่อเมื่อ $y r x$ เขียนในรูปเซตได้ดังนี้

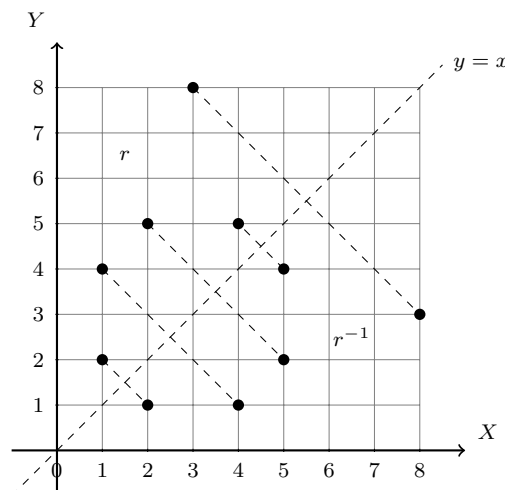
$$r^{-1} = \{(x, y) \in B \times A \mid (y, x) \in r\}$$

ข้อสังเกต $\text{Dom}(r^{-1}) = \text{Ran}(r)$ และ $\text{Ran}(r^{-1}) = \text{Dom}(r)$

ตัวอย่าง 5.1.16 ความสัมพันธ์ผกผันของ $r = \{(1, 2), (1, 4), (2, 5), (4, 5), (3, 8)\}$ คือ

$$r^{-1} = \{(2, 1), (4, 1), (5, 2), (5, 4), (8, 3)\}$$

เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

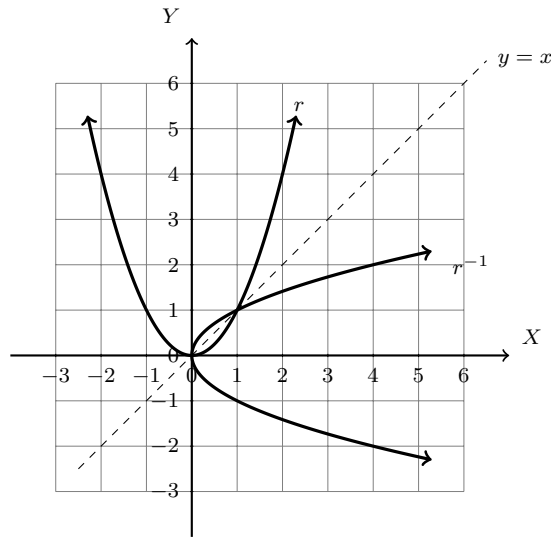
รูปที่ 21 กราฟแสดงความสัมพันธ์ r และ r^{-1} เมื่อ $r = \{(1, 2), (1, 4), (2, 5), (4, 5), (3, 8)\}$

จากกราฟจะเห็นได้ว่า r และ r^{-1} มีความสัมพันธ์เอกลักษณ์เป็นแกนสมมาตร

ตัวอย่าง 5.1.17 จงหา r^{-1} พร้อมทั้งเขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์

1. ให้ $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = x^2\}$

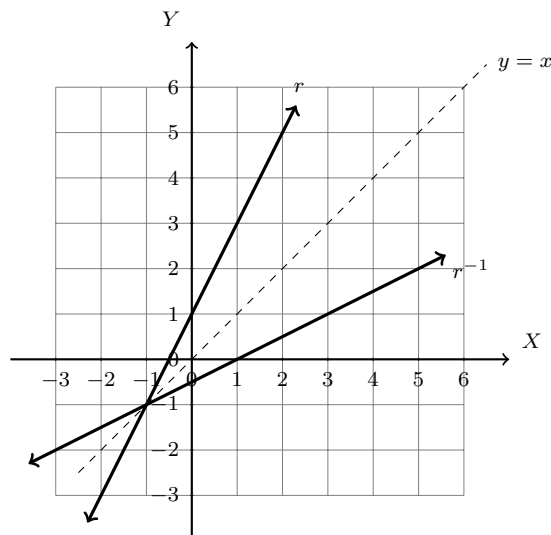
วิธีทำ จะได้ว่า $r^{-1} = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid x = y^2\}$ เขียนกราฟได้ดังนี้

รูปที่ 22 กราฟแสดงความสัมพันธ์ r และ r^{-1} เมื่อ $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = x^2\}$

2. ให้ $x r y$ ก็ต่อเมื่อ $y = 2x + 1$ สำหรับ $x, y \in \mathbb{R}$

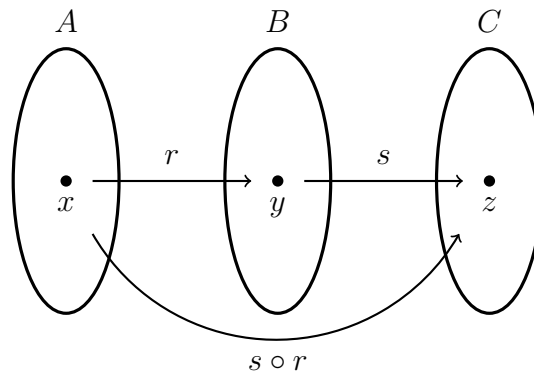
วิธีทำ จะได้ว่า $x r^{-1} y$ ก็ต่อเมื่อ $x = 2y + 1$ เขียนกราฟได้ดังนี้

รูปที่ 23 กราฟแสดงความสัมพันธ์ r และ r^{-1} เมื่อ $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = 2x + 1\}$

บทนิยาม 5.1.18 ให้ r เป็นความสัมพันธ์จาก A ไป B และ s เป็นความสัมพันธ์จาก B ไป C ความสัมพันธ์ r ประกอบกับ s (r composed with s) จะเขียนแทนด้วย $s \circ r$ คือความสัมพันธ์จาก A ไป C กำหนดโดย

$$s \circ r = \{(x, z) \in A \times C \mid \exists y \in B, (x, y) \in r \wedge (y, z) \in s\}$$

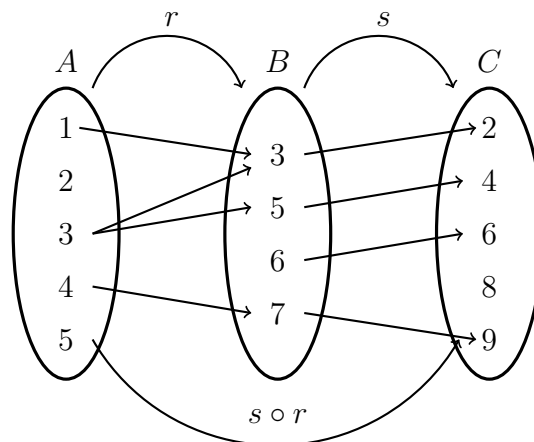
รูปที่ 24 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ r ประกอบกับ s

ตัวอย่าง 5.1.19 กำหนดให้ $A = \{1, 2, 3, 4, 5\}$, $B = \{3, 5, 6, 7\}$ และ $C = \{2, 4, 6, 8, 9\}$ ให้ r เป็นความสัมพันธ์จาก A ไป B และ s เป็นความสัมพันธ์จาก B ไป C ดังนี้

$$r = \{(1, 3), (3, 3), (3, 5), (4, 7)\} \text{ และ } s = \{(3, 2), (5, 4), (6, 6), (7, 9)\}$$

จงหา $s \circ r$

วิธีทำ เขียนแผนภาพได้ดังนี้

รูปที่ 25 แผนภาพตัวอย่างแสดงความสัมพันธ์ r ประกอบกับ s

ดังนั้น $s \circ r = \{(1, 2), (3, 2), (3, 4), (4, 9)\}$

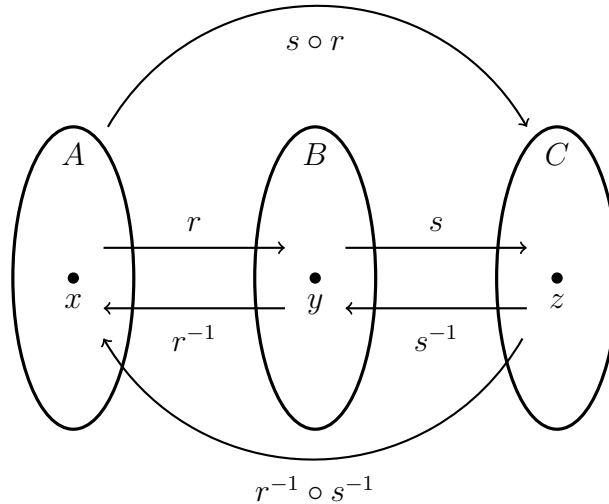
ตัวอย่าง 5.1.20 ให้ $A = \{1, 2, 3, 4, 5\}$ โดย r และ s เป็นความสัมพันธ์บนเซต A ดังนี้

$r = \{(1, 2), (2, 3), (3, 4), (4, 5), (5, 1)\}$ และ $s = \{(1, 2), (2, 5), (3, 4), (4, 1), (5, 3)\}$ จะได้ว่า

1. $r \circ s = \{(1, 3), (2, 1), (3, 5), (4, 2), (5, 4)\}$
2. $s \circ r = \{(1, 5), (2, 4), (3, 1), (4, 3), (5, 2)\}$
3. $(s \circ r)^{-1} = \{(5, 1), (4, 2), (1, 3), (3, 4), (2, 5)\}$
4. $s^{-1} \circ r^{-1} = \{(1, 2), (2, 4), (3, 1), (4, 5), (5, 3)\}$
5. $r^{-1} \circ s^{-1} = \{(5, 1), (4, 2), (1, 3), (3, 4), (2, 5)\}$

จากตัวอย่างนี้สรุปได้ว่า $s \circ r \neq r \circ s$ และ $(s \circ r)^{-1} \neq s^{-1} \circ r^{-1}$

ตัวอย่าง 5.1.21 ให้ A, B และ C เป็นเซตใดๆ ให้ r เป็นความสัมพันธ์จาก A ไป B และ ให้ s เป็นความสัมพันธ์จาก B ไป C แล้ว $(s \circ r)^{-1} = r^{-1} \circ s^{-1}$

รูปที่ 26 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ $(s \circ r)^{-1}$ และ $r^{-1} \circ s^{-1}$

บทพิสูจน์. ให้ $x \in A$ และ $z \in C$ แล้ว

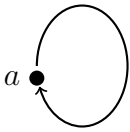
$$\begin{aligned}
 (z, x) \in (s \circ r)^{-1} &\leftrightarrow (x, z) \in s \circ r \\
 &\leftrightarrow \exists y \in B, (x, y) \in r \wedge (y, z) \in s \\
 &\leftrightarrow \exists y \in B, (y, x) \in r^{-1} \wedge (z, y) \in s^{-1} \\
 &\leftrightarrow (z, x) \in r^{-1} \circ s^{-1}
 \end{aligned}$$

สรุปได้ว่า $(s \circ r)^{-1} = r^{-1} \circ s^{-1}$

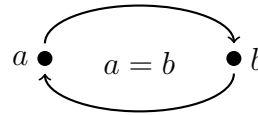

บทนิยาม 5.1.22 ให้ A เป็นเซตใดๆ และ r เป็นความสัมพันธ์บน A จะกล่าวว่า r มีสมบัติ

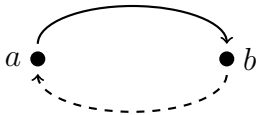
1. สะท้อน (Reflexive)	ก็ต่อเมื่อ	$\forall a \in A, \quad a r a$
2. สมมาตร (Symmetric)	ก็ต่อเมื่อ	$\forall a, b \in A, \quad a r b \rightarrow b r a$
3. ปฏิสมมาตร (Antisymmetric)	ก็ต่อเมื่อ	$\forall a, b \in A, \quad (a r b \wedge b r a) \rightarrow a = b$
4. ถ่ายทอด (Transitive)	ก็ต่อเมื่อ	$\forall a, b, c \in A, \quad (a r b \wedge b r c) \rightarrow a r c$

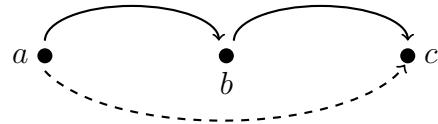
สมบัติสะท้อน

สมบัติปฏิสมมาตร

สมบัติสมมาตร

สมบัติถ่ายทอด

รูปที่ 27 แผนภาพแสดงสมบัติของความสัมพันธ์

ตัวอย่าง 5.1.23 กำหนดให้ $A = \{1, 2, 3, 4\}$ จงพิจารณาว่าความสัมพันธ์บน A ต่อไปนี้มีสมบัติใดบ้าง

1. r คือความสัมพันธ์ว่าง
จะได้ว่า $r = \emptyset$
2. r คือความสัมพันธ์เอกลักษณ์บน A
จะได้ว่า $r = i_A = \{(1, 1), (2, 2), (3, 3), (4, 4)\}$
3. r คือความสัมพันธ์ "น้อยกว่า" บน A
จะได้ว่า $r = \{(1, 2), (1, 3), (1, 4), (2, 3), (2, 4), (3, 4)\}$
4. r คือความสัมพันธ์ "น้อยกว่าหรือเท่ากับ" บน A
จะได้ว่า $r = \{(1, 1), (1, 2), (1, 3), (1, 4), (2, 2), (2, 3), (2, 4), (3, 3), (3, 4), (4, 4)\}$
5. r คือความสัมพันธ์ "หารลงตัว" บน A
จะได้ว่า $r = \{(1, 1), (1, 2), (1, 3), (1, 4), (2, 4)\}$
6. r คือความสัมพันธ์เอกภาพ บน A
จะได้ว่า $r = A \times A$

สรุปสมบัติแต่ละความสัมพันธ์มีสมบัติดังตาราง

ความสัมพันธ์/สมบัติ	สะท้อน	สมมาตร	ปฏิสมมาตร	ถ่ายทอด
ความสัมพันธ์ว่าง	×	✓	✓	✓
ความสัมพันธ์เอกลักษณ์	✓	✓	✓	✓
ความสัมพันธ์ "น้อยกว่า"	×	×	×	✓
ความสัมพันธ์ "น้อยกว่าหรือเท่ากับ"	✓	×	✓	✓
ความสัมพันธ์ "หารลงตัว"	✓	×	✓	✓
ความสัมพันธ์เอกภาพ	✓	✓	×	✓

ตารางที่ 26 สรุปสมบัติความสัมพันธ์

ตัวอย่าง 5.1.24 จงแสดงว่าความสัมพันธ์ "หารลงตัว" บน $\mathbb{N}$ มีสมบัติสะท้อน ปฏิสมมาตร และถ่ายทอด แต่ไม่มีสมบัติสมมาตร

1. สมบัติสะท้อน

เนื่องจาก $x \mid x$ ทุกๆ $x \in \mathbb{N}$

2. เนื่องจาก $1 \mid 2$ แต่ $2 \nmid 1$ ดังนั้นความสัมพันธ์ "หารลงตัว" บน $\mathbb{N}$ ไม่มีสมบัติสมมาตร

3. สมบัติปฏิสมมาตร

ให้ $x, y \in \mathbb{N}$ สมมติ $x \mid y$ และ $y \mid x$ จะได้ว่ามีจำนวนนับ k, p ซึ่ง $y = kx$ และ $x = py$ แล้ว

$$y = k(py)$$

$$y(1 - kp) = 0$$

เนื่องจาก $y \neq 0$ ดังนั้น $1 - kp = 0$ นั่นคือ $kp = 1$ เนื่องจาก $k, p \in \mathbb{N}$ ดังนั้น $k = p = 1$ สรุปได้ว่า $x = y$

4. สมบัติถ่ายทอด

ให้ $x, y, z \in \mathbb{N}$ สมมติ $x \mid y$ และ $y \mid z$ จะได้ว่ามีจำนวนนับ k, p ซึ่ง $y = kx$ และ $z = py$ แล้ว

$$z = p(kx) = (pk)x$$

ดังนั้น $x \mid z$

ตัวอย่าง 5.1.25 กำหนดให้ $r = \{(x, y) \in \mathbb{Q} \times \mathbb{Q} \mid y = |x|\}$ จงตรวจสอบว่าความสัมพันธ์ r บน $\mathbb{R}$ มีสมบัติใดบ้างพร้อมทั้งพิสูจน์

1. เนื่องจาก $-1 \neq |-1|$ ดังนั้น $(-1, -1) \notin r$ สรุปได้ว่า r ไม่มีสมบัติสะท้อน

2. เนื่องจาก $1 = |-1|$ และ $-1 \neq |1|$ ดังนั้น $(-1, 1) \in r$ แต่ $(1, -1) \notin r$ สรุป r ไม่มีสมบัติสมมาตร

3. สมบัติปฏิสมมาตร

ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ สมมติ xry และ yrx จะได้ว่า $y = |x|$ และ $x = |y|$ แล้ว

$$y = ||y|| = |y| = x$$

4. สมบัติถ่ายทอด

ให้ $x, y, z \in \mathbb{R}$ สมมติ xry และ yrz จะได้ว่า $y = |x|$ และ $z = |y|$ แล้ว

$$z = ||x|| = |x|$$

ดังนั้น xrz

ตัวอย่าง 5.1.26 ให้ $x, y \in \mathbb{Z}$ กำหนดให้ xry ก็ต่อเมื่อ $3|(y-x)$ จงตรวจสอบว่าความสัมพันธ์ r บน $\mathbb{Z}$ มีสมบัติใดบ้างพร้อมทั้งพิสูจน์

1. เนื่องจาก $3|(x-x)$ ทุกๆ $x \in \mathbb{Z}$ ดังนั้น r มีสมบัติสะท้อน
2. สำหรับทุกจำนวนเต็ม x, y ถ้า $3|(y-x)$ แล้ว $3|(x-y)$ ดังนั้น r มีสมบัติสมมาตร
3. เนื่องจาก $3|(4-1)$ และ $3|(1-4)$ แต่ $1 \neq 4$ ดังนั้น r ไม่มีสมบัติปฏิสมมาตร
4. สมบัติถ่ายทอด
ให้ $x, y, z \in \mathbb{Z}$ สมมติ xry และ yrz จะได้ว่า $3|(y-x)$ และ $3|(z-y)$ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k, p ซึ่ง $y-x = 3k$ และ $z-y = 3p$ แล้ว

$$z-x = (z-y) + (y-x) = 3k + 3p = 3(k+p)$$

ดังนั้น $3|(z-x)$ สรุปได้ว่า xrz

ทฤษฎีบท 5.1.27 ให้ r เป็นความสัมพันธ์บน A เมื่อ $A \neq \emptyset$ แล้วจะได้ว่า

1. r มีสมบัติสะท้อน ก็ต่อเมื่อ $i_A \subseteq r$
2. r มีสมบัติสมมาตร ก็ต่อเมื่อ $r = r^{-1}$
3. r มีสมบัติปฏิสมมาตร ก็ต่อเมื่อ $r \cap r^{-1} \subseteq i_A$
4. r มีสมบัติถ่ายทอด ก็ต่อเมื่อ $r \circ r \subseteq r$

บทพิสูจน์. ให้ r เป็นความสัมพันธ์บน A

1. สมมติ r มีสมบัติสะท้อน ให้ $(x, y) \in i_A$ จะได้ว่า $x = y$ เนื่องจาก r มีสมบัติสะท้อน จะได้ว่า $(x, y) \in r$ ดังนั้น $i_A \subseteq r$ ในทางกลับกันสมมติว่า $i_A \subseteq r$ ให้ $a \in A$ จะได้ว่า $(a, a) \in i_A$ เนื่องจาก $i_A \subseteq r$ ดังนั้น $(a, a) \in r$ สรุปได้ว่า r มีสมบัติสะท้อน

2-4 เป็นแบบฝึกหัด

5.2 ความสัมพันธ์สมมูล

บทนิยาม 5.2.1 ความสัมพันธ์ r บนเซต A จะเรียกว่า **ความสัมพันธ์สมมูล** (Equivalent relation) ก็ต่อเมื่อ r มีสมบัติสะท้อน สมมาตร และถ่ายทอด

ตัวอย่าง 5.2.2 ให้ $A = \{1, 2, 3\}$ ข้อใดต่อไปนี้เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน A

1. $r = \{(1, 1), (2, 2), (3, 3)\}$ เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน A
2. $r = \{(1, 2), (2, 3), (3, 1)\}$ ไม่เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน A เพราะไม่มีสมบัติสะท้อนและสมมาตร
3. $r = \{(1, 1)\}$ ไม่เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน A เพราะไม่มีสมบัติสะท้อน
4. $r = A \times A$ เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน A
5. $r = \emptyset$ ไม่เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน A เพราะไม่มีสมบัติสะท้อน

ตัวอย่าง 5.2.3 ความสัมพันธ์ r ที่นิยามโดย

$$x r y \text{ ก็ต่อเมื่อ } 3 \mid (y - x) \quad \text{สำหรับ } x, y \in \mathbb{Z}$$

เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน $\mathbb{Z}$ โดยตัวอย่าง 5.1.26

จากตัวอย่างนี้สามารถขยายแนวคิดจาก 3 ไปเป็นจำนวนเต็ม $n > 1$ ได้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง 5.2.4 ให้ $n \in \mathbb{Z}$ ซึ่ง $n > 1$ และความสัมพันธ์ r บน $\mathbb{Z}$ นิยามโดย

$$x r y \text{ ก็ต่อเมื่อ } n \mid (y - x)$$

จงแสดงว่า r เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน $\mathbb{Z}$

บทพิสูจน์. ให้ $n \in \mathbb{Z}$ ซึ่ง $n > 1$

1. เนื่องจาก $n \mid (x - x)$ ทุก ๆ $x \in \mathbb{Z}$ ดังนั้น r มีสมบัติสะท้อน
2. สำหรับทุกจำนวนเต็ม x, y ถ้า $n \mid (y - x)$ แล้ว $n \mid (x - y)$ ดังนั้น r มีสมบัติสมมาตร
3. ให้ $x, y, z \in \mathbb{Z}$ สมมติ $x r y$ และ $y r z$ จะได้ว่า $n \mid (y - x)$ และ $n \mid (z - y)$ จะได้ว่ามีจำนวนเต็ม k, p ซึ่ง $y - x = nk$ และ $z - y = np$ แล้ว

$$z - x = (z - y) + (y - x) = nk + np = n(k + p)$$

ดังนั้น $n \mid (z - x)$ สรุปได้ว่า $x r z$ ทำให้ได้ว่า r มีสมบัติถ่ายทอด

ดังนั้น r เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน $\mathbb{Z}$

บทนิยาม 5.2.5 ให้ r เป็นความสัมพันธ์สมมูลบนเซต $A \neq \emptyset$ และ $a \in A$ **ชั้นสมมูล** (Equivalence class) ของ a มอดุโล r เขียนแทนด้วย $[a]_r$ หรือ $[a]$ หรือ $\bar{a}$ หมายถึงเซตของสมาชิกใน A ที่สัมพันธ์กับ a นั่นคือ

$$[a]_r = \{x \in A \mid x r a\}$$

และเซตของชั้นสมมูลเรียกว่า **เซต A มอดุโล r** (A modulo r) เขียนแทนด้วย A/r ดังนั้น

$$A/r = \{[a]_r \mid a \in A\}$$

ตัวอย่าง 5.2.6 จงหาเซต $\mathbb{Z}/r$ ของความสัมพันธ์ r บน $\mathbb{Z}$ โดย $x r y$ ก็ต่อเมื่อ $3 \mid (x - y)$ ในตัวอย่าง 5.1.26 **วิธีทำ** จะได้ว่า

$$[a] = \{x \in \mathbb{Z} \mid x r a\} = \{x \in \mathbb{Z} \mid 3 \mid (a - x)\}$$

$$[-3] = \{x \in \mathbb{N} \mid 3 \mid (-3 - x)\} = \{\dots, -6, -3, 0, 3, 6, \dots\}$$

$$[-2] = \{x \in \mathbb{N} \mid 3 \mid (-2 - x)\} = \{\dots, -8, -5, -2, 1, 4, 7, \dots\}$$

$$[-1] = \{x \in \mathbb{N} \mid 3 \mid (-1 - x)\} = \{\dots, -7, -4, -1, 2, 5, 8, \dots\}$$

$$[0] = \{x \in \mathbb{N} \mid 3 \mid (0 - x)\} = \{\dots, -6, -3, 0, 3, 6, \dots\}$$

$$[1] = \{x \in \mathbb{N} \mid 3 \mid (1 - x)\} = \{\dots, -8, -5, -2, 1, 4, 7, \dots\}$$

$$[2] = \{x \in \mathbb{N} \mid 3 \mid (2 - x)\} = \{\dots, -7, -4, -1, 2, 5, 8, \dots\}$$

$$[3] = \{x \in \mathbb{N} \mid 3 \mid (0 - 3)\} = \{\dots, -6, -3, 0, 3, 6, \dots\}$$

จะได้ว่า $[0] = [3k]$, $[1] = [3k + 1]$ และ $[2] = [3k + 2]$ ทุกจำนวนเต็ม k ดังนั้น

$$\mathbb{Z}/r = \{[0], [1], [2]\}$$

เมื่อ $[0]$, $[1]$ และ $[2]$ หมายถึงเซตของจำนวนเต็มที่หารด้วย 3 เหลือเศษเท่ากับ 0, 1 และ 2 ตามลำดับ

[1]	[2]	[0]
$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$
-5	-4	-3
-2	-1	0
1	2	3
4	5	6
7	8	9
$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$

ตารางที่ 27 ผลการแบ่งกันจำนวนเต็มออกเป็น 3 ส่วน

สังเกตได้ว่าเซต $\mathbb{Z}$ ถูกแบ่งออกเป็นเซตย่อยได้ 3 เซตเท่านั้นคือ $[0]$, $[1]$ และ $[2]$ จะเห็นว่าแต่ละเซตย่อยไม่มีสมาชิกซ้ำกัน และเมื่อรวมสมาชิกทั้งหมดของเซตย่อยเหล่านั้นย่อมเท่ากับ $\mathbb{Z}$

ในทำนองเดียวกันจากตัวอย่าง 5.2.4 เมื่อ $[k] = \{nq + k \mid q \in \mathbb{Z}\}$ ทุก $k \in \{0, 1, 2, \dots, n-1\}$ จะได้ว่า

$$\mathbb{Z}/r = \{[0], [1], [3], \dots, [n-1]\}$$

เรียกเซตนี้ว่า **เซตของจำนวนเต็มมอดุโล n** (The set of integer modulo n) เขียนแทนด้วย $\mathbb{Z}_n$

ตัวอย่าง 5.2.7 พิจารณา i_A เป็นความสัมพันธ์เอกลักษณ์ บน A เมื่อ $\emptyset \neq A \subseteq \mathbb{R}$ จงหา $\mathbb{R}/i_A$

วิธีทำ จะได้ว่า

$$[a] = \{x \in \mathbb{R} \mid x = a\}$$

จะเห็นได้ว่า $[-1] = \{-1\}$, $[2] = \{2\}$, $[1.2] = \{1.2\}$ นั่นคือชั้นสมมูลแต่ละชั้นมีสมาชิกเพียงตัวเดียวคือจำนวนนั้น ดังนั้น $[a] = \{a\}$ สรุปได้ว่า

$$\mathbb{R}/i_A = \{\{a\} \mid a \in \mathbb{R}\}$$

ตัวอย่าง 5.2.8 พิจารณาความสัมพันธ์เอกภาพ $r = A \times A$ บน $A \neq \emptyset$ จงหา $A/A \times A$ จะได้ว่า

$$[a] = \{x \in A \mid (x, a) \in A \times A\}$$

เห็นได้ว่าไม่ว่า a จะเป็นสมาชิกใดใน A จะได้ว่า $[a] = A$ ดังนั้น

$$A/A \times A = \{A\}$$

ทฤษฎีบท 5.2.9 ให้ r เป็นความสัมพันธ์สมมูลบนเซต $A \neq \emptyset$ แล้ว

1. $\forall a \in A, [a]_r \neq \emptyset$
2. $\forall a, b \in A, [a]_r \cap [b]_r \neq \emptyset \leftrightarrow a r b$
3. $\forall a, b \in A, [a]_r = [b]_r \leftrightarrow a r b$
4. $\forall a, b \in A, [a]_r \neq [b]_r \leftrightarrow [a]_r \cap [b]_r = \emptyset$

บทพิสูจน์. ให้ r เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน A

1. ให้ $a \in A$ เนื่องจาก r มีสมบัติสะท้อนจะได้ว่า $a r a$ ดังนั้น $a \in [a]_r$ นั่นคือ $[a]_r \neq \emptyset$
2. ให้ $a, b \in A$ สมมติว่า $[a]_r \cap [b]_r \neq \emptyset$ จะได้ว่ามี $x \in A$ ซึ่ง $x \in [a]_r \cap [b]_r$ แล้ว $x \in [a]_r$ และ $x \in [b]_r$ ดังนั้น $a r x$ และ $x r b$ โดยสมบัติถ่ายทอด จะได้ว่า $a r b$ ในทางกลับกัน สมมติว่า $a r b$ จะได้ว่า $a \in [b]_r$ และ $a \in [a]_r$ ดังนั้น $a \in [a]_r \cap [b]_r \neq \emptyset$

3-4 ทำเป็นแบบฝึกหัด

บทนิยาม 5.2.10 ให้ A เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่าง และ Λ เป็นเซตคอร์ดรีนิ จะกล่าวว่า

$$\Pi = \{A_\alpha \mid \emptyset \neq A_\alpha \subseteq A \text{ และ } \alpha \in \Lambda\}$$

เป็นผลแบ่งกัน (Partition) ของ A ถ้า

$$(1) \bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha = A$$

$$(2) \forall \alpha, \beta \in \Lambda, A_\alpha = A_\beta \text{ หรือ } A_\alpha \cap A_\beta = \emptyset$$

ตัวอย่าง 5.2.11 กำหนดให้ $A = \{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8\}$ จงยกตัวอย่างผลแบ่งกันของ A มาอย่างน้อย 2 เซต
วิธีทำ

$$\Pi_1 = \{\{2, 4, 6, 8\}, \{1, 3, 5, 7\}\}$$

$$\Pi_2 = \{\{1, 2, 3\}, \{4, 5, 6\}, \{7, 8\}\}$$

$$\Pi_3 = \{\{1\}\{2, 5, 8\}, \{3, 4\}, \{6, 7\}\}$$

ทฤษฎีบท 5.2.12 ให้ A เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่าง และ r เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน A แล้ว A/r เป็นผลแบ่งกันหนึ่งของ A

บทพิสูจน์. ให้ r เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน A

$$(1) \text{ จะแสดงว่า } \bigcup_{a \in A} [a] = A$$

เนื่องจาก $a \in [a] \subseteq A$ ทุกๆ $a \in A$ จะได้ว่า $A \subseteq \bigcup_{a \in A} [a] \subseteq A$ สรุปได้ว่า $\bigcup_{a \in A} [a] = A$

$$(2) \text{ จะได้ว่า } \forall a, b \in A, [a] = [b] \text{ หรือ } [a] \cap [b] = \emptyset \text{ โดยทฤษฎีบท 5.2.9 ข้อ 4}$$

สรุปได้ว่า A/r เป็นผลแบ่งกันของ A

บทนิยาม 5.2.13 ให้ Π เป็นผลแบ่งกันของเซต A นิยามความสัมพันธ์ A/Π บน A เรียกว่า A มอดูโล Π โดย

$$(x, y) \in A/\Pi \quad \text{ก็ต่อเมื่อ} \quad \text{มี } B \in \Pi \text{ ซึ่ง } \{x, y\} \subseteq B$$

ตัวอย่าง 5.2.14 กำหนดให้ $A = \{a, b, c, d\}$ และ $\Pi = \{\{a, b\}, \{c\}, \{c, d\}\}$ จงหา A/Π
วิธีทำจะได้ว่า

$$A/\Pi = \{(a, a), (a, b), (b, a), (b, b), (c, c), (c, d), (d, c), (d, d)\}$$

ตัวอย่าง 5.2.15 กำหนดให้ $A = \mathbb{N}$ และ $\Pi = \{\{1, 3, 5, 7, \dots\}, \{2, 4, 6, 8, \dots\}\}$ จงหา A/Π
วิธีทำ จะได้

$$A/\Pi = \{(x, y) \in \mathbb{N} \times \mathbb{N} \mid 2 \mid (y - x)\}$$

ทฤษฎีบท 5.2.16 ให้ Π เป็นผลแบ่งกันของเซต $A \neq \emptyset$ แล้ว A/Π เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน A

บทพิสูจน์. ให้ Π เป็นผลแบ่งกันของ A

1. ให้ $a \in A$ เนื่องจาก Π เป็นผลแบ่งกันจะได้ว่ามี $B \in \Pi$ ซึ่ง $x \in B$ หรือ $\{x\} \subseteq B$ นั่นคือ $(x, x) \in A/\Pi$ ดังนั้น A/Π มีสมบัติสะท้อน
2. ให้ $x, y \in A$ สมมติ $(x, y) \in A/\Pi$ จะได้ว่ามี $B \in \Pi$ ซึ่ง $\{x, y\} \subseteq B$ เนื่องจาก $\{y, x\} \subseteq B$ ดังนั้น $(y, x) \in A/\Pi$ นั่นคือ A/Π มีสมบัติสมมาตร
3. ให้ $x, y, z \in A$ สมมติ $(x, y) \in A/\Pi$ และ $(y, z) \in A/\Pi$ จะได้ว่ามี $B_1, B_2 \in \Pi$ ซึ่ง $\{x, y\} \subseteq B_1$ $\{y, z\} \subseteq B_2$ เห็นได้ชัดว่า $y \in B_1 \cap B_2 \neq \emptyset$ ดังนั้น $B_1 = B_2$

$$\{x, z\} \subseteq \{x, y, z\} = \{x, y\} \cup \{y, z\} \subseteq B_1 \cup B_2 = B_1$$

ดังนั้น $(x, z) \in A/\Pi$ สรุปได้ว่า A/Π มีสมบัติถ่ายทอด

ดังนั้น A/Π เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน A □

ทฤษฎีบท 5.2.17 ให้ Π เป็นผลแบ่งกันของเซต $A \neq \emptyset$ และ r เป็นความสัมพันธ์สมมูลบน A แล้ว

$$A/(A/r) = r \quad \text{และ} \quad A/(A/\Pi) = \Pi$$

บทพิสูจน์. ทำเป็นแบบฝึกหัด □

5.3 การเรียงอันดับบางส่วน

บทนิยาม 5.3.1 เรียกความสัมพันธ์ r บนเซต P ว่า **การเรียงอันดับบางส่วน (Partial ordering)**

ก็ต่อเมื่อ r มีสมบัติสะท้อน ปฏิสมมาตร และถ่ายทอด โดยทั่วไปนิยมเขียน $\preceq$ แทนอันดับที่ละส่วน และเรียกคู่อันดับ $(P, \preceq)$ ว่า **เซตซึ่งเรียงอันดับบางส่วนได้ (Partially ordered set)** หรือ **โพเซต (Poset)**

สำหรับโพเซต $(P, \preceq)$ นิยามความสัมพันธ์ $\prec$ บน P โดยสำหรับ $a, b \in P$

$$a \prec b \quad \text{ก็ต่อเมื่อ} \quad a \preceq b \quad \text{และ} \quad a \neq b$$

ตัวอย่าง 5.3.2 กำหนดให้ $P = \{1, 2, 3\}$ จงพิจารณาว่าข้อใดเป็นการเรียงอันดับบางส่วนบน P

1. ความสัมพันธ์เอกลักษณ์	เป็นการเรียงอันดับบางส่วน เขียนแทนด้วย $(P, =)$
2. ความสัมพันธ์ว่าง	ไม่เป็นการเรียงอันดับบางส่วนเพราะไม่มีสมบัติสะท้อน
3. ความสัมพันธ์เอกภาพ	ไม่เป็นการเรียงอันดับบางส่วนเพราะไม่มีสมบัติปฏิสมมาตร
4. ความสัมพันธ์ "น้อยกว่า"	ไม่เป็นการเรียงอันดับบางส่วนเพราะไม่มีสมบัติสะท้อน

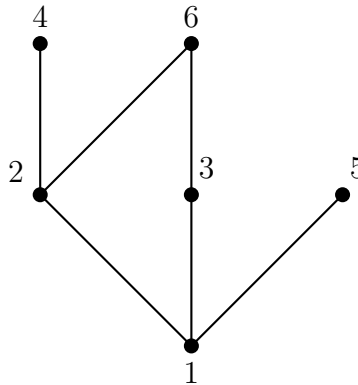
5. ความสัมพันธ์ "น้อยกว่าหรือเท่ากับ" เป็นการเรียงอันดับบางส่วน เขียนแทนด้วย $(P, \leq)$
6. ความสัมพันธ์ "หารลงตัว" เป็นการเรียงอันดับบางส่วน เขียนแทนด้วย $(P, |)$

ตัวอย่างโพเซตอื่นๆ เช่น $(\mathbb{R}, \leq)$, $(\mathbb{N}, |)$ และ $(\mathcal{P}(A), \subseteq)$ เมื่อ A เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่าง

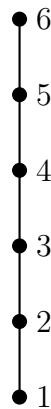
ในกรณีที่เซต P เป็นเซตจำกัดที่ไม่ใช่เซตว่าง นิยามแทน $(P, \preceq)$ ด้วย **แผนภาพแฮสเซ** (Hasse diagram) ซึ่งประกอบไปด้วยจุดหรือวงกลมเล็กๆ แทนสมาชิกใน P และส่วนของเส้นตรงเชื่อมระหว่างจุด a และจุด b เมื่อ $a \prec b$ และไม่มี $c \in P$ ซึ่ง $a \prec c \prec b$ โดยจุด b จะถูกเขียนไว้เหนือจุด a ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง 5.3.3 ให้ $P = \{1, 2, 3, 4, 5, 6\}$ จงเขียนแผนภาพแฮสเซของโพเซตต่อไปนี้

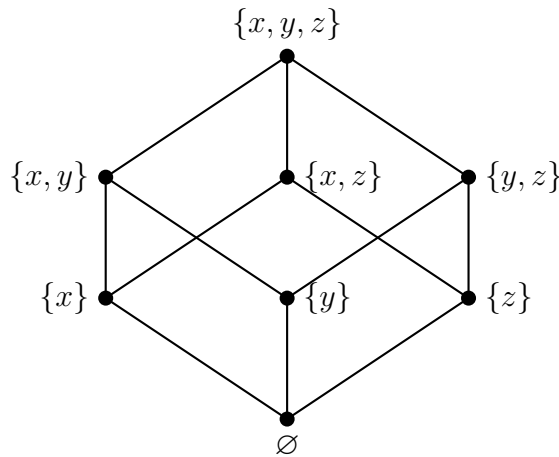
1. $(P, |)$
วิธีทำ

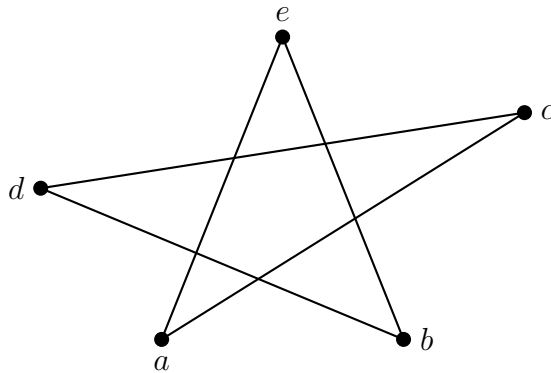
2. $(P, \leq)$
วิธีทำ

ตัวอย่าง 5.3.4 จงเขียนแผนภาพแฮชเชอของโพเซต $(\mathcal{P}(A), \subseteq)$ เมื่อ $A = \{x, y, z\}$
วิธีทำ

ตัวอย่าง 5.3.5 จากแผนภาพแฮชเชอของโพเซต จงหาโพเซตและอันดับบางส่วน

วิธีทำ ให้ $P = \{a, b, c, d, e\}$ และ $a \preceq a, a \preceq e, a \preceq c, b \preceq b, b \preceq d, b \preceq e, d \preceq d, d \preceq c, c \preceq c, e \preceq e$
หรือ

$$\preceq = \{(a, a), (a, e), (a, c), (b, b), (b, d), (b, e), (d, d), (d, c), (c, c), (e, e)\}$$

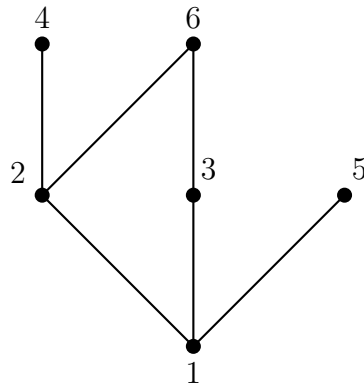
จะได้ว่า $(P, \preceq)$ เป็นโพเซต

บทนิยาม 5.3.6 ให้ $(P, \preceq)$ เป็นโพเซต m และ n เป็นสมาชิกใน P จะกล่าวว่า

m เป็นสมาชิกตัวใหญ่เฉพาะกลุ่ม (Maximal element) ของ P ก็ต่อเมื่อไม่มี $x \in P$ ซึ่ง $m \prec x$
นั่นคือ $\forall x \in P, m \preceq x \rightarrow m = x$

n เป็นสมาชิกตัวเล็กเฉพาะกลุ่ม (Minimal element) ของ P ก็ต่อเมื่อไม่มี $x \in P$ ซึ่ง $x \prec n$
นั่นคือ $\forall x \in P, x \preceq n \rightarrow n = x$

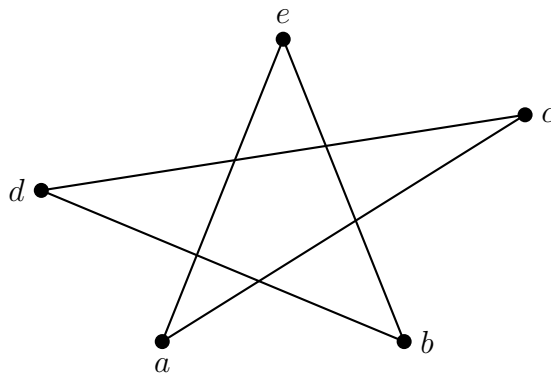
ตัวอย่าง 5.3.7 จากแผนภาพแฮสเชของโพเซต $(\{1, 2, 3, 4, 5, 6\}, |)$

สมาชิกตัวใหญ่เฉพาะกลุ่มคือ 4, 5 และ 6 สมาชิกตัวเล็กเฉพาะกลุ่มคือ 1

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าสมาชิกตัวใหญ่เฉพาะกลุ่มมีได้หลายตัว ในทำนองเดียวกันสมาชิกตัวเล็กเฉพาะกลุ่มของเซตก็อาจมีได้หลายตัว

ตัวอย่าง 5.3.8 จากแผนภาพแฮสเชของโพเซต $(\{a, b, c, d, e\}, \preceq)$

สมาชิกตัวใหญ่เฉพาะกลุ่มคือ c และ e สมาชิกตัวเล็กเฉพาะกลุ่มคือ a และ b

สรุป

ในบทนี้ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ r ในแง่คณิตศาสตร์หมายถึงเซตของคู่อันดับที่อยู่ในผลคูณคาร์ทีเซียน $A \times B$ นิยามโดเมนและเรนจ์ดังนี้

$$\text{Dom}(r) = \{a \in A \mid \exists b \in B, (a, b) \in r\}$$

$$\text{Ran}(r) = \{b \in B \mid \exists a \in A, (a, b) \in r\}$$

พร้อมตัวอย่างความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเฉพาะเช่น ความสัมพันธ์ว่าง ความสัมพันธ์เอกภพ ความสัมพันธ์เอกลักษณ์ ความสัมพันธ์หารลงตัว และความสัมพันธ์น้อยกว่า เป็นต้น ต่อมาศึกษาความสัมพันธ์บนเซต A และตรวจสอบสมบัติ 4 ข้อคือ

1. r มีสมบัติสะท้อน	ก็ต่อเมื่อ	$\forall a \in A, \quad a r a$
2. r มีสมบัติสมมาตร	ก็ต่อเมื่อ	$\forall a, b \in A, \quad a r b \rightarrow b r a$
3. r มีสมบัติปฏิสมมาตร	ก็ต่อเมื่อ	$\forall a, b \in A, \quad (a r b \wedge b r a) \rightarrow a = b$
4. r มีสมบัติถ่ายทอด	ก็ต่อเมื่อ	$\forall a, b, c \in A, \quad (a r b \wedge b r c) \rightarrow a r c$

ถ้าความสัมพันธ์ใดมีสมบัติสะท้อน สมมาตร และถ่ายทอด จะเรียกว่าความสัมพันธ์สมมูล และสร้างชั้นสมมูลของสมาชิกต่างๆในความสัมพันธ์ และชั้นสมมูลเหล่านั้นจะกลายเป็นผลแบ่งกันของเซต A ถ้าความสัมพันธ์ใดมีสมบัติสะท้อน ปฏิสมมาตร และถ่ายทอด จะเรียกว่าโพเซต หรือการเรียงอันดับบางส่วน เขียนแทนด้วย $(P, \preceq)$ และนิยามสมาชิกตัวใหญ่เฉพาะกลุ่ม และสมาชิกตัวเล็กเฉพาะกลุ่มได้ดังนี้

1. m เป็นสมาชิกตัวใหญ่เฉพาะกลุ่ม ของ P ก็ต่อเมื่อไม่มี $x \in P$ ซึ่ง $m \prec x$ นั่นคือ

$$\forall x \in P, m \preceq x \rightarrow m = x$$

2. n เป็นสมาชิกตัวเล็กเฉพาะกลุ่ม ของ P ก็ต่อเมื่อไม่มี $x \in P$ ซึ่ง $x \prec n$ นั่นคือ

$$\forall x \in P, x \preceq n \rightarrow n = x$$

คำถามท้ายบท

1. จงหาโดเมนและเรนจ์ของความสัมพันธ์ r พร้อมทั้งพิสูจน์คำตอบดังกล่าว
 - 1.1 ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ กำหนดให้ xry มีความหมายว่า $x > y^2$
 - 1.2 ให้ $x, y \in \mathbb{Z}$ กำหนดให้ xry ก็ต่อเมื่อ $3 \mid (2x - y)$
 - 1.3 $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid 9x^2 + 16y^2 = 1\}$
 - 1.4 $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid |x| + |y| < 1\}$
2. ให้ A และ B เป็นเซตใดๆ กำหนดให้ r และ s เป็นความสัมพันธ์จาก A ไป B จงแสดงว่า
 - 2.1 $\text{Dom}(r \cup s) = \text{Dom}(r) \cup \text{Dom}(s)$
 - 2.2 $\text{Dom}(r \cap s) \subseteq \text{Dom}(r) \cap \text{Dom}(s)$
 - 2.3 $\text{Ran}(r \cup s) = \text{Ran}(r) \cup \text{Ran}(s)$
 - 2.4 $\text{Ran}(r \cap s) \subseteq \text{Ran}(r) \cap \text{Ran}(s)$
3. จงตรวจสอบว่าความสัมพันธ์ r มีสมบัติใดบ้าง พร้อมทั้งพิสูจน์
 - 3.1 $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y^2 = x^2\}$
 - 3.2 $r = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y \leq |x|\}$
 - 3.3 ให้ $x, y \in \mathbb{Z}$ กำหนดให้ xry ก็ต่อเมื่อ $3 \mid (x - 2y)$
4. กำหนดให้ r และ s เป็นความสัมพันธ์บน $A \neq \emptyset$ จงพิสูจน์หรือยกตัวอย่างค้านข้อความต่อไปนี้
 - 4.1 ถ้า r และ s มีสมบัติสะท้อน แล้ว $r \cup s$ มีสมบัติสะท้อน
 - 4.2 ถ้า r หรือ s มีสมบัติสะท้อน แล้ว $r \cap s$ มีสมบัติสะท้อน
 - 4.3 ถ้า r และ s มีสมบัติสมมาตร แล้ว $r \cup s$ มีสมบัติสมมาตร
 - 4.4 ถ้า r หรือ s มีสมบัติสมมาตร แล้ว $r \cap s$ มีสมบัติสมมาตร
 - 4.5 ถ้า r และ s มีสมบัติถ่ายทอด แล้ว $r \cap s$ มีสมบัติถ่ายทอด
 - 4.6 ถ้า r และ s มีสมบัติถ่ายทอด แล้ว $r \cup s$ มีสมบัติถ่ายทอด
5. กำหนดให้ $r = \{(1, 2), (2, 3), (3, 4), (4, 1)\}$ และ $s = \{(1, 3), (2, 2), (3, 4), (4, 2)\}$ จงหา
 - 5.1 $s \circ r$
 - 5.2 $\text{Dom}(s \circ r)$
 - 5.3 $\text{Dom}(r \circ s)$
 - 5.4 $\text{Ran}(s \circ r)$
 - 5.5 $\text{Ran}(r \circ s)$
 - 5.6 $r^{-1} \circ s^{-1}$
 - 5.7 $(r \circ s)^{-1}$
 - 5.8 $(s \circ r) \circ s$
6. ให้ $A \neq \emptyset$ และ r เป็นความสัมพันธ์บนเซต A จงแสดงว่า
 - 6.1 $(r^{-1})^{-1} = r$

$$6.2 \ (i_A)^{-1} = i_A$$

6.3 r เป็นความสัมพันธ์สมมูล ก็ต่อเมื่อ r^{-1} เป็นความสัมพันธ์สมมูล

6.4 ถ้า r มีสมบัติสมมาตร แล้ว $r \circ r$ มีสมบัติสมมาตร

6.5 r เป็นการเรียงลำดับบางส่วน ก็ต่อเมื่อ r^{-1} เป็นการเรียงลำดับบางส่วน

7. ให้ A, B และ C เป็นเซตใด ๆ ให้ r เป็นความสัมพันธ์จาก A ไป B และ s เป็นความสัมพันธ์จาก B ไป C จงแสดงว่า

$$7.1 \text{ Dom}(s \circ r) \subset \text{Dom}(r)$$

$$7.2 \text{ Ran}(s \circ r) \subseteq \text{Ran}(s)$$

$$7.3 \text{ ถ้า } \text{Ran}(r) \subseteq \text{Dom}(s) \text{ แล้ว } \text{Dom}(s \circ r) = \text{Dom}(r)$$

8. ให้ $A \neq \emptyset$ เป็นเซตใด ๆ ให้ r และ s เป็นความสัมพันธ์บน A จงพิจารณาข้อความต่อไปนี้ถ้าเป็นจริง จงพิสูจน์ ถ้าไม่จริงจงยกตัวอย่างค้าน

$$8.1 \text{ ถ้า } r \cup s \text{ เป็นความสัมพันธ์สมมูล แล้ว } s \circ r = r \circ s$$

$$8.2 \text{ ถ้า } r \cup s = r \circ s \text{ แล้ว } r \cup s \text{ เป็นความสัมพันธ์สมมูล}$$

$$8.3 \text{ ถ้า } r \cup s = r \circ s \text{ แล้ว } s \circ r = r \circ s$$

9. กำหนดให้ $A = \{a, b, c, d\}$ จงพิจารณาว่าความสัมพันธ์บน A ต่อไปนี้มีข้อใดเป็นความสัมพันธ์สมมูลหรือการเรียงลำดับบางส่วน

$$9.1 \ r = \{(a, b), (b, a)\}$$

$$9.3 \ r = \{(a, a), (b, b)\}$$

$$9.2 \ r = \{(c, d), (c, c)\}$$

$$9.4 \ r = \{(d, c)\}$$

10. จงพิจารณาความสัมพันธ์ต่อไปนี้เป็นความสัมพันธ์สมมูลหรือการเรียงลำดับบางส่วน

$$10.1 \ r = \{(x, y) \in \mathbb{N} \times \mathbb{N} \mid x + y = 2\}$$

$$10.2 \ r = \{(x, y) \in \mathbb{Z} \times \mathbb{Z} \mid 4 \mid (x - y)\}$$

$$10.3 \text{ ให้ } S \text{ เป็นเซต และ } A, B \in \mathcal{P}(S) \text{ กำหนดให้ } ArB \text{ มีความหมายว่า } A \subseteq B$$

11. ให้ $A = \{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8\}$, $\Pi = \{\{1, 2, 4\}, \{3, 5, 6\}, \{7, 8\}\}$

$$\text{และ } r = \{(1, 1), (2, 2), (3, 3), (4, 4), (5, 5), (6, 6), (7, 7), (8, 8), (1, 2), (2, 1)\}$$

จงหาสมาชิกของ

$$11.1 \ A/r$$

$$11.3 \ A/\Pi$$

$$11.5 \ A/(A/r)$$

$$11.2 \ [3]_r$$

$$11.4 \ [3]_{A/\Pi}$$

$$11.6 \ A/(A/\Pi)$$

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิกา กวักเพฑูรย์. (2542). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉวีวรรณ รัตนประเสริฐ. (2536). **วิธีการพิสูจน์ทางคณิตศาสตร์**. นครปฐม: ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชวลิต บุรพาศิริวัฒน์. (2538). **หลักการคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาคณิตศาสตร์และสถิติ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏจันทรเกษม.
- ชะเอม สายทอง. (2530). **ทฤษฎีเซต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไอดีเอ็นเอสไตร์.
- มานะ เอกจริยวงศ์. (2542). **ทฤษฎีเซต**. ลพบุรี: ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี.
- พัฒน์ อุดมกะวานิช. (2559). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิมพ์เพ็ญ เวชชาชีวะ. (2558). **ระบบจำนวน**. กรุงเทพฯ: วี.พรีนท์(1991).
- ไพโรจน์ เยียระยง. (2559). **ตรรกศาสตร์และทฤษฎีเซต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัมพร ม้าคนอง. (2559). **ทักษะและกระบวนการทางคณิตศาสตร์: การพัฒนาเพื่อพัฒนาการ**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุกรรมการปรับปรุงหลักสูตรวิทยาศาสตร์ ทบวงมหาวิทยาลัย. (2545). **เซต ความสัมพันธ์ และฟังก์ชัน** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์การพิมพ์.
- Michael Haese, Sandra Haese, Mark umphries, Edward Kemp and Pamela Vollma. (2014) **Mathematics for the international student 10E MYP5 (Extended)**. Marlestone, Australia : Haese& Harris Publications.
- Pual Glendinning. (2012). **Maths in minutes**. London, England: Quercus Editions Ltd.

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 6

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. นิยามและชนิดของฟังก์ชัน
2. ฟังก์ชันค่าจริงและพีชคณิตของฟังก์ชัน
3. ฟังก์ชันผกผันและฟังก์ชันประกอบ
4. ภาพแลพภาพผกผัน
5. การดำเนินการทวิภาค
6. การจัดการเรียนรู้เรื่องฟังก์ชัน

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. ตรวจสอบความสัมพันธ์ที่เป็นฟังก์ชันและระบุนิยามของฟังก์ชันได้
2. รู้จักฟังก์ชันค่าจริงและตรวจสอบสมบัติต่างๆเกี่ยวกับฟังก์ชันค่าจริง
3. ตรวจสอบฟังก์ชันที่เป็นฟังก์ชันผกผันได้
4. เข้าใจเกี่ยวกับฟังก์ชันประกอบและพิสูจน์สมบัติบางประการได้
5. ตรวจสอบสมบัติของการดำเนินการทวิภาคที่กำหนดให้ได้
6. รู้จักการจัดการเรียนรู้เรื่องฟังก์ชัน

วิธีและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. วิธีสอน
 - 1.1 วิธีสอนแบบบรรยาย ประกอบสื่ออิเล็กทรอนิกส์
 - 1.2 ใช้สื่อทางอินเทอร์เน็ต และให้แต่ละคนแสดงความคิดเห็น
 - 1.3 วิธีสอนแบบอภิปราย โดยให้หัวข้อเป็นกลุ่มและมานำเสนอหน้าชั้น
2. กิจกรรมการเรียนการสอน
 - 2.1 บรรยายสรุปโดยใช้สื่อการสอนประกอบ
 - 2.2 ให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากชุดการสอน หนังสือ ตำรา เอกสารเพิ่มเติม และสื่อออนไลน์
 - 2.3 อภิปรายรายกลุ่มตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมาย
 - 2.4 ให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัด ทดสอบความเข้าใจในเนื้อหา
 - 2.5 มอบหมายให้ทำ assignment เพื่อส่งท้ายคาบ

สื่อการเรียนการสอน

1. ชุดการสอน เรื่อง "ฟังก์ชัน"
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เรื่อง "ฟังก์ชัน"
3. หนังสือ ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตการตอบคำถามและตั้งคำถามของผู้เรียนในระหว่างการบรรยายและซักถาม
2. วัดผลจากการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียนตามเนื้อหาที่ได้รับมอบหมาย
3. ตรวจ assignment บันทึกคะแนนลงในใบบันทึกคะแนน
4. ตรวจการทำการบ้าน บันทึกลงในใบบันทึกผลงาน

บทที่ 6

ฟังก์ชัน

หลายครั้งที่เราเคยได้ยินคำว่า "ฟังก์ชัน (function)" ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในเครื่องมือสื่อสารใหม่ ๆ นักโฆษณามักจะกล่าวว่าสินค้าของตัวเองมีฟังก์ชันต่าง ๆ มากมาย ทำให้ผู้อ่านเองพอนึกออกว่าฟังก์ชันน่าจะหมายถึงคำสั่งที่เราเลือกทำสิ่งต่าง ๆ บนอุปกรณ์หรือสินค้าเหล่านั้นเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่เราต้องการ แต่นี่เป็นความหมายทางคอมพิวเตอร์ ในทางคณิตศาสตร์ให้ความหมายของฟังก์ชันคือความสัมพันธ์ที่สมาชิกตัวหน้าแต่ละตัวจะจับคู่กับสมาชิกตัวหลังได้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ตัวอย่างเช่น

"ระดับคะแนนวิชาแคลคูลัส 1 ของนักศึกษาสาขาวิชาคณิตศาสตร์" เป็นฟังก์ชันจากเซตของนักศึกษาวิชาคณิตศาสตร์ไปยังเซตของระดับคะแนน $\{F, D^-, D, D^+, C^-, C, C^+, B^-, B, B^+, A^-, A\}$ ถ้านายอิทธิได้ระดับคะแนน A เขียนแทนด้วย (นายอิทธิ, A) สมาชิกตัวหน้าจับได้เพียงครั้งเดียวกับสมาชิกตัวหลัง เพราะเป็นไปไม่ได้ที่นักศึกษาหนึ่งคนจะได้ระดับคะแนนวิชาแคลคูลัส 1 หลายระดับคะแนน

ในบทนี้จะกล่าวถึงนิยามของฟังก์ชัน ตัวอย่าง ทฤษฎีบท และสมบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องของฟังก์ชัน

6.1 นิยามและชนิดของฟังก์ชัน

บทนิยาม 6.1.1 จะกล่าวว่าความสัมพันธ์ $f \subseteq A \times B$ เป็นฟังก์ชัน (Function หรือ Mapping)

ก็ต่อเมื่อแต่ละ (x_1, y_1) และ (x_2, y_2) ใน f ถ้า $x_1 = x_2$ แล้ว $y_1 = y_2$ นั่นคือ

$$f \subseteq A \times B \text{ เป็นฟังก์ชัน} \leftrightarrow \forall (x_1, y_1), (x_2, y_2) \in f, x_1 = x_2 \rightarrow y_1 = y_2$$

จากนิยามจะได้ว่า $\emptyset$ เป็นฟังก์ชัน และ f ไม่เป็นฟังก์ชันเมื่อมี $(x_1, y_1), (x_2, y_2) \in f$ ซึ่ง $x_1 = x_2$ และ $y_1 \neq y_2$

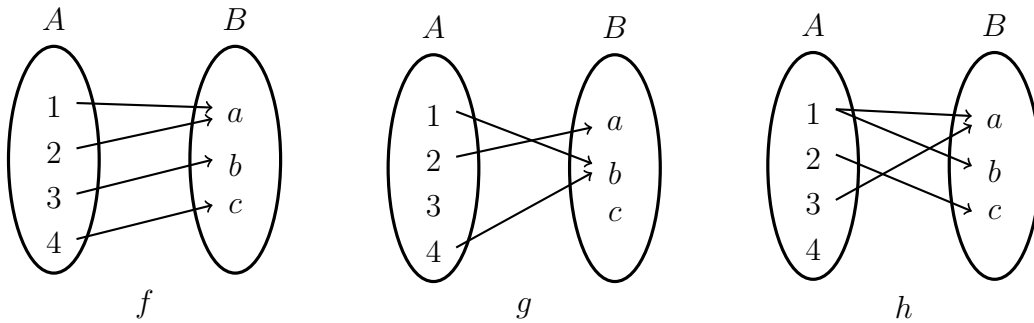
ตัวอย่าง 6.1.2 ให้ $A = \{1, 2, 3, 4\}$ และ $B = \{a, b, c\}$ จงตรวจสอบว่าข้อใดต่อไปนี้เป็นฟังก์ชัน

1. $f = \{(1, a), (2, a), (3, b), (4, c)\}$

2. $g = \{(1, a), (2, b), (4, c)\}$

3. $h = \{(1, a), (1, b), (2, c), (3, a)\}$

วิธีทำ แสดงแผนภาพแต่ละความสัมพันธ์ได้ดังนี้

รูปที่ 28 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ f, g และ h

จากแผนภาพจะเห็นได้ว่า f และ g เป็นฟังก์ชัน แต่ h ไม่เป็นฟังก์ชันเพราะว่า $(1, a) \in h$ และ $(1, b) \in h$ แต่ $a \neq b$

ตัวอย่าง 6.1.3 จงตรวจสอบว่าความสัมพันธ์ต่อไปนี้ เป็นฟังก์ชันหรือไม่

1. $f = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = 1 - x^2\}$

วิธีทำ ให้ $(x_1, y_1) \in f$ และ $(x_2, y_2) \in f$ สมมติว่า $x_1 = x_2$ จะได้ว่า

$$y_1 = 1 - x_1^2 = 1 - x_2^2 = y_2$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน

2. $g = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid |x| + |y| = 2\}$

วิธีทำ จะเห็นได้ว่า $(1, 1) \in g$ และ $(1, -1) \in g$ แต่ $1 \neq -1$ ดังนั้น g ไม่เป็นฟังก์ชัน

ถ้า $f \subseteq A \times B$ เป็นฟังก์ชัน แต่ละ $x \in A$ มี $y \in B$ เพียงตัวเดียวเท่านั้นที่ $(x, y) \in f$ เราจึงแทน y ด้วย $f(x)$ นั่นคือ $y = f(x)$

ตัวอย่าง 6.1.4 ให้ $f = \{(1, 2), (2, 3), (3, 4), (4, 1)\}$ และ $g = \{(1, 1), (2, 1), (3, 3), (4, 2)\}$ แล้วจะได้ว่า

1. $f(1) + f(2) = 2 + 3 = 5$

2. $g(3) - g(4) = 3 - 2 = 1$

3. $f(4) \cdot g(2) = 1 \cdot 1 = 1$

4. $f(g(3)) - g(f(3)) = f(4) - g(1) = 1 - 1 = 0$

เนื่องจากฟังก์ชันเป็นความสัมพันธ์ ดังนั้นโดเมนและเรนจ์ของฟังก์ชันมีความหมายเดียวกับโดเมนและเรนจ์ของความสัมพันธ์

บทนิยาม 6.1.5 f เป็นฟังก์ชันจาก A ไป B (Function from A into B) เขียนแทนด้วย $f : A \rightarrow B$ ก็ต่อเมื่อ

1. f เป็นฟังก์ชัน
2. $\text{Dom}(f) = A$
3. $\text{Ran}(f) \subseteq B$

ตัวอย่าง 6.1.6 ให้ $A = \{1, 2, 3, 4\}$ และ $B = \{a, b, c, d\}$ ข้อใดต่อไปนี้ เป็นฟังก์ชันจาก A ไป B

1. $f = \{(1, a), (2, a), (3, b), (4, c)\}$ เป็นฟังก์ชันจาก A ไป B
2. $g = \{(1, a), (1, b), (3, c), (4, d)\}$ ไม่เป็นฟังก์ชันจาก A ไป B เพราะ g ไม่เป็นฟังก์ชัน
3. $h = \{(1, a), (2, b), (3, c)\}$ ไม่เป็นฟังก์ชันจาก A ไป B เพราะ $\text{Dom}(h) \neq A$
4. $t = \{(a, 1), (b, 2), (c, 1), (d, 3)\}$ ไม่เป็นฟังก์ชันจาก A ไป B เพราะ $\text{Dom}(t) \neq A$

ตัวอย่าง 6.1.7 จงแสดงว่า $f = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = 2x + 1\}$ เป็นฟังก์ชันจาก $\mathbb{R}$ ไป $\mathbb{R}$

บทพิสูจน์. ให้ $(x_1, y_1), (x_2, y_2) \in f$ สมมติว่า $x_1 = x_2$ จะได้ว่า

$$y_1 = 2x_1 + 1 = 2x_2 + 1 = y_2$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน เนื่องจาก $\text{Dom}(f) \subseteq \mathbb{R}$ และถ้า $x \in \mathbb{R}$ เลือก $y = 2x + 1$ จะได้ว่า $x \in \text{Dom}(f)$ นั่นคือ $\mathbb{R} \subseteq \text{Dom}(f)$ ดังนั้น $\text{Dom}(f) = \mathbb{R}$ สรุปได้ว่า $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ □

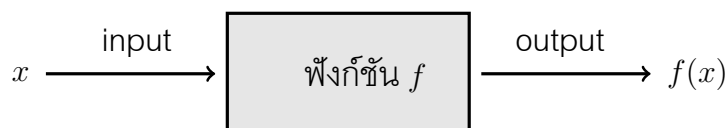
จากตัวอย่างข้างต้นนิยามเขียน

$$f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R} \text{ กำหนดโดย } f(x) = 2x + 1 \quad \text{แทน} \quad f = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = 2x + 1\}$$

บางครั้งใช้สัญลักษณ์

$$f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R} \text{ กำหนดโดย } x \mapsto 2x + 1$$

สัญลักษณ์ $x \mapsto y$ หมายถึง x ถูกส่ง (Map) ไปยัง y โดยการมองว่าฟังก์ชันเป็นเครื่องจักรอันหนึ่ง เมื่อใส่ x (Input) ผลที่ออกมาจากเครื่องจักรนี้ก็คือ y หรือ $f(x)$ (Output) แสดงดังภาพ

รูปที่ 29 แผนภาพแสดง input และ output ของฟังก์ชัน

จากตัวอย่าง 6.1.7 เขียนเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ความหมายคือเมื่อส่ง x เข้าไปฟังก์ชันนี้จะทำการคูณสองเท่าของ x และบวกเพิ่มอีก 1 แล้วส่งผลลัพธ์ออกมาจากฟังก์ชัน

ตัวอย่าง 6.1.8 จงแสดงว่า $f = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = x^2 - 1\}$ เป็นฟังก์ชันจาก $\mathbb{R}$ ไป $\mathbb{R}$

บทพิสูจน์. ให้ $(x_1, y_1), (x_2, y_2) \in f$ สมมติว่า $x_1 = x_2$ จะได้ว่า

$$y_1 = x_1^2 - 1 = x_2^2 - 1 = y_2$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน เนื่องจาก $\text{Dom}(f) \subseteq \mathbb{R}$ และถ้า $x \in \mathbb{R}$ เลือก $y = x^2 - 1$ จะได้ว่า $x \in \text{Dom}(f)$ นั่นคือ $\mathbb{R} \subseteq \text{Dom}(f)$ ดังนั้น $\text{Dom}(f) = \mathbb{R}$ สรุปได้ว่า $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ □

ตัวอย่าง 6.1.9 ให้ $f = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = \sqrt{x}\}$ เป็นฟังก์ชันจาก $\mathbb{R}$ ไป $\mathbb{R}$ หรือไม่

วิธีทำ เนื่องจาก $-1 \notin \text{Dom}(f)$ ดังนั้น $\text{Dom}(f) \neq \mathbb{R}$ สรุปได้ว่า f ไม่เป็นฟังก์ชันจาก $\mathbb{R}$ ไป $\mathbb{R}$ ต่อไปจะแสดงว่า $f : [0, \infty) \rightarrow \mathbb{R}$

บทพิสูจน์. ให้ $(x_1, y_1), (x_2, y_2) \in f$ สมมติว่า $x_1 = x_2$ เมื่อ $x_1, x_2 \in [0, \infty)$ จะได้ว่า

$$y_1 = \sqrt{x_1} = \sqrt{x_2} = y_2$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน ให้ $x \in \text{Dom}(f)$ แล้ว $y = \sqrt{x}$ ดังนั้น $x \geq 0$ จะได้ว่า $\text{Dom}(f) \subseteq [0, \infty)$

ในทางกลับกันให้ $x \geq 0$ เลือก $y = \sqrt{x}$ นั่นคือ $x \in \text{Dom}(f)$ ดังนั้น $[0, \infty) \subseteq \text{Dom}(f)$ สรุปได้ว่า $\text{Dom}(f) = [0, \infty)$ □

จากตัวอย่างข้างต้นสรุปได้ว่าถ้า $f \subseteq A \times B$ เป็นฟังก์ชัน แล้วจะได้ว่า $f : \text{Dom}(f) \rightarrow B$ ต่อไปจะพิจารณาการเท่ากันของฟังก์ชันเนื่องจากฟังก์ชันเป็นเซตดังนั้น $f = g$ ก็ต่อเมื่อ $f \subseteq g$ และ $g \subseteq f$ แต่ไม่นิยมใช้วิธีนี้ในการตรวจสอบเนื่องจากฟังก์ชันมักเขียน y ในรูปของ $f(x)$ จึงใช้ทฤษฎีบทต่อไปนี้ในการตรวจสอบ

ทฤษฎีบท 6.1.10 ให้ f และ g เป็นฟังก์ชัน แล้ว

$$f = g \quad \text{ก็ต่อเมื่อ} \quad \text{Dom}(f) = \text{Dom}(g) \text{ และ } f(x) = g(x) \quad \text{ทุก } x \in \text{Dom}(f)$$

บทพิสูจน์. ให้ f และ g เป็นฟังก์ชัน

สมมติ $f = g$ จะเห็นได้ชัดว่า $\text{Dom}(f) = \text{Dom}(g)$ เนื่องจากคู่อันดับทุกคู่ใน f และ g เหมือนกัน ให้ $x \in \text{Dom}(f)$ จะได้ว่ามี y ซึ่ง $(x, y) \in f$ นั่นคือ $y = f(x)$ เนื่องจาก $f = g$ ดังนั้น $(x, y) \in g$ นั่นคือ

$y = g(x)$ สรุปได้ว่า $f(x) = g(x)$ ทุก ๆ $x \in \text{Dom}(f)$ ในทางกลับกันสมมติ $\text{Dom}(f) = \text{Dom}(g)$ และ $f(x) = g(x)$ ทุก ๆ $x \in \text{Dom}(f)$ ให้ $(x, y) \in f$ จะได้ว่า $x \in \text{Dom}(f)$ และ $y = f(x)$ เนื่องจาก $\text{Dom}(f) = \text{Dom}(g)$ ฉะนั้น $x \in \text{Dom}(g)$ และ $y = f(x) = g(x)$ ดังนั้น $(x, y) \in g$ สรุปได้ว่า $f \subseteq g$ ในทำนองเดียวกันพิสูจน์ได้ว่า $g \subseteq f$ ทำให้ได้ว่า $f = g$ $\square$

ตัวอย่าง 6.1.11 กำหนดให้

$$f = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = x + 2\}$$

$$g = \left\{ (x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = \frac{x^2 - 4}{x - 2} \right\}$$

จะได้ว่า $f \neq g$ เพราะว่า $2 \in \text{Dom}(f)$ แต่ $2 \notin \text{Dom}(g)$ ดังนั้น $\text{Dom}(f) \neq \text{Dom}(g)$

ตัวอย่าง 6.1.12 กำหนดให้

$$f : \mathbb{Z} \rightarrow \mathbb{Z} \quad \text{กำหนดโดย} \quad f(x) = 2x + 1$$

$$g : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{Z} \quad \text{กำหนดโดย} \quad g(x) = 2x + 1$$

จะได้ว่า $f \neq g$ เพราะว่า $\text{Dom}(f) = \mathbb{Z} \neq \mathbb{N} = \text{Dom}(g)$

บทนิยาม 6.1.13 กำหนดให้ $f : A \rightarrow B$ จะกล่าวว่า

1. f เป็นฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่ง (One-to-one หรือ Injection) หรือ ฟังก์ชัน 1-1 ก็ต่อเมื่อ

$$\forall x_1, x_2 \in A, f(x_1) = f(x_2) \rightarrow x_1 = x_2$$

เขียนแทนฟังก์ชัน 1-1 จาก A ไป B ด้วย $f : A \xrightarrow{1-1} B$

2. f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง (Onto function หรือ Surjection) ก็ต่อเมื่อ $\text{Ran}(f) = B$ หรือ

$$\forall y \in B \exists x \in A, y = f(x)$$

เขียนแทนฟังก์ชันจาก A ทั่วถึง B ด้วย $f : A \xrightarrow{\text{ทั่วถึง}} B$

3. f เป็นฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่งแบบทั่วถึง (Bijection) หรือการสมนัยแบบหนึ่งต่อหนึ่ง (One-to-one correspondence) ก็ต่อเมื่อ f เป็นฟังก์ชัน 1-1 และ f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

เขียนแทนฟังก์ชัน 1-1 จาก A ทั่วถึง B ด้วย $f : A \xrightarrow[1-1]{\text{ทั่วถึง}} B$

ตัวอย่าง 6.1.14 ให้ $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ กำหนดโดย $f(x) = 2x + 1$ พิจารณาชนิดของฟังก์ชัน f

1. ให้ $x_1, x_2 \in \mathbb{R}$ สมมติ $f(x_1) = f(x_2)$ แล้ว

$$2x_1 + 1 = 2x_2 + 1$$

$$x_1 = x_2$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน 1-1

2. ให้ $y \in \mathbb{R}$ เลือก $x = \frac{y-1}{2} \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า

$$f(x) = f\left(\frac{y-1}{2}\right) = 2\left(\frac{y-1}{2}\right) + 1 = y$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

สรุปได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง

ตัวอย่าง 6.1.15 ให้ $f : (0, 1) \rightarrow \mathbb{R}$ กำหนดโดย $f(x) = \frac{x}{x+1}$ พิจารณาชนิดของฟังก์ชัน f

1. ให้ $x_1, x_2 \in (0, 1)$ สมมติ $f(x_1) = f(x_2)$ แล้ว

$$\begin{aligned}\frac{x_1}{x_1+1} &= \frac{x_2}{x_2+1} \\ x_1(x_2+1) &= x_2(x_1+1) \\ x_1x_2 + x_1 &= x_2x_1 + x_2 \\ x_1 &= x_2\end{aligned}$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน 1-1

2. เนื่องจาก $x \neq x+1$ ทุก ๆ $x \in (0, 1)$ ดังนั้น $f(x) \neq 1$ $x \in (0, 1)$ สรุปได้ว่า $\text{Ran}(f) \neq f$
ดังนั้น f ไม่เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

สรุปได้ว่า f ไม่เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง

ตัวอย่าง 6.1.16 ให้ $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ กำหนดโดย $f(x) = x^2 - 1$ พิจารณาชนิดของฟังก์ชัน f

1. จะเห็นได้ชัดว่า $f(1) = 1^2 - 1 = 0 = (-1)^2 - 1 = f(-1)$ แต่ $1 \neq -1$ ดังนั้น f ไม่เป็นฟังก์ชัน 1-1

2. เนื่องจาก $x^2 \geq 0$ ทุก ๆ $x \in \mathbb{R}$ ดังนั้น $y = f(x) = x^2 - 1 \geq -1$ สรุปได้ว่า $\text{Ran}(f) = [-1, \infty) \neq \mathbb{R}$ ดังนั้น f ไม่เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

สรุปได้ว่า f ไม่เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง จากการสังเกตข้างต้นจะได้ว่า $f : \mathbb{R} \xrightarrow{\text{ทั่วถึง}} [-1, \infty)$

ดังนั้นถ้า $f : A \rightarrow B$ แล้ว $f : A \xrightarrow{\text{ทั่วถึง}} \text{Ran}(f)$

ตัวอย่าง 6.1.17 ให้ $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$ กำหนดโดย $f(x) = \begin{cases} \frac{x}{2} & \text{เมื่อ } x \text{ เป็นจำนวนคู่} \\ \frac{x+1}{2} & \text{เมื่อ } x \text{ เป็นจำนวนคี่} \end{cases}$

พิจารณาชนิดของฟังก์ชัน f

1. เห็นได้ชัดว่า $f(2) = \frac{2}{2} = 1 = \frac{1+1}{2} = f(1)$ แต่ $2 \neq 1$ ดังนั้น f ไม่เป็นฟังก์ชัน 1-1

2. ให้ $y \in \mathbb{N}$ เลือก $x = 2y$ ดังนั้น x เป็นจำนวนคู่ จะได้ว่า

$$f(x) = f(2y) = \frac{2y}{2} = y$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

สรุปได้ว่า f ไม่เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง

ตัวอย่าง 6.1.18 ให้ $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{Z}$ กำหนดโดย $f(x) = \begin{cases} \frac{x}{2} & \text{เมื่อ } x \text{ เป็นจำนวนคู่} \\ -\frac{x-1}{2} & \text{เมื่อ } x \text{ เป็นจำนวนคี่} \end{cases}$

จงแสดงว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง

1. จะพิสูจน์ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 โดยวิธีแย่งสลับที่ นั่นคือ $\forall x_1, x_2 \in \mathbb{N}, x_1 \neq x_2 \rightarrow f(x_1) \neq f(x_2)$
ให้ $x_1, x_2 \in \mathbb{N}$ สมมติว่า $x_1 \neq x_2$

กรณีที่ 1 x_1 และ x_2 เป็นจำนวนคู่
เนื่องจาก $x_1 \neq x_2$ จะได้ว่า $\frac{x_1}{2} \neq \frac{x_2}{2}$ สรุปได้ว่า $f(x_1) \neq f(x_2)$

กรณีที่ 2 x_1 และ x_2 เป็นจำนวนคี่
เนื่องจาก $x_1 \neq x_2$ จะได้ว่า $-\frac{x_1-1}{2} \neq -\frac{x_2-1}{2}$ สรุปได้ว่า $f(x_1) \neq f(x_2)$

กรณีที่ 3 x_1 เป็นจำนวนคี่ และ x_2 เป็นจำนวนคู่
เนื่องจาก $x_1 \in \mathbb{N}$ จะได้ว่า $x_1 \geq 1$ นั่นคือ $1 - x_1 \leq 0$ และเป็นจำนวนคู่
ดังนั้น $f(x_1) = -\frac{x_1-1}{2} \leq 0$ เนื่องจาก $x_2 \in \mathbb{N}$ และเป็นจำนวนคู่ จะได้ว่า $x_2 \geq 2$ ดังนั้น
 $f(x_2) = \frac{x_2}{2} \geq 1$ สรุปได้ว่า

$$f(x_1) \leq 0 \neq 1 \leq f(x_2)$$

กรณีที่ 4 x_1 เป็นจำนวนคู่ และ x_2 เป็นจำนวนคี่
พิสูจน์ในทำนองเดียวกับกรณีที่ 3

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน 1-1

2. ให้ $y \in \mathbb{Z}$

กรณีที่ 1 $y > 0$

จะได้ว่า $2y > 0$ และเป็นจำนวนคู่ เลือก $x = 2y$ ดังนั้น

$$f(x) = f(2y) = \frac{2y}{2} = y$$

กรณีที่ 2 $y \leq 0$

จะได้ว่า $-2y \geq 0$ นั่นคือ $1 - 2y \geq 1$ และเป็นจำนวนคี่ เลือก $x = 1 - 2y$ ดังนั้น

$$f(x) = f(1 - 2y) = -\frac{1 - 2y - 1}{2} = y$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

สรุปได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง

6.2 ฟังก์ชันค่าจริงและพีชคณิตของฟังก์ชัน

บทนิยาม 6.2.1 จะเรียก $f : A \rightarrow \mathbb{R}$ ว่าฟังก์ชันค่าจริง (Real-value function) นั่นคือ $\text{Ran}(f) \subseteq \mathbb{R}$

ในตำราเล่มนี้จะกล่าวถึงฟังก์ชันค่าจริงในกรณีที่ $A \subseteq \mathbb{R}$ ตัวอย่าง $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ โดย $f(x) = 2x + 1$ เป็นต้น และเขียนย่อ ๆ ว่า

$$f(x) = 2x + 1$$

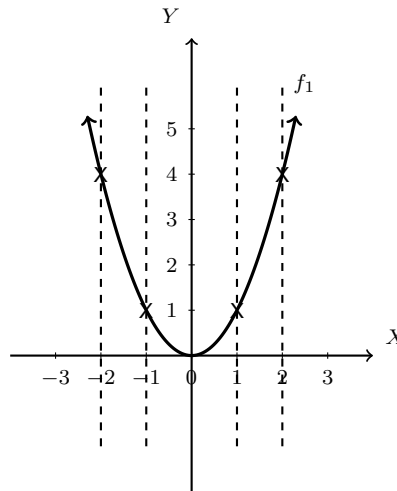
แทนฟังก์ชันค่าจริงซึ่งมีโดเมนเป็นสับเซตจำนวนจริง

จะเห็นได้ว่าฟังก์ชันค่าจริงเป็นสับเซตของ $\mathbb{R} \times \mathbb{R}$ ซึ่งสามารถเขียนแทนด้วยกราฟในระนาบสองมิติดังที่เคยแสดงมาแล้วในเรื่องความสัมพันธ์ ต่อไปจะเป็นการตรวจสอบความสัมพันธ์ $f \subseteq \mathbb{R} \times \mathbb{R}$ ว่าเป็นฟังก์ชันหรือไม่โดยใช้การทดสอบเส้นแนวตั้ง (Verticle line test) หลักการคือลากเส้นแนวตั้ง (เส้นตั้งฉากกับแกน X) ถ้า f เป็นฟังก์ชันทุก ๆ เส้นแนวตั้งในบริเวณโดเมนต้องตัดกับกราฟความสัมพันธ์เพียงจุดเดียวเท่านั้น

ตัวอย่าง 6.2.2 ความสัมพันธ์ต่อไปนี้ เป็นฟังก์ชันหรือไม่ โดยใช้การทดสอบเส้นแนวดิ่ง

1. $f_1 = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = x^2\}$

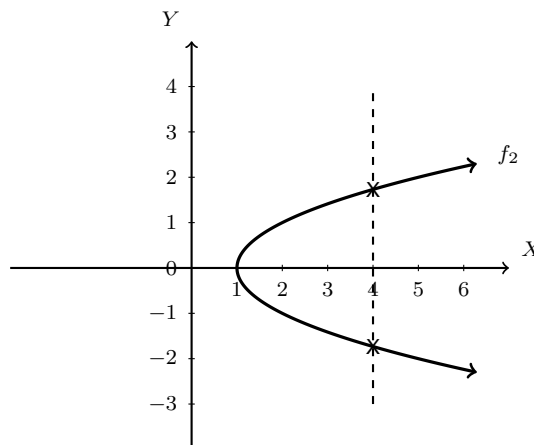
วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

เนื่องจากเส้นแนวดิ่งทุกเส้นบนโดเมนตัดกราฟ f_1 เพียงจุดเดียวเสมอ ทำให้สรุปได้ว่า f_1 เป็นฟังก์ชัน

2. $f_2 = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y^2 = x - 1\}$

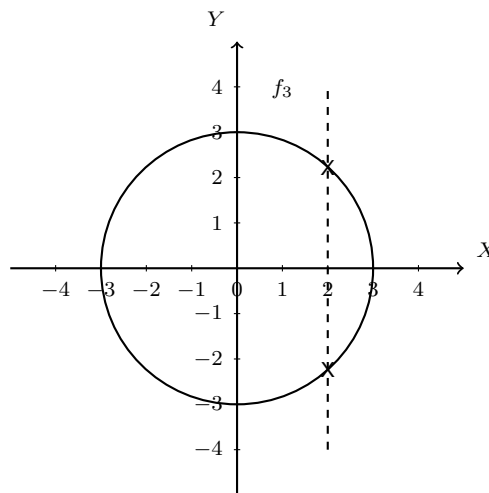
วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

เนื่องจากเส้นแนวดิ่ง $x = 4$ ตัดกราฟ f_2 สองจุด ทำให้สรุปได้ว่า f_2 ไม่เป็นฟังก์ชัน

3. $f_3 = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid x^2 + y^2 = 9\}$

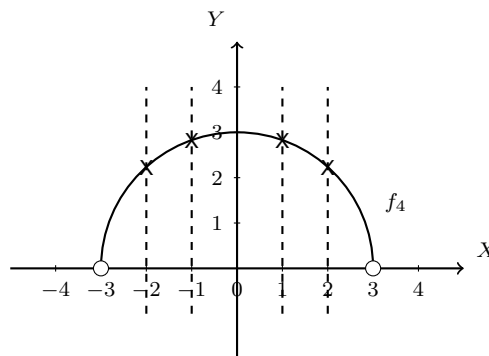
วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

เนื่องจากเส้นแนวดิ่ง $x = 2$ ตัดกราฟ f_3 สองจุด ทำให้สรุปได้ว่า f_3 ไม่เป็นฟังก์ชัน

4. $f_4 = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R}^+ \mid x^2 + y^2 = 9\}$

วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

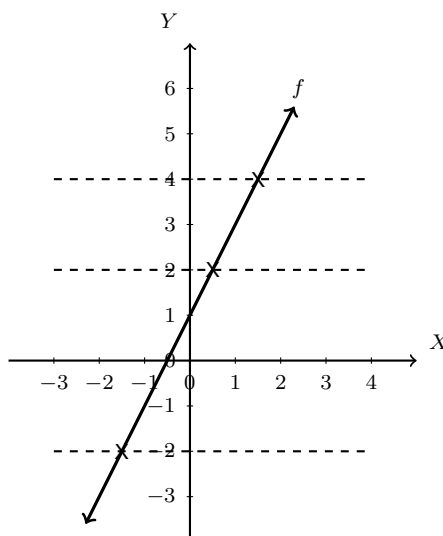
เนื่องจากเส้นแนวดิ่งทุกเส้นบนโดเมนตัดกราฟ f_4 เพียงจุดเดียวเสมอ ทำให้สรุปได้ว่า f_4 เป็นฟังก์ชัน

สำหรับฟังก์ชันค่าจริง f การตรวจสอบฟังก์ชันแบบหนึ่งต่อหนึ่งทำได้โดยการทดสอบเส้นแนวนอน (Horizontal line test) ถ้า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 ถ้าเส้นแนวนอนทุกเส้นบนเรนจ์ตัดกราฟ f เพียงจุดเดียวเท่านั้น

ตัวอย่าง 6.2.3 ฟังก์ชันค่าจริงต่อไปนี้เป็นฟังก์ชัน 1-1 หรือไม่ โดยใช้การทดสอบเส้นแนวนอน

1. $f(x) = 2x + 1$

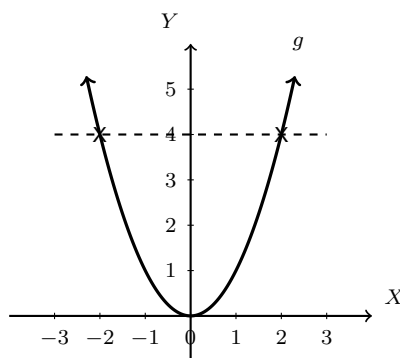
วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

เนื่องจากเส้นแนวนอนทุกเส้นบนเรนจ์ตัดกราฟ f เพียงจุดเดียวเสมอ ทำให้สรุปได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1

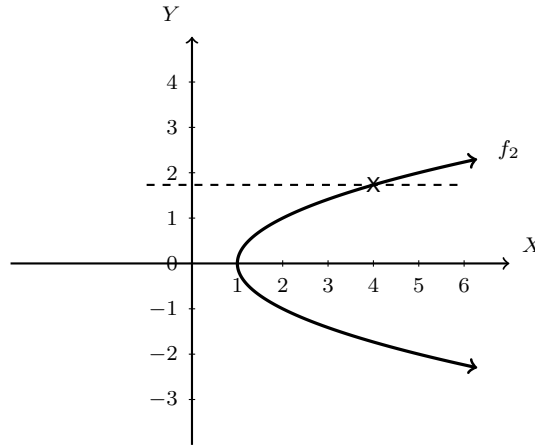
2. $g(x) = x^2$

วิธีทำ เขียนกราฟแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

เนื่องจากเส้นแนวนอน $y = 4$ ตัดกราฟ g สองจุด ทำให้สรุปได้ว่า g ไม่เป็นฟังก์ชัน 1-1

ข้อควรระวัง ในการทดสอบเส้นแนวนอน ถ้าความสัมพันธ์ที่กำหนดมายังไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นฟังก์ชันค่าจริงหรือไม่ จะต้องทดสอบเส้นแนวนอนเพื่อตรวจสอบการเป็นฟังก์ชันก่อน ถ้าไม่เป็นฟังก์ชันจะไม่ทดสอบเส้นแนวนอน มิเช่นนั้นจะเกิดข้อผิดพลาดในการสรุปคำตอบได้ ตัวอย่างเช่น

มองเห็น ๆ จะได้ว่ากราฟนี้เป็นฟังก์ชัน 1-1 แต่ค่ากล่าวนี้ผิดเมื่อทดสอบเส้นแนวนอนพบว่ากราฟนี้ไม่เป็นฟังก์ชันเพราะเส้นแนวนอนตัดมากกว่า 1 จุด

ในการกำหนด $f(x)$ กระทำโดยไม่รอบคอบอาจทำให้ f ที่ได้ไม่ใช่ฟังก์ชัน ควรตรวจสอบการเป็นฟังก์ชันทุกครั้งเมื่อไม่แน่ใจ นั่นคือการตรวจสอบว่า การกำหนดฟังก์ชันเป็นไปอย่างแจ่มชัด (Well-defined) หรือไม่ ตัวอย่างเช่น สำหรับ $\frac{a}{b} \in \mathbb{Q}$ กำหนดโดย $f\left(\frac{a}{b}\right) = a + b$ เป็นการกำหนดแบบไม่แจ่มชัด เพราะว่า $f\left(\frac{1}{2}\right) = 1 + 2 = 3 \neq 6 = 2 + 4 = f\left(\frac{2}{4}\right)$ แต่ $\frac{1}{2} = \frac{2}{4}$

บทนิยาม 6.2.4 ให้ f และ g เป็นฟังก์ชันค่าจริง นิยามพีชคณิตของฟังก์ชัน (Algebra of functions) ดังนี้

1. ผลบวก (Sum) ของ f และ g เขียนแทนด้วย $f + g$ นิยามโดย

$$f + g = \{(x, y) : y = f(x) + g(x) \text{ และ } x \in \text{Dom}(f) \cap \text{Dom}(g)\}$$

2. ผลต่าง (Difference) ของ f และ g เขียนแทนด้วย $f - g$ นิยามโดย

$$f - g = \{(x, y) : y = f(x) - g(x) \text{ และ } x \in \text{Dom}(f) \cap \text{Dom}(g)\}$$

3. ผลคูณ (Product) ของ f และ g เขียนแทนด้วย fg นิยามโดย

$$fg = \{(x, y) : y = f(x)g(x) \text{ และ } x \in \text{Dom}(f) \cap \text{Dom}(g)\}$$

4. ผลหาร (Quotient) ของ f และ g เขียนแทนด้วย $\frac{f}{g}$ นิยามโดย

$$\frac{f}{g} = \left\{ (x, y) : y = \frac{f(x)}{g(x)}, x \in \text{Dom}(f) \cap \text{Dom}(g) \text{ และ } g(x) \neq 0 \right\}$$

ทฤษฎีบท 6.2.5 พีชคณิตของฟังก์ชันในบทนิยาม 6.2.4 เป็นฟังก์ชัน

บทพิสูจน์. ทำเป็นแบบฝึกหัด □

โดยบทนิยาม 6.2.4 จะได้ว่า

$$\begin{aligned}(f+g)(x) &= f(x) + g(x) & (f-g)(x) &= f(x) - g(x) \\ (fg)(x) &= f(x)g(x) & \left(\frac{f}{g}\right)(x) &= \frac{f(x)}{g(x)} \quad \text{เมื่อ } g(x) \neq 0\end{aligned}$$

ตัวอย่าง 6.2.6 จงหาพีชคณิตของฟังก์ชัน เมื่อกำหนดให้

$$\begin{aligned}f &= \{(1, 2), (2, 3), (3, 4), (4, 5), (5, 1), (7, 3)\} \\ g &= \{(1, 0), (2, 1), (3, 2), (4, 5), (5, 2), (6, 0)\}\end{aligned}$$

วิธีทำ จะได้ว่า $\text{Dom}(f) \cap \text{Dom}(g) = \{1, 2, 3, 4, 5\}$ ดังนั้น

$$\begin{aligned}f+g &= \{(1, 2+0), (2, 3+1), (3, 4+2), (4, 5+5), (5, 1+2)\} \\ &= \{(1, 2), (2, 4), (3, 6), (4, 10), (5, 3)\} \\ f-g &= \{(1, 2-0), (2, 3-1), (3, 4-2), (4, 5-5), (5, 1-2)\} \\ &= \{(1, 2), (2, 2), (3, 2), (4, 0), (5, -1)\} \\ fg &= \{(1, 2 \cdot 0), (2, 3 \cdot 1), (3, 4 \cdot 2), (4, 5 \cdot 5), (5, 1 \cdot 2)\} \\ &= \{(1, 0), (2, 3), (3, 8), (4, 25), (5, 2)\} \\ \frac{f}{g} &= \left\{ \left(2, \frac{3}{1}\right), \left(3, \frac{4}{2}\right), \left(4, \frac{5}{5}\right), \left(5, \frac{1}{2}\right) \right\} \\ &= \left\{ (2, 3), (3, 2), (4, 1), \left(5, \frac{1}{2}\right) \right\}\end{aligned}$$

ตัวอย่าง 6.2.7 จงหาพีชคณิตของฟังก์ชัน เมื่อกำหนดให้ $f(x) = \frac{x}{x^2-1}$ และ $g(x) = \frac{x}{x+1}$

วิธีทำ เนื่องจาก $\text{Dom}(f) = \mathbb{R} - \{-1, 1\}$ และ $\text{Dom}(g) = \mathbb{R} - \{-1\}$

ดังนั้น $\text{Dom}(f) \cap \text{Dom}(g) = \mathbb{R} - \{-1, 1\}$ จะได้ว่า

$$\begin{aligned}(f+g)(x) &= f(x) + g(x) = \frac{x}{x^2-1} + \frac{x}{x+1} = \frac{x^2}{x^2-1} \quad \text{เมื่อ } x \neq -1, 1 \\ (f-g)(x) &= f(x) - g(x) = \frac{x}{x^2-1} - \frac{x}{x+1} = \frac{2x-x^2}{x^2-1} \quad \text{เมื่อ } x \neq -1, 1 \\ (fg)(x) &= f(x)g(x) = \frac{x}{x^2-1} \cdot \frac{x}{x+1} = \frac{x^2}{(x^2-1)(x+1)} \quad \text{เมื่อ } x \neq -1, 1\end{aligned}$$

จะเห็นว่า $g(x) = 0$ ก็ต่อเมื่อ $x = 0$ ดังนั้น

$$\left(\frac{f}{g}\right)(x) = \frac{f(x)}{g(x)} = \frac{x}{x^2-1} \cdot \frac{x+1}{x} = \frac{1}{x-1} \quad \text{เมื่อ } x \neq -1, 0, 1$$

6.3 ฟังก์ชันผกผันและประกอบ

จากหัวข้อที่ผ่านมาความสัมพันธ์ผกผันย่อมเป็นความสัมพันธ์ แต่สำหรับฟังก์ชันเมื่อผกผันไม่จำเป็นต้องเป็นฟังก์ชันเสมอไปเช่น

ฟังก์ชัน $f = \{(1, 2), (3, 2)\}$ เมื่อผกผันจะได้ $f^{-1} = \{(2, 1), (2, 3)\}$ ไม่เป็นฟังก์ชัน

ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงฟังก์ชันลักษณะใดที่ผกผันแล้วยังเป็นฟังก์ชัน

บทนิยาม 6.3.1 ให้ $f : A \rightarrow B$ จะกล่าวว่า f เป็นฟังก์ชันผกผันได้ (Invertible function) ก็ต่อเมื่อ

$$f^{-1} = \{(y, x) \mid (x, y) \in f\} \text{ เป็นฟังก์ชัน}$$

และเรียก f^{-1} ว่าฟังก์ชันผกผัน (Inverse function) ของ f

ตัวอย่าง 6.3.2 ให้ $f = \{(1, 2), (2, 3), (3, 4)\}$ และ $g = \{(1, 2), (2, 1), (3, 2)\}$

จะได้ว่า $f^{-1} = \{(2, 1), (3, 2), (4, 3)\}$ และ $g^{-1} = \{(2, 1), (1, 2), (2, 3)\}$

ดังนั้น f^{-1} เป็นฟังก์ชัน นั่นคือ f เป็นฟังก์ชันผกผันได้ แต่ g^{-1} ไม่เป็นฟังก์ชัน ดังนั้น g เป็นฟังก์ชันผกผันไม่ได้

ทฤษฎีบท 6.3.3 ให้ $f : A \rightarrow B$ แล้วจะได้ว่า

f เป็นฟังก์ชันผกผันได้ ก็ต่อเมื่อ f เป็นฟังก์ชัน 1-1

บทพิสูจน์. สมมติ f เป็นฟังก์ชันผกผันได้ นั่นคือ f^{-1} เป็นฟังก์ชัน ให้ $(x_1, y_1) \in f$ และ $(x_2, y_2) \in f$ สมมติว่า $y_1 = y_2$ เนื่องจาก $(y_1, x_1) \in f^{-1}$ และ $(y_2, x_2) \in f^{-1}$ และ f^{-1} เป็นฟังก์ชัน ดังนั้น $x_1 = x_2$ ในทางกลับกันสมมติ f เป็นฟังก์ชัน 1-1 $(x_1, y_1) \in f^{-1}$ และ $(x_2, y_2) \in f^{-1}$ สมมติว่า $x_1 = x_2$ เนื่องจาก $(y_1, x_1) \in f$ และ $(y_2, x_2) \in f$ และ f เป็นฟังก์ชัน 1-1 ดังนั้น $y_1 = y_2$ นั่นคือ f^{-1} เป็นฟังก์ชัน หรือกล่าวได้ว่า f เป็นฟังก์ชันผกผันได้ $\square$

ทฤษฎีบท 6.3.4 $f : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ก็ต่อเมื่อ $f^{-1} : B \rightarrow A$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง

บทพิสูจน์. สมมติ f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง นั่นคือ f เป็นฟังก์ชัน 1-1 โดยทฤษฎีบท 6.3.3 f เป็นฟังก์ชันผกผันได้ หรือ f^{-1} เป็นฟังก์ชัน เนื่องจาก f เป็นฟังก์ชันทั่วถึงดังนั้น $\text{Ran}(f) = B$ จาก $\text{Dom}(f) = A$ ทำให้ได้ว่า $\text{Dom}(f^{-1}) = \text{Ran}(f) = B$ และ $\text{Ran}(f^{-1}) = \text{Dom}(f) = A$ สรุปได้ว่า $f^{-1} : B \rightarrow A$ เป็นฟังก์ชันทั่วถึง ให้ $(x_1, y_1) \in f^{-1}$ และ $(x_2, y_2) \in f^{-1}$ สมมติว่า $y_1 = y_2$ เนื่องจาก $(y_1, x_1) \in f$ และ $(y_2, x_2) \in f$ และ f เป็นฟังก์ชัน ดังนั้น $x_1 = x_2$ ทำให้ได้ว่า f^{-1} เป็นฟังก์ชัน 1-1 สรุปได้ว่า $f^{-1} : B \rightarrow A$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ด้านกลับกันให้ทำเป็นแบบฝึกหัด $\square$

ตัวอย่าง 6.3.5 จงตรวจสอบว่าฟังก์ชันต่อไปนี้ เป็นฟังก์ชันผกผันได้หรือไม่ พร้อมให้เหตุผล

1. $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ นิยามโดย $f(x) = x^2$

วิธีทำ เนื่องจาก $f(1) = 1^2 = 1 = (-1)^2 = f(-1)$ แต่ $1 \neq -1$ ดังนั้น f ไม่เป็นฟังก์ชัน 1-1 โดยทฤษฎีบท 6.3.3 สรุปได้ว่า f เป็นฟังก์ชันผกผันไม่ได้

2. $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{R}$ นิยามโดย $f(x) = \frac{x}{x+1}$

วิธีทำ ให้ $x_1, x_2 \in \mathbb{N}$ สมมติ $f(x_1) = f(x_2)$ ดังนั้น

$$\begin{aligned}\frac{x_1}{x_1+1} &= \frac{x_2}{x_2+1} \\ x_1(x_2+1) &= x_2(x_1+1) \\ x_1x_2 + x_1 &= x_2x_1 + x_2 \\ x_1 &= x_2\end{aligned}$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน 1-1 โดยทฤษฎีบท 6.3.3 สรุปได้ว่า f เป็นฟังก์ชันผกผันได้

3. $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ นิยามโดย $f(x) = 2x + 1$

วิธีทำ จากตัวอย่าง 6.1.7 จะได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง โดยทฤษฎีบท 6.3.4 จะได้ว่า $f^{-1} : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง นอกจากนี้

$$\begin{aligned}(x, y) \in f^{-1} &\leftrightarrow (y, x) \in f \\ &\leftrightarrow x = 2y + 1 \\ &\leftrightarrow y = \frac{x-1}{2}\end{aligned}$$

ดังนั้น $f^{-1} = \left\{ (x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = \frac{x-1}{2} \right\}$ หรือ $f^{-1} : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ กำหนดโดย $f^{-1}(x) = \frac{x-1}{2}$

ตัวอย่าง 6.3.6 ให้ $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ กำหนดโดย $f(x) = x|x|$

จงแสดงว่า f^{-1} เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง และหา $f^{-1}(x)$

บทพิสูจน์. 1. ให้ $x_1, x_2 \in \mathbb{R}$ สมมติ $x_1 \neq x_2$ แล้ว

กรณีที่ 1 $x_1 \geq 0$ และ $x_2 \geq 0$ จะได้ว่า $x_1^2 \neq x_2^2$ ดังนั้น

$$f(x_1) = x_1|x_1| = x_1^2 \neq x_2^2 = x_2|x_2| = f(x_2)$$

กรณีที่ 2 $x_1 < 0$ และ $x_2 < 0$ จะได้ว่า $-x_1^2 \neq -x_2^2$ ดังนั้น

$$f(x_1) = x_1|x_1| = -x_1^2 \neq -x_2^2 = x_2|x_2| = f(x_2)$$

กรณีที่ 3 $x_1 \geq 0$ และ $x_2 < 0$ จะได้ว่า $x_1|x_1| \geq 0$ และ $x_2|x_2| < 0$ ดังนั้น

$$f(x_2) = x_2|x_2| < 0 \leq x_1|x_1| = f(x_1)$$

กรณีที่ 4 $x_1 < 0$ และ $x_2 \geq 0$ พิสูจน์ในทำนองเดียวกับกรณีที่ 3

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน 1-1

2. ให้ $y \in \mathbb{R}$

กรณีที่ 1 $y \geq 0$ เลือก $x = \sqrt{y} \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า

$$f(x) = f(\sqrt{y}) = \sqrt{y}|\sqrt{y}| = y$$

ดังนั้น $y \in \text{Ran}(f)$

กรณีที่ 2 $y < 0$ นั่นคือ $-y > 0$ เลือก $x = -\sqrt{-y} \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า

$$f(x) = f(-\sqrt{-y}) = -\sqrt{-y}|\sqrt{-y}| = y$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

สรุปได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง □

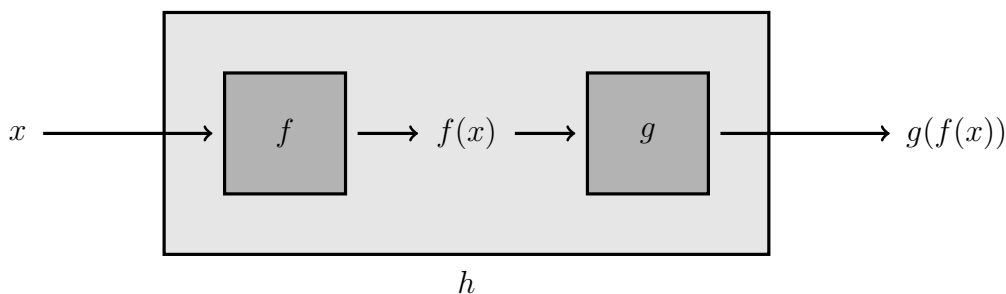
โดยทฤษฎีบท 6.3.4 $f^{-1} : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ให้ $(x, y) \in f^{-1}$ ก็ต่อเมื่อ $x = y|y|$

กรณีที่ $x \geq 0$ จะได้ $y \geq 0$ ดังนั้น $y^2 = x$ หรือ $y = \sqrt{x}$

กรณีที่ $x < 0$ จะได้ $y < 0$ ดังนั้น $-y^2 = x$ หรือ $y = -\sqrt{-x}$

$$\text{ดังนั้น } f^{-1} : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R} \text{ กำหนดโดย } f^{-1}(x) = \begin{cases} \sqrt{x} & \text{เมื่อ } x \geq 0 \\ -\sqrt{-x} & \text{เมื่อ } x < 0 \end{cases}$$

ถ้าเปรียบเทียบฟังก์ชันคือเครื่องจักรชิ้นหนึ่งเรียกว่า f เมื่อใส่ x หรือ input เข้าไปในเครื่องจะได้ $f(x)$ ออกมาตามหน้าที่ของเครื่องจักรชนิดนั้น จากแนวคิดนี้เมื่อประกอบเครื่องจักรอีกเครื่องที่เรียกว่า g อีกชิ้น โดยนำ $f(x)$ หรือ output จากเครื่องจักร f ใส่เข้าไปในเครื่องจักร g แล้วได้ผลเป็น $g(f(x))$ เรียกเครื่องจักรประกอบจากสองชิ้นนี้ว่า h ดังแผนภาพ

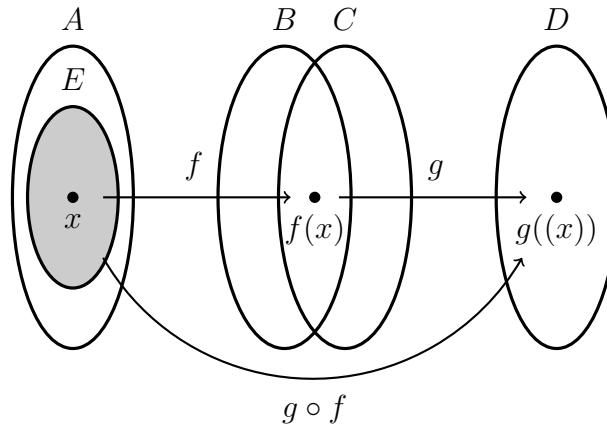

รูปที่ 30 แผนภาพแสดงเครื่องจักรที่ประกอบจาก f และ g

จะเรียกฟังก์ชัน h ที่ได้จากแนวคิดนี้ว่า **ฟังก์ชันประกอบ (Composite function)** ซึ่งมีนิยามดังต่อไปนี้

บทนิยาม 6.3.7 ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $g : C \rightarrow D$ และ $E = \{x \in A \mid f(x) \in C\}$ นิยามฟังก์ชันประกอบของ f และ g เขียนแทนด้วยสัญลักษณ์ $g \circ f$ โดยที่

1. ถ้า $E = \emptyset$ แล้ว $g \circ f$ เป็นฟังก์ชันว่าง (Empty function)
2. ถ้า $E \neq \emptyset$ แล้ว $g \circ f : E \rightarrow D$ กำหนดโดย $g \circ f(x) = g(f(x))$

รูปที่ 31 แผนภาพแสดงฟังก์ชันประกอบ $g \circ f$

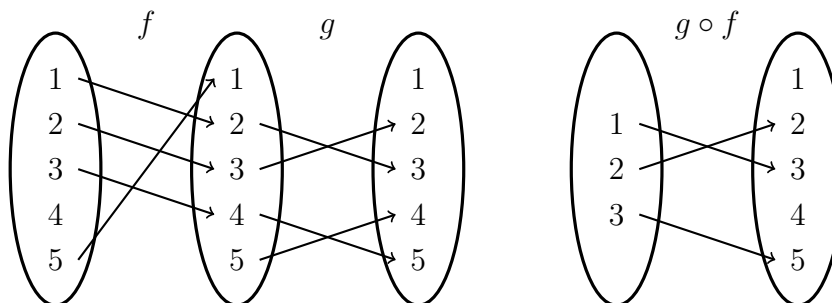
ข้อสังเกต

1. $\text{Dom}(g \circ f) = E = \{x \mid x \in \text{Dom}(f) \text{ และ } f(x) \in \text{Dom}(g)\}$
2. เนื่องจากฟังก์ชันเป็นความสัมพันธ์ $g \circ f$ จะสอดคล้องกับนิยามความสัมพันธ์ประกอบและเขียนได้เป็น

$$g \circ f = \{(x, z) \in A \times D \mid x \in \text{Dom}(f) \wedge \exists y \in \text{Ran}(f) \cap \text{Dom}(g), y = f(x) \wedge z = g(y)\}$$

3. กรณีที่ $f : A \rightarrow B$ และ $g : B \rightarrow C$ จะได้ว่า $g \circ f : A \rightarrow C$

ตัวอย่าง 6.3.8 ให้ $f = \{(1, 2), (2, 3), (3, 4), (5, 1)\}$ และ $g = \{(2, 3), (3, 2), (4, 5), (5, 4)\}$ จะได้ว่า $g \circ f = \{(1, 3), (2, 2), (3, 5)\}$ แสดงได้ดังแผนภาพต่อไปนี้

รูปที่ 32 แผนภาพแสดงตัวอย่างฟังก์ชันประกอบ $g \circ f$

ตัวอย่าง 6.3.9 ให้ f, g เป็นฟังก์ชันค่าจริงโดย $f(x) = \sqrt{x}$ และ $g(x) = x^2$ จงหา $g \circ f(x)$ และ $f \circ g(x)$ พร้อมทั้งโดเมนและเรนจ์ของทั้งสอง

วิธีทำ พิจารณา $f(x) = \sqrt{x}$ จะได้ว่า $\text{Dom}(f) = [0, \infty)$ และ $\text{Ran}(f) = [0, \infty)$
 สำหรับ $g(x) = x^2$ มี $\text{Dom}(g) = \mathbb{R}$ และ $\text{Ran}(g) = [0, \infty)$ ดังนั้น

$$f \circ g(x) = f(g(x)) = f(x^2) = \sqrt{x^2} = |x|$$

ทำให้ได้ว่า $\text{Dom}(f \circ g) = \mathbb{R}$ และ $\text{Ran}(f \circ g) = [0, \infty)$

$$g \circ f(x) = g(f(x)) = g(\sqrt{x}) = (\sqrt{x})^2 = x \quad \text{เมื่อ } x \geq 0$$

ทำให้ได้ว่า $\text{Dom}(g \circ f) = [0, \infty)$ และ $\text{Ran}(g \circ f) = [0, \infty)$

จากตัวอย่างข้างต้นสรุปได้ว่า $f \circ g$ ไม่เท่ากับ $g \circ f$ และต้องระมัดระวังการหาโดเมนและเรนจ์ของฟังก์ชันประกอบโดยการพิจารณาตามนิยามและความหมายอย่างรัดกุม

ทฤษฎีบท 6.3.10 กำหนดให้ $f: A \rightarrow B$ และ $g: B \rightarrow C$ จะได้ว่า

1. ถ้า f และ g เป็นฟังก์ชัน 1-1 แล้ว $g \circ f$ เป็นฟังก์ชัน 1-1
2. ถ้า f และ g เป็นฟังก์ชันทั่วถึง แล้ว $g \circ f$ เป็นฟังก์ชันทั่วถึง
3. ถ้า f และ g เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง แล้ว $g \circ f$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง

บทพิสูจน์. ให้ $f: A \rightarrow B$ และ $g: B \rightarrow C$ จะได้ว่า

1. สมมติ f และ g เป็นฟังก์ชัน 1-1 ให้ $x_1, x_2 \in A$ โดยที่ $g \circ f(x_1) = g \circ f(x_2)$ แล้ว

$$g(f(x_1)) = g(f(x_2))$$

เนื่องจาก g เป็นฟังก์ชัน 1-1 ดังนั้น $f(x_1) = f(x_2)$ สรุปได้ว่า $x_1 = x_2$ เพราะ f เป็นฟังก์ชัน 1-1 ดังนั้น $g \circ f$ เป็นฟังก์ชัน 1-1

2. สมมติ f และ g เป็นฟังก์ชันทั่วถึง ให้ $y \in C$ เนื่องจาก g เป็นฟังก์ชันทั่วถึง จะได้ว่ามี $z \in B$ ซึ่ง $g(z) = y$ และเนื่องจาก f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง นั่นคือมี $x \in A$ ซึ่ง $f(x) = z$ ดังนั้น

$$y = g(z) = g(f(x)) = g \circ f(x)$$

ดังนั้น $g \circ f$ เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

3. เป็นผลมาจาก 1 และ 2

ทฤษฎีบท 6.3.11 กำหนดให้ $f : A \rightarrow B$ และ $g : B \rightarrow C$ จะได้ว่า

1. ถ้า $g \circ f$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แล้ว f เป็นฟังก์ชัน 1-1
2. ถ้า $g \circ f$ เป็นฟังก์ชันทั่วถึง แล้ว g เป็นฟังก์ชันทั่วถึง
3. ถ้า $g \circ f$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง แล้ว f เป็นฟังก์ชัน 1-1 และ g เป็นฟังก์ชันแบบทั่วถึง

บทพิสูจน์. ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $g : B \rightarrow C$ จะได้ว่า

1. สมมติ $g \circ f$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 ให้ $x_1, x_2 \in A$ โดยที่ $f(x_1) = f(x_2)$ เนื่องจาก $g \circ f$ เป็นฟังก์ชัน จะได้

$$g \circ f(x_1) = g(f(x_1)) = g(f(x_2)) = g \circ f(x_2)$$

เนื่องจาก $g \circ f$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 ดังนั้น $x_1 = x_2$ สรุปได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1

2. สมมติ $g \circ f$ เป็นฟังก์ชันทั่วถึง ให้ $y \in C$ จะได้ว่ามี $x \in A$ ซึ่ง $g \circ f(x) = y$ ดังนั้น $f(x) \in B$ และ

$$g(f(x)) = g \circ f(x) = y$$

ดังนั้น g เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

3. เป็นผลมาจาก 1 และ 2

□

บทนิยาม 6.3.12 ให้ A เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่าง ฟังก์ชันเอกลักษณ์ (Identity function) บน A คือฟังก์ชัน

$$i_A : A \rightarrow A \text{ นิยามโดย } i_A(x) = x$$

ตัวอย่าง 6.3.13 กำหนดให้ $f(x) = \frac{1-x}{1+x}$ และ $A = \text{Dom}(f)$ จงแสดงว่า $f = f^{-1}$ และ $f \circ f = i_A$

วิธีทำ เห็นได้ชัดว่า $A = \text{Dom}(f) = \mathbb{R} - \{-1\}$ ต่อไปจะแสดงว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 ให้ $x_1, x_2 \in A$ สมมติว่า $f(x_1) = f(x_2)$ แล้ว

$$\frac{1-x_1}{1+x_1} = \frac{1-x_2}{1+x_2}$$

$$(1-x_1)(1+x_2) = (1-x_2)(1+x_1)$$

$$1+x_2-x_1-x_1x_2 = 1+x_1-x_2-x_1x_2$$

$$2x_2 = 2x_1$$

$$x_2 = x_1$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน 1-1 โดยทฤษฎีบท 6.3.3 f เป็นฟังก์ชันผกผันได้ และ $(x, y) \in f^{-1}$ สอดคล้อง

$$\begin{aligned}x &= \frac{1-y}{1+y} \\x(1+y) &= 1-y \\x+xy &= 1-y \\xy+y &= 1-x \\y(1+x) &= 1-x \\y &= \frac{1-x}{1+x}\end{aligned}$$

จะเห็นได้ว่า $\text{Dom}(f^{-1}) = \text{Dom}(f) = A$ และ $f(x) = f^{-1}(x)$ ทุก ๆ $x \in A$ ดังนั้น $f = f^{-1}$ สำหรับ $x \in A$ จะได้ว่า

$$\begin{aligned}f \circ f(x) &= f(f(x)) = \frac{1-f(x)}{1+f(x)} \\&= \frac{1-\frac{1-x}{1+x}}{1+\frac{1-x}{1+x}} = \frac{\frac{2x}{1+x}}{\frac{2}{1+x}} \\&= x = i_A(x)\end{aligned}$$

ดังนั้น $f \circ f = i_A$

ทฤษฎีบท 6.3.14 ให้ $f: A \rightarrow B$ แล้ว

1. $f \circ i_A = f$
2. $i_B \circ f = f$

บทพิสูจน์. ให้ $f: A \rightarrow B$

1. เนื่องจาก $i_A: A \rightarrow A$ จะได้ $\text{Dom}(f \circ i_A) = A = \text{Dom}(f)$ ให้ $x \in A$ จะได้ว่า

$$f \circ i_A(x) = f(i_A(x)) = f(x)$$

ดังนั้น $f \circ i_A = f$

2. เนื่องจาก $i_B: B \rightarrow B$ จะได้ $\text{Dom}(i_B \circ f) = A = \text{Dom}(f)$ ให้ $x \in A$ จะได้ว่า

$$i_B \circ f(x) = i_B(f(x)) = f(x)$$

ดังนั้น $i_B \circ f = f$

ทฤษฎีบท 6.3.15 ให้ $f : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง จะได้ว่า

$$1. f \circ f^{-1} = i_B$$

$$2. f^{-1} \circ f = i_A$$

บทพิสูจน์. ให้ $f : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง โดยทฤษฎีบท 6.3.4 จะได้ว่า $f^{-1} : B \rightarrow A$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง

1. จะได้ว่า $f \circ f^{-1} : B \rightarrow B$ แล้ว $\text{Dom}(f \circ f^{-1}) = B = \text{Dom}(i_B)$ ให้ $x \in B$ นั่นคือมี $z \in A$ ซึ่ง $f^{-1}(x) = z$ ดังนั้น $f(z) = x$ จะได้ว่า

$$f \circ f^{-1}(x) = f(f^{-1}(x)) = f(z) = x = i_B(x)$$

$$\text{ดังนั้น } f \circ f^{-1} = i_B$$

2. ทำเป็นแบบฝึกหัด

□

ทฤษฎีบท 6.3.16 ให้ $f : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชันผกผันได้ แล้ว f^{-1} เป็นฟังก์ชันผกผันได้ และ $(f^{-1})^{-1} = f$

บทพิสูจน์. ให้ $f : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชันผกผันได้ โดยทฤษฎีบท 6.3.3 f เป็นฟังก์ชัน 1-1

ดังนั้น $f^{-1} : \text{Ran}(f) \rightarrow A$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง จะได้ว่า $\text{Dom}((f^{-1})^{-1}) = A = \text{Dom}(f)$ ให้ $x \in A$ จะได้ว่ามี $y \in B$ ซึ่ง $f(x) = y$ นั่นคือ $f^{-1}(y) = x$ แล้ว

$$(f^{-1})^{-1}(x) = y = f(x)$$

$$\text{ดังนั้น } (f^{-1})^{-1} = f$$

□

ทฤษฎีบท 6.3.17 กำหนดให้ $f : A \rightarrow B$ และ $g : B \rightarrow C$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง จะได้ว่า

$$(g \circ f)^{-1} = f^{-1} \circ g^{-1}$$

บทพิสูจน์. สมมติ $f : A \rightarrow B$ และ $g : B \rightarrow C$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง โดยทฤษฎีบท 6.3.10 จะได้ว่า f, g และ $g \circ f$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ฉะนั้น f^{-1}, g^{-1} และ $(g \circ f)^{-1}$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง โดยทฤษฎีบท 6.3.4 เห็นได้ชัดว่า $\text{Dom}((g \circ f)^{-1}) = C = \text{Dom}(f^{-1} \circ g^{-1})$

สำหรับ $x \in C$ จะได้ว่ามี $y \in B$ ซึ่ง $g^{-1}(x) = y$ จะได้ว่ามี $z \in A$ ซึ่ง $f^{-1}(y) = z$ ดังนั้น

$$f^{-1} \circ g^{-1}(x) = f^{-1}(g^{-1}(x)) = f^{-1}(y) = z$$

จาก $f^{-1}(y) = z$ จะได้ $f(z) = y$ ฉะนั้น $g \circ f(z) = g(f(z)) = g(y) = x$ ดังนั้น

$$(g \circ f)^{-1}(x) = z$$

สรุปได้ว่า $(g \circ f)^{-1}(x) = z = f^{-1} \circ g^{-1}(x)$ นั่นคือ $(g \circ f)^{-1} = f^{-1} \circ g^{-1}$

□

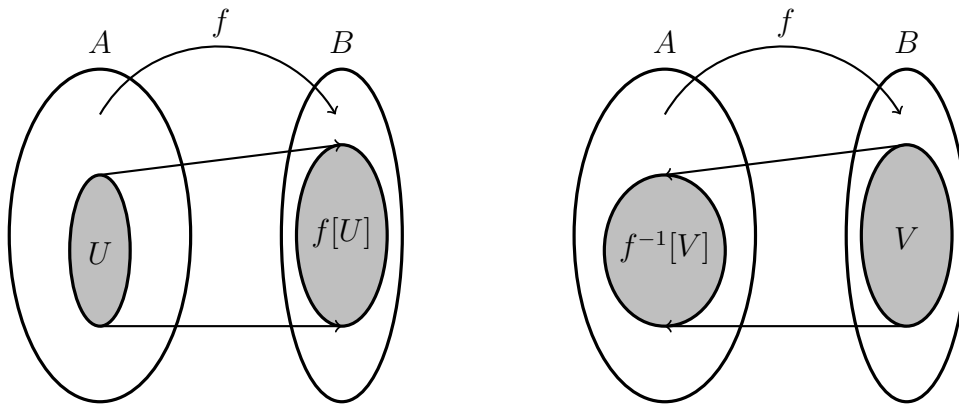
6.4 ภาพและภาพผกผัน

บทนิยาม 6.4.1 ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $U \subseteq A$ นิยาม **ภาพ (Image)** ของ U ภายใต้ f เขียนแทนด้วย $f[U]$ กำหนดโดย

$$f[U] = \{y \in B \mid \exists x \in U, f(x) = y\}$$

และ $V \subseteq B$ นิยาม **ภาพผกผัน (Inverse image)** ของ V ภายใต้ f เขียนแทนด้วย $f^{-1}[V]$ กำหนดโดย

$$f^{-1}[V] = \{x \in A \mid f(x) \in V\}$$

รูปที่ 33 แผนภาพแสดงภาพและภาพผกผัน

จากบทนิยามข้างต้นจะได้ข้อสังเกตดังต่อไปนี้

1. $f[\emptyset] = \emptyset$ และ $f^{-1}[\emptyset] = \emptyset$
2. $f[U] \subseteq \text{Ran}(f)$ และ $f[A] = \text{Ran}(f)$
3. $f^{-1}[V] \subseteq \text{Dom}(f)$ และ $f^{-1}[B] = \text{Dom}(f)$
4. $y \in f[U]$ ก็ต่อเมื่อ $\exists x \in U, y = f(x)$
5. $x \in f^{-1}[V]$ ก็ต่อเมื่อ $f(x) \in V$

ตัวอย่าง 6.4.2 ให้ $A = \{1, 2, 3, 4, 5\}$ และ $B = \{a, b, c, d\}$ กำหนดฟังก์ชัน $f : A \rightarrow B$ โดย

$$f = \{(1, a), (2, a), (3, b), (4, a), (5, c)\}$$

จะได้ว่า

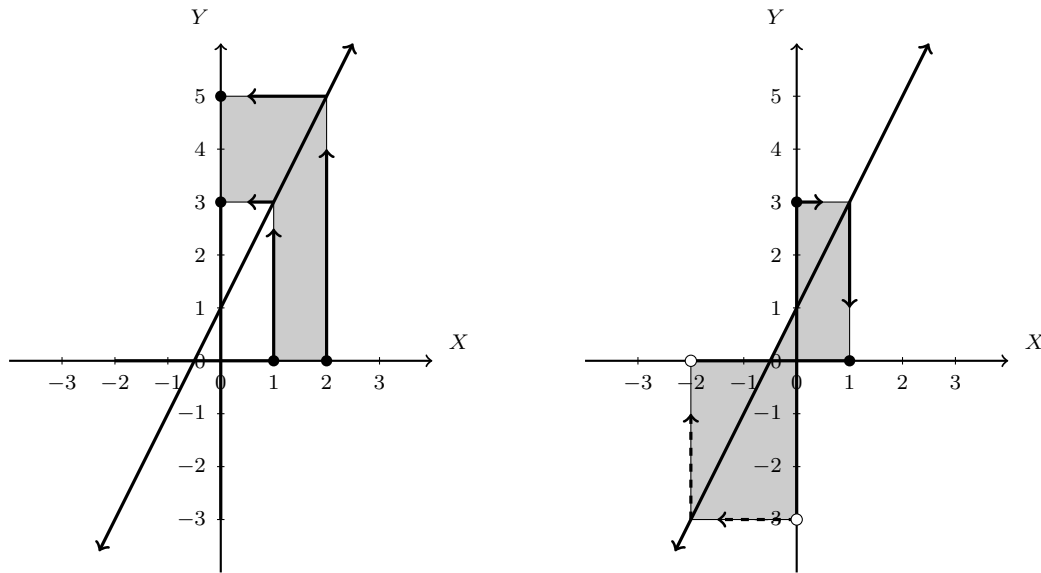
1. $f[\{1, 2\}] = \{a\}$	4. $f^{-1}[\{a, c\}] = \{1, 2, 4, 5\}$
2. $f[\{2, 4, 5\}] = \{a, c\}$	5. $f^{-1}[\{b, c, d\}] = \{3, 5\}$
3. $f[A] = \{a, b, c\}$	6. $f^{-1}[B] = \{1, 2, 3, 4, 5\} = A$

ตัวอย่าง 6.4.3 ให้ $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ โดย $f(x) = x^2 - 1$ จะได้ว่า

1. $f[\{0, 1, 2, 3\}] = \{-1, 0, 3, 8\}$
2. $f[\{-3, -2, 2, 3\}] = \{8, 3\}$
3. $f^{-1}[\{0, 1, 3\}] = \{-2, -1, 1, 0, 2\}$
4. $f^{-1}[\{-4, -3, -2\}] = \emptyset$

ตัวอย่าง 6.4.4 ให้ $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ โดย $f(x) = 2x + 1$ จงหา $f[[1, 2]]$ และ $f^{-1}[(-3, 3)]$

วิธีทำ แสดงได้ดังกราฟต่อไปนี้

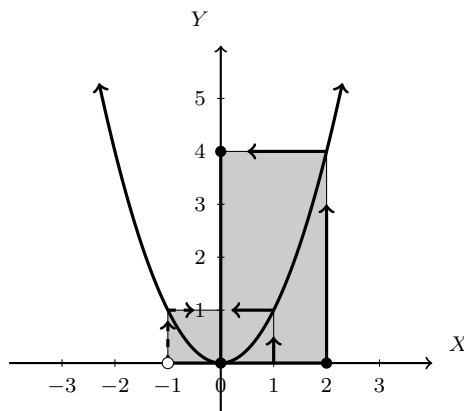

จากกราฟจะได้ว่า $f[[1, 2]] = [3, 5]$ และ $f^{-1}[(-3, 3)] = (-2, 1]$

ตัวอย่าง 6.4.5 ให้ $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ โดย $f(x) = x^2$ จงหาภาพและภาพผกผันต่อไปนี้ พร้อมทั้งพิสูจน์

1. $f[(-1, 2)]$

วิธีทำ แสดงได้ดังกราฟต่อไปนี้

ดังนั้น $f[(-1, 2)] = [0, 4]$

บทพิสูจน์. ให้ $y \in f[(-1, 2)]$ จะได้ว่ามี $x \in (-1, 2]$ ซึ่ง $f(x) = y$ นั่นคือ $y = x^2$ เนื่องจาก $-1 < x \leq 2$ ดังนั้น

$$0 \leq x^2 \leq 4$$

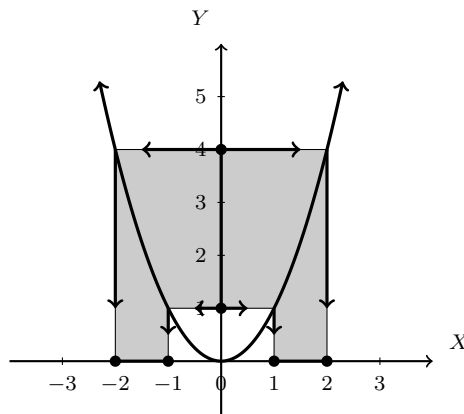
$$0 \leq y \leq 4$$

ทำให้ได้ว่า $y \in [0, 4]$ ดังนั้น $f[(-1, 2)] \subseteq [0, 4]$ ในทางกลับกันให้ $y \in [0, 4]$ นั่นคือ $0 \leq y \leq 4$ ดังนั้น $0 \leq \sqrt{y} \leq 2$ เลือก $x = \sqrt{y}$ จะได้ว่า $x \in [0, 2] \subseteq (-1, 2]$ และ

$$f(x) = f(\sqrt{y}) = (\sqrt{y})^2 = y$$

ดังนั้น $y \in f[(-1, 2)]$ นั่นคือ $[0, 2] \subseteq f[(-1, 2)]$ ทำให้สรุปได้ว่า $f[(-1, 2)] = [0, 4]$ □

2. $f^{-1}[[1, 4]]$

ดังนั้น $f^{-1}[[1, 4]] = [-2, -1] \cup [1, 2]$

บทพิสูจน์. ให้ $x \in f^{-1}[[1, 4]]$ จะได้ว่า $f(x) \in [1, 4]$ นั่นคือ

$$1 \leq f(x) \leq 4$$

$$1 \leq x^2 \leq 4$$

$$1 \leq |x| \leq 2$$

แล้ว $x \in [-2, -1] \cup [1, 2]$ ดังนั้น $f^{-1}[[1, 4]] \subseteq [-2, -1] \cup [1, 2]$ ในทางกลับกันให้ $x \in [-2, -1] \cup [1, 2]$ กรณีที่ $-2 \leq x \leq -1$ จะได้ว่า $1 \leq x^2 \leq 4$ ดังนั้น $f(x) \in [1, 4]$ และกรณีที่ $1 \leq x \leq 2$ จะได้ว่า $1 \leq x^2 \leq 4$ ดังนั้น $f(x) \in [1, 4]$ จะได้ว่า $[-2, -1] \cup [1, 2] \subseteq f^{-1}[[1, 4]]$ ทำให้สรุปได้ว่า $f^{-1}[[1, 4]] = [-2, -1] \cup [1, 2]$ □

ทฤษฎีบท 6.4.6 ให้ $f : A \rightarrow B$ จะได้ว่า

1. สมมติ $X \subseteq A$ และ $Y \subseteq A$ ถ้า $X \subseteq Y$ แล้ว $f[X] \subseteq f[Y]$
2. สมมติ $C \subseteq B$ และ $D \subseteq B$ ถ้า $C \subseteq D$ แล้ว $f^{-1}[C] \subseteq f^{-1}[D]$

บทพิสูจน์. ให้ $f : A \rightarrow B$

1. สมมติ $X \subseteq A$ และ $Y \subseteq A$ โดยที่ $X \subseteq Y$ ให้ $y \in f[X]$ จะได้ว่ามี $x \in X$ ซึ่ง $f(x) = y$ เนื่องจาก $X \subseteq Y$ ดังนั้น $x \in Y$ ทำให้ได้ว่า $y \in f[Y]$ สรุปได้ว่า $f[X] \subseteq f[Y]$
2. สมมติ $C \subseteq B$ และ $D \subseteq B$ โดยที่ $C \subseteq D$ ให้ $x \in f^{-1}[C]$ จะได้ว่า $f(x) \in C \subseteq D$ ดังนั้น $f(x) \in D$ ทำให้ได้ว่า $x \in f^{-1}[D]$ สรุปได้ว่า $f^{-1}[C] \subseteq f^{-1}[D]$

□

ทฤษฎีบท 6.4.7 ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $X \subseteq A$ และ $Y \subseteq A$ จะได้ว่า

1. $f[X \cup Y] = f[X] \cup f[Y]$
2. $f[X \cap Y] \subseteq f[X] \cap f[Y]$

บทพิสูจน์. ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $X \subseteq A$ และ $Y \subseteq A$

1. ให้ $b \in f[X \cup Y]$ จะได้ว่ามี $a \in X \cup Y$ ซึ่ง $f(a) = b$
 ถ้า $a \in X$ จะได้ว่า $b \in f[X] \subseteq f[X] \cup f[Y]$
 ถ้า $a \in Y$ จะได้ว่า $b \in f[Y] \subseteq f[X] \cup f[Y]$
 ดังนั้น $f[X \cup Y] \subseteq f[X] \cup f[Y]$ ในทางกลับกันให้ $b \in f[X] \cup f[Y]$
 ถ้า $b \in f[X]$ จะได้ว่ามี $a \in X \subseteq X \cup Y$ ซึ่ง $f(a) = b$ นั่นคือ $b \in f[X \cup Y]$
 ถ้า $b \in f[Y]$ จะได้ว่ามี $a \in Y \subseteq X \cup Y$ ซึ่ง $f(a) = b$ นั่นคือ $b \in f[X \cup Y]$
 ดังนั้น $f[X] \cup f[Y] \subseteq f[X \cup Y]$ สรุปได้ว่า $f[X \cup Y] = f[X] \cup f[Y]$
2. ทำเป็นแบบฝึกหัด

□

ทฤษฎีบท 6.4.8 ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $A_\alpha \subseteq A$ ทุก ๆ $\alpha \in \Lambda$ จะได้ว่า

1. $f\left[\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha\right] = \bigcup_{\alpha \in \Lambda} f[A_\alpha]$
2. $f\left[\bigcap_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha\right] \subseteq \bigcap_{\alpha \in \Lambda} f[A_\alpha]$

บทพิสูจน์. ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $A_\alpha \subseteq A$ ทุก ๆ $\alpha \in \Lambda$

1. ให้ $y \in f \left[\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right]$ แล้วจะได้ว่ามี $x \in \bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha$ ซึ่ง $f(x) = y$ นั่นคือมี $\alpha_0 \in \Lambda$ ซึ่ง $x \in A_{\alpha_0}$ ดังนั้น $y \in f[A_{\alpha_0}]$ ทำให้ได้ว่า $y \in \bigcup_{\alpha \in \Lambda} f[A_\alpha]$ ในทางกลับกันให้ $b \in \bigcup_{\alpha \in \Lambda} f[A_\alpha]$ จะได้ว่ามี $\alpha_1 \in \Lambda$ ซึ่ง $b \in f[A_{\alpha_1}]$ ดังนั้น $f(a) = b$ สำหรับบาง $a \in A_{\alpha_1} \subseteq \bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha$ ดังนั้น $b \in f \left[\bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \right]$

2. ทำเป็นแบบฝึกหัด

ทฤษฎีบท 6.4.9 ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $C \subseteq B$ และ $D \subseteq B$ จะได้ว่า

1. $f^{-1}[C \cup D] = f^{-1}[C] \cup f^{-1}[D]$
2. $f^{-1}[C \cap D] = f^{-1}[C] \cap f^{-1}[D]$

บทพิสูจน์. ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $C \subseteq B$ และ $D \subseteq B$

1. สำหรับ $x \in A$ ใด ๆ

$$\begin{aligned}
 x \in f^{-1}[C \cup D] & \leftrightarrow f(x) \in C \cup D \\
 & \leftrightarrow f(x) \in C \vee f(x) \in D \\
 & \leftrightarrow x \in f^{-1}[C] \vee x \in f^{-1}[D] \\
 & \leftrightarrow x \in f^{-1}[C] \cup f^{-1}[D]
 \end{aligned}$$

สรุปได้ว่า $f^{-1}[C \cup D] = f^{-1}[C] \cup f^{-1}[D]$

2. ทำเป็นแบบฝึกหัด

ทฤษฎีบท 6.4.10 ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $B_\alpha \subseteq B$ ทุก ๆ $\alpha \in \Lambda$ จะได้ว่า

1. $f^{-1} \left[\bigcup_{\alpha \in \Lambda} B_\alpha \right] = \bigcup_{\alpha \in \Lambda} f^{-1}[B_\alpha]$
2. $f^{-1} \left[\bigcap_{\alpha \in \Lambda} B_\alpha \right] = \bigcap_{\alpha \in \Lambda} f^{-1}[B_\alpha]$

บทพิสูจน์. ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $B_\alpha \subseteq B$ ทุก ๆ $\alpha \in \Lambda$

1. ทำเป็นแบบฝึกหัด
2. สำหรับ x ใด ๆ

$$\begin{aligned}
 x \in f^{-1} \left[\bigcap_{\alpha \in \Lambda} B_\alpha \right] &\leftrightarrow f(x) \in \bigcap_{\alpha \in \Lambda} B_\alpha \\
 &\leftrightarrow \forall \alpha \in \Lambda, f(x) \in B_\alpha \\
 &\leftrightarrow \forall \alpha \in \Lambda, x \in f^{-1}[B_\alpha] \\
 &\leftrightarrow \forall x \in \bigcup_{\alpha \in \Lambda} f^{-1}[B_\alpha]
 \end{aligned}$$

$$\text{ดังนั้น } f^{-1} \left[\bigcup_{\alpha \in \Lambda} B_\alpha \right] = \bigcup_{\alpha \in \Lambda} f^{-1}[B_\alpha]$$

□

ทฤษฎีบท 6.4.11 ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $X \subseteq A$ และ $Y \subseteq B$ จะได้ว่า

1. $X \subseteq f^{-1}[f[X]]$
2. $f[f^{-1}[Y]] \subseteq Y$

บทพิสูจน์. ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $X \subseteq A$ และ $Y \subseteq B$

1. ให้ $x \in X$ จะได้ว่า $f(x) \in f[X]$ นั่นคือ $x \in f^{-1}[f[X]]$ สรุปได้ว่า $X \subseteq f^{-1}[f[X]]$
2. ให้ $y \in f[f^{-1}[Y]]$ จะได้ว่ามี $x \in f^{-1}[Y]$ ซึ่ง $f(x) = y$ นั่นคือ $f(x) \in Y$ ทำให้ได้ว่า $y \in Y$ สรุปได้ว่า $f[f^{-1}[Y]] \subseteq Y$

□

ทฤษฎีบท 6.4.12 ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $X \subseteq A$ และ $Y \subseteq B$ จะได้ว่า

1. ถ้า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แล้ว $f^{-1}[f[X]] = X$
2. ถ้า f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง แล้ว $f[f^{-1}[Y]] = Y$

บทพิสูจน์. ทำเป็นแบบฝึกหัด

□

ทฤษฎีบท 6.4.13 ให้ $f : A \rightarrow B$ จะได้ว่า

ถ้า f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง ก็ต่อเมื่อ $B - f[C] \subseteq f[A - C]$ ทุก ๆ $C \subseteq A$

บทพิสูจน์. สมมติว่า f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง และ $C \subseteq A$ ให้ $y \in B - f[C]$ จะได้ว่า $y \in B$ แต่ $y \notin f[C]$ ดังนั้นมี $x \in A$ ซึ่ง $f(x) = y$ ดังนั้น $f(x) \notin f[C]$ นั่นคือ $x \notin C$ ทำให้ได้ว่า $x \in A - C$ สรุปได้ว่า $y \in f[A - C]$ พิสูจน์กลับโดยสมมติว่า $B - f[C] \subseteq f[A - C]$ ทุก ๆ $C \subseteq A$ เลือก $C = A$ จะได้ว่า $B - f[A] = f[A - A] = f[\emptyset] = \emptyset$ นั่นคือ $B \subseteq f[A]$ เนื่องจาก $f[A] \subseteq B$ สรุปได้ว่า $f[A] = B$ ดังนั้น f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

□

6.5 การดำเนินการทวิภาค

หลายคนคงคุ้นเคยกับการดำเนินการต่าง ๆ เช่น การบวก การลบ การคูณ และการหาร ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงนิยามของการเนนการให้อยู่ในรูปทั่วไปที่เรียกว่า การดำเนินการทวิภาค (Binary operation) ซึ่งเป็นฟังก์ชันหนึ่งโดยนิยามดังต่อไปนี้

บทนิยาม 6.5.1 ให้ G เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่าง แล้ว $*$ เป็น การดำเนินการทวิภาค บนเซต G ก็ต่อเมื่อ

$$* : G \times G \rightarrow G$$

นิยามเขียน $a * b = c$ แทน $*(a, b) = c$

ตัวอย่าง 6.5.2 ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการดำเนินการทวิภาคที่คุ้นเคย เช่น

1. $+$ เป็นการดำเนินการทวิภาคบน $\mathbb{Z}$ เขียน $a + b$ แทน $+(a, b)$
2. $\times$ เป็นการดำเนินการทวิภาคบน $\mathbb{Z}$ เขียน $a \times b$ แทน $\times((a, b))$
3. $\cup$ เป็นการดำเนินการทวิภาคบนเอกภพสัมพัทธ์ เขียน $A \cap B$ แทน $\cap((A, B))$
4. $\wedge$ เป็นการดำเนินการทวิภาคบนเซตของประพจน์ เขียน $p \wedge q$ แทน $\wedge((p, q))$

ตัวอย่าง 6.5.3 ให้ $*$ เป็นการดำเนินการทวิภาคบนเซตของจำนวนนับ โดย

$$a * b = \frac{1}{2}(a + b)(a + b - 1)$$

จะได้ว่า

1. $3 * 2 = \frac{1}{2}(3 + 2)(3 + 2 - 1) = 10$
2. $2 * 3 = \frac{1}{2}(2 + 3)(2 + 3 - 1) = 10$
3. $1 * (2 * 3) = 1 * 10 = \frac{1}{2}(1 + 10)(1 + 10 - 1) = 55$
4. $(1 * 2) * 3 = \left(\frac{1}{2}(1 + 2)(1 + 2 - 1) \right) * 3 = 3 * 3 = \frac{1}{2}(3 + 3)(3 + 3 - 1) = 15$

ตัวอย่าง 6.5.4 สำหรับ x และ y เป็นจำนวนจริงบวกใด ๆ กำหนดให้ $x * y$ ที่มีเงื่อนไขต่อไปนี้

- (1) $x * (xy) = (x * x)y$
- (2) $x * (1 * x) = 1 * x$
- (3) $1 * 1 = 1$

ค่าของ $2 * (5 * (5 * 6))$ เท่ากับเท่าใด

วิธีทำ จากเงื่อนไขที่ (1) แทน x ด้วย 1 จะได้ว่า $1 * y = (1 * 1)y = (1)y = y$ ดังนั้น

$$1 * y = y \quad \text{ทุก ๆ จำนวนจริงบวก } y$$

จากเงื่อนไข (2) จะได้ว่า สำหรับ x เป็นจำนวนจริงบวกใด ๆ แล้ว

$$x * (1 * x) = 1 * x$$

$$x * x = x$$

จาก (1) จะได้ว่า $x * (xy) = (x * x)y = xy$ ดังนั้น $x * xy = xy$ ทุก ๆ จำนวนจริงบวก x และ y ดังนั้น

$$5 * 6 = 5 * 5 \cdot \frac{6}{5} = 5 \cdot \frac{6}{5} = 6$$

$$5 * (5 * 6) = 5 * 6 = 6$$

$$\therefore 2 * (5 * (5 * 6)) = 2 * 6 = 2 * 2 \cdot 3 = 2 \cdot 3 = 6$$

ต่อไปจะกล่าวถึงการสร้าง **ตารางเคย์เลย์ (Cayley table)** สำหรับการดำเนินการบนเซตจำกัดเพื่อให้แสดงถึงค่าต่าง ๆ ที่เกิดจากการดำเนินการที่กำหนดให้ โดยมีหลักว่าตัวดำเนินการตัวหน้ากำหนดไว้เป็นหลักแรกและตัวดำเนินการตัวหลังกำหนดไว้แถวบนสุด และผลการดำเนินการคือส่วนตารางที่เกิดการจากตัวหน้าและตัวหลัง ดังตัวอย่าง * เป็นการดำเนินการทวิภาคบนเซต $\{a, b, c\}$

*	a	b	c
a	$a * a$	$a * b$	$a * c$
b	$b * a$	$b * b$	$b * c$
c	$c * a$	$c * b$	$c * c$

สำหรับการบวกและการคูณบนเซต $\{1, 2, 3\}$ เขียนตารางเคย์เลย์ได้ดังนี้

+	1	2	3
1	2	3	4
2	3	4	5
3	4	5	6

$\times$	1	2	3
1	1	2	3
2	2	4	6
3	3	6	9

ตัวอย่าง 6.5.5 ให้ * เป็นการดำเนินการทวิภาคบนเซต $\{-2, 0, 2\}$ นิยามโดย

$$a * b = \frac{1}{2}(a + b)$$

สร้างตารางเคย์เลย์ได้ดังนี้

*	-2	0	2
-2	-2	-1	0
0	-1	0	1
2	0	1	2

ตัวอย่าง 6.5.6 ตารางเคย์เลย์ของการดำเนินการทวิภาค $*$ บนเซต $G = \{1, 2, 3, 4\}$ คือ

$*$	1	2	3	4
1	1	2	3	4
2	2	1	4	3
3	3	4	1	2
4	4	3	2	1

จากตารางเคย์เลย์จะได้ว่า

- $(1 * 2) * (3 * 2) = 2 * 4 = 3$
- $(4 * 4) * (3 * 3) = 1 * 1 = 1$
- $1 * (2 * (3 * 4)) = 1 * (2 * 2) = 1 * 1 = 1$

บทนิยาม 6.5.7 ให้ $*$ เป็นการดำเนินการทวิภาคบนเซต G และให้ $A \subseteq G$ ถ้า

$$\forall a, b \in A, \quad a * b \in A$$

แล้วจะกล่าวว่า เซต A มี**สมบัติปิด** (Closed) ภายใต้ $*$ หรือ $*$ มีสมบัติปิดบนเซต A

เห็นได้ว่าการบวกและการคูณมีสมบัติปิดบนเซตจำนวนจริง จำนวนเต็ม และจำนวนตรรกยะ

ตัวอย่าง 6.5.8 ให้ $\mathbb{E} = \{0, \pm 2, \pm 4, \pm 6, \dots\}$ และ $\mathbb{O} = \{\pm 1, \pm 3, \pm 5, \dots\}$ จะเห็นได้ว่า

- เซตของจำนวนคู่ $\mathbb{E}$ มีสมบัติปิดภายใต้การบวก และการคูณ
- เซตของจำนวนคี่ $\mathbb{O}$ มีสมบัติปิดภายใต้การคูณ แต่ไม่มีสมบัติปิดภายใต้การบวก

ตัวอย่าง 6.5.9 พิจารณาการดำเนินการต่อไปนี้

- กำหนดให้ $a * b = a + b + 1$ สำหรับ $a, b \in \mathbb{N}$ แล้ว $*$ มีสมบัติปิดบนเซตของจำนวนนับเนื่องจาก
สัจพจน์ที่ว่าผลบวกของจำนวนนับย่อมเป็นจำนวนนับ
- กำหนดให้ $a * b = a + b - 2$ สำหรับ $a, b \in \mathbb{N}$ แล้ว $*$ ไม่มีสมบัติปิดบนเซตของจำนวนนับเนื่องจาก
 $1 * 1 = 1 + 1 - 2 = 0 \notin \mathbb{N}$

สามารถตรวจสอบสมบัติปิดโดยใช้ตารางเคย์เลย์ได้ดังนี้ตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง 6.5.10 กำหนดให้ $a * b = \sqrt[3]{ab}$ เมื่อ $a, b \in \{-1, 0, 1\}$

$*$	-1	0	1
-1	1	0	-1
0	0	0	0
1	-1	0	1

จากตารางเคย์เลย์เห็นได้ชัดว่า $*$ มีสมบัติปิดบนเซต $\{-1, 0, 1\}$

ตัวอย่าง 6.5.11 กำหนดให้ $A = \{1, \sqrt{2} + 1, \sqrt{2} - 1\}$ กับการคูณ จะได้ว่า

$\times$	1	$\sqrt{2} - 1$	$\sqrt{2} + 1$
1	1	$\sqrt{2} - 1$	$\sqrt{2} + 1$
$\sqrt{2} - 1$	$\sqrt{2} - 1$	$3 - 2\sqrt{2}$	1
$\sqrt{2} + 1$	$\sqrt{2} + 1$	1	$3 + 2\sqrt{2}$

จากตารางเคย์เลย์ ทำให้ได้ว่า A ไม่มีสมบัติปิดภายใต้การคูณ

บทนิยาม 6.5.12 ให้ $*$ เป็นการดำเนินการทวิภาคบนเซต G ถ้า

$$\forall a, b \in G, \quad a * b = b * a$$

แล้วจะกล่าวว่า เซต G มี**สมบัติสลับที่ (Commutative law)** ภายใต้ $*$ หรือ $*$ มีสมบัติสลับที่บนเซต G

เห็นได้ว่าการบวกและการคูณมีสมบัติการสลับที่บนเซตจำนวนจริง จำนวนเต็ม และจำนวนตรรกยะ

ตัวอย่าง 6.5.13 พิจารณาการดำเนินการทวิภาคต่อไปนี้

- กำหนดให้ $a * b = a + b + 5$ เมื่อ $a, b \in \mathbb{N}$

เนื่องจาก $a * b = a + b + 5 = b + a + 5 = b * a$ ดังนั้น $\mathbb{N}$ มีสมบัติสลับที่ภายใต้ $*$

- กำหนดให้ $a * b = a^2 + ab$ เมื่อ $a, b \in \mathbb{Z}$

เนื่องจาก $2 * 3 = 2^2 + 2(3) = 10 \neq 15 = 3^2 + 3(2) = 3 * 2$ ดังนั้น $\mathbb{N}$ ไม่มีสมบัติสลับที่ภายใต้ $*$

การตรวจสอบสมบัติสลับที่จากตารางเคย์เลย์ ทำได้โดยลากเส้นผ่านแนวทแยงจากซ้ายบนไปยังขวาล่างถ้าค่าแต่ละค่าในตารางสมมาตรกันผ่านเส้นทแยงจะได้สรุปได้ว่าการดำเนินการนั้นมีสมบัติสลับที่

ตัวอย่าง 6.5.14 กำหนดตารางเคย์เลย์ของการดำเนินการทวิภาค $*$

- นิยาม $*$ บน $G_1 = \{0, 1, 2\}$ ดังนี้

$*$	0	1	2
0	2	0	0
1	0	1	2
2	1	2	2

- นิยาม $\star$ บน $G_2 = \{1, 2, 3\}$ ดังนี้

$\star$	1	2	3
1	1	3	2
2	3	2	1
3	2	1	3

เห็นได้ชัดว่าข้อ 1 ตารางไม่สมมาตรผ่านเส้นทแยง แต่ข้อ 2 มีความสมมาตรผ่านเส้นทแยง ดังนั้น $*$ ไม่มีสมบัติสลับที่บน G_1 แต่ $\star$ มีสมบัติสลับที่บน G_2

บทนิยาม 6.5.15 ให้ $*$ เป็นการดำเนินการทวิภาคบนเซต G ถ้า

$$\forall a, b, c \in G, \quad a * (b * c) = (a * b) * c$$

แล้วจะกล่าวว่า เซต G มี**สมบัติการเปลี่ยนกลุ่ม (Associative law)** ที่ภายใต้ $*$ หรือ $*$ มีสมบัติการเปลี่ยนกลุ่มบนเซต G

เห็นได้ว่าการบวกและการคูณมีสมบัติการเปลี่ยนกลุ่มบนเซตจำนวนจริง จำนวนเต็ม และจำนวนตรรกยะ

ตัวอย่าง 6.5.16 จงตรวจสอบสมบัติการเปลี่ยนกลุ่มของการดำเนินการทวิภาคบนเซตในแต่ละข้อต่อไปนี้

1. กำหนดให้ $a * b = a + b + 1$ เมื่อ $a, b \in \mathbb{N}$

วิธีทำ ให้ $a, b, c \in \mathbb{N}$ จะได้ว่า

$$\begin{aligned} a * (b * c) &= a * (b + c + 1) \\ &= a + (b + c + 1) + 1 \\ &= (a + b + 1) + c + 1 \\ &= (a * b) + c + 1 \\ &= (a * b) * c \end{aligned}$$

ดังนั้น $*$ มีสมบัติการเปลี่ยนกลุ่มบน $\mathbb{N}$

2. กำหนดให้ $a * b = a - b - ab$ เมื่อ $a, b \in \mathbb{Z}$

วิธีทำ เนื่องจาก

$$\begin{aligned} 1 * (2 * 3) &= 1 * (2 - 3 - 2 \cdot 3) = 1 * (-7) = 1 - (-7) - 1 \cdot (-7) \\ &= 15 \\ &\neq -3 = -3 - 3 - (-3) \cdot 3 = -3 * 3 \\ &= (1 - 2 - 1 \cdot 2) * 3 = (1 * 2) * 3 \end{aligned}$$

ดังนั้น $*$ ไม่มีสมบัติการเปลี่ยนกลุ่มบน $\mathbb{Z}$

บทนิยาม 6.5.17 ให้ $*$ เป็นการดำเนินการทวิภาคบนเซต G ถ้ามี $e \in G$ ซึ่งสอดคล้อง

$$\forall a \in G, \quad a * e = a = e * a$$

แล้วจะกล่าวว่า เซต G มี e เป็น **เอกลักษณ์ (Identity)** ภายใต้ $*$

สำหรับเซตจำนวนจริงการบวกมี 0 เป็นเอกลักษณ์ และการคูณมี 1 เป็นเอกลักษณ์

ตัวอย่าง 6.5.18 จากตารางเคย์เลย์

$*$	1	2	3
1	1	1	2
2	1	2	3
3	2	3	3

จะได้ว่า 2 เป็นเอกลักษณ์เนื่องจาก $2 * a = a = a * 2$ ทุก $a \in \{1, 2, 3\}$

ตัวอย่าง 6.5.19 จงหาเอกลักษณ์ (ถ้ามี) ของการดำเนินการบนเซตในแต่ละข้อต่อไปนี้

1. ให้ $a * b = a + b - 7$ เมื่อ $a, b \in \mathbb{Z}$

เนื่องจาก $7 \in \mathbb{Z}$ และ $7 * a = 7 + a - 7 = a = a + 7 - 7 = 7 * a$ ทุก ๆ $a \in \mathbb{Z}$ ดังนั้น 7 เป็นเอกลักษณ์

2. ให้ $a * b = 7ab$ เมื่อ $a, b \in \mathbb{Z}$ จะแสดงว่า * ไม่มีเอกลักษณ์บนจำนวนเต็ม สมมติว่ามี $e \in \mathbb{Z}$ ซึ่ง

$$a * e = a = e * a \quad \text{สำหรับทุก ๆ } a \in \mathbb{Z}$$

นั่นคือ $7ae = a$ หรือ $a(7e - 1) = 0$ เลือก $a = 1$ จะได้ว่า $7e = 1$ นั่นคือ $7 \mid 1$ เกิดข้อขัดแย้ง สรุปได้ว่า * ไม่มีเอกลักษณ์บน $\mathbb{Z}$

ข้อสังเกต * มีเอกลักษณ์บน $\mathbb{R}$ โดยมีเอกลักษณ์คือ $\frac{1}{7}$

3. ให้ $a * b = a - 2b$ เมื่อ $a, b \in \mathbb{Q}$ จะแสดงว่า * ไม่มีเอกลักษณ์บนจำนวนเต็ม สมมติว่ามี $e \in \mathbb{Q}$ ซึ่ง

$$a * e = a = e * a \quad \text{สำหรับทุก ๆ } a \in \mathbb{Q}$$

นั่นคือ $a = a - 2e$ ดังนั้น $e = 0$ แต่ $e * a = 0 * a = 0 - 2a = -2a \neq a$ เมื่อ $a \neq 0$ เกิดข้อขัดแย้ง สรุปได้ว่า * ไม่มีเอกลักษณ์บน $\mathbb{Q}$

ทฤษฎีบท 6.5.20 ถ้า G มีเอกลักษณ์ภายใต้การดำเนินการ * จะมีได้เพียงตัวเดียวเท่านั้น

บทพิสูจน์. ให้ e_1 และ e_2 เป็นเอกลักษณ์ของ G ภายใต้ * สำหรับทุก ๆ $a \in G$ จะได้ว่า

$$e_1 * a = a = a * e_1 \quad \text{และ} \quad e_2 * a = a = a * e_2$$

เนื่องจาก $e_2 \in G$ ดังนั้น $e_1 * e_2 = e_2$ และเนื่องจาก $e_1 \in G$ ดังนั้น $e_1 = e_1 * e_2$ นั่นคือ

$$e_1 = e_1 * e_2 = e_2$$

สรุปได้ว่า G มีเอกลักษณ์ภายใต้การดำเนินการ * เพียงตัวเดียวเท่านั้น □

บทนิยาม 6.5.21 ให้ * เป็นการดำเนินการทวิภาคบนเซต G ที่มี e เป็นเอกลักษณ์ ถ้า $a \in G$ และ

$$\exists b \in G, \quad a * b = e = b * a$$

จะกล่าวว่า b ว่า **ตัวผกผัน (Inverse)** ของ a เขียนสัญลักษณ์ด้วย a^{-1}

ตัวอย่าง 6.5.22 จงหาตัวผกผัน (ถ้ามี) ของสมาชิกทุกตัวจากตารางเคย์เลย์

$*$	1	2	3
1	1	2	3
2	2	1	3
3	3	3	3

จากตารางจะได้ว่า 1 เป็นเอกลักษณ์ จะเห็นว่า 1 และ 2 ตัวผกผันคือ 1 และ 2 ตามลำดับ แต่ 3 ไม่มีตัวผกผัน

ตัวอย่าง 6.5.23 กำหนดให้ $a * b = a + b - 7$ สำหรับ $a, b \in \mathbb{Z}$

จากตัวอย่าง 6.5.19 จะได้ว่า 7 เป็นเอกลักษณ์

เนื่องจาก $2 * 12 = 2 + 12 - 7 = 7 = 12 + 2 - 7 = 12 * 2$ ดังนั้น 12 เป็นตัวผกผันของ 2

เนื่องจาก $-5 * 19 = -5 + 19 - 7 = 7 = 19 + (-5) - 7 = 19 * (-5)$ ดังนั้น 19 เป็นตัวผกผันของ -5 สำหรับจำนวนเต็ม a ใด ๆ

$$a * (14 - a) = a + (14 - a) - 7 = 7 = (14 - a) + a - 7 = (14 - a) * a$$

ดังนั้น $14 - a$ เป็นตัวผกผันของ a

ตัวอย่าง 6.5.24 ให้ $G = \{-1, 1, -i, i\}$ เมื่อ $i = \sqrt{-1}$ กับการคูณ แสดงตารางเคย์เลย์ได้ดังนี้

$\times$	-1	1	-i	i
-1	1	-1	i	-i
1	-1	1	-i	i
-i	i	-i	-1	1
i	-i	i	1	-1

จะได้ว่า 1 เป็นเอกลักษณ์ ดังนั้น $-1, 1, -i$ และ i มีตัวผกผันคือ $-1, 1, i$ และ $-i$ ตามลำดับ

6.6 การจัดการเรียนรู้เรื่องฟังก์ชัน

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับฟังก์ชันมีบทบาทสำคัญในวิชาคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ในระดับสูง ทำให้ถูกบรรจุในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยเนื้อหาจะเน้นไปที่ความเข้าใจเกี่ยวกับฟังก์ชัน และการนำไปใช้อธิบายสถานการณ์และใช้แก้ปัญหา ในการเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และมัธยมศึกษาปีที่ 4 สายที่เน้นวิทยาศาสตร์ และมัธยมศึกษาปีที่ 5 สายไม่เน้นวิทยาศาสตร์ ดังนี้

สาระที่ 1 จำนวนและพีชคณิต

มาตรฐาน ค 1.2 เข้าใจและวิเคราะห์รูปแบบ ความสัมพันธ์ ฟังก์ชัน ลำดับและอนุกรม และนำไปใช้

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ม.3	2. เข้าใจและใช้ความรู้เกี่ยวกับเกี่ยวกับฟังก์ชันกำลังสองในการแก้ปัญหาทางคณิตศาสตร์	ฟังก์ชันกำลังสอง - กราฟของฟังก์ชันกำลังสอง - การนำความรู้เกี่ยวกับฟังก์ชันกำลังสองไปใช้ในการแก้ปัญหา
ม.5 ไม่เน้น วิทยาศาสตร์	1. ใช้ฟังก์ชันและกราฟของฟังก์ชันอธิบายสถานการณ์ที่กำหนด	ฟังก์ชัน - ฟังก์ชันและกราฟ (ฟังก์ชันเชิงเส้น ฟังก์ชันกำลังสอง ฟังก์ชันขั้นบันได ฟังก์ชันเอกซ์โพเนนเชียล)
ม.4 เน้น วิทยาศาสตร์	1. ใช้ฟังก์ชันและกราฟของฟังก์ชันอธิบายสถานการณ์ที่กำหนด 2. หาผลลัพธ์ของการบวก การลบ การคูณ การหารฟังก์ชัน หาฟังก์ชันประกอบและฟังก์ชันผกผัน 3. ใช้สมบัติของฟังก์ชันในการแก้ปัญหา	ฟังก์ชัน - ฟังก์ชันและกราฟฟังก์ชัน - การบวก การลบ การคูณ การหารฟังก์ชัน - ฟังก์ชันประกอบ - ฟังก์ชันผกผัน

ตารางที่ 28 ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางของเรื่องฟังก์ชัน

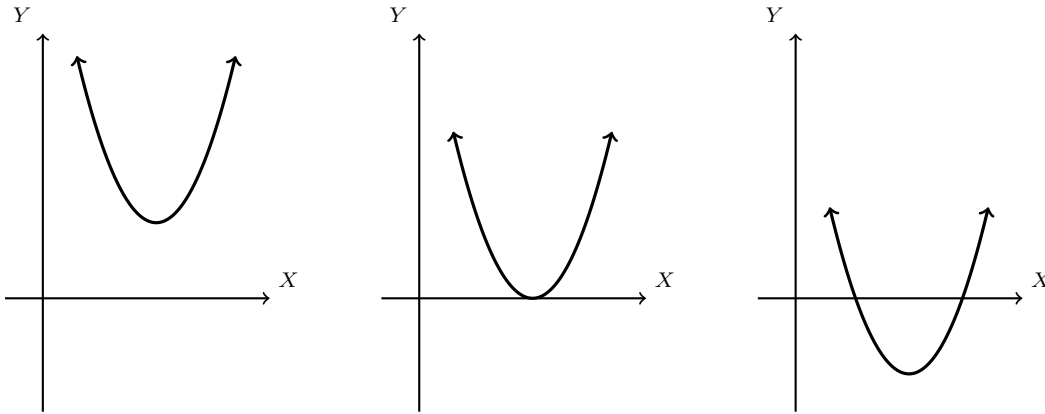
ตัวอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบ 5E

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการสอนสาระการเรียนรู้ "ความสัมพันธ์ระหว่างรากของสมการกำลังสองกับกราฟของฟังก์ชันกำลังสอง" โดยการให้กราฟของฟังก์ชันกำลังสองในรูปแบบต่าง ๆ และตั้งคำถามถึงความสัมพันธ์กับสมการกำลังสอง ซึ่งทำได้ 5 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นสร้างความสนใจ

นำเข้าสู่บทเรียนโดยทบทวนฟังก์ชันกำลังสอง และอธิบายเกี่ยวกับกราฟของฟังก์ชันกำลังสองที่อยู่ในรูปแบบทั่วไปคือ $f(x) = ax^2 + bx + c$ และรูปแบบมาตรฐาน $f(x) = a(x - h)^2 + k$ โดยแสดง

กราฟให้นักเรียน และถามเพื่อทบทวนรูปแบบต่าง ๆ และส่วนประกอบของกราฟ เช่น จุดยอด เส้นสมมาตร ลักษณะของกราฟ (หงาย หรือ คว่ำ) ค่าสูงสุดหรือค่าต่ำสุด

แบ่งนักเรียนเป็นกลุ่ม ๆ ละ 3 คน พร้อมให้บัตรคำถามของสมการกำลังสองทั้ง 3 รูปแบบ พร้อมแจกกระดาษกราฟกลุ่มละ 1 แผ่น ตัวอย่างคำถาม 3 ข้อ เช่น

ข้อ 1: $x^2 + x + 1 = 0$ ข้อ 2: $x^2 - 2x + 1 = 0$ และ ข้อ 3: $x^2 - x - 2 = 0$

2. ขั้นสำรวจค้นหา

ให้นักเรียนแต่ละกลุ่มหาคำตอบ พร้อมทั้งเขียนกราฟกำลังสองจากสมการ จากตัวอย่างทั้ง 3 ข้อที่ให้ได้ จะเขียนกราฟของ

ข้อ 1: $y = x^2 + x + 1$ ข้อ 2: $y = x^2 - 2x + 1$ และ ข้อ 3: $y = x^2 - x - 2$

ใช้เวลา 15 นาทีในการทำกิจกรรมดังกล่าว โดยให้นักเรียนช่วยกันวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของจำนวนรากของสมการกำลังสองกับกราฟ 3 รูปแบบ

3. ขั้นอธิบายและลงข้อสรุป

ให้แต่ละกลุ่มข้อสรุปคำตอบ และออกมาอภิปรายคำตอบที่ได้ แล้วนักเรียนในชั้นสรุปความคิดรวบยอดของสมการกำลังสอง $ax^2 + bx + c = 0$ สรุปได้ดังนี้

- กรณี $b^2 - 4ac > 0$ สมการกำลังสองมีรากของสมการเป็นจำนวนจริง 2 ราก กราฟของฟังก์ชันกำลังสองจะตัดแกน X ทั้งหมด 2 จุด
- กรณี $b^2 - 4ac = 0$ สมการกำลังสองมีรากของสมการเป็นจำนวนจริง 1 ราก กราฟของฟังก์ชันกำลังสองจะตัดแกน X ทั้งหมด 1 จุด คือจุดยอด
- กรณี $b^2 - 4ac < 0$ สมการกำลังสองไม่มีรากของสมการเป็นจำนวนจริง กราฟของฟังก์ชันกำลังสองจะไม่ตัดแกน X

4. ขั้้นขยายความรู้

ครูแสดงโจทย์ที่หลากหลาย และขยายไปสู่สมการที่สองกว่ากำลังสอง เช่นสมการกำลังสามและกำลังสี่ อาจจะใช้โปรแกรมทางคณิตศาสตร์ เพื่อแสดงให้เห็นแนวคิดเป็นพื้นฐานเดิมที่ได้สรุปไว้

5. ขั้้นประเมิน

ให้นักเรียนทำใบงานรายบุคคล

สรุป

ฟังก์ชันคือความสัมพันธ์ที่มีสมบัติว่า แต่ละ (x_1, y_1) และ (x_2, y_2) ใน f ถ้า $x_1 = x_2$ แล้ว $y_1 = y_2$ สำหรับ $(x, y) \in f$ เขียนแทนด้วย $y = f(x)$ มองว่า x เป็นถูกตัวส่ง (Input) เข้าไปในฟังก์ชัน f และ y คือผลที่แสดงออกมา (Output) ถ้าฟังก์ชันที่เป็นสับเซตของ $A \times B$ และมีโดเมนเท่ากับ A จะเรียกว่าฟังก์ชันจาก A ไป B และพิจารณาชนิดของฟังก์ชันได้ดังนี้

1. f เป็นฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่ง ก็ต่อเมื่อ $\forall x_1, x_2 \in A, f(x_1) = f(x_2) \rightarrow x_1 = x_2$
2. f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง ก็ต่อเมื่อ $\text{Ran}(f) = B$ หรือ $\forall y \in B \exists x \in A, y = f(x)$
3. f เป็นฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่งแบบทั่วถึง ก็ต่อเมื่อ f เป็นฟังก์ชัน 1-1 และ f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

ต่อมาศึกษาฟังก์ชันค่าจริงและสนใจกรณีที่มีโดเมนเป็นสับเซตของจำนวนจริง ซึ่งสามารถเขียนกราฟแทนความสัมพันธ์เหล่านั้นได้ และอาศัยการตรวจสอบความเป็นฟังก์ชันโดยใช้เส้นแนวตั้งทุกครั้งลากตัดกราฟต้องตัดเพียงจุดเดียวถึงจะเป็นฟังก์ชัน และในทำนองเดียวกันใช้เส้นแนวนอนเพื่อตรวจสอบฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่ง พิจารณาชนิดของฟังก์ชัน (บวก ลบ คูณ หาร) โดยอาศัยนิยามการดำเนินการระหว่างผลที่แสดงออกมาโดยที่ตัวถูกส่งเป็นตัวเดียวกัน ถัดไปศึกษาฟังก์ชันผกผันได้ซึ่งสรุปได้ว่าฟังก์ชันที่ผกผันได้คือฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่ง จากนั้นกล่าวถึงฟังก์ชันประกอบ

$$g \circ f = \{(x, z) \mid x \in \text{Dom}(f) \wedge \exists y \in \text{Ran}(f) \cap \text{Dom}(g), y = f(x) \wedge z = g(y)\}$$

และได้สมบัติที่คล้ายคลึงกับสมบัติของจำนวนจริง จากนั้นกล่าวถึงภาพและภาพผกผันซึ่งมีนิยามดังนี้

$$f[U] = \{y \in B \mid \exists x \in U, f(x) = y\} \text{ และ } f^{-1}[V] = \{x \in A \mid f(x) \in V\}$$

และมีสมบัติที่เด่นชัดดังนี้

1. $f[U \cup V] = f[U] \cup f[V]$	3. $f^{-1}[U \cup V] = f^{-1}[U] \cup f^{-1}[V]$
2. $f[U \cap V] \subseteq f[U] \cap f[V]$	4. $f^{-1}[U \cap V] = f^{-1}[U] \cap f^{-1}[V]$

เมื่อกล่าวถึงการดำเนินการทวิภาคซึ่งเป็นฟังก์ชันชนิดหนึ่ง สำหรับ $*$ ตัวดำเนินการทวิภาคบน A จะศึกษาสมบัติการสลับที่ เปลี่ยนกลุ่ม การมีเอกลักษณ์ การมีตัวผกผัน ดัชนีตามต่อไปนี้

1. สมบัติสลับที่ : ทุก ๆ $x, y \in A$ จะได้ว่า $x * y = y * x$
2. สมบัติการเปลี่ยนกลุ่ม : ทุก ๆ $x, y, z \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า $(x * y) * z = x * (y * z)$
3. สมบัติการมีเอกลักษณ์ : มี $e \in A$ ซึ่ง $x * e = x = e * x$ ทุก ๆ $x \in A$
เรียก e ว่าเอกลักษณ์ของ A ภายใต้ $*$
4. สมบัติการมีตัวผกผัน : สำหรับ $x \in A$ จะมี $y \in A$ ซึ่ง $x * y = e = y * x$
เรียก y ว่าตัวผกผันของ x ภายใต้ $*$

และสุดท้ายกล่าวถึงการจัดการเรียนรู้เรื่องฟังก์ชัน โดยยกตัวอย่างเรื่องการนำฟังก์ชันกำลังสองไปใช้อธิบายจำนวนรากของสมการกำลังสอง ทำให้เห็นภาพการจัดการเรียนรู้ และประโยชน์ฟังก์ชันมากยิ่งขึ้น

คำถามท้ายบท

1. พิจารณาความสัมพันธ์ต่อไปนี้ว่าเป็นฟังก์ชันจาก $\mathbb{R}$ ไป $\mathbb{R}$ หรือไม่พร้อมทั้งให้เหตุผล ถ้าเป็นจงตรวจสอบว่าเป็นฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่งทั่วถึง $\mathbb{R}$ และสมนัยหนึ่งต่อหนึ่งหรือไม่พร้อมทั้งให้เหตุผล

$$1.1 \quad f = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = 3x + 2\}$$

$$1.5 \quad f = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = 2x^2 + 1\}$$

$$1.2 \quad f = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = \sqrt{1-x}\}$$

$$1.6 \quad f = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid x^2 + y^2 = 9\}$$

$$1.3 \quad f = \left\{ (x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = \frac{1}{x-1} \right\}$$

$$1.7 \quad f = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = \sqrt[3]{x}\}$$

$$1.4 \quad f = \left\{ (x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = \frac{x}{x^2+1} \right\}$$

$$1.8 \quad f = \{(x, y) \in \mathbb{R} \times \mathbb{R} \mid y = |x-1|\}$$

2. ให้ $f, g : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{R}$ โดยที่ $f(x) = x - 1$ และ $g(x) = \frac{x^2 - 1}{x + 1}$ จงแสดงว่าฟังก์ชัน $f = g$

3. ให้ $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$ กำหนดโดย
$$f(x) = \begin{cases} \frac{x}{2} + 1 & \text{เมื่อ } x \text{ เป็นจำนวนคู่} \\ \frac{x+1}{2} & \text{เมื่อ } x \text{ เป็นจำนวนคี่} \end{cases}$$

จงพิจารณาว่า f มีสมบัติใดต่อไปนี้พร้อมทั้งให้เหตุผล

3.1 f มีสมบัติหนึ่งต่อหนึ่ง

3.2 f มีสมบัติทั่วถึง

4. ให้ A เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่าง และฟังก์ชัน $\chi_A : A \rightarrow \{0, 1\}$ นิยามโดย
$$\chi_A(x) = \begin{cases} 1 & \text{เมื่อ } x \in A \\ 0 & \text{เมื่อ } x \notin A \end{cases}$$

เมื่อให้ A และ B เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่าง จงพิจารณาข้อความต่อไปนี้ว่าเป็นจริงหรือเท็จ พร้อมทั้งพิสูจน์

4.1 $\chi_{A \cap B} = \chi_A \cdot \chi_B$

4.2 $\chi_{A \cup B} = \chi_A \cdot \chi_B + \chi_A + \chi_B$

5. ให้ $f, g : A \rightarrow B$ จงพิจารณาข้อความต่อไปนี้ว่าจริงหรือไม่ พร้อมทั้งพิสูจน์

5.1 $f \cup g : A \rightarrow B$

5.2 $f \cap g : A \rightarrow B$

5.3 ถ้า $f \cup g : A \rightarrow B$ แล้ว $f = g$

5.4 ถ้า $f \cap g : A \rightarrow B$ แล้ว $f = g$

5.5 ถ้า f และ g เป็นฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่ง แล้ว $f \cup g : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่ง

5.6 ถ้า f และ g เป็นฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่ง แล้ว $f \cap g : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่ง

5.7 ถ้า f และ g เป็นฟังก์ชันทั่วถึง แล้ว $f \cup g : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

5.8 ถ้า f และ g เป็นฟังก์ชันทั่วถึง แล้ว $f \cap g : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

6. จงตรวจสอบว่าฟังก์ชันต่อไปนี้จะมีฟังก์ชันผกผันหรือไม่ พร้อมให้เหตุผล

6.1 $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ นิยามโดย $f(x) = 1 - 2x$

6.3 $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{R}$ นิยามโดย $f(x) = \frac{x-1}{x+1}$

6.2 $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ นิยามโดย $f(x) = x^3 + 1$

6.4 $f : \mathbb{R}^+ \rightarrow \mathbb{R}$ นิยามโดย $f(x) = \sqrt{x}$

7. จงแสดงว่า ถ้า $f : A \rightarrow B$ และ $g : B \rightarrow C$ แล้ว $g \circ f : A \rightarrow C$

8. ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $g : B \rightarrow C$ จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้

8.1 ถ้า $g \circ f$ มีสมบัติหนึ่งต่อหนึ่ง แล้ว f มีสมบัติหนึ่งต่อหนึ่ง

8.2 ถ้า $g \circ f$ มีสมบัติทั่วถึงบน C แล้ว g มีสมบัติทั่วถึงบน C

9. ให้ $f : A \rightarrow B$ จงพิสูจน์

9.1 ถ้า f มีสมบัติหนึ่งต่อหนึ่ง ก็ต่อเมื่อ มี $g : B \rightarrow A$ ซึ่ง $g \circ f = i_A$

9.2 ถ้า f มีสมบัติทั่วถึงบน B ก็ต่อเมื่อ มี $g : B \rightarrow A$ ซึ่ง $f \circ g = i_B$

9.3 ถ้า f มีสมบัติทั่วถึงบน B ก็ต่อเมื่อ $f \circ f^{-1} = i_B$

10. ให้ A และ B เป็นเซตไม่ใช่เซตว่าง และ $f : A \rightarrow B$ (f^{-1} อาจไม่เป็นฟังก์ชันก็ได้)

10.1 จงแสดงว่า $f^{-1} \circ f$ เป็นความสัมพันธ์สมมูลบนเซต A

10.2 จงหาเซตของชั้นสมมูล $[x]_{f^{-1} \circ f}$

11. ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $g : B \rightarrow C$ จงแสดงว่า ถ้า $g \circ f = i_A$ และ $f \circ g = i_B$ แล้ว f มีสมบัติสมนัยหนึ่งต่อหนึ่ง และ $g = f^{-1}$

12. ให้ $f : A \rightarrow B$ มีสมบัติทั่วถึงบน B , $g : B \rightarrow C$ และ $h : B \rightarrow C$ จงแสดงว่า ถ้า $g \circ f = h \circ f$ แล้ว $g = h$
13. ให้ $f : B \rightarrow C$ มีสมบัติหนึ่งต่อหนึ่ง, $g : A \rightarrow B$ และ $h : A \rightarrow B$ จงแสดงว่า ถ้า $f \circ g = f \circ h$ แล้ว $g = h$
14. ให้ฟังก์ชัน $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ โดย $f(x) = |x|$ จงหาภาพและภาพผกผันต่อไปนี้ พร้อมทั้งพิสูจน์
- 14.1 $f[[0, 1]]$ 14.2 $f[(-1, 1)]$ 14.3 $f^{-1}[(-1, 1)]$ 14.4 $f^{-1}[[1, 3]]$
15. ให้ฟังก์ชัน $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ โดย $f(x) = x^2 + 1$ จงหาภาพและภาพผกผันต่อไปนี้ พร้อมทั้งพิสูจน์
- 15.1 $f([0, 2])$ 15.2 $f[(-2, 1))$ 15.3 $f^{-1}((-1, 2])$ 15.4 $f^{-1}((-2, 2))$
16. ให้ $f : A \rightarrow B$ และ $g : B \rightarrow C$ และ $D \subseteq C$ จงแสดงว่า $(g \circ f)^{-1}[D] = f^{-1}[g^{-1}[D]]$
17. จงตรวจสอบสมบัติปิดของการดำเนินการทวิภาค $*$ บนเซต A ต่อไปนี้
- 17.1 นิยาม $a * b = \frac{a^2 - ab - 2b^2}{a + b}$ บน $A = \mathbb{N}$
- 17.2 นิยาม $a * b = \frac{(a + b)^2 - (a + b)}{2}$ บน $A = \mathbb{N}$
- 17.3 นิยาม $a * b =$ เศษที่เหลือจากการหาร $a + b$ ด้วย 7 บน $A = \{0, 1, 2, 3, 4, 5, 6\}$
- 17.4 นิยาม $a * b = (2^a)(2^b)$ บน $A = \{0, 2, 4, 6, 8, \dots\}$
- 17.5 นิยาม $a * b = \frac{a + b}{a + b + 1}$ บน $A = [0, 1]$
18. จงตรวจสอบสมบัติสลับที่ จัดกลุ่ม เอกลักษณ์ และตัวผกผัน ของการดำเนินการทวิภาค $*$ บนเซต G ต่อไปนี้
- 18.1 $G = \mathbb{Z}$ นิยาม $a * b = a^2b + ab^2$ 18.9 $G = \mathbb{Z}$ นิยาม $a * b = a + b - \pi$
- 18.2 $G = \mathbb{R}$ นิยาม $a * b = a(-1)^b + b(-1)^a$ 18.10 $G = \mathbb{Q}$ นิยาม $a * b = 5ab$
- 18.3 $G = \mathbb{Q}^+$ นิยาม $a * b = a\sqrt{b} + b\sqrt{a}$ 18.11 $G = \mathbb{R}$ นิยาม $a * b = ab + 1$
- 18.4 $G = \mathbb{R}^+$ นิยาม $a * b = \frac{a^2 + ab}{a + b + ab}$ 18.12 $G = \mathbb{R}$ นิยาม $a * b = a + 2b$
- 18.5 $G = \mathbb{Q}$ นิยาม $a * b = 8ab$ 18.13 $G = \mathbb{Q}^c$ นิยาม $a * b = a + b\sqrt{2}$
- 18.6 $G = \mathbb{Z}$ นิยาม $a * b = 2a + 2b$ 18.14 $G = \mathbb{R}$ นิยาม $a * b = a + b + ab$
- 18.7 $G = \mathbb{R}^+$ นิยาม $a * b = \frac{1}{a} + \frac{1}{b}$ 18.15 $G = \mathbb{R}^+$ นิยาม $a * b = \sqrt{a} + \sqrt{b}$
- 18.8 $G = \mathbb{Z}$ นิยาม $a * b = 1 - a - b$ 18.16 $G = \mathbb{R}^+$ นิยาม $a * b = \frac{a + b}{\sqrt{a} + \sqrt{b}}$

19. จงหาตัวผกผันของ $-\frac{2}{3}, -2, 0, 1, \frac{1}{2}$ และจำนวนตรรกยะทุกตัวมีตัวผกผันหรือไม่ ของการดำเนินการ

$$\text{นิยาม } a * b = -ab \text{ สำหรับ } a, b \in \mathbb{Q}$$

20. กำหนดให้ $x \odot (x - y) = x^2 + y^2$ เมื่อ $x, y \in \mathbb{R}$ จงหาค่าของ $20 \odot (5 \odot 3)$
21. กำหนดให้ $a \odot b = 2a + 3b$ เมื่อ $a, b \in \mathbb{Q}$ ถ้ามี $x, y, z \in \mathbb{Q}$ ซึ่ง $x \odot (y \odot z) = (x \odot y) \odot z$ และ $x \odot z = 3$ จงหาค่าของ $z \odot (y \odot x) - (z \odot y) \odot x$
22. กำหนดให้ $a \otimes b = a(a + b)$ เมื่อ $a, b \in \mathbb{Z}^+$ ถ้า $a \otimes b = 55$ แล้วค่ามากที่สุดของ $b \otimes a$ มีค่าเท่าใด
23. กำหนดให้ $a \oplus b = a + b + 2$ เมื่อ $a, b \in \mathbb{Z}$ จงหาตัวผกผันของ 4 ภายใต้ $\oplus$
24. กำหนดให้ $a, b, c \in \mathbb{R}$ ถ้ามี a เป็นอินเวอร์สการบวกของ b จงหา c ที่ทำให้ $4a + 4b - 2c + 12 = 0$
25. จงหาตัวผกผันภายใต้การคูณของ $\sqrt{a+1} - \sqrt{a}$ เมื่อ $a > 0$

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิกา กวักเพฑูรย์. (2542). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ฉวีวรรณ รัตนประเสริฐ. (2536). **วิธีการพิสูจน์ทางคณิตศาสตร์**. นครปฐม: ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ชวลิต บุรพาศิริวัฒน์. (2538). **หลักการคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาคณิตศาสตร์และสถิติ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏจันทรเกษม
- ชะเอม สายทอง. (2530). **ทฤษฎีเซต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
- มานะ เอกจริยวงศ์. (2542). **ทฤษฎีเซต**. ลพบุรี: ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี
- พัฒน์ อุดมกะวานิช. (2559). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พิมพ์เพ็ญ เวชชาชีวะ. (2558). **ระบบจำนวน**. กรุงเทพฯ: วี.พริ้นท์(1991)
- ไพโรจน์ เยียระยง. (2559). **ตรรกศาสตร์และทฤษฎีเซต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2559). **พจนานุกรมศัพท์คณิตศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา**. กรุงเทพฯ: สหมิตรพริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
- อัมพร ม้าคนอง. (2558). **คณิตศาสตร์สำหรับครูมัธยม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อนุกรรมการปรับปรุงหลักสูตรวิทยาศาสตร์ ทบวงมหาวิทยาลัย. (2545). **เซต ความสัมพันธ์ และฟังก์ชัน** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์การพิมพ์
- Michael Haese, Sandra Haese, Mark umphries, Edward Kemp and Pamela Vollma. (2014) **Mathematics for the international student 10E MYP5 (Extended)**. Marlestone, Australia : Haese& Harris Publications
- Pual Glendinning. (2012). **Maths in minutes**. London, England: Quercus Editions Ltd

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 7

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. การเทียบเท่าของเซต
2. เซตจำกัด
3. เซตอนันต์
4. เซตนับได้
5. เซตนับไม่ได้

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. ตรวจสอบและพิสูจน์การเทียบเท่าระหว่างเซตได้
2. สามารถแยกชนิดของเซตและพิสูจน์ข้อความดังกล่าวได้
3. พิสูจน์สมบัติเกี่ยวกับชนิดของเซตได้
4. เข้าใจหลักการเกี่ยวกับเซตนับได้และนับไม่ได้

วิธีและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. วิธีสอน

- 1.1 วิธีสอนแบบบรรยาย ประกอบสื่ออิเล็กทรอนิกส์
- 1.2 ใช้สื่อทางอินเทอร์เน็ต และให้แต่ละคนแสดงความคิดเห็น
- 1.3 วิธีสอนแบบอภิปราย โดยให้หัวข้อเป็นกลุ่มและมานำเสนอหน้าชั้น

2. กิจกรรมการเรียนการสอน

- 2.1 บรรยายสรุปโดยใช้สื่อการสอนประกอบ
- 2.2 ให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากชุดการสอน หนังสือ ตำรา เอกสารเพิ่มเติม และสื่อออนไลน์
- 2.3 อภิปรายรายกลุ่มตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมาย
- 2.4 ให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัด ทดสอบความเข้าใจในเนื้อหา
- 2.5 มอบหมายให้ทำ assignment เพื่อส่งท้ายคาบ

สื่อการเรียนการสอน

1. ชุดการสอน เรื่อง "เซต"
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เรื่อง "เซต"
3. หนังสือ ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตการตอบคำถามและตั้งคำถามของผู้เรียนในระหว่างการบรรยายและซักถาม
2. วัดผลจากการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียนตามเนื้อหาที่ได้รับมอบหมาย
3. ตรวจ assignment บันทึกคะแนนลงในใบบันทึกคะแนน
4. ตรวจการทำการบ้าน บันทึกลงในใบบันทึกผลงาน

บทที่ 7

เซตจำกัดและเซตอนันต์

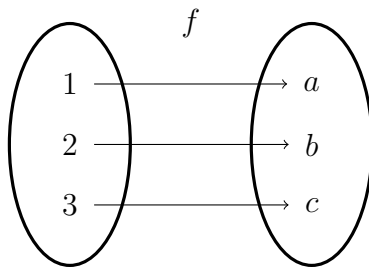
เมื่อกล่าวถึงเซตจำกัดและเซตอนันต์ หลายคนคงเคยรู้จักเป็นเบื้องต้น ถ้าได้เรียนเรื่องเซตในระดับมัธยม เช่น $\{1, 2, 3\}$ เป็นเซตจำกัดเพราะมีสมาชิก 3 ตัว และ $\{1, 2, 3, \dots\}$ เป็นเซตอนันต์เพราะมีสมาชิกมากมายไม่สามารถบอกได้ว่ามีจำนวนเท่าใด แต่การแยกแยะด้วยคำกล่าวข้างต้นอาจนำไปใช้ได้ยาก ในหัวข้อนี้ได้นำเสนอบทนิยามของเซตจำกัดและเซตอนันต์ และกล่าวถึงสมบัติบางประการของเซตเหล่านั้น

7.1 การเทียบเท่าของเซต

บทนิยาม 7.1.1 ให้ A และ B เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่าง จะกล่าวว่า A **เทียบเท่า** (Equivalent) กับ B เขียนแทนด้วย $A \sim B$ ถ้ามีฟังก์ชัน $f : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง หรือ

$$A \sim B \quad \text{ก็ต่อเมื่อ} \quad \exists f : A \rightarrow B \text{ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง}$$

ตัวอย่างเช่น $\{1, 2, 3\} \sim \{a, b, c\}$ โดยเลือกฟังก์ชัน f ดังแผนภาพ

รูปที่ 34 แผนภาพแสดง $\{1, 2, 3\} \sim \{a, b, c\}$

ทฤษฎีบท 7.1.2 ให้ A, B และ C เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่าง แล้ว

1. $A \sim A$
2. ถ้า $A \sim B$ แล้ว $B \sim A$
3. ถ้า $A \sim B$ และ $B \sim C$ แล้ว $A \sim C$

บทพิสูจน์. ให้ A, B และ C เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่าง

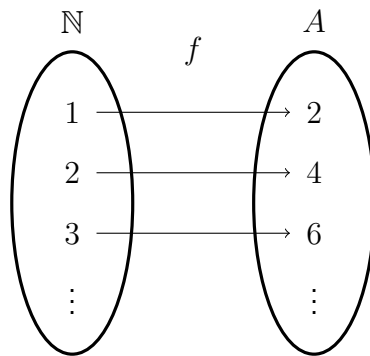
1. เนื่องจากฟังก์ชันเอกลักษณ์ $i_A : A \rightarrow A$ ซึ่งเห็นได้ชัดว่า i_A เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ดังนั้น $A \sim A$
2. สมมติ $A \sim B$ จะได้ว่ามีฟังก์ชัน $f : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง โดยทฤษฎีบท 6.3.4 จะได้ว่า $f^{-1} : B \rightarrow A$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ดังนั้น $B \sim A$
3. สมมติ $A \sim B$ และ $B \sim C$ จะได้ว่ามี $f : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง และ $g : B \rightarrow C$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง โดยทฤษฎีบท 6.3.10 จะได้ว่า $g \circ f : A \rightarrow C$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ดังนั้น $A \sim C$

จากข้อ 1 จะสรุปได้ว่าถ้า $A = B$ แล้ว $A \sim B$

ตัวอย่าง 7.1.3 กำหนดให้ $A = \{2, 4, 6, 8, \dots\}$ จงแสดงว่า $A \sim \mathbb{N}$

วิธีทำ พิจารณาแผนภาพ

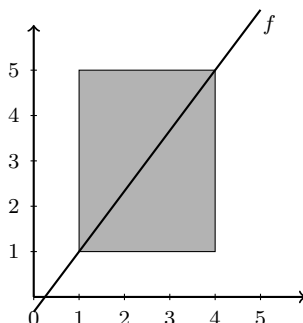
รูปที่ 35 แผนภาพแสดงการจับคู่ของจำนวนนับกับจำนวนคู่

ให้ $f : \mathbb{N} \rightarrow A$ กำหนดโดย $f(x) = 2x$

ให้ $m, n \in \mathbb{N}$ สมมติ $f(m) = f(n)$ นั่นคือ $2m = 2n$ ดังนั้น $m = n$ ทำให้ได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 สำหรับ $y \in A$ แล้วจะได้ $y = 2k$ สำหรับบางจำนวนเต็มบวก k ทำให้ได้ว่า $f(k) = 2k = y$ ดังนั้น f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง สรุปได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง นั่นคือ $A \sim \mathbb{N}$

ตัวอย่าง 7.1.4 จงแสดงว่า $[1, 4] \sim [1, 5]$

วิธีทำ พิจารณากราฟ

จากกราฟให้ $f : [1, 4] \rightarrow [1, 5]$ กำหนดโดย $f(x) = \frac{4}{3}x - \frac{1}{3}$
 ให้ $x_1, x_2 \in [1, 4]$ สมมติ $f(x_1) = f(x_2)$ จะได้ว่า $\frac{4}{3}x_1 - \frac{1}{3} = \frac{4}{3}x_2 - \frac{1}{3}$ ดังนั้น $x_1 = x_2$ นั่นคือ f เป็นฟังก์ชัน 1-1 สำหรับ $y \in [1, 5]$ จะได้ว่า

$$1 \leq y \leq 5$$

$$3 \leq 3y \leq 15$$

$$4 \leq 3y + 1 \leq 16$$

$$1 \leq \frac{3y + 1}{4} \leq 4$$

เลือก $x = \frac{3y + 1}{4} \in [1, 4]$ และ

$$f(x) = f\left(\frac{3y + 1}{4}\right) = \frac{4}{3}\left(\frac{3y + 1}{4}\right) - \frac{1}{3} = y$$

ทำให้ได้ว่า f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง สรุปได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง นั่นคือ $[1, 4] \sim [1, 5]$

ตัวอย่าง 7.1.5 สำหรับเซต A ที่ไม่ใช่เซตว่าง จะได้ว่า $A \times \{a\} \sim A$

บทพิสูจน์. ให้ $f : A \times \{a\} \rightarrow A$ กำหนดโดย $f(x, a) = x$ เมื่อ $x \in A$

ถ้า $(x_1, a) = (x_2, a)$ แล้วจะได้ว่า $x_1 = x_2$ ดังนั้น $f(x_1, a) = x_1 = x_2 = f(x_2, a)$ นั่นคือ f เป็นไปอย่าง
 แจ่มชัด ให้ $f(x_1, a) = f(x_2, a)$ ทำให้ได้ว่า $x_1 = x_2$ ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน 1-1 และให้ $y \in A$ แล้วจะได้ว่า
 $(y, a) \in A \times \{a\}$ และ $f(y, a) = y$ ดังนั้น f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง สรุปได้ว่า $A \times \{a\} \sim A$ □

ตัวอย่าง 7.1.6 จงแสดงว่า $(0, 1) \sim \mathbb{R}$

วิธีทำ พิจารณา $f : \left(-\frac{\pi}{2}, \frac{\pi}{2}\right) \rightarrow \mathbb{R}$ กำหนดโดย $f(x) = \tan x$ จะได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง
 และให้ $g : (0, 1) \rightarrow \left(-\frac{\pi}{2}, \frac{\pi}{2}\right)$ กำหนดโดย $g(x) = \pi x - \frac{\pi}{2}$ พิสูจน์ได้โดยง่ายว่า g เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบ
 ทั่วถึง ดังนั้น $f \circ g : (0, 1) \rightarrow \mathbb{R}$ กำหนดโดย $f \circ g(x) = \tan\left(\pi x - \frac{\pi}{2}\right)$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง

7.2 เซตจำกัด

บทนิยาม 7.2.1 จะกล่าวว่า A เป็นเซตจำกัด (Finite set) ก็ต่อเมื่อ A เป็นเซตว่าง หรือ $A \sim \{1, 2, \dots, k\}$
 สำหรับบางจำนวนนับ k

การให้คำจำกัดความของเซตจำกัดทางคณิตศาสตร์สอดคล้องกับการนับจำนวนสมาชิกของเซตแบบ
 หนึ่ง ในกรณีที่เซตว่างหมายถึงไม่มีสมาชิกในเซตนั้นหรือมีสมาชิก 0 ตัว อีกกรณีหนึ่งคือการนับจำนวน
 สมาชิกได้ k ตัว ทำให้นิยามจำนวนสมาชิกของเซตจำกัดได้ดังนี้

บทนิยาม 7.2.2 ให้ A เป็นเซตจำกัด และ k เป็นจำนวนนับ

$A = \emptyset$ จะกล่าวว่า A มีสมาชิก 0 ตัว เขียนแทนด้วย $n(A) = 0$

$A \sim \{1, 2, 3, \dots, k\}$ จะกล่าวว่า A มีสมาชิก k ตัว เขียนแทนด้วย $n(A) = k$

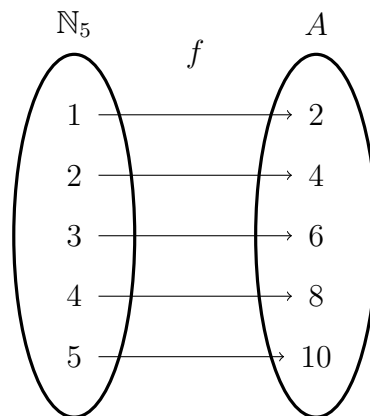
สำหรับ $k \in \mathbb{N}$ ถ้า A เป็นเซตจำกัดที่ไม่ใช่เซตว่าง และ $n(A) = k$ อาจเขียนแทนเซต A ด้วย $\{a_1, a_2, \dots, a_k\}$ ในกรณีที่ $A = \{1, 2, 3, \dots, k\}$ เห็นได้ชัดว่า $\{1, 2, \dots, k\} \sim \{1, 2, \dots, k\}$ (โดยเลือกฟังก์ชันเอกลักษณ์บน A) ดังนั้น A เป็นเซตจำกัดที่มีสมาชิก k ตัว จะเรียกเซตนี้ว่า **ส่วนตัด (Section)** ของจำนวนนับ เขียนสัญลักษณ์แทนด้วย N_k หรือ

$$N_k = \{1, 2, 3, \dots, k\}$$

ทำให้ได้ว่า $A \sim N_k$ เมื่อ A เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่างและ $n(A) = k$

ตัวอย่าง 7.2.3 กำหนดให้ $A = \{2, 4, 6, 8, 10\}$

พิจารณาแผนภาพ

รูปที่ 36 แผนภาพแสดง $N_5 \sim \{2, 4, 6, 8, 10\}$

จะเห็นได้ว่า $f : N_5 \rightarrow A$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ดังนั้น $N_5 \sim A$ ทำให้ได้ว่า $n(A) = 5$

ทฤษฎีบท 7.2.4 ให้ $k \in \mathbb{N}$ และ A เป็นเซตใดๆ โดยที่ $a \in A$ แล้วจะได้ว่า

A มีสมาชิก $k + 1$ ตัว ก็ต่อเมื่อ $A - \{a\}$ มีสมาชิก k ตัว

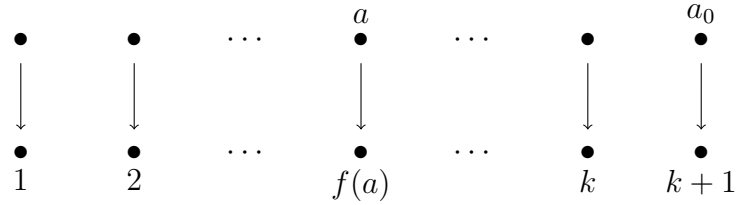
บทพิสูจน์. สมมติว่า A มีสมาชิก $k + 1$ ตัว จะได้ว่า $A \sim N_{k+1}$ นั่นคือมี $f : A \rightarrow N_{k+1}$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง

กรณีที่ 1 $f(a) = k + 1$ ให้ $g : A - \{a\} \rightarrow N_k$ กำหนดโดย

$$g(x) = f(x) \quad \text{เมื่อ } x \neq a$$

เห็นได้ว่า g เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง

กรณีที่ 2 $f(a) \neq k+1$ ให้ $a_0 \in A$ และ $f(a_0) = k+1$ แสดงด้วยแผนภาพการจับคู่

ให้ $h : A - \{a\} \rightarrow \mathbb{N}_k$ กำหนดโดย

$$h(x) = \begin{cases} f(x) & \text{เมื่อ } x \in A - \{a, a_0\} \\ f(a) & \text{เมื่อ } x = a_0 \end{cases}$$

เนื่องจาก $f[A - \{a_0\}] = \mathbb{N}_k$ จะได้ว่า $h(x) \in \mathbb{N}_k$ ทุก $x \in A - \{a\}$ นั่นคือ $\text{Ran}(g) \subseteq \mathbb{N}_k$

ถ้า $x_1 = x_2 = b$ จะได้ว่า $h(x_1) = f(a) = h(x_2)$

ถ้า $x_1 = x_2$ และ $x_1, x_2 \in A - \{a, a_0\}$ จะได้ว่า $h(x_1) = f(x_1) = f(x_2) = h(x_2)$ เพราะ f เป็นฟังก์ชัน ทำให้ได้ว่า h เป็นไปอย่างแจ่มชัด ต่อไปจะแสดงว่า h เป็นฟังก์ชัน 1-1

กรณีที่ 1 ให้ $x_1, x_2 \in A - \{a, a_0\}$ จะได้ว่า $h(x_1) = f(x_1)$ และ $h(x_2) = f(x_2)$ เนื่องจาก f เป็นฟังก์ชัน 1-1 ถ้า $x_1 \neq x_2$ แล้ว $f(x_1) \neq f(x_2)$ สรุปได้ว่า $h(x_1) \neq h(x_2)$

กรณีที่ 2 ให้ x_1 หรือ x_2 อยู่ใน $A - \{a, a_0\}$ โดยไม่เสียใจทั่วไปให้ $x_1 \in A - \{a, a_0\}$ และ $x_2 = a_0$ แล้ว

$$h(x_1) = f(x_1) \neq f(a) = h(x_2)$$

และจะแสดงว่า g เป็นฟังก์ชันทั่วถึง ให้ $y \in \mathbb{N}_k$ ถ้า $y = f(a)$ จะได้ $h(a_0) = f(a) = y$ กรณี $y \neq f(a)$ จะได้ว่ามี $x \in A - \{a\}$ ซึ่ง $f(x) = y$ เนื่องจาก $x \neq a_0$ เพราะ $f(a_0) = k+1 \neq y$ และ f เป็นฟังก์ชัน 1-1 ดังนั้น $h(x) = f(x) = y$ ดังนั้น h เป็นฟังก์ชันทั่วถึง

ในนัยกลับกัน สมมติว่า $A - \{a\}$ มีสมาชิก k ตัว ให้ t เป็นฟังก์ชัน 1-1 จาก $A - \{a\}$ ไปทั่วถึง $\mathbb{N}_k$ แสดงได้โดยง่ายว่า $\bar{t} : A \rightarrow \mathbb{N}_{k+1}$ กำหนดโดย

$$\bar{t}(x) = \begin{cases} t(x) & \text{เมื่อ } x \in A - \{a\} \\ k+1 & \text{เมื่อ } x = a \end{cases}$$

เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ดังนั้น A มีสมาชิก $k+1$ ตัว □

ทฤษฎีบท 7.2.5 ถ้า $A \sim N_n$ สำหรับบางจำนวนนับ n แล้วจะไม่มีฟังก์ชัน 1-1 จากสับเซตแท้ B ของ A ใดๆไปทั่วถึง N_n ยังได้อีกว่า B เป็นเซตจำกัด และจำนวนสมาชิกของ B น้อยกว่า n ตัว

บทพิสูจน์. พิสูจน์โดยอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์บนจำนวนนับ n สมมติว่าทฤษฎีบทเป็นจริงสำหรับ k ตัว เมื่อ $k \in \mathbb{N}$ ให้ $A \sim N_{k+1}$ และ B เป็นสับเซตแท้ที่ไม่ใช่เซตว่างของ A (กรณี B เป็นเซตว่างเห็นได้ชัด) ให้ $b \in B$ โดยทฤษฎีบท 7.2.4 จะได้ว่า $A - \{b\}$ มีสมาชิก k ตัว เนื่องจาก $B - \{b\}$ เป็นสับเซตแท้ของ $A - \{b\}$ โดยสมมติฐานของการอุปนัยจะได้ว่า ไม่มีฟังก์ชัน 1-1 จาก $B - \{b\}$ ไปทั่วถึง N_k ดังนั้นโดยทฤษฎีบท 7.2.4 จะได้ว่าไม่มีฟังก์ชัน 1-1 จาก B ไปทั่วถึง N_{k+1} นอกจากนี้โดยสมมติฐานของการอุปนัยจะได้อีกว่า $B - \{b\}$ มีสมาชิกน้อยกว่า k ตัว สมมติว่า $B - \{b\}$ มีสมาชิก m ตัว จะได้ว่า B มีสมาชิก $m + 1$ ตัว ดังนั้น B มีสมาชิกน้อยกว่า $k + 1$ ตัว $\square$

ข้อสังเกต โดยทฤษฎีบทนี้สรุปได้ว่าสับเซตของเซตจำกัดย่อมเป็นเซตจำกัดเสมอ

บทแทรก 7.2.6 ถ้า A เป็นเซตจำกัดที่ไม่ใช่เซตว่าง จะได้ว่าไม่มีฟังก์ชัน 1-1 จาก A ไปทั่วถึงสับเซตแท้ใดๆของ A

บทพิสูจน์. ให้ A เป็นเซตจำกัดที่ไม่ใช่เซตว่าง จะได้ว่า $A \sim N_n$ เมื่อ $n \in \mathbb{N}$ นั่นคือมี $f : A \rightarrow N_n$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง สมมติว่ามีฟังก์ชัน $g : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง เมื่อ B เป็นสับเซตแท้ของ A จะได้ว่า $f \circ g^{-1} : B \rightarrow N_n$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ซึ่งขัดแย้งกับทฤษฎีบท 7.2.5 ดังนั้นไม่มีฟังก์ชัน 1-1 จาก A ไปทั่วถึงสับเซตแท้ใดๆของ A $\square$

บทแทรก 7.2.7 จำนวนสมาชิกของเซตจำกัด A มีเพียงจำนวนเดียวเท่านั้น

บทพิสูจน์. กรณีที่ $A = \emptyset$ เห็นได้ชัด ให้ A เป็นเซตจำกัดที่ไม่ใช่เซตว่าง โดยที่ $n(A) = n$ และ $n(A) = m$ นั่นคือ $A \sim N_n$ และ $A \sim N_m$ จะได้ว่ามี f และ g เป็นฟังก์ชัน 1-1 จาก A ไปทั่วถึง N_n และ N_m ตามลำดับ สมมติ $n \neq m$ โดยไม่เสียทั่วไปให้ $m < n$ ดังนั้น N_m เป็นสับเซตแท้ของ N_n และ $f \circ g^{-1}$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 จาก N_m ไปทั่วถึง N_n เกิดข้อขัดแย้งกับบทแทรก 7.2.6 ดังนั้น $m = n$ $\square$

ทฤษฎีบท 7.2.8 ให้ A เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่าง และ $n \in \mathbb{N}$ จะได้ว่าข้อความต่อไปนี้สมมูลกัน

1. มีฟังก์ชันจาก $\{1, 2, \dots, n\}$ ไปทั่วถึง A
2. มีฟังก์ชัน 1-1 จาก A ไป $\{1, 2, \dots, n\}$
3. A เป็นเซตจำกัด และมีสมาชิกอย่างมาก n ตัว

บทพิสูจน์. ทำเป็นแบบฝึกหัด $\square$

บทแทรก 7.2.9 ให้ A และ B เป็นเซตจำกัด จะได้ว่า $A \cap B$ และ $A - B$ เป็นเซตจำกัด

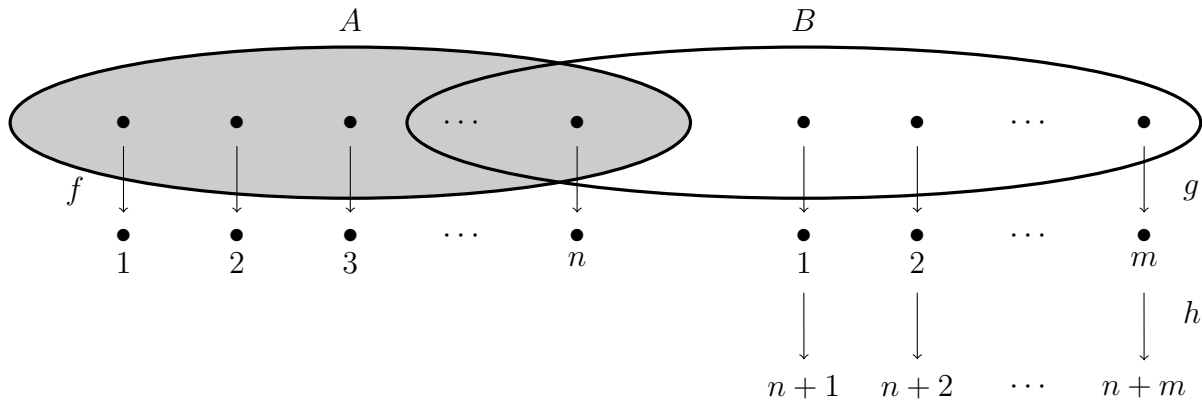
บทพิสูจน์. เนื่องจาก $A \cap B$ และ $A - B$ เป็นสับเซตของ A โดยทฤษฎีบท 7.2.5 จะได้ว่า $A \cap B$ และ $A - B$ เป็นเซตจำกัด $\square$

ทฤษฎีบท 7.2.10 ให้ A และ B เป็นเซตจำกัด จะได้ว่า $A \cup B$ เป็นเซตจำกัด

โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้า $A \cap B = \emptyset$ แล้ว

$$n(A \cup B) = n(A) + n(B)$$

บทพิสูจน์. ให้ A และ B เป็นเซตจำกัด จะได้ว่า $A \sim \mathbb{N}_n$ เนื่องจาก $B - A$ เป็นเซตจำกัด ดังนั้น $B - A \sim \mathbb{N}_m$ จะได้ว่ามี $f : A \rightarrow \mathbb{N}_n$ และ $g : B - A \rightarrow \mathbb{N}_m$

รูปที่ 37 แผนภาพการสร้างฟังก์ชัน $h : A \cup B \rightarrow \mathbb{N}_{n+m}$

ให้ $h : A \cup B \rightarrow \mathbb{N}_{n+m}$ กำหนดโดย

$$h(x) = \begin{cases} f(x) & \text{เมื่อ } x \in A \\ g(x) + n & \text{เมื่อ } x \in B - A \end{cases}$$

เนื่องจาก $A \cup B = A \cup (B - A)$ และ $A \cap (B - A) = \emptyset$ ทำให้ h เป็นไปอย่างแจ่มชัด ต่อไปจะแสดงว่า h เป็นฟังก์ชัน 1-1 ให้ $x_1, x_2 \in A \cup B$ สมมติ $x_1 \neq x_2$

กรณี $x_1, x_2 \in A$ เนื่องจาก f เป็นฟังก์ชัน 1-1 ดังนั้น $h(x_1) = f(x_1) \neq f(x_2) = h(x_2)$

กรณี $x_1, x_2 \in B - A$ เนื่องจาก g เป็นฟังก์ชัน 1-1 ดังนั้น $h(x_1) = g(x_1) + n \neq g(x_2) + n = h(x_2)$

กรณี x_1 หรือ x_2 อยู่ใน A โดยไม่เสียใจทั่วไปให้ $x_1 \in A$ และ $x_2 \in B - A$ จะได้ว่า

$$h(x_1) = f(x_1) \leq n < 1 + n \leq g(x_2) + n = h(x_2)$$

ให้ $y \in \mathbb{N}_{n+m}$ กรณี $y \leq n$ จะได้ว่ามี $x \in A$ ซึ่ง $h(x) = f(x) = y$ เพราะว่า f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง ในกรณีที่ $y > n$ ดังนั้น $n < y < n + m$ นั่นคือ $0 < y - n < m$ เนื่องจาก g เป็นฟังก์ชันทั่วถึง $\mathbb{N}_m$ จะมี $x \in B - A$ ซึ่ง $g(x) = y - n$ ดังนั้น

$$h(x) = g(x) + n = y$$

ดังนั้น h เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ทำให้สรุปได้ว่า $n(A \cup B) = n + m$ หรือ

$$n(A \cup B) = n(A) + n(B - A)$$

ในกรณีที่ $A \cap B = \emptyset$ จะได้ว่า $B - A = B$ ทำให้สรุปได้ว่า $n(A \cup B) = n(A) + n(B)$ □

บทแทรก 7.2.11 ให้ A และ B เป็นเซตจำกัด จะได้ว่า $n(A) = n(A - B) + n(A \cap B)$

บทพิสูจน์. เนื่องจาก $A = (A - B) \cup (A \cap B)$ และ $(A - B) \cap (A \cap B) = \emptyset$ โดยทฤษฎีบท 7.2.10 แล้ว

$$n(A) = n(A - B) + n(A \cap B)$$

□

บทแทรก 7.2.12 ให้ A และ B เป็นเซตจำกัด จะได้ว่า $n(A \cup B) = n(A) + n(B) - n(A \cap B)$

บทพิสูจน์. เนื่องจาก $A \cup B = (A - B) \cup B$ และ $(A - B) \cap B = \emptyset$ โดยทฤษฎีบท 7.2.10 จะได้ว่า

$$n(A \cup B) = n(A - B) + n(B)$$

โดยบทแทรก 7.2.11 จะได้ว่า $n(A - B) = n(A) - n(A \cap B)$ สรุปได้ว่า

$$n(A \cup B) = n(A) + n(B) - n(A \cap B)$$

□

บทแทรก 7.2.13 ให้ A, B และ C เป็นเซตจำกัด จะได้ว่า

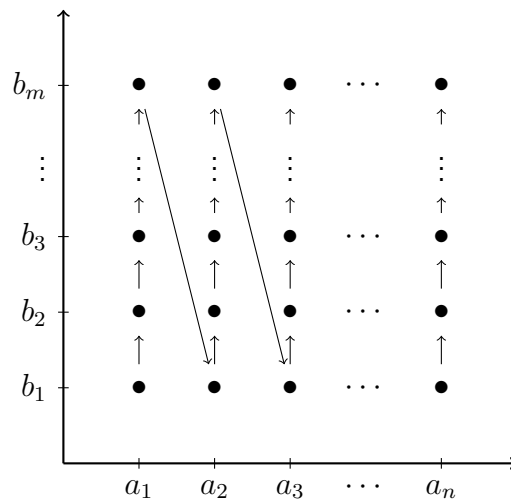
$$n(A \cup B \cup C) = n(A) + n(B) + n(C) - n(A \cap B) - n(A \cap C) - n(B \cap C) + n(A \cap B \cap C)$$

บทพิสูจน์. ทำเป็นแบบฝึกหัด

□

ทฤษฎีบท 7.2.14 ให้ A และ B เป็นเซตจำกัด จะได้ว่า $A \times B$ เป็นเซตจำกัด

บทพิสูจน์. ให้ A และ B เป็นเซตจำกัด ให้ $A = \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ และ $B = \{b_1, b_2, \dots, b_m\}$ พิจารณากภาพต่อไปนี้

รูปที่ 38 แผนภาพการสร้างฟังก์ชัน $f : A \times B \rightarrow \mathbb{N}_{nm}$

กำหนดให้ $f : A \times B \rightarrow \mathbb{N}_{nm}$ โดย

$$f((a_i, b_j)) = (i-1)m + j \quad \text{ทุก } (a_i, b_j) \in A \times B$$

แสดงได้โดยง่ายว่า f เป็นไปได้อย่างแจ่มชัด ต่อไปจะแสดงว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 ให้ $(a_i, b_j), (a_k, b_t) \in A \times B$ สมมติว่า $f((a_i, b_j)) = f((a_k, b_t))$ นั่นคือ $(i-1)m + j = (k-1)m + t$ สมมติว่า $i \neq k$ โดยไม่เสีย
 ทั่วไป $i < k$ นั่นคือ $i \leq k-1$ ทำให้สรุปได้ว่า

$$(i-1)m + j \leq (i-1)m + m = im \leq (k-1)m < (k-1)m + t$$

ทำให้ได้ว่า $f((a_i, b_j)) \neq f((a_k, b_t))$ ซึ่งขัดแย้งกับสมมติฐาน ทำให้ได้ว่า $i = k$ แล้ว

$$(i-1)m + j = (k-1)m + t = (i-1)m + t$$

จะได้ว่า $j = t$ นั่นคือ $(a_i, b_j) = (a_k, b_t)$ ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน 1-1 โดยทฤษฎีบท 7.2.8 จะได้ว่า $A \times B$ เป็น
 เซตจำกัด □

7.3 เซตอนันต์

บทนิยาม 7.3.1 เซตอนันต์ (Infinite set) คือเซตที่ไม่ใช่เซตจำกัด

อาศัยกฎแย้งกลับที่จากบทแทรก 7.2.6 จะได้ว่า

ถ้ามีฟังก์ชัน 1-1 จาก A ไปทั่วถึง สับเซตแท้บางเซตของ A แล้ว A เป็นเซตอนันต์

หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ถ้ามีสับเซตแท้ B ของ A ซึ่ง $B \sim A$ แล้ว A เป็นเซตอนันต์

ทฤษฎีบท 7.3.2 $\mathbb{N}$ เป็นเซตอนันต์

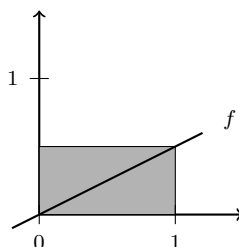
บทพิสูจน์. เนื่องจาก $B = \{2, 4, 6, \dots\}$ เป็นสับเซตแท้ของ $\mathbb{N}$ โดยตัวอย่าง 7.1.3 จะสรุปได้ว่า $B \sim \mathbb{N}$ ดังนั้น $\mathbb{N}$ เป็นเซตอนันต์ □

โดยบทแทรก 7.2.6 ทำให้ได้ข้อสรุปดังทฤษฎีบทต่อไปนี้

ทฤษฎีบท 7.3.3 เซตที่มีสับเซตเป็นเซตอนันต์ย่อยเป็นเซตอนันต์

เนื่องจาก $\mathbb{N}$ เป็นเซตอนันต์ และ N เป็นสับเซตของ $\mathbb{Z}, \mathbb{Q}$ และ $\mathbb{R}$ ดังนั้น $\mathbb{Z}, \mathbb{Q}$ และ $\mathbb{R}$ เป็นเซตอนันต์

ตัวอย่าง 7.3.4 พิสูจน์ $(0, 1)$ เป็นเซตอนันต์ โดยแสดงว่า $(0, \frac{1}{2}) \sim (0, 1)$ พิจารณากราฟต่อไปนี้

จากกราฟให้ $f : (0, 1) \rightarrow \left(0, \frac{1}{2}\right)$ กำหนดโดย $f(x) = \frac{1}{2}x$

ให้ $x_1, x_2 \in (0, 1)$ สมมติว่า $x_1 = x_2$ แล้ว $f(x_1) = \frac{1}{2}x_1 = \frac{1}{2}x_2 = f(x_2)$ ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน 1-1 ให้ $y \in \left(0, \frac{1}{2}\right)$ แล้ว $0 < y < \frac{1}{2}$ นั่นคือ $0 < 2y < 1$ เลือก $x = 2y \in (0, 1)$ จะได้ว่า

$$f(x) = f(2y) = \frac{1}{2}(2y) = y$$

ดังนั้น f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง สรุปได้ว่า $\left(0, \frac{1}{2}\right) \sim (0, 1)$ เนื่องจาก $\left(0, \frac{1}{2}\right)$ เป็นสับเซตแท้ของ $(0, 1)$ ดังนั้น $(0, 1)$ เป็นเซตอนันต์

ทฤษฎีบท 7.3.5 ให้ A เป็นเซต จะได้ว่าข้อความต่อไปนี้สมมูลกัน

1. มีฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่ง $f : \mathbb{N} \rightarrow A$
2. มีฟังก์ชัน 1-1 จาก A ไปทั่วถึง สับเซตแท้บางเซตของ A
3. A เป็นเซตอนันต์

บทพิสูจน์. (2) $\leftrightarrow$ (3) เป็นจริงโดยทฤษฎีบทที่ผ่านมาพิสูจน์เพียง (1) $\leftrightarrow$ (2) ทำเป็นแบบฝึกหัด □

ตัวอย่าง 7.3.6 จงแสดงว่า $\left(0, \frac{1}{2}\right)$ เป็นเซตอนันต์

$$\text{วิธีทำ ให้ } f : \mathbb{N} \rightarrow \left(0, \frac{1}{2}\right) \text{ กำหนดโดย } f(x) = \frac{1}{x+2}$$

สำหรับทุกจำนวนนับ x จะได้ว่า $x+2 \geq 3$ จะได้ว่า $0 < \frac{1}{x+2} < \frac{1}{3} < \frac{1}{2}$ ดังนั้น $\text{Ran}(f) \subseteq \left(0, \frac{1}{2}\right)$ นั่นคือ f เป็นไปอย่างแจ่มชัด ให้ $x_1, x_2 \in \mathbb{N}$ สมมติว่า $f(x_1) = f(x_2)$ จะได้ว่า $\frac{1}{x_1+2} = \frac{1}{x_2+2}$ ดังนั้น $x_1 = x_2$ ฉะนั้น f เป็นฟังก์ชัน 1-1 โดยทฤษฎีบท 7.3.5 สรุปได้ว่า $\left(0, \frac{1}{2}\right)$ เป็นเซตอนันต์

ทฤษฎีบท 7.3.7 ให้ A เป็นเซตอนันต์ ถ้า $A \sim B$ แล้ว B เป็นเซตอนันต์

บทพิสูจน์. ให้ A เป็นเซตอนันต์ โดยทฤษฎีบท 7.3.5 จะได้ว่ามี $f : \mathbb{N} \rightarrow A$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 สมมติว่า $A \sim B$ จะได้ว่ามี $g : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง โดยทฤษฎีบท 6.3.10 ทำให้ได้ว่า $g \circ f : \mathbb{N} \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 และโดยทฤษฎีบท 7.3.5 สรุปได้ว่า B เป็นเซตอนันต์ □

7.4 เซตนับได้

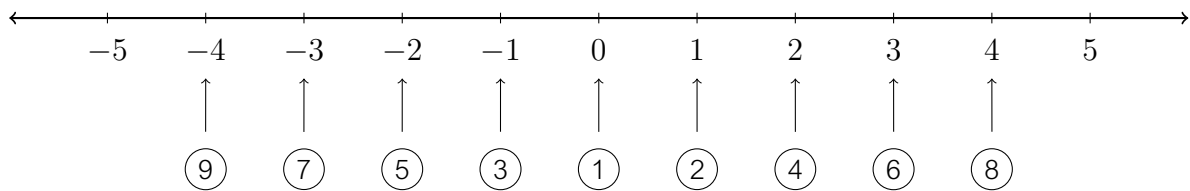
ในหัวข้อนี้จะกล่าวในการแยกแยะชนิดของเซตแต่ละชนิดออกจากกัน โดยดูความสามารถในการนับจำนวนสมาชิกของเซตนั้น ๆ

บทนิยาม 7.4.1 จะกล่าวว่าเซต A เป็นเซตอนันต์แบบนับได้ (Countably infinite set หรือ Denumerable set) ถ้า $A \sim \mathbb{N}$

ข้อสังเกต เนื่องจาก $\mathbb{N} \sim \mathbb{N}$ ดังนั้น $\mathbb{N}$ เป็นเซตอนันต์แบบนับได้

ทฤษฎีบท 7.4.2 $\mathbb{Z}$ เป็นเซตอนันต์แบบนับได้

บทพิสูจน์. พิจารณาแผนภาพ

รูปที่ 39 แผนภาพการสร้างฟังก์ชัน $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{Z}$

ให้ $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{Z}$ กำหนดโดย

$$f(x) = \begin{cases} \frac{x}{2} + 1 & \text{เมื่อ } x \text{ เป็นจำนวนคู่} \\ -\frac{x+1}{2} & \text{เมื่อ } x \text{ เป็นจำนวนคี่} \end{cases}$$

โดยตัวอย่าง 6.1.18 จะได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ดังนั้น $\mathbb{Z} \sim \mathbb{N}$ สรุปได้ว่า $\mathbb{Z}$ เป็นเซตอนันต์แบบนับได้ □

ทฤษฎีบท 7.4.3 ให้ A เป็นเซตอนันต์แบบนับได้ และ $B \sim A$ จะได้ว่า B เป็นเซตอนันต์แบบนับได้

บทพิสูจน์. ให้ A เป็นเซตอนันต์แบบนับได้ จะได้ว่า $A \sim \mathbb{N}$ สมมติ $A \sim B$ โดยทฤษฎีบท 7.1.2 จะได้ว่า $B \sim \mathbb{N}$ สรุปได้ว่า B เป็นเซตอนันต์แบบนับได้ □

ตัวอย่าง 7.4.4 ให้ A เป็นเซตอนันต์แบบนับได้ จะได้ว่า $A \times \{a\}$ เป็นเซตอนันต์แบบนับได้
จะได้ว่า $A \sim \mathbb{N}$ นั่นคือมี $f : A \rightarrow \mathbb{N}$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ให้

$$g : A \times \{a\} \rightarrow \mathbb{N} \quad \text{กำหนดโดย} \quad g((x, a)) = f(x)$$

เห็นได้โดยง่ายว่า g เป็นไปได้อย่างแจ่มชัด ให้ $(x_1, a), (x_2, a) \in A \times \{a\}$ สมมติว่า $g((x_1, a)) = g((x_2, a))$
จะได้ว่า $f(x_1) = f(x_2)$ เนื่องจาก f เป็นฟังก์ชัน 1-1 ทำให้ได้ว่า $x_1 = x_2$ ดังนั้น g เป็นฟังก์ชัน 1-1 ให้
 $y \in \mathbb{N}$ เนื่องจาก f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง จะได้ว่ามี $z \in A$ ซึ่ง $f(z) = y$ และได้ว่า $(z, a) \in A \times \{a\}$ แล้ว

$$g((z, a)) = f(z) = y$$

ดังนั้น g เป็นฟังก์ชันทั่วถึง ดังนั้น $A \times \{a\} \sim \mathbb{N}$ สรุปได้ว่า $A \times \{a\}$ เป็นเซตอนันต์แบบนับได้

บทนิยาม 7.4.5 จะกล่าวว่าเซต A เป็นเซตนับได้ (countable set) ถ้า A เป็นเซตจำกัด หรือเป็นเซตอนันต์แบบนับได้

ตัวอย่าง 7.4.6 กำหนดให้ $E = \{2n : n \in \mathbb{Z}\}$ เป็นเซตของจำนวนคู่ ให้ $f : \mathbb{Z} \rightarrow E$ กำหนดโดย $f(x) = 2x$
เห็นได้ชัดว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ทำให้ได้ว่า $\mathbb{Z} \sim E$ เนื่องจาก $\mathbb{Z}$ เป็นเซตนับได้ ดังนั้น E เป็น
เซตนับได้ ในทำนองเดียวกันเซตของจำนวนคี่ $O = \{2n + 1 : n \in \mathbb{Z}\}$ เป็นเซตนับได้ โดยให้ $g : \mathbb{Z} \rightarrow O$
กำหนดโดย $g(x) = 2x + 1$

ทฤษฎีบทต่อไปนี้เป็นวิธีการตรวจสอบเซตนับได้ เพื่อใช้ในเซตที่ตรวจสอบโดยนิยามเป็นไปได้อย่างยาก

ทฤษฎีบท 7.4.7 ให้ A เป็นเซตไม่ใช่เซตว่าง จะได้ว่าข้อความต่อไปนี้สมมูลกัน

1. มีฟังก์ชันทั่วถึง $f : \mathbb{N} \rightarrow A$
2. มีฟังก์ชันหนึ่งต่อหนึ่ง $g : A \rightarrow \mathbb{N}$
3. A เป็นเซตนับได้

บทแทรก 7.4.8 สับเซตของเซตนับได้ย่อมเป็นเซตนับได้

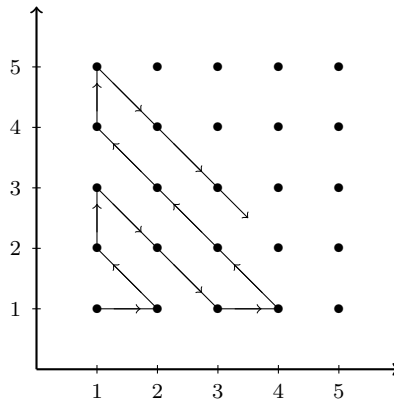
บทพิสูจน์. ให้ A เป็นเซตนับได้ โดยทฤษฎีบท 7.4.7 มีฟังก์ชันทั่วถึง $g : A \rightarrow \mathbb{N}$ ให้ $B \subseteq A$ กรณีที่ $B = \emptyset$
จะได้บทแทรกดังกล่าว สมมติ $B \neq \emptyset$ ให้ $f : B \rightarrow \mathbb{N}$ กำหนดโดย $f(x) = g(x)$ ดังนั้น f เป็นฟังก์ชัน 1-1
ดังนั้น B เป็นเซตนับได้ □

ข้อสังเกต ถ้า A และ B เป็นเซตนับได้ แล้ว $A \cap B$ และ $A - B$ เป็นเซตนับได้ เพราะว่า $A \cap B \subseteq A$ และ
 $A - B \subseteq A$

บทแทรก 7.4.9 ถ้า A เป็นเซตซึ่งมีฟังก์ชันจากเซตนับได้ไปทั่วถึง A แล้ว A เป็นเซตนับได้

บทพิสูจน์. สมมติว่า f เป็นฟังก์ชันจากเซตนับได้ B ไปทั่วถึง A เนื่องจาก B เป็นเซตนับได้ที่ไม่ใช่เซตว่าง
โดยทฤษฎีบท 7.4.7 จะได้ว่ามี $g : \mathbb{N} \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชันทั่วถึง ดังนั้น $f \circ g$ เป็นฟังก์ชันจาก $\mathbb{N}$ ไปทั่วถึง A
ดังนั้น A เป็นเซตนับได้ □

ต่อไปจะพิจารณาการนับสมาชิกของ $\mathbb{N} \times \mathbb{N}$ ดังกราฟต่อไปนี้

รูปที่ 40 แสดงการนับสมาชิกของเซต $\mathbb{N} \times \mathbb{N}$

จากกราฟสามารถสร้างฟังก์ชัน $f : \mathbb{N} \times \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$ โดย $f((x, y)) = 2^{x-1}(2y - 1)$ ถ้าพิสูจน์ได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง จะสรุปได้ว่า $\mathbb{N} \times \mathbb{N}$ เป็นเซตนับได้ แต่การพิสูจน์ดังกล่าวมีความยุ่งยากและต้องตรวจสอบทั้ง 2 อย่าง ดังนั้นจะใช้ทฤษฎีบท 7.4.7 ในการพิสูจน์ดังทฤษฎีบทต่อไปนี้

ทฤษฎีบท 7.4.10 $\mathbb{N} \times \mathbb{N}$ เป็นเซตนับได้

บทพิสูจน์. ให้ $f : \mathbb{N} \times \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$ กำหนดโดย

$$f((x, y)) = 2^x \cdot 3^y$$

จะแสดงว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 ให้ $x, y, z, w \in \mathbb{N}$ ซึ่ง

$$2^x \cdot 3^y = 2^z \cdot 3^w$$

ถ้า $x < z$ จะได้ว่า $3^y = 2^{z-x} \cdot 3^w$ ซึ่งเป็นไปไม่ได้เพราะ 3 เป็นจำนวนคี่ ในทำนองเดียวกันถ้า $x > z$ จะเกิดข้อขัดแย้ง ดังนั้น $x = z$ ทำให้ได้ว่า $3^y = 3^w$ สมมติ $y \neq w$ โดยไม่เสียหายนัยทั่วไปให้ $y < w$ จะได้ว่า $1 = 3^{w-y}$ เป็นไปไม่ได้ ดังนั้น $y = w$ ทำให้ได้ว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 โดยทฤษฎีบท 7.4.7 สรุปได้ว่า $\mathbb{N} \times \mathbb{N}$ เป็นเซตนับได้ $\square$

จากทฤษฎีบททำให้ได้ข้อสรุปว่า $\mathbb{N} \times \mathbb{N} \sim \mathbb{N}$ ทำให้เพียงพอในการพิสูจน์เซตอนันต์แบบนับได้โดยแสดงว่าเซตนั้นสมมูลกับสับเซตของ $\mathbb{N} \times \mathbb{N}$

ทฤษฎีบท 7.4.11 ให้ A และ B เป็นเซตนับได้ แล้ว $A \cup B$ เป็นเซตนับได้

บทพิสูจน์. เพียงพอที่จะพิสูจน์ว่าเฉพาะกรณีนันต์ ให้ A และ B เป็นเซตอนันต์ สมมติว่า $A \cap B = \emptyset$ จะได้ว่า

$$A = \{x_{11}, x_{12}, x_{13}, \dots\} \quad \text{และ} \quad B = \{x_{21}, x_{22}, x_{23}, \dots\}$$

ให้ $f : A \cup B \rightarrow \{1, 2\} \times \mathbb{N}$ กำหนดโดย $f(x_{ij}) = (i, j)$ เมื่อ $i \in \{1, 2\}$ และ $j \in \mathbb{N}$ พิสูจน์ได้โดยง่ายว่า f เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง ดังนั้น $A \cup B \sim \{1, 2\} \times \mathbb{N}$ เนื่องจาก $\{1, 2\} \times \mathbb{N} \subseteq \mathbb{N} \times \mathbb{N}$ ดังนั้น $A \cup B$ เป็นเซตนับได้ $\square$

ทฤษฎีบท 7.4.12 ให้ A และ B เป็นเซตนับได้แล้ว $A \times B$ เป็นเซตนับได้

บทพิสูจน์. กรณีที่ $A = \emptyset$ หรือ $B = \emptyset$ จะได้ว่า $A \times B = \emptyset$ ทำให้ได้ว่า $A \times B$ เป็นเซตนับได้ สมมติว่า $A \neq \emptyset$ และ $B \neq \emptyset$ เป็นเซตนับได้ โดยทฤษฎีบท 7.4.7 จะได้ว่ามีฟังก์ชัน 1-1 $f : A \rightarrow \mathbb{N}$ และ $g : B \rightarrow \mathbb{N}$ ให้ $h : A \times B \rightarrow \mathbb{N} \times \mathbb{N}$ กำหนดโดย $h((x, y)) = (f(x), g(y))$ จะได้ว่า h เป็นฟังก์ชัน 1-1 ดังนั้น $A \times B$ เป็นเซตนับได้ $\square$

จากทฤษฎีบทนี้จะได้ว่า $\mathbb{Z} \times \mathbb{Z}$ เป็นเซตอนันต์แบบนับได้ เนื่องจาก $\mathbb{Z}$ เป็นเซตอนันต์แบบนับได้

ทฤษฎีบท 7.4.13 $\mathbb{Z} \times \mathbb{Z}$ เป็นเซตอนันต์แบบนับได้

ทฤษฎีบท 7.4.14 $\mathbb{Q}$ เป็นเซตอนันต์แบบนับได้

บทพิสูจน์. ให้ $f : \mathbb{N} \times \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{Q}^+$ กำหนดโดย

$$f((x, y)) = \frac{x}{y}$$

เห็นได้โดยง่ายว่า f เป็นฟังก์ชันทั่วถึง โดยบทแทรก 7.4.9 จะได้ว่า $\mathbb{Q}^+$ เป็นเซตนับได้ เนื่องจาก $\mathbb{N} \subseteq \mathbb{Q}^+$ และเป็นเซตอนันต์ ดังนั้น $\mathbb{Q}^+$ เป็นเซตอนันต์ และได้อีกว่า $\mathbb{Q}^+ \sim \mathbb{Q}^-$ โดยใช้ฟังก์ชัน $g(x) = -x$ เมื่อ $g : \mathbb{Q}^+ \rightarrow \mathbb{Q}^-$ ดังนั้น $\mathbb{Q} = \mathbb{Q}^+ \cup \{0\} \cup \mathbb{Q}^-$ เป็นเซตอนันต์แบบนับได้ $\square$

จากทฤษฎีบทนี้ทำให้สรุปได้ว่า $\mathbb{Q} \times \mathbb{Q}$ เป็นเซตอนันต์แบบนับได้

7.5 เซตนับไม่ได้

บทนิยาม 7.5.1 เซตนับไม่ได้ (Uncountable set) คือเซตที่ไม่ใช่เซตนับได้

การพิสูจน์เซตนับไม่ได้มีความยุ่งยากและซับซ้อนเมื่อใช้บทนิยามดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัยผลที่ได้จากทฤษฎีบทต่าง ๆ ที่ได้มาในหัวข้อก่อนนี้ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. เซตนับไม่ได้เป็นเซตอนันต์ (โดยนิยามของเซตนับได้)
2. ถ้า $A \subseteq B$ และ A เป็นเซตนับไม่ได้ แล้ว B เป็นเซตนับไม่ได้ (โดยบทแทรก 7.4.8)
3. ถ้า $A \sim B$ จะได้ว่า A เป็นเซตนับไม่ได้ ก็ต่อเมื่อ B เป็นเซตนับไม่ได้ (โดยทฤษฎีบท 7.4.3)
4. ให้ A เป็นเซตที่ไม่ใช่เซตว่าง จะได้ว่า A เป็นเซตนับไม่ได้ ก็ต่อเมื่อ ไม่มีฟังก์ชันจาก $\mathbb{N}$ ไปทั่วถึง A (โดยทฤษฎีบท 7.4.7)

ทฤษฎีบท 7.5.2 เซตของสับเซตทั้งหมดของ $\mathbb{N}$ หรือ $\mathcal{P}(\mathbb{N})$ เป็นเซตนับไม่ได้

บทพิสูจน์. ให้ $f : \mathbb{N} \rightarrow \mathcal{P}(\mathbb{N})$ และให้ $A = \{k \in \mathbb{N} : k \notin f(k)\}$ ดังนั้น $A \in \mathcal{P}(\mathbb{N})$ จะแสดงว่า f ไม่เป็นฟังก์ชันทั่วถึง โดยแสดงว่า $f(n) \neq A$ ทุก ๆ $n \in \mathbb{N}$ ให้ $n \in \mathbb{N}$

กรณีที่ 1 $n \in f(n)$ โดยนิยามของ A จะได้ว่า $n \notin A$ นั่นคือ $n \in f(n) - A$ จะได้ว่า $f(n) \neq A$

กรณีที่ 2 $n \notin f(n)$ โดยนิยามของ A จะได้ว่า $n \in A$ นั่นคือ $n \in A - f(n)$ จะได้ว่า $f(n) \neq A$

ทำให้สรุปได้ว่า $\mathcal{P}(\mathbb{N})$ เป็นเซตนับไม่ได้

□

ทฤษฎีบท 7.5.3 $(0, 1)$ เป็นเซตนับไม่ได้

บทพิสูจน์. ให้ $x \in (0, 1)$ สามารถเขียนได้ในรูป

$$x = 0.x_1x_2x_3\ldots$$

โดยแต่ละ $i \in \mathbb{N}$, x_i เป็นจำนวนเต็มซึ่ง $0 \leq x_i \leq 9$ ได้เพียงวิธีเดียวเท่านั้น (พัฒน์ อุดมกะวานิช. 2559. หน้า 178) ให้ $f : \mathbb{N} \rightarrow (0, 1)$ จะแสดงว่า f ไม่เป็นฟังก์ชันทั่วถึง สำหรับ $k \in \mathbb{N}$ เขียนในรูปทศนิยมได้วิธีเดียว ดังนั้น

$$f(k) = 0.a_{k1}a_{k2}a_{k3}\ldots$$

เลือก $x = 0.x_1x_2x_3\ldots$ โดยที่

$$x_i = \begin{cases} 0 & \text{เมื่อ } a_{ii} \neq 1 \\ 1 & \text{เมื่อ } a_{ii} = 1 \end{cases}$$

จะแสดงว่าไม่มีจำนวนนับ n ใดๆ ซึ่ง $f(n) = x$ สมมติว่ามีจำนวนนับ n , $f(n) = x$ จะได้ว่า

$$0.a_{n1}a_{n2}a_{n3}\ldots = f(n) = x = 0.x_1x_2x_3\ldots$$

ดังนั้น $x_n = a_{nn}$ ซึ่งเกิดข้อขัดแย้งกับการเลือก x ดังนั้น f ไม่เป็นฟังก์ชันทั่วถึง สรุปได้ว่า $(0, 1)$ เป็นเซตนับไม่ได้

□

ทฤษฎีบท 7.5.4 $\mathbb{R}$ เป็นเซตนับไม่ได้

บทพิสูจน์. เนื่องจาก $(0, 1) \subseteq \mathbb{R}$ และเป็นเซตนับไม่ได้ ดังนั้น $\mathbb{R}$ เป็นเซตนับไม่ได้

□

ทฤษฎีบท 7.5.5 $\mathbb{Q}^c$ เป็นเซตนับไม่ได้

บทพิสูจน์. สมมติ $\mathbb{Q}^c$ เป็นเซตนับได้ เนื่องจาก $\mathbb{Q}$ เป็นเซตนับได้ และ $\mathbb{R} = \mathbb{Q} \cup \mathbb{Q}^c$ ทำให้ได้ว่า $\mathbb{R}$ เป็นเซตนับได้ ซึ่งขัดแย้งกับทฤษฎีบท 7.5.4 ดังนั้น $\mathbb{Q}^c$ เป็นเซตนับไม่ได้

□

สรุป

ในบทนี้จะกล่าวถึงเซตจำกัดและเซตอนันต์ เริ่มต้นจากการเทียบเท่าของเซต

$A \sim B$ ก็ต่อเมื่อ $\exists f : A \rightarrow B$ เป็นฟังก์ชัน 1-1 แบบทั่วถึง

เซตใดก็ตามที่เทียบเท่ากับ N_k บางจำนวนนับ k หรือไม่ก็เป็นเซตว่าง เรียกเซตนี้ว่าเซตจำกัด และเซตที่ไม่ใช่เซตจำกัดเรียกว่าเซตอนันต์ และเซตที่เทียบเท่ากับ N จะเรียกว่าเซตอนันต์แบบนับได้ เซตนับได้จะหมายถึงเซตอนันต์แบบนับได้และเซตจำกัด และเซตที่ไม่ใช่เซตนับได้เรียกว่า เซตนับไม่ได้

คำถามท้ายบท

1. จงพิสูจน์ว่า " สับเซตของเซตจำกัดย่อมเป็นเซตจำกัด "
2. จงพิสูจน์ว่า " สับเซตแท้ของเซตจำกัดย่อมมีสมาชิกน้อยกว่าจำนวนของสมาชิกของเซตจำกัดนั้น "
3. ให้ $\{A_\alpha\}_{\alpha \in \Lambda}$ เมื่อ A_α เป็นเซตจำกัดทุกๆ $\alpha \in \Lambda$ จงพิสูจน์ว่า

$$3.1 \bigcup_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \text{ เป็นเซตจำกัด}$$

$$3.2 \bigcap_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \text{ เป็นเซตจำกัด}$$

$$3.3 \prod_{\alpha \in \Lambda} A_\alpha \text{ เป็นเซตจำกัด}$$

4. จงแสดงว่า $A \cup B$ เป็นเซตจำกัด ก็ต่อเมื่อ A และ B เป็นเซตจำกัด
5. จงแสดงว่า $A \cup B$ เป็นเซตอนันต์ ก็ต่อเมื่อ A หรือ B เป็นเซตอนันต์
6. ให้ A และ B เป็นเซต จงพิสูจน์หรือยกตัวอย่างค้านข้อความต่อไปนี้
 - 6.1 $A \cap B$ เป็นเซตอนันต์ ก็ต่อเมื่อ A และ B เป็นเซตอนันต์
 - 6.2 $A \cap B$ เป็นเซตจำกัด ก็ต่อเมื่อ A หรือ B เป็นเซตจำกัด
 - 6.3 $A - B$ เป็นเซตจำกัด ก็ต่อเมื่อ A เป็นเซตจำกัด
 - 6.4 $A - B$ เป็นเซตอนันต์ ก็ต่อเมื่อ A เป็นเซตอนันต์
7. ให้ A และ B เป็นเซต และ $F = \{f \mid f : A \rightarrow B\}$ จงแสดงว่า ถ้า A และ B เป็นเซตจำกัด แล้ว F เป็นเซตจำกัด
8. จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้
 - 8.1 เซตของจำนวนคือเป็นเซตนับได้
 - 8.2 สับเซตของเซตนับได้ย่อมเป็นเซตนับได้
 - 8.3 เซตใดก็ตามมีสับเซตที่เป็นเซตนับไม่ได้ย่อมเป็นเซตนับไม่ได้
 - 8.4 ให้ A และ B เป็นเซต ถ้า $A \sim B$ และ A เป็นเซตนับได้ แล้ว B เป็นเซตนับได้

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิกา กวักเพฑูรย์. (2542). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ชะเอม สายทอง. (2530). **ทฤษฎีเซต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
- มานะ เอกจริยวงศ์. (2542). **ทฤษฎีเซต**. ลพบุรี: ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ สถาบันราชภัฏ
เทพสตรี ลพบุรี
- พัฒน์ อุดมกะวานิช. (2559). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ไพโรจน์ เยียระยง. (2559). **ตรรกศาสตร์และทฤษฎีเซต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2559). **พจนานุกรมศัพท์คณิตศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา**.
กรุงเทพฯ: สหมิตรพรินติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
- อนุกรรมการปรับปรุงหลักสูตรวิทยาศาสตร์ ทบวงมหาวิทยาลัย. (2545). **เซต ความสัมพันธ์
และฟังก์ชัน** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์การพิมพ์
- Arthur Benjamin. (2015). **Magic of math**. New York: Hachette book group, Inc.
- Brian Clegg. (2003). **A brief history of infinity**. UK: CPI group (UK) Ltd
- F. William Lawvere and Robert Rosebrugh. (2003). **Sets for Mathematics**. UK: Cambridge
university press
- Pual Glendinning. (2012). **Maths in minutes**. London, England: Quercus Editions Ltd

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 8

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. สัจพจน์สนาม
2. กฎไตรวิภาค
3. ค่าสัมบูรณ์
4. สัจพจน์ความบริบูรณ์
5. การจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนจริง

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. เข้าใจสัจพจน์สนามและนำไปใช้พิสูจน์ได้
2. เข้าใจกฎไตรวิภาคและสามารถนำไปพิสูจน์ได้
3. เข้าใจความหมายของค่าสัมบูรณ์และนำไปแก้โจทย์ปัญหาเบื้องต้นได้
4. เข้าใจสัจพจน์ความบริบูรณ์และพิสูจน์สมบัติที่เกี่ยวข้องได้
5. รู้จักการจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนจริง

วิธีและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. วิธีสอน
 - 1.1 วิธีสอนแบบบรรยาย ประกอบสื่ออิเล็กทรอนิกส์
 - 1.2 ใช้สื่อทางอินเทอร์เน็ต และให้แต่ละคนแสดงความคิดเห็น
 - 1.3 วิธีสอนแบบอภิปราย โดยให้หัวข้อเป็นกลุ่มและมานำเสนอหน้าชั้น
2. กิจกรรมการเรียนการสอน
 - 2.1 บรรยายสรุปโดยใช้สื่อการสอนประกอบ
 - 2.2 ให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากชุดการสอน หนังสือ ตำรา เอกสารเพิ่มเติม และสื่อออนไลน์
 - 2.3 อภิปรายรายกลุ่มตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมาย
 - 2.4 ให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัด ทดสอบความเข้าใจในเนื้อหา
 - 2.5 มอบหมายให้ทำ assignment เพื่อส่งท้ายคาบ

สื่อการเรียนการสอน

1. ชุดการสอน เรื่อง "จำนวนจริง"
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เรื่อง "จำนวนจริง"
3. หนังสือ ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตการตอบคำถามและตั้งคำถามของผู้เรียนในระหว่างการบรรยายและซักถาม
2. วัดผลจากการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียนตามเนื้อหาที่ได้รับมอบหมาย
3. ตรวจ assignment บันทึกคะแนนลงในใบบันทึกคะแนน
4. ตรวจการทำการบ้าน บันทึกลงในใบบันทึกผลงาน

บทที่ 8

ระบบจำนวนจริง

การสร้างระบบจำนวนจริงนั้นทำได้หลายวิธี วิธีหนึ่งคือเริ่มต้นจากสัจพจน์เปอาโน (Peano postulates) ซึ่งเกี่ยวกับสมบัติจำนวนนับ หลังจากนั้นก็สร้างจำนวนเต็ม จำนวนตรรกยะ และจำนวนจริงในที่สุด ในบทนี้จะไม่กล่าวถึงการสร้างระบบจำนวนจริง แต่จะกล่าวถึงสัจพจน์สนามอันเป็นข้อตกลงเบื้องต้นเพื่อให้ได้มาซึ่งสมบัติต่างๆของจำนวนจริง และศึกษาความสมบูรณ์ของจำนวนจริง

8.1 สัจพจน์สนาม

สัจพจน์ 1 (สัจพจน์สนาม (Field axioms)) สมมติว่ามีเซต $\mathbb{R}$ ซึ่งเรียกว่า เซตของจำนวนจริง (The set of real numbers) และมีการดำเนินการทวิภาค $+$ และ $\cdot$ ซึ่งเรียกว่า การบวก (Addition) และ การคูณ (Multiplication) ตามลำดับ โดยมีสมบัติดังนี้

R1 สมบัติปิด (Closure laws)

สำหรับการบวก : ทุก $x, y \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า $x + y \in \mathbb{R}$
สำหรับการคูณ : ทุก $x, y \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า $x \cdot y \in \mathbb{R}$

R2 สมบัติสลับที่ (Commutative laws)

สำหรับการบวก : ทุก $x, y \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า $x + y = y + x$
สำหรับการคูณ : ทุก $x, y \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า $x \cdot y = y \cdot x$

R3 สมบัติการเปลี่ยนหมู่ (Associative laws)

สำหรับการบวก : ทุก $x, y, z \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า $(x + y) + z = x + (y + z)$
สำหรับการคูณ : ทุก $x, y, z \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า $(x \cdot y) \cdot z = x \cdot (y \cdot z)$

R4 สมบัติการมีเอกลักษณ์ (Existence of identities)

สำหรับการบวก : มี $0 \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $x + 0 = x = 0 + x$ ทุก $x \in \mathbb{R}$
เรียก 0 ว่าเอกลักษณ์การบวก (Additive identity)
สำหรับการคูณ : มี $1 \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $x \cdot 1 = x = 1 \cdot x$ ทุก $x \in \mathbb{R}$
เรียก 1 ว่าเอกลักษณ์การคูณ (Multiplicative identity)

R5 สมบัติการมีตัวผกผัน (Existence of inverses)

สำหรับการบวก : สำหรับ $x \in \mathbb{R}$ จะมี $-x \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $x + (-x) = 0 = (-x) + x$
เรียก $-x$ ว่าตัวผกผันการบวกของ x

สำหรับการคูณ : สำหรับ $x \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $x \neq 0$ จะมี $x^{-1} \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $x \cdot x^{-1} = 1 = x^{-1} \cdot x$
เรียก x^{-1} ว่าตัวผกผันการคูณของ x

R6 สมบัติการแจกแจง (Distributive law)

สำหรับ $x, y, z \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า

$$x \cdot (y + z) = x \cdot y + x \cdot z \quad \text{และ} \quad (y + z) \cdot x = y \cdot x + z \cdot x$$

เพื่อความสะดวก xy แทน $x \cdot y$ จากสัจพจน์สนาม R5 จะได้ว่า

$$1. \quad -0 = 0 \quad \text{เพราะว่า} \quad 0 + 0 = 0$$

$$2. \quad 1^{-1} = 1 \quad \text{เพราะว่า} \quad 1 \cdot 1 = 1$$

ทฤษฎีบท 8.1.1 ข้อความต่อไปนี้เป็นจริง

1. สำหรับเซตจำนวนจริงมี 0 เพียงตัวเดียวเท่านั้นที่เป็นเอกลักษณ์การบวก
2. สำหรับเซตจำนวนจริงมี 1 เพียงตัวเดียวเท่านั้นที่เป็นเอกลักษณ์การคูณ

บทพิสูจน์. 1. สมมติว่ามี $a \in \mathbb{R}$ เป็นเอกลักษณ์การบวก นั่นคือ $x + a = x$ สำหรับทุก ๆ $x \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า $0 + a = 0$ โดย (R4) ทำให้ได้ว่า

$$0 = 0 + a = a$$

ดังนั้น $a = 0$

2. สมมติว่ามี $a \in \mathbb{R}$ เป็นเอกลักษณ์การคูณ นั่นคือ $xa = x$ สำหรับทุก ๆ $x \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า $1a = 1$ โดย (R4) ทำให้ได้ว่า

$$1 = 1a = a$$

ดังนั้น $a = 1$

ทฤษฎีบท 8.1.2 ให้ $x \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า $x0 = 0 = x0$

บทพิสูจน์. ให้ $x \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า

$$\begin{aligned} a0 &= a(0 + 0) && \text{โดย R4} \\ &= a0 + a0 && \text{โดย R6} \end{aligned}$$

เนื่องจากเอกลักษณ์การบวกมีเพียงตัวเดียวคือ 0 ดังนั้น $a0 = 0$ ในทำนองเดียวกัน

$$0a = (0 + 0)a = 0a + 0a$$

ดังนั้น $0a = 0$

ทฤษฎีบท 8.1.3 ให้ x, y และ z เป็นจำนวนจริง ถ้า $x = y$ แล้ว $x + z = y + z$

บทพิสูจน์. เห็นได้ชัดจากสมมติการเท่ากัน □

ทฤษฎีบท 8.1.4 (สมบัติการตัดออกสำหรับการบวก) ให้ $x, y, z \in \mathbb{R}$ ถ้า $x + y = x + z$ แล้ว $y = z$

บทพิสูจน์. ให้ $x, y, z \in \mathbb{R}$ สมมติ $x + y = x + z$ จะได้ว่า

$$\begin{aligned} y &= 0 + y && \text{โดย R4} \\ &= ((-x) + x) + y && \text{โดย R5} \\ &= (-x) + (x + y) && \text{โดย R3} \\ &= (-x) + (x + z) && \text{โดยสมมติฐาน} \\ &= ((-x) + x) + z && \text{โดย R3} \\ &= 0 + z && \text{โดย R5} \\ &= z && \text{โดย R4} \end{aligned}$$

ดังนั้น $y = z$ □

ทฤษฎีบท 8.1.5 ข้อความต่อไปนี้เป็นจริง

1. สำหรับจำนวนจริง x ใด ๆ จะมีตัวผกผันการบวกเพียงตัวเดียวเท่านั้น
2. สำหรับจำนวนจริง x ใด ๆ ที่ไม่ใช่ศูนย์ จะมีตัวผกผันการคูณเพียงตัวเดียวเท่านั้น

บทพิสูจน์. ให้ $x \in \mathbb{R}$

1. สมมติว่า $a \in \mathbb{R}$ เป็นตัวผกผันของ x ดังนั้น $x + a = 0 = a + x$ ทำให้ได้ว่า

$$\begin{aligned} a &= a + 0 && \text{โดย R4} \\ &= a + (x + (-x)) && \text{โดย R5} \\ &= (a + x) + (-x) && \text{โดย R3} \\ &= 0 + (-x) && \text{โดยสมมติฐาน} \\ &= (-x) && \text{โดย R4} \end{aligned}$$

ดังนั้น $a = -x$

2. ให้ $x \neq 0$ สมมติว่า $a \in \mathbb{R}$ เป็นตัวผกผันของ x ดังนั้น $xa = 1 = ax$ ทำให้ได้ว่า

$$\begin{aligned} a &= a1 && \text{โดย R4} \\ &= a(xx^{-1}) && \text{โดย R5} \\ &= (ax)x^{-1} && \text{โดย R3} \\ &= 1x^{-1} && \text{โดยสมมติฐาน} \\ &= x^{-1} && \text{โดย R4} \end{aligned}$$

ดังนั้น $a = x^{-1}$

ทฤษฎีบท 8.1.6 ให้ x, y และ z เป็นจำนวนจริง ถ้า $x = y$ แล้ว $xz = yz$

บทพิสูจน์. เห็นได้ชัดจากสมบัติการเท่ากัน ☐

ทฤษฎีบท 8.1.7 (สมบัติการตัดออกสำหรับการคูณ) ให้ x, y และ z เป็นจำนวนจริง ถ้า $x \neq 0$ และ $xy = xz$ แล้ว $y = z$

บทพิสูจน์. ให้ $x, y, z \in \mathbb{R}$ และ $x \neq 0$ สมมติ $xy = xz$ จะได้ว่า

$$\begin{aligned} y &= 1y && \text{โดย R4} \\ &= (x^{-1}x)y && \text{โดย R5} \\ &= x^{-1}(xy) && \text{โดย R3} \\ &= x^{-1}(xz) && \text{โดยสมมติฐาน} \\ &= (x^{-1}x)z && \text{โดย R3} \\ &= 1z && \text{โดย R5} \\ &= z && \text{โดย R4} \end{aligned}$$

ดังนั้น $y = z$ ☐

บทนิยาม 8.1.8 สำหรับจำนวนจริง x และ y กำหนดให้ $x - y = x + (-y)$ และ $\frac{x}{y} = xy^{-1}$ เมื่อ $y \neq 0$

เพื่อความสะดวกเราจะใช้ $-xy$ แทน $-(xy)$ ดังนั้น $-1x = -(1x) = -x$

ทฤษฎีบท 8.1.9 ให้ x เป็นจำนวนจริง จะได้ว่า

1. $-(-x) = x$
2. ถ้า $x \neq 0$ แล้ว $(x^{-1})^{-1} = x$

บทพิสูจน์. ให้ $x \in \mathbb{R}$

1. เนื่องจาก $-(-x)$ เป็นตัวผกผันการบวกของ $-x$ จะได้ว่า $(-x) + [-(-x)] = 0$ จาก R5 ทำให้ได้ว่า $(-x) + x = 0$ เนื่องจากตัวผกผันการบวกมีเพียงตัวเดียว ดังนั้น $x = -(-x)$
2. สมมติว่า $x \neq 0$ เนื่องจาก $(x^{-1})^{-1}$ เป็นตัวผกผันการคูณของ x^{-1} จะได้ว่า $x^{-1}(x^{-1})^{-1} = 1$ จาก R5 ทำให้ได้ว่า $x^{-1}x = 1$ เนื่องจากตัวผกผันการคูณมีเพียงตัวเดียว ดังนั้น $(x^{-1})^{-1} = x$

ทฤษฎีบท 8.1.10 ให้ x และ y เป็นจำนวนจริง จะได้ว่า $(-x)y = x(-y) = -xy$

บทพิสูจน์. ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ แล้ว

$$\begin{aligned}
 0 &= 0y && \text{โดยทฤษฎีบท 8.1.2} \\
 &= (x + (-x))y && \text{โดย R5} \\
 &= xy + (-x)y && \text{โดย R6} \\
 0 &= x0 && \text{โดยทฤษฎีบท 8.1.2} \\
 &= x(y + (-y)) && \text{โดย R5} \\
 &= xy + x(-y) && \text{โดย R6}
 \end{aligned}$$

ดังนั้น $xy + (-x)y = xy + x(-y)$ โดยสมบัติการตัดออกสำหรับการบวก จะได้ว่า $x(-y) = (-x)y$ เนื่องจาก $xy + x(-y) = 0$ ดังนั้น $(-x)y$ เป็นตัวผกผันการบวกของ xy และตัวผกผันการบวกมีเพียงตัวเดียวทำให้ได้ว่า $(-x)y = -xy$ □

บทแทรก 8.1.11 ไม่ว่า x จะเป็นจำนวนจริงใดก็ตาม $(-1)x = -x$

บทพิสูจน์. ให้ $x \in \mathbb{R}$ โดยทฤษฎีบท 8.1.10 จะได้ $(-1)x = -1x = -x$ □

บทแทรก 8.1.12 $(-1)(-1) = 1$

บทพิสูจน์. โดยทฤษฎีบท 8.1.10 จะได้ $(-1)(-1) = 1(-(-1)) = 1(1) = 1$ □

ทฤษฎีบท 8.1.13 ให้ x และ y เป็นจำนวนจริง จะได้ว่า $(-x)(-y) = xy$

บทพิสูจน์. ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ แล้ว

$$\begin{aligned}
 (-x)(-y) + (-xy) &= (-x)(-y) + (-x)y && \text{โดยทฤษฎีบท 8.1.10} \\
 &= (-x)[(-y) + y] && \text{โดย R6} \\
 &= (-x)0 && \text{โดย R5} \\
 &= 0 && \text{โดยทฤษฎีบท 8.1.2}
 \end{aligned}$$

ดังนั้น $(-x)(-y)$ เป็นตัวผกผันของ $-xy$ ดังนั้น $(-x)(-y) = -(-xy) = xy$ □

ทฤษฎีบท 8.1.14 ให้ x และ y เป็นจำนวนจริง ถ้า $xy = 0$ แล้ว $x = 0$ หรือ $y = 0$

บทพิสูจน์. ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ สมมติ $xy = 0$ และ $x \neq 0$ โดย R5 จะได้ว่ามี $x^{-1} \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $x^{-1}x = 1$ ดังนั้น

$$\begin{aligned}
 x^{-1}(xy) &= x^{-1}0 && \text{โดยสมมติฐาน} \\
 (x^{-1}x)y &= 0 && \text{โดย R3 และทฤษฎีบท 8.1.2} \\
 1y &= 0 && \text{โดย R5} \\
 y &= 0 && \text{โดย R4}
 \end{aligned}$$

□

จากทฤษฎีบทดังกล่าวทำให้นำไปใช้ในการแก้ปัญหาลักษณะต่าง ๆ ในระบบจำนวนจริงได้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง 8.1.15 จงหาค่า x ที่เป็นจำนวนจริงที่สอดคล้อง $x^2 - 2x - 3 = 0$

วิธีทำ เนื่องจาก $0 = x^2 - 2x - 3 = (x-3)(x+1)$ โดยทฤษฎีบท 8.1.14 จะได้ว่า $x-3 = 0$ หรือ $x+1 = 0$ ทำให้ได้ว่า $x = 3$ หรือ $x = -1$

ตัวอย่าง 8.1.16 กำหนดให้ $a, b \in \mathbb{R}^+$ ที่สอดคล้อง $a^2 + ab - 2b^2 = 0$ จงแสดงว่า $a = b$

วิธีทำ พิจารณา $0 = a^2 + ab - 2b^2 = (a-b)(a+2b)$ เนื่องจาก $a, b \in \mathbb{R}^+$ ดังนั้น $a+2b \in \mathbb{R}^+$ โดย R7 จึงสรุปได้ว่า $a-b = 0$ โดยทฤษฎีบท 8.1.14 นั่นคือ $a = b$

8.2 กฎไตรวิภาค

สัจพจน์ 2 สมมติว่ามีเซต $\mathbb{R}^+$ เป็นสับเซตของ $\mathbb{R}$ ซึ่งเรียกว่า **เซตของจำนวนจริงบวก** (The set of positive real numbers) โดยมีสมบัติดังนี้

R7 **สมบัติปิด** (Closer law)

สำหรับการบวก : ทุก ๆ $x, y \in \mathbb{R}^+$ จะได้ว่า $x + y \in \mathbb{R}^+$

สำหรับการคูณ : ทุก ๆ $x, y \in \mathbb{R}^+$ จะได้ว่า $x \cdot y \in \mathbb{R}^+$

R8 ไม่ว่า x จะเป็นจำนวนจริงใดก็ตาม ข้อความต่อไปนี้จะเป็นจริงเพียงข้อเดียวเท่านั้น

$$(1) \ x \in \mathbb{R}^+$$

$$(2) \ x = 0$$

$$(3) \ -x \in \mathbb{R}^+$$

บทนิยาม 8.2.1 ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ จะกล่าวว่า x **น้อยกว่า** (Less than) y เขียนแทนด้วย $x < y$ นิยามโดย

$$x < y \quad \text{ก็ต่อเมื่อ} \quad y - x \in \mathbb{R}^+$$

หรือกล่าวได้อีกอย่างว่า y **มากกว่า** (Greater than) x เขียนแทนด้วย $y > x$ และนิยาม

1. $x \leq y$ หมายถึง $x < y$ หรือ $x = y$ อ่านว่า x **น้อยกว่าหรือเท่ากับ** y

2. $x \geq y$ หมายถึง $x < y$ หรือ $x = y$ อ่านว่า x **มากกว่าหรือเท่ากับ** y

ทฤษฎีบท 8.2.2 ให้ x เป็นจำนวนจริงใด ๆ แล้วข้อความต่อไปนี้สมมูลกัน

$$1. \ x \in \mathbb{R}^+$$

$$2. \ x = x - 0 \in \mathbb{R}^+$$

$$3. \ x > 0$$

บทพิสูจน์. ให้ $x \in \mathbb{R}$ (1) $\rightarrow$ (2) สมมติ $x \in \mathbb{R}^+$ จะได้ว่า

$$x - 0 = x + (-0) = x + 0 = x \in \mathbb{R}^+$$

(2) $\rightarrow$ (3) สมมติ $x = x - 0 \in \mathbb{R}^+$ เนื่องจาก $x - 0 \in \mathbb{R}^+$ จะได้ว่า $x > 0$

(3) $\rightarrow$ (1) สมมติ $x > 0$ จะได้ว่า $x - 0 \in \mathbb{R}^+$ เนื่องจาก $x - 0 = x$ ดังนั้น $x \in \mathbb{R}^+$ □

จากทฤษฎีบทข้างต้น เขียนได้ว่า $\mathbb{R}^+ = \{x \in \mathbb{R} \mid x > 0\}$ และได้สมบัตินี้

บทแทรก 8.2.3 ให้ x เป็นจำนวนจริงใด ๆ แล้วข้อความต่อไปนี้สมมูลกัน

1. $-x \in \mathbb{R}^+$

2. $-x = 0 - x \in \mathbb{R}^+$

3. $x < 0$

จากบทแทรกนี้ทำให้นิยามจำนวนจริงลบได้ดังบทนิยามต่อไปนี้

บทนิยาม 8.2.4 นิยามให้ $\mathbb{R}^- = \{x \in \mathbb{R} \mid x < 0\}$ เรียกว่า เซตของจำนวนจริงลบ (The set of negative real numbers)

จากการนิยามข้างต้นจะได้ว่า สำหรับทุกจำนวนจริง x ใดก็ตาม

$$x \in \mathbb{R}^- \quad \text{ก็ต่อเมื่อ} \quad -x \in \mathbb{R}^+$$

จากทฤษฎีบทและบทนิยามที่ผ่านมาทำให้ได้สมบัติที่สำคัญทางคณิตศาสตร์คือ **กฎไตรวิภาค** (Trichotomy law) กล่าวคือ สำหรับจำนวนจริง x และ y ข้อความต่อไปนี้จะเป็นจริงเพียงข้อเดียวเท่านั้น

(1) $x < y$

(2) $x = y$

(3) $x > y$

ทฤษฎีบท 8.2.5 (สมบัติถ่ายทอด (Transitive law)) ให้ x, y และ z เป็นจำนวนจริง จะได้ว่า

$$\text{ถ้า } x < y \text{ และ } y < z \text{ แล้ว } x < z$$

บทพิสูจน์. ให้ x, y และ z เป็นจำนวนจริง สมมติว่า $x < y$ และ $y < z$ จะได้ว่า $y - x \in \mathbb{R}^+$ และ $z - y \in \mathbb{R}^+$ โดย (R7) จะได้ว่า

$$z - x = (z - y) + (y - x) \in \mathbb{R}^+$$

ดังนั้น $x < z$

ทฤษฎีบท 8.2.6 (สมบัติการบวกเข้าและตัดออก) ให้ x, y และ z เป็นจำนวนจริง จะได้ว่า

1. ถ้า $x < y$ แล้ว $x + z < y + z$

2. ถ้า $x + z < y + z$ แล้ว $x < y$

บทพิสูจน์. ให้ x, y และ z เป็นจำนวนจริง

1. สมมติ $x < y$ จะได้ว่า $y - x \in \mathbb{R}^+$ แล้ว

$$(y + z) - (x + z) = y - x \in \mathbb{R}^+$$

$$\text{ดังนั้น } x + z < y + z$$

$$2. \text{ สมมติว่า } x + z < y + z \text{ แล้ว } (y + z) - (x + z) \in \mathbb{R}^+ \text{ เนื่องจาก } y - x = (y + z) - (x + z) \in \mathbb{R}^+ \\ \text{ดังนั้น } x < y$$

ทฤษฎีบท 8.2.7 ให้ x, y, z และ w เป็นจำนวนจริง จะได้ว่า

$$\text{ถ้า } x < y \text{ และ } z < w \text{ แล้ว } x + z < y + w$$

บทพิสูจน์. ให้ x, y, z และ w เป็นจำนวนจริง สมมติว่า $x < y$ และ $z < w$ จะได้ว่า $y - x \in \mathbb{R}^+$ และ $w - z \in \mathbb{R}^+$ โดย R3 และ R7 จะได้ว่า

$$(y + w) - (x + z) = (y - x) + (w - z) \in \mathbb{R}^+$$

ดังนั้น $x + z < y + w$ □

ทฤษฎีบท 8.2.8 ให้ x, y และ z เป็นจำนวนจริง จะได้ว่า

1. ถ้า $x < y$ และ $z > 0$ แล้ว $xz < yz$
2. ถ้า $x < y$ และ $z < 0$ แล้ว $xz > yz$

บทพิสูจน์. ให้ x, y และ z เป็นจำนวนจริง

1. สมมติว่า $x < y$ และ $z > 0$ จะได้ว่า $y - x \in \mathbb{R}^+$ และ $z \in \mathbb{R}^+$ ดังนั้น

$$yz - xz = (y - x)z \in \mathbb{R}^+$$

ทำให้ได้ว่า $xz < yz$

2. ทำเป็นแบบฝึกหัด □

ทฤษฎีบท 8.2.9 สำหรับจำนวนจริง x ใด ๆ $x^2 \geq 0$ เมื่อนิยาม $x^2 = x \cdot x$

บทพิสูจน์. ให้ x เป็นจำนวนจริง จากกฎไตรวิภาคจะได้ 3 กรณีดังนี้

1. กรณีที่ $x < 0$ จะได้ว่า $-x \in \mathbb{R}^+$ โดย R7 จะได้ว่า $x^2 = x \cdot x = (-x)(-x) \in \mathbb{R}^+$ ดังนั้น $x^2 > 0$
2. กรณีที่ $x = 0$ จะได้ว่า $x^2 = 0 \cdot 0 = 0$
3. กรณีที่ $x > 0$ นั่นคือ $x \in \mathbb{R}^+$ ทำให้ได้ว่า $x^2 = x \cdot x \in \mathbb{R}^+$ ดังนั้น $x^2 > 0$

สรุปได้ว่า $x^2 \geq 0$ □

บทแทรก 8.2.10 สำหรับจำนวนจริง x ที่ไม่ใช่ศูนย์จะได้ว่า $x^2 > 0$ หรือ $x^2 \in \mathbb{R}^+$

บทพิสูจน์. เห็นได้ชัดจากบทพิสูจน์ของทฤษฎีบท 8.2.9 □

บทแทรก 8.2.11 ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ ถ้า $x^2 + y^2 = 0$ แล้ว $x = 0$ และ $y = 0$

บทพิสูจน์. ทำเป็นแบบฝึกหัด □

ตัวอย่าง 8.2.12 จงหาจำนวนจริง x และ y ทั้งหมดที่สอดคล้อง $x^2 + y^2 + 2x - 4y + 5 = 0$

วิธีทำ พิจารณาสมการข้างต้นจะได้ว่า

$$\begin{aligned} 0 &= x^2 + y^2 + 2x - 4y + 5 = (x^2 + 2x + 1) + (y^2 - 4y + 4) \\ &= (x + 1)^2 + (y - 2)^2 \end{aligned}$$

โดยบทแทรก 8.2.11 จะได้ว่า $x + 1 = 0$ และ $y - 2 = 0$ ทำให้ได้ว่า $x = -1$ และ $y = 2$

ตัวอย่าง 8.2.13 สำหรับจำนวนจริง a และ b ใด ๆ จะได้ว่า $a^2 + b^2 \geq 2ab$

วิธีทำ จากบทแทรก 8.2.11 จะได้ว่า

$$\begin{aligned} (a - b)^2 &\geq 0 \\ a^2 - 2ab + b^2 &\geq 0 \\ a^2 + b^2 &\geq 2ab \end{aligned}$$

ทฤษฎีบท 8.2.14 ให้ a และ b เป็นจำนวนจริงที่ไม่ใช่จำนวนลบ จะได้ว่า

$$a^2 \leq b^2 \quad \text{ก็ต่อเมื่อ} \quad a \leq b$$

บทพิสูจน์. ให้ a และ b เป็นจำนวนจริงที่ไม่ใช่จำนวนลบ ในกรณีที่ $a = 0$ หรือ $b = 0$ เห็นได้ชัดว่า

$$0^2 \leq 0^2 \quad \text{ก็ต่อเมื่อ} \quad 0 \leq 0$$

ให้ $a > 0$ และ $b > 0$ สมมติว่า $a^2 > b^2$ จะได้ว่า $(b^2 - a^2) \in \mathbb{R}^+$ เนื่องจาก

$$b^2 - a^2 = (b - a)(b + a)$$

และ $(b + a) \in \mathbb{R}^+$ ทำให้ได้ว่า $(b - a) \in \mathbb{R}^+$ สรุปได้ว่า $a < b$ ในทางกลับกัน สมมติว่า $a < b$ จะได้ว่า $(b - a) \in \mathbb{R}^+$ เนื่องจาก $(b + a) \in \mathbb{R}^+$ ดังนั้น

$$b^2 - a^2 = (b - a)(b + a) \in \mathbb{R}^+$$

สรุปได้ว่า $a^2 > b^2$

8.3 ค่าสัมบูรณ์

บทนิยาม 8.3.1 ให้ x เป็นจำนวนจริงใด **ค่าสัมบูรณ์** (Absolute value) ของ x เขียนแทนด้วย $|x|$ คือจำนวนจริงที่กำหนดโดย

$$|x| = \begin{cases} x & \text{เมื่อ } x > 0 \\ 0 & \text{เมื่อ } x = 0 \\ -x & \text{เมื่อ } x < 0 \end{cases}$$

ข้อสังเกต สำหรับจำนวนจริง x ใด ๆ จะได้ว่า

1. $|x| \geq 0$
2. $|x| = 0$ ก็ต่อเมื่อ $x = 0$
3. $|x| = |-x|$
4. $|x^2| = x^2$

ทฤษฎีบท 8.3.2 ให้ x และ y เป็นจำนวนจริงใด ๆ จะได้ว่า

1. $|xy| = |x||y|$
2. $|x^2| = |x|^2 = x^2$
3. $\left|\frac{x}{y}\right| = \frac{|x|}{|y|}$ เมื่อ $y \neq 0$
4. $\sqrt{x^2} = |x|$
5. $x \leq |x|$

บทพิสูจน์. ให้ x และ y เป็นจำนวนจริงใด ๆ

1. กรณีที่ $x = 0$ หรือ $y = 0$ จะได้ว่า $xy = 0$ ทำให้ได้ว่า $|xy| = 0 = |x||y|$ ให้ $x \neq 0$ และ $y \neq 0$
 ถ้า $x > 0$ และ $y > 0$ จะได้ว่า $xy > 0$ สรุปได้ว่า $|xy| = xy = |x||y|$
 ถ้า $x < 0$ และ $y < 0$ จะได้ว่า $xy > 0$ สรุปได้ว่า $|xy| = xy = (-x)(-y) = |x||y|$
 ถ้า x และ y ตัวใดตัวหนึ่งเป็นจำนวนจริงลบ โดยไม่เสียนัยทั่วไปให้ $x < 0$ และ $y > 0$ จะได้ว่า $xy < 0$ สรุปได้ว่า $|xy| = -xy = (-x)y = |x||y|$
2. โดยข้อ 1 จะได้ว่า $|x^2| = |x \cdot x| = |x||x| = |x|^2$ และโดยข้อสังเกตข้อ 4 สรุปได้ว่า $x^2 = |x^2| = |x|^2$
3. ให้ $y \neq 0$ แสดงได้โดยง่ายว่า $\left|\frac{1}{y}\right| = \frac{1}{|y|}$ โดยข้อ 1 จะได้ว่า

$$\left|\frac{x}{y}\right| = \left|x \cdot \frac{1}{y}\right| = |x| \cdot \left|\frac{1}{y}\right| = |x| \cdot \frac{1}{|y|} = \frac{|x|}{|y|}$$

4. กรณีที่ $x = 0$ เห็นได้โดยง่าย กรณีที่ $x > 0$ จะได้ว่า $\sqrt{x^2} = x$ กรณีที่ $x < 0$ จะได้ว่า $-x > 0$ ดังนั้น $\sqrt{x^2} = \sqrt{(-x)^2} = -x$ สรุปได้ว่า $\sqrt{x^2} = |x|$
5. ถ้า $x \leq 0$ จะได้ว่า $x \leq 0 \leq |x|$ กรณีที่ $x > 0$ จะได้ว่า $x = |x|$ สรุปได้ว่า $x \leq |x|$

□

ตัวอย่าง 8.3.3 กำหนดให้ $2 < x < 3$ จงหาค่าของ

$$\sqrt{x^2 - 4x + 4} + \sqrt{x^2 - 6x + 9}$$

วิธีทำ พิจารณา

$$\begin{aligned}\sqrt{x^2 - 4x + 4} &= \sqrt{(x - 2)^2} = |x - 2| \\ \sqrt{x^2 - 6x + 9} &= \sqrt{(x - 3)^2} = |x - 3|\end{aligned}$$

เนื่องจาก $2 < x < 3$ ทำให้ได้ว่า $x - 2 > 0$ และ $x - 3 < 0$ ดังนั้น

$$\begin{aligned}\sqrt{x^2 - 4x + 4} + \sqrt{x^2 - 6x + 9} &= |x - 2| + |x - 3| \\ &= (x - 2) + (-(x - 3)) \\ &= 1\end{aligned}$$

ทฤษฎีบท 8.3.4 (อสมการสามเหลี่ยม (Triangle inequality)) ให้ x และ y เป็นจำนวนจริงใดๆ แล้ว

$$|x + y| \leq |x| + |y|$$

บทพิสูจน์. ให้ x, y และ z เป็นจำนวนจริง โดยทฤษฎีบท 8.3.2 ข้อ 2 จะได้ว่า

$$\begin{aligned}|x + y|^2 &= (x + y)^2 \\ &= x^2 + 2xy + y^2 \\ &= |x|^2 + 2xy + |y|^2\end{aligned}$$

โดยทฤษฎีบท 8.3.2 ข้อ 1 และ 5 จะได้ว่า $xy \leq |xy| = |x||y|$ ดังนั้น

$$|x + y|^2 \leq |x|^2 + 2|x||y| + |y|^2 = (|x| + |y|)^2$$

เนื่องจาก $|x + y| \geq 0$ และ $|x| + |y| \geq 0$ โดยทฤษฎีบท 8.2.14 สรุปได้ว่า

$$|x + y| \leq |x| + |y|$$

□

บทแทรก 8.3.5 ให้ x และ y เป็นจำนวนจริงใด ๆ จะได้ว่า

1. $|x - y| \leq |x| + |y|$
2. $|x| - |y| \leq |x + y|$
3. $|x| - |y| \leq |x - y|$

บทพิสูจน์. ให้ x และ y เป็นจำนวนจริงใด ๆ

1. โดยอสมการสามเหลี่ยม จะได้ว่า

$$|x - y| = |x + (-y)| \leq |x| + |-y| = |x| + |y|$$

2. โดยอสมการสามเหลี่ยม และข้อ 1 จะได้ว่า

$$\begin{aligned} |x| &= |x + (y - y)| = |(x + y) - y| \leq |x + y| + |y| \\ \therefore |x| - |y| &\leq |x + y| \end{aligned}$$

3. โดยข้อ 2 จะได้ว่า

$$\begin{aligned} |x| - |-y| &\leq |x + (-y)| \\ \therefore |x| - |y| &\leq |x - y| \end{aligned}$$

□

ทฤษฎีบท 8.3.6 ให้ x เป็นจำนวนจริง และ a เป็นจำนวนจริงบวก จะได้ว่า

1. $|x| < a$ ก็ต่อเมื่อ $-a < x < a$
2. $|x| > a$ ก็ต่อเมื่อ $x < -a$ หรือ $x > a$

บทพิสูจน์. ทำเป็นแบบฝึกหัด

□

บทแทรก 8.3.7 ให้ x เป็นจำนวนจริง และ a เป็นจำนวนจริงบวก จะได้ว่า

1. $|x| \leq a$ ก็ต่อเมื่อ $-a \leq x \leq a$
2. $|x| \geq a$ ก็ต่อเมื่อ $x \leq -a$ หรือ $x \geq a$

ตัวอย่าง 8.3.8 จงหาจำนวนจริง x ที่สอดคล้องเงื่อนไข

1. $|x - 1| \leq 1$
วิธีทำ จะได้ว่า

$$\begin{aligned} |x - 1| \leq 1 &\Leftrightarrow -1 \leq x - 1 \leq 1 \\ &\Leftrightarrow -1 + 1 \leq x - 1 + 1 \leq 1 + 1 \\ &\Leftrightarrow 0 \leq x \leq 2 \\ &\Leftrightarrow x \in [0, 2] \end{aligned}$$

2. $|x - 3| > 2$

วิธีทำ จะได้ว่า

$$\begin{aligned}
 |x - 3| > 2 &\Leftrightarrow x - 3 < -2 \text{ หรือ } x - 3 > 2 \\
 &\Leftrightarrow x - 3 + 3 < -2 + 3 \text{ หรือ } x - 3 + 3 > 2 + 3 \\
 &\Leftrightarrow x < 1 \text{ หรือ } x > 5 \\
 &\Leftrightarrow x \in (-\infty, 1) \cup (5, \infty)
 \end{aligned}$$

8.4 สัจพจน์ความบริบูรณ์

จำนวนจริงกับความสัมพันธ์น้อยกว่าหรือเท่ากับ หรือโพเซต $(\mathbb{R}, \leq)$ ซึ่งได้กล่าวในหัวข้อ 5.3 ในหัวข้อนี้ศึกษาสมบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

บทนิยาม 8.4.1 ให้ $B \subseteq \mathbb{R}$ โดยที่ $B \neq \emptyset$ และให้ a และ b เป็นจำนวนจริง แล้ว

a เป็นขอบเขตบน (Upper bound) ของ B ก็ต่อเมื่อ $x \leq a$ ทุก $x \in B$

b เป็นขอบเขตล่าง (Lower bound) ของ B ก็ต่อเมื่อ $b \leq x$ ทุก $x \in B$

ถ้า B มีขอบเขตบนเรียกว่าเซต**มีขอบเขตบน** (Bounded above) ถ้า B มีขอบเขตล่างจะเรียกว่าเซต**มีขอบเขตล่าง** (Bounded below) ถ้า B มีทั้งขอบเขตบนและขอบเขตล่างจะเรียกว่าเซต **มีขอบเขต** (Bounded) ถ้าเป็นอย่างอื่นเรียกว่าเซต **ไม่มีขอบเขต** (Unbounded) กำหนดให้ B_U และ B_L แทนเซตของขอบเขตบน และขอบเขตล่างของ B ตามลำดับจะได้ว่า

$$B_U = \{a \in \mathbb{R} \mid x \leq a \text{ ทุก } x \in B\}$$

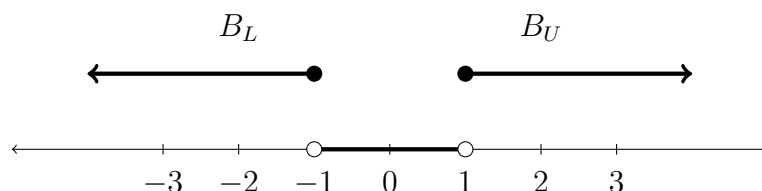
$$B_L = \{b \in \mathbb{R} \mid b \leq x \text{ ทุก } x \in B\}$$

จากนิยามจะได้ว่า $\mathbb{R}$ ไม่มีขอบเขตบนและขอบเขตล่าง นั่นคือ $\mathbb{R}$ ไม่มีขอบเขต

ตัวอย่าง 8.4.2 จงหา B_U และ B_L ของเซต B ต่อไปนี้

1. $B = (-1, 1)$

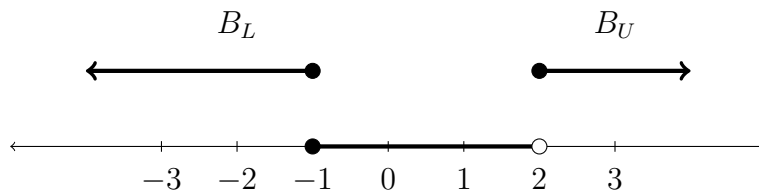
วิธีทำ

ดังนั้น $B_L = (-\infty, 1]$ และ $B_U = [1, \infty)$

2. $B = [-1, 2)$

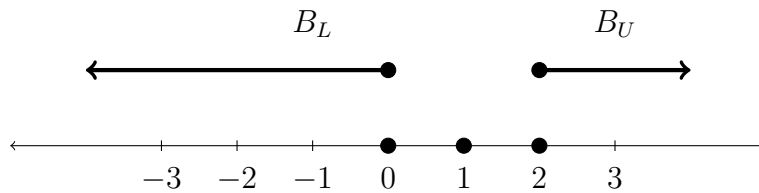
วิธีทำ

ดังนั้น $B_L = (-\infty, 1]$ และ $B_U = [2, \infty)$

3. $B = \{0, 1, 2\}$

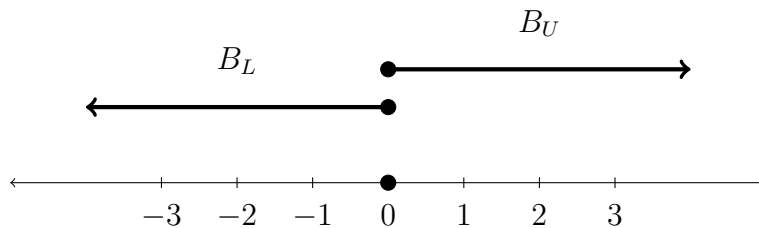
วิธีทำ

ดังนั้น $B_L = (-\infty, 0]$ และ $B_U = [2, \infty)$

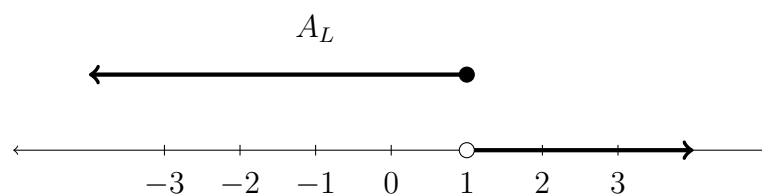
4. $B = \{0\}$

วิธีทำ

ดังนั้น $B_L = (-\infty, 0]$ และ $B_U = [0, \infty)$

ตัวอย่าง 8.4.3 เมื่อกำหนด $A = (1, \infty)$ จะได้ว่า A มีขอบเขตล่างแต่ไม่มีขอบเขตบน

เห็นได้ชัดว่า $A_L = (-\infty, 1]$ และ $A_U = \emptyset$

บทนิยาม 8.4.4 ให้ $B \subseteq \mathbb{R}$ โดยที่ $B \neq \emptyset$ ให้ m และ n เป็นจำนวนจริง จะเรียกว่า m ว่า **ขอบเขตบนน้อยสุด** (Least upper bound หรือ Supremum) ของ B เขียนแทนด้วย $\sup B$ ก็ต่อเมื่อ

$$(1) m \in B_U$$

$$(2) m \leq a \quad \text{ทุก } a \in B_U$$

ถ้า $\sup B$ เป็นสมาชิกใน B จะเรียกว่า **ค่าสูงสุด** (Maximum) ของ B จะเรียกว่า n ว่า **ขอบเขตล่างมากที่สุด** (Greatest lower bound หรือ Infimum) ของ B เขียนแทนด้วย $\inf B$ ก็ต่อเมื่อ

$$(1) n \in B_L$$

$$(2) b \leq n \quad \text{ทุก } b \in B_L$$

ถ้า $\inf B$ เป็นสมาชิกใน B จะเรียกว่า **ค่าต่ำสุด** (Minimum) ของ B

ตัวอย่าง 8.4.5 จากตัวอย่าง 8.4.2 จะได้ว่า

1. $\sup(-1, 1) = 1$ และ $\inf(-1, 1) = -1$
2. $\sup[-1, 2) = 2$ และ $\inf[-1, 2) = -1$ และ -1 เป็นค่าต่ำสุดของ $[-1, 2)$
3. $\sup\{0, 1, 2\} = 2$ และ $\inf\{0, 1, 2\} = 0$ และ 0 เป็นค่าต่ำสุดและ 2 เป็นค่าสูงสุดของ $\{0, 1, 2\}$
4. $\sup\{0\} = 0$ และ $\inf\{0\} = 0$ และ 0 เป็นค่าต่ำสุดและค่าสูงสุดของ $\{0\}$

ตัวอย่าง 8.4.6 ให้ $A = (-2, 1]$ จงแสดงว่า $\inf A = -2$ และ $\sup A = 1$

วิธีทำ

1. สำหรับทุก x ใน A จะได้ว่า $-2 < x \leq 1$ ดังนั้น $x \leq 1$ ทุก $x \in A$ ทำให้ได้ว่า $1 \in A_U$ ต่อไปจะแสดงว่า 1 เป็นขอบเขตบนน้อยสุด ให้ $a \in A_U$ จะได้ว่า $x \leq a$ ทุก $x \in A$ เนื่องจาก $1 \in A$ ทำให้ได้ว่า $1 \leq a$ ดังนั้น $\sup A = 1$
2. สำหรับทุก x ใน A จะได้ว่า $-2 < x \leq 1$ ดังนั้น $-2 \leq x$ ทุก $x \in A$ ทำให้ได้ว่า $-2 \in A_L$ ต่อไปจะแสดงว่า -2 เป็นขอบเขตล่างมากที่สุด ให้ $b \in A_L$ จะได้ว่า $b \leq x$ ทุก $x \in A$ จะแสดงว่า $b \leq -2$ ทุก $b \in A_L$ โดยวิธีขัดแย้ง สมมติว่ามี $b_0 \in A_L$ ซึ่ง $b_0 > -2$ สำหรับ $x \in A$ จะได้ว่า

$$-2 < b_0 < -2 < x \leq 1$$

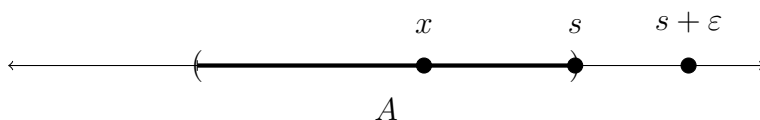
เกิดข้อขัดแย้ง ดังนั้น $b \leq -2$ ทุก $b \in A_L$ สรุปได้ว่า $\inf A = -2$

ทฤษฎีบท 8.4.7 ให้ $A \subseteq \mathbb{R}$ โดยที่ $A \neq \emptyset$ แล้ว $s = \sup A$ ก็ต่อเมื่อ

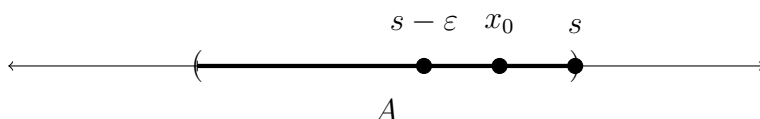
$$(1) \forall \varepsilon > 0 \forall x \in A, x < s + \varepsilon$$

$$(2) \forall \varepsilon > 0 \exists x_0 \in A, x_0 > s - \varepsilon$$

ข้อ (1) ในทฤษฎีบทนี้หมายถึงการแสดงว่า s เป็นขอบเขตบนของ A ซึ่งแสดงได้ดังแผนภาพนี้

ข้อ (2) ในทฤษฎีบทนี้หมายถึงการแสดงว่า s เป็นขอบเขตบนน้อยสุด A ซึ่งแสดงได้ดังแผนภาพนี้

บทพิสูจน์. สมมติว่า $s = \sup A$ ให้ $\varepsilon > 0$ จะได้ว่า s เป็นขอบเขตบนของ A และ $s < s + \varepsilon$ ดังนั้น

$$x \leq s < s + \varepsilon \quad \text{ทุก } x \in A$$

ทำให้ได้ข้อ (1) ต่อไปจะพิสูจน์ข้อ (2) โดยแบ่งกรณีของ $s - \varepsilon$

กรณีที่ 1 $s - \varepsilon \in A$ เลือก x_0 เป็นจุดกึ่งกลางของ $s - \varepsilon$ และ s นั่นคือ $x_0 = \frac{(s - \varepsilon) + s}{2} = \frac{2s - \varepsilon}{2}$

ทำให้ได้ว่า

$$s - \varepsilon < \frac{2s - \varepsilon}{2} < s \quad \text{นั่นคือ} \quad s - \varepsilon < x_0$$

กรณีที่ 2 $s - \varepsilon \notin A$ ถ้า $s - \varepsilon > x$ ทุก $x \in A$ จะได้ว่า $s - \varepsilon$ เป็นขอบเขตบนของ A และ $s - \varepsilon < s$ จะทำให้ขัดแย้งกับ s ซึ่งเป็นขอบเขตบนน้อยสุด ดังนั้น $s - \varepsilon < x$ ทุก $x \in A$ เห็นได้ชัดว่าเลือก x_0 เป็นอะไรก็ได้ใน A จะทำให้ได้ว่า $s - \varepsilon < x_0$

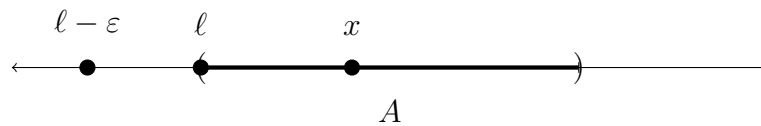
ในทางกลับกัน สมมติข้อ (1) และ (2) จะแสดงว่า $s \in A_U$ โดยวิธีขัดแย้ง สมมติว่า $s \notin A_U$ จะได้ว่า มี $y \in A$ ซึ่ง $s < y$ ดังนั้น $y - s > 0$ โดยสมมติฐานข้อ (1) จะได้ว่า $y < s + (y - s)$ หรือ $y > y$ เป็นไปไม่ได้ ดังนั้น $s \in A_U$ สุดท้ายจะแสดงว่า s เป็นขอบเขตบนน้อยสุด ให้ $a \in A_U$ จะได้ว่า $x \leq a$ ทุก $x \in A$ ต้องการแสดงว่า $s \leq a$ สมมติว่า $s > a$ นั่นคือ $s - a > 0$ โดยสมมติฐาน (2) จะได้ว่ามี $x_0 \in A$ ซึ่ง $x_0 > s - (s - a)$ ทำให้ได้ว่า $x_0 > a$ เกิดข้อขัดแย้งที่ว่า a เป็นขอบเขตบนของ A ดังนั้น $s \leq a$ สรุปได้ว่า $s = \sup A$ $\square$

ทฤษฎีบท 8.4.8 ให้ $A \subseteq \mathbb{R}$ โดยที่ $A \neq \emptyset$ แล้ว $\ell = \inf A$ ก็ต่อเมื่อ

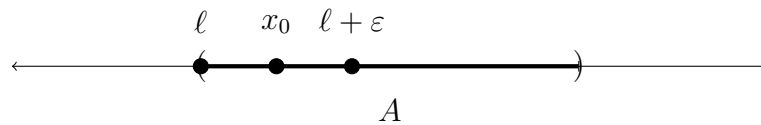
$$(1) \forall \varepsilon > 0 \forall x \in A, x > \ell - \varepsilon$$

$$(2) \forall \varepsilon > 0 \exists x_0 \in A, x_0 < \ell + \varepsilon$$

ข้อ (1) ในทฤษฎีบทนี้หมายถึงการแสดงว่า ℓ เป็นขอบเขตล่างของ A ซึ่งแสดงได้ดังแผนภาพนี้

ข้อ (2) ในทฤษฎีบทนี้หมายถึงการแสดงว่า ℓ เป็นขอบเขตล่างมากที่สุด A ซึ่งแสดงได้ดังแผนภาพนี้

บทพิสูจน์. ทำเป็นแบบฝึกหัด

□

จะเห็นว่าทฤษฎีบท 8.4.7 และ 8.4.8 สอดคล้องกับบทนิยาม 8.4.4 เป็นอีกวิธีหนึ่งในการตรวจสอบค่าขอบเขตบนน้อยสุดและขอบเขตล่างมากที่สุดของเซตที่สนใจ ซึ่งในหนังสือบางเล่มอาจจะนิยามขอบเขตบนน้อยสุดและขอบเขตล่างมากที่สุดตามทฤษฎีบททั้งสองดังกล่าว

ตัวอย่าง 8.4.9 ให้ $A = (-2, 1]$ จงแสดงว่า $\inf A = -2$ และ $\sup A = 1$ โดยใช้ทฤษฎีบท 8.4.7 และ 8.4.8

1. ให้ $\varepsilon > 0$ และ $x \in A$ จะได้ว่า $-2 < x \leq 1 < 1 + \varepsilon$ ดังนั้นข้อ (1) เป็นจริง เลือก $x_0 = 1 \in A$ จะได้ว่า $1 > 1 - \varepsilon$ ดังนั้น (2) เป็นจริง สรุปได้ว่า $\sup A = 1$
2. ให้ $\varepsilon > 0$ และ $x \in A$ จะได้ว่า $-2 - \varepsilon < -2 < x \leq 1$ ดังนั้นข้อ (1) เป็นจริง เนื่องจาก $-2 < -2 + \varepsilon$ พิจารณา 2 กรณีคือ

$$\text{กรณีที่ } -2 < -2 + \varepsilon \leq 1 \text{ เลือก } x_0 = \frac{-2 + (-2 + \varepsilon)}{2} = \frac{-4 + \varepsilon}{2} \text{ ทำให้ได้ว่า}$$

$$x_0 \in A \text{ และ } -2 < x_0 < -2 + \varepsilon$$

$$\text{กรณีที่ } -2 + \varepsilon > 1 \text{ เลือก } x_0 \in A \text{ ทำให้ได้ว่า } x_0 \leq 1 \text{ ดังนั้น } x_0 \leq 1 < -2 + \varepsilon$$

สรุปได้ว่า $\inf A = -2$

ทฤษฎีบท 8.4.10 สัจพจน์ความบริบูรณ์ (Completeness axiom)

ให้ $A \subseteq \mathbb{R}$ ที่ไม่ใช่เซตว่าง จะได้ว่า

1. ถ้า A มีขอบเขตล่าง แล้ว A จะมีขอบเขตล่างมากที่สุด
2. ถ้า A มีขอบเขตบน แล้ว A จะมีขอบเขตบนน้อยสุด

บทพิสูจน์. ให้ $A \subseteq \mathbb{R}$ ที่ไม่ใช่เซตว่าง

1. สมมติว่า A มีขอบเขตล่าง นั่นคือ $A_L \neq \emptyset$ จะได้ว่า

$$\forall x \in A \forall a \in A_L, a \leq x$$

จะแสดงว่ามี $\ell \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $a \leq \ell \leq x$ ทุก ๆ $x \in A$ และ ทุก ๆ $a \in A_L$ แล้วจะทำให้ได้ว่า $\ell = \inf A$
สมมติว่า ไม่มี $\ell \in \mathbb{R}$ ที่สอดคล้องเงื่อนไข $\forall x \in A \forall a \in A_L, a \leq \ell \leq x$ ดังนั้น

$$\text{ทุก ๆ } \ell \in \mathbb{R} \text{ จะมี } x_0 \in A \text{ และ } a_0 \in A_L \text{ ซึ่ง } \ell < a_0 \text{ หรือ } \ell > x_0$$

กรณีที่ $\ell > x_0$ แสดงว่า ℓ ไม่ใช่ขอบเขตล่างของ A ทุก ๆ $\ell \in \mathbb{R}$ ขัดแย้งกับสมมติฐาน

กรณีที่ $\ell < a_0$ เนื่องจาก $x_0 \in \mathbb{R}$ เมื่อ $\ell = x_0$ ทำให้ได้ว่า $x_0 \leq a_0$ เกิดข้อขัดแย้งกับ a_0 ที่เป็นขอบเขตล่างของ A เพราะว่า $x_0 \in A$ ดังนั้น มี $\ell \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $\forall x \in A \forall a \in A_L, a \leq \ell \leq x$ เห็นได้ชัดว่า $\ell = \inf A$

2. พิสูจน์ในทำนองเดียวกับข้อ 1 (ทำเป็นแบบฝึกหัด)

□

ทฤษฎีบท 8.4.11 ให้ $A \subseteq \mathbb{R}$ ที่ไม่ใช่เซตว่าง และ $s = \sup(A)$ จะได้ว่า

$$\text{ทุก ๆ } x \in \mathbb{R} \text{ ถ้า } x < s \text{ แล้วจะมี } a \in A \text{ ซึ่ง } x < a \leq s$$

บทพิสูจน์. ให้ $A \subseteq \mathbb{R}$ ที่ไม่ใช่เซตว่าง และ $s = \sup(A)$ ให้ $x \in \mathbb{R}$ สมมติว่า $x < s$

$$\text{กรณี } x \in A \text{ จะได้ว่า } x \leq s \text{ เลือก } a = \frac{x+s}{2} \text{ นั่นคือ } x < \frac{x+s}{2} < s \text{ ทำให้ได้ว่า } x < a \leq s$$

กรณี $x \notin A$ เนื่องจาก $x < s$ และ s เป็นขอบเขตบนของ A ดังนั้น $x < a$ ทุก ๆ $a \in A$
สรุปได้ว่า $x < a \leq s$

□

ทฤษฎีบท 8.4.12 ให้ $A \subseteq \mathbb{Z}$ ที่ไม่ใช่เซตว่าง ถ้า A มีขอบเขตบน แล้ว A จะมีค่าสูงสุด

บทพิสูจน์. ให้ $A \subseteq \mathbb{Z}$ ที่ไม่ใช่เซตว่าง สมมติว่า A มีขอบเขตบน โดยสัจพจน์ความบริบูรณ์จะได้ว่า A มีขอบเขตบนน้อยสุด ให้ $m = \sup A$ จะแสดงว่า $m \in \mathbb{Z}$ แล้วจะได้ว่า m เป็นค่าสูงสุดของ A สมมติ $m \notin \mathbb{Z}$ จะได้ว่า $m \notin A$ และ $n < m$ ทุก ๆ $n \in A$ เนื่องจาก $A \neq \emptyset$ และ $m - 1 < m$ โดยทฤษฎีบท 8.4.7 ข้อ (2) จะได้ว่ามี $m_0 \in A$ ซึ่ง $m - 1 < m_0 < m$ เกิดข้อขัดแย้งกับสมบัติจำนวนเต็ม

□

ทฤษฎีบท 8.4.13 หลักการของอาร์คิมิดีส (Archimedean principle)

ไม่ว่า x จะเป็นจำนวนจริงใดก็ตาม จะมีจำนวนเต็มบวก n ซึ่งทำให้ $x < n$

บทพิสูจน์. ให้ $x \in \mathbb{R}$ ในกรณีที่ $x < 1$ เลือก $n = 2$ จะได้ว่า $x < 1 < 2 = n$ เหลือพิสูจน์ในกรณีที่ $x \geq 1$ ให้ $x \geq 1$ และ

$$S = \{b \in \mathbb{N} \mid b \leq x\}$$

เนื่องจาก $1 \in S$ ดังนั้น $S \neq \emptyset$ และมีขอบเขตบน โดยสัจพจน์ความบริบูรณ์ จะได้ว่ามีขอบเขตบนน้อยสุด ให้ $m = \sup S$ โดยทฤษฎีบท 8.4.7 จะได้ว่ามี $a \in S$ ซึ่ง $m - 1 < a$ (เลือก $\varepsilon = 1$) ให้ $n = a + 1$ เนื่องจาก $a \in \mathbb{N}$ ดังนั้น $n \in \mathbb{N}$ และ $m < n$ ทำให้ได้ว่า $n \notin S$ สรุปได้ว่า $n > x$

□

บทแทรก 8.4.14 สำหรับจำนวนจริง x และ y ถ้า $x \neq 0$ แล้วจะได้ว่ามีจำนวนเต็มบวก n ซึ่ง $y < nx$

บทพิสูจน์. ให้ $x, y \in \mathbb{R}$ โดยที่ $x \neq 0$ จะได้ว่า $\frac{y}{x}$ เป็นจำนวนจริง โดยหลักการของอาร์คิมิดีส จะได้ว่ามีจำนวนเต็มบวก n ซึ่ง $\frac{y}{x} < n$ นั่นคือ $y < nx$

□

บทแทรก 8.4.15 ไม่ว่า x จะเป็นจำนวนจริงบวกใดก็ตาม จะมีจำนวนเต็มบวก n ซึ่งทำให้ $\frac{1}{n} < x$

บทพิสูจน์. ให้ x เป็นจำนวนจริงบวก จะได้ว่า $\frac{1}{x}$ เป็นจำนวนจริง โดยหลักการของอาร์คิมิดีส จะได้ว่ามีจำนวนเต็มบวก n ซึ่ง $\frac{1}{x} < n$ นั่นคือ $\frac{1}{n} < x$

□

ทฤษฎีบท 8.4.16 สำหรับจำนวนจริง x ใด ๆ ถ้า $0 \leq x < \frac{1}{n}$ ทุก $n \in \mathbb{N}$ แล้ว $x = 0$

บทพิสูจน์. ให้ $x \in \mathbb{R}$ สมมติ $0 \leq x < \frac{1}{n}$ ทุก $n \in \mathbb{N}$ สมมติ $x > 0$ โดยบทแทรก 8.4.15 จะได้ว่ามีจำนวนเต็มบวก n_0 ซึ่ง $\frac{1}{n_0} < x$ เกิดข้อขัดแย้งกับสมมติฐาน ดังนั้น $x = 0$

□

ตัวอย่าง 8.4.17 ให้ $A = \left\{ \frac{1}{n} \mid n \in \mathbb{N} \right\}$ จงแสดงว่า $\inf A = 0$

บทพิสูจน์. เห็นได้ชัดว่า $0 < \frac{1}{n}$ ทุก ๆ $n \in \mathbb{N}$ ดังนั้น 0 เป็นขอบเขตล่างของ A สมมติ 0 ไม่ใช่ขอบเขตล่างมากที่สุดของ A ดังนั้นมีขอบเขตบน x ซึ่ง $0 < x < \frac{1}{n}$ ทุก ๆ $n \in \mathbb{N}$ โดยทฤษฎีบท 8.4.16 จะได้ว่า $x = 0$ เกิดข้อขัดแย้ง ดังนั้น $\inf A = 0$

□

จะเห็นได้ว่า $(\mathbb{R}, \leq)$ เป็นโพเซตซึ่งได้กล่าวในหัวข้อ 5.3 เมื่อพิจารณาเฉพาะจำนวนเต็มบวกโพเซตกับความสัมพันธ์น้อยกว่าหรือเท่ากับ $(\mathbb{N}, \leq)$ เป็นเซตแบบเรียงอันดับไว้ดีแล้ว (Well-ordering set) ซึ่งมีความสมเหตุสมผลและถือเป็นสัจพจน์อีกหนึ่งข้อ เรียกว่า **หลักการจัดอันดับดี (Well ordering principle)**

ให้ S เป็นสับเซตของ $\mathbb{N}$ ที่ไม่ใช่เซตว่าง จะได้ว่า S มีสมาชิกตัวเล็กสุด

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ

ถ้า $S \subseteq \mathbb{N}$ และ $S \neq \emptyset$ แล้วมี $a \in S$ ซึ่ง $a \leq s$ ทุก ๆ $s \in S$

ทฤษฎีบท 8.4.18 สำหรับจำนวนจริง x และ y ถ้า $x < y$ จะได้ว่ามีจำนวนตรรกยะ a ซึ่ง $x < a < y$

บทพิสูจน์. ให้ x และ y เป็นจำนวนจริง

กรณีที่ 1 $x \geq 0$ จะได้ว่า $y > 0$ และ $y - x > 0$ โดยบทแทรก 8.4.15 มี $n \in \mathbb{N}$ ซึ่ง $0 < \frac{1}{n} < y - x$ ให้

$$S = \left\{ m \in \mathbb{N} \mid \frac{m}{n} \geq y \right\}$$

โดยบทแทรก 8.4.14 จะได้ว่า $S \neq \emptyset$ เนื่องจาก $S \subseteq \mathbb{N}$ โดยหลักการจัดอันดับดีจะได้ว่า S มีสมาชิกตัวเล็กสุดเรียกว่า m_0 เลือก $a = \frac{m_0 - 1}{n}$ เนื่องจาก $m_0 - 1 < m_0$ และ m_0 เป็นสมาชิกตัวเล็กสุดใน S ดังนั้น $a = \frac{m_0 - 1}{n} < y$ เนื่องจาก $y \leq \frac{m_0}{n}$ จะได้

$$y - \frac{1}{n} < \frac{m_0}{n} - \frac{1}{n} = \frac{m_0 - 1}{n} = a$$

เนื่องจาก $x < y - \frac{1}{n}$ ดังนั้น $x < a$ สรุปได้ว่า $x < a < y$

กรณีที่ 2 $x < 0$ ถ้า $y > 0$ เลือก $a = 0$ จะได้ว่า $x < 0 < y$ ถ้า $x < y \leq 0$ ทำให้ได้ว่า $0 \leq -y < -x$ โดยกรณีที่ 1 จะได้ว่ามีจำนวนตรรกยะ b ซึ่ง $-y < b < -x$ ดังนั้น $x < a < y$ โดยให้ $a = -b$ ซึ่งเป็นจำนวนตรรกยะ □

ทฤษฎีบท 8.4.19 สำหรับจำนวนจริง x และ y ถ้า $x < y$ จะได้ว่ามีจำนวนอตรรกยะ a ซึ่ง $x < a < y$

บทพิสูจน์. ให้ x และ y เป็นจำนวนจริง

กรณีที่ 1 $0 \leq x < y$ แล้วจะได้ว่า $\frac{x}{\sqrt{2}}$ และ $\frac{y}{\sqrt{2}}$ เป็นจำนวนจริง โดยทฤษฎีบท 8.4.18 จะได้ว่ามีจำนวนตรรกยะ b ซึ่ง $\frac{x}{\sqrt{2}} < b < \frac{y}{\sqrt{2}}$ ดังนั้น $b \neq 0$ ทำให้ได้ว่า $b\sqrt{2}$ เป็นจำนวนอตรรกยะ และ

$$x < b\sqrt{2} < y$$

เลือก $a = b\sqrt{2}$ ดังนั้น $x < a < y$

กรณีที่ 2 $x < 0 < y$ โดยกรณีที่ 1 จะได้ว่ามีจำนวนอตรรกยะ a ซึ่ง $0 < a < y$ ดังนั้น $x < a < y$

กรณีที่ 3 $x < y \leq 0$ แล้ว $0 < -y < -x$ โดยกรณีที่ 1 จะได้ว่ามีจำนวนอตรรกยะ b ซึ่ง $-y < b < -x$ ดังนั้น $x < a < y$ เมื่อ $a = -b$ เป็นจำนวนอตรรกยะ □

8.5 การจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนจริง

ระบบจำนวนจริงมีการเรียนในหลายระดับในชั้นมัธยมแตกต่างกันไป เนื้อหามีความหลากหลาย แต่ในบทเรียนนี้จะเน้นไปที่สมบัติจำนวนจริง กฎไตรวิภาค ค่าสัมบูรณ์ และความบริบูรณ์ของจำนวนจริง ซึ่งเป็นพื้นฐานในการเรียนคณิตศาสตร์ในระดับสูง และมีส่วนสอดคล้องในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในการเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และมัธยมศึกษาปีที่ 4 สายที่เน้นวิทยาศาสตร์ ดังนี้

สาระที่ 1 จำนวนและพีชคณิต

มาตรฐาน ค 1.1 เข้าใจความหลากหลายของการแสดงจำนวน ระบบจำนวน การดำเนินการของจำนวน ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ สมบัติของการดำเนินการ และนำไปใช้

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ม.2	2. เข้าใจจำนวนจริงและความสัมพันธ์ของจำนวนจริง และใช้สมบัติของจำนวนจริงในการแก้ปัญหาคณิตศาสตร์และปัญหาในชีวิตจริง	จำนวนจริง - จำนวนอตรรกยะ - จำนวนจริง
ม.4 เน้น วิทยาศาสตร์	3. เข้าใจจำนวนจริง และใช้สมบัติของจำนวนจริงในการแก้ปัญหา	จำนวนจริงและพหุนาม - จำนวนจริงและสมบัติจำนวนจริง - ค่าสัมบูรณ์ของจำนวนจริงและสมบัติของค่าสัมบูรณ์ของจำนวนจริง

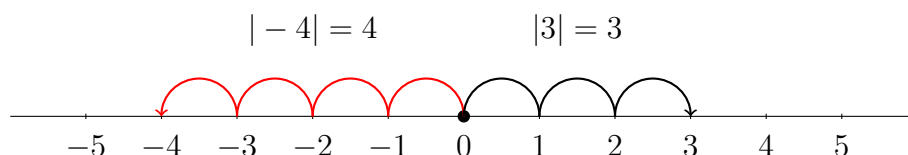
ตารางที่ 29 ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางของเรื่องจำนวนจริง

ตัวอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบ 5E

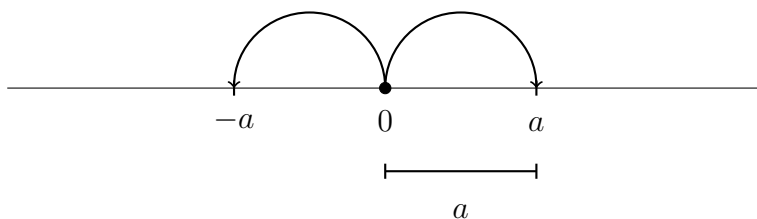
ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการสอนสาระการเรียนรู้ "การหาคำตอบของสมการค่าสัมบูรณ์โดยใช้เส้นจำนวน" เป็นการเรียนรู้การใช้นิยามของค่าสัมบูรณ์โดยวัดระยะทางบนเส้นจำนวน เพื่อให้เกิดมโนทัศน์แล้วขยายไปยังปัญหาที่ซับซ้อนได้ ทำได้ 5 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นสร้างความสนใจ

นำเข้าสู่บทเรียนโดยทบทวนนิยามของค่าสัมบูรณ์โดยใช้เส้นจำนวนเป็นตัวอธิบายกล่าวคือ ค่าสัมบูรณ์ของจำนวนจริง x เขียนแทนด้วย $|x|$ คือระยะทางจาก x ไปยัง 0 ตัวอย่างเช่น $|-4|$ หมายถึงระยะทางจาก 0 ไปยัง -4 มีค่าเท่ากับ 4 หน่วย และ $|3|$ หมายถึงระยะทางจาก 0 ไปยัง 3 เท่ากับ 3 หน่วย ดังภาพ

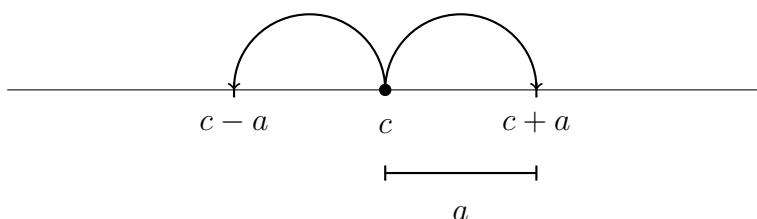

และนำไปสู่ $|x| = a$ เมื่อ $a \geq 0$ แล้วค่า x คือจุดบนเส้นจำนวนที่อยู่ห่างจาก 0 (เป็นจุดศูนย์กลาง) เป็นระยะ a หน่วย (รัศมี) ดังรูป

ดังนั้นจะได้ว่า $x = a$ หรือ $x = -a$

ขยายแนวคิดไปยังกรณีทั่วไป $|x - c| = a$ ค่า x คือจุดบนเส้นจำนวนที่อยู่ห่างจากจุดศูนย์กลาง c เป็นระยะรัศมี a หน่วย ดังรูป

จะสรุปได้ว่า $x = a + c$ หรือ $x = c - a$

2. ขั้นสำรวจค้นหา

แบ่งนักเรียนเป็นกลุ่มๆ ละ 2 คน โดยแจกบัตรคำถามทั้งหมด 1 ใบประกอบไปด้วยคำถาม 10 ข้อให้นักเรียนแต่ละกลุ่มทำโดยใช้เส้นจำนวนในเวลา 20 นาที ตัวอย่างบัตรคำถาม

1. $|x| = 2$

6. $|x - 2| = 4$

2. $|x| = 0$

7. $|1 - x| = 3$

3. $|x| = -1$

8. $|2x - 1| = 1$

4. $|x - 1| = 1$

9. $|1 - 3x| = 4$

5. $|x + 1| = 0$

10. $|x^2 + 1| = 5$

3. ขั้นอธิบายและลงข้อสรุป

ให้แต่ละกลุ่มข้อสรุปคำตอบ และออกมาอภิปรายคำตอบที่ได้ แล้วนักเรียนในชั้นสรุปความคิดรวบยอดซึ่งมีครูคอยชี้แนะ สรุปได้ดังนี้

1. กรณี $|x| = 0$ มีคำตอบเดียวคือ $x = 0$

2. กรณี $|x| = a$ เมื่อ $a < 0$ ไม่มีคำตอบ

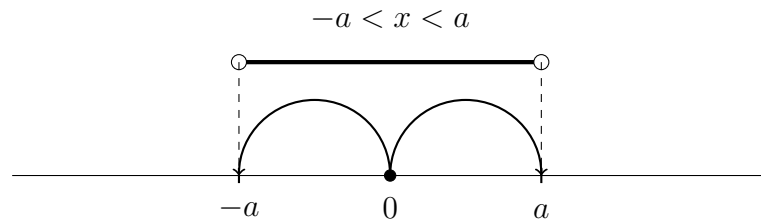
3. กรณี $|f(x) - c| = a$ มีคำตอบเป็น $f(x) = c + a$ หรือ $f(x) = c - a$

3. กรณี $|ax - c| = b$ เมื่อ $a \neq 0$ ต้องจัดรูปเป็น $\left|x - \frac{c}{a}\right| = \frac{b}{a}$ แล้วหาคำตอบได้ตามปกติ

4. ขั้นขยายความรู้

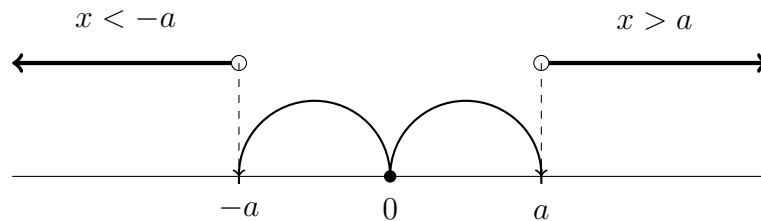
ครูแสดงโจทย์ของอสมการค่าสัมบูรณ์เพื่อขยายแนวคิด ดังตัวอย่าง

(ก) $|x| < a$ แล้วค่า x คือจุดบนเส้นจำนวนที่อยู่ห่างจากจุดศูนย์กลาง c เป็นระยะที่น้อยกว่ารัศมี a หน่วย ดังรูป

ดังนั้น $-a < x < a$

(ข) $|x| > a$ แล้วค่า x คือจุดบนเส้นจำนวนที่อยู่ห่างจากจุดศูนย์กลาง c เป็นระยะที่มากกว่ารัศมี a หน่วย ดังรูป

ดังนั้น $x < -a$ หรือ $x > a$

5. ขั้นประเมิน

ให้นักเรียนทำใบงานรายบุคคล

สรุป

เริ่มต้นเซตของจำนวนจริงที่มีการดำเนินการบวกและคูณซึ่งสอดคล้อง สมบัติปิด สมบัติสลับที่ สมบัติการเปลี่ยนกลุ่ม สมบัติการมีเอกลักษณ์ สมบัติการมีตัวผกผัน และสมบัติการกระจาย เรียกว่าสัจพจน์สนาม สำหรับจำนวนจริงจะมีสมบัติสอดคล้องกฎไตรวิภาคกล่าวคือ สำหรับจำนวนจริง x และ y ข้อความต่อไปนี้เป็นจริงเพียงข้อเดียวเท่านั้น

$$(1) \ x < y$$

$$(2) \ x = y$$

$$(3) \ x > y$$

ค่าสัมบูรณ์ของจำนวนจริงคือระยะทางบนเส้นจำนวนจากศูนย์ไปยังจำนวนนั้น ทำให้ได้สมการสามเหลี่ยมคือ $|x + y| \leq |x| + |y|$ ซึ่งเป็นสมบัติที่สำคัญในการเรียนคณิตศาสตร์ขั้นสูง และศึกษาความบริบูรณ์ของจำนวนจริงกล่าวถึงขอบเขตล่างและขอบเขตบนของสับเซตของจำนวนจริง ทำให้ได้ข้อเท็จจริงที่ว่าสับเซตของจำนวนจริงที่ไม่ใช่เซตว่างถ้ามีขอบเขตบน จะได้ว่ามีขอบเขตบนน้อยสุด ถ้ามีขอบเขตล่างจะมีขอบเขตล่างมากที่สุด แล้วนำไปพิสูจน์หลักการของอาร์คิมิดีสที่มีใจความว่า

ไม่ว่า x จะเป็นจำนวนจริงใดก็ตาม จะมีจำนวนเต็มบวก n ซึ่งทำให้ $x < n$

แล้วส่งผลให้ได้สมบัติที่สำคัญของจำนวนจริงคือระหว่างสองจำนวนจริงใดๆจะมีจำนวนตรรกยะและจำนวนอตรรกยะแทรกอยู่เสมอ

คำถามท้ายบท

1. ให้ x, y และ z เป็นจำนวนจริง จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้

1.1 $-(x + y) = (-x) + (-y) = -x - y$

1.2 ถ้า $x + y = x$ แล้ว $x = 0$

1.3 ถ้า $xy = y$ และ $x \neq 0$ แล้ว $y = 1$

1.4 ถ้า $x = x^{-1}$ และ $x \neq 0$ แล้ว $x = 1$ หรือ $x = -1$

1.5 $x(y - z) = xy - xz$

1.6 ถ้า $y \neq 0$ แล้ว $\frac{-x}{y} = \frac{x}{-y} = -\frac{x}{y}$

2. ให้ x, y และ z เป็นจำนวนจริง จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้

2.1 ถ้า $x < y$ และ $z < 0$ แล้ว $xz > yz$

2.4 ถ้า $0 < x < y$ แล้ว $\frac{1}{y} < \frac{1}{x}$

2.2 ถ้า $x < 0$ และ $y < 0$ แล้ว $xy > 0$

2.5 ถ้า $0 < x < y$ แล้ว $x^2 < y^2$

2.3 ถ้า $x > 0$ แล้ว $x^{-1} > 0$

2.6 ถ้า $x \leq y$ และ $x \geq y$ แล้ว $x = y$

3. จงหาเซตคำตอบของสมการ

3.1 $|x + 1| = 4$

3.6 $|x - 6| = |3 - 2x|$

3.12 $||2x - 1| - 1| = 2$

3.2 $|3x + \frac{1}{3}| = 3$

3.7 $|1 - x| = 1 - x$

3.13 $||x| - |2x + 1|| = -x$

3.3 $|x^2 - 20| = 5$

3.8 $|2x + 1| = x$

3.14 $\left| \frac{x+2}{x+3} \right| = 2$

3.4 $|x^2 - 4| = 0$

3.10 $|x + 1| + 2 = |3x + 1|$

3.5 $|3x - 1| = |2x + 1|$

3.11 $|x + 2| = 1 + |x - 3|$

3.15 $\frac{|5x - 1|}{5x - 1} + 4x = 0$

4. จงหาเซตคำตอบของสมการ

4.1 $|x + 1| < 4$

4.4 $|12x + 5| \leq 7$

4.7 $|x^2 - 5x| \geq 5x$

4.2 $|2x + 1| > 3$

4.5 $|x^2 + x| < |x + 4|$

4.8 $|4x + 3| \leq |5x + 3|$

4.3 $\left| \frac{1}{x} - 2 \right| < 3$

4.6 $|x + 2| \leq 3 - |x + 1|$

4.9 $(|x| - 1)(|x| - 3) < 0$

5. จงหาเซตของขอบเขตบน ค่าขอบเขตบนน้อยสุด เซตของขอบเขตล่าง และค่าขอบเขตล่างมากที่สุด (ถ้ามี) และพิสูจน์คำตอบเหล่านั้น

5.1 $A = [1, 3]$

5.4 $A = (-\infty, -3)$

5.7 $A = \mathbb{Q}$

5.2 $A = (-1, 5)$

5.5 $A = \{1\} \cup (2, 5)$

5.8 $A = \mathbb{Q} - \mathbb{Z}$

5.3 $A = (2, \infty)$

5.6 $A = \{0, \pm 2, \pm 4, \pm 6, \dots\}$

5.9 $A = \left\{ \frac{1}{n} \mid n \in \mathbb{N} \right\}$

6. จงหาขอบเขตบนน้อยสุด และขอบเขตล่างมากที่สุดของ $A = \left\{ \frac{1}{n} \mid n \in \mathbb{N} \right\}$ และพิสูจน์เพื่อยืนยันคำตอบ

7. ให้ $A \subseteq \mathbb{R}$ และนิยาม $-A = \{-x \mid x \in A\}$ จงพิสูจน์ข้อความต่อไปนี้

7.1 ถ้า a เป็นขอบเขตบนของ A แล้ว $-a$ เป็นขอบเขตล่างของ $-A$

7.2 ถ้า $s = \sup(A)$ แล้ว $-s = \inf(-A)$

7.3 ถ้า a เป็นขอบเขตล่างของ A แล้ว $-a$ เป็นขอบเขตบนของ $-A$

7.4 ถ้า $\ell = \inf(A)$ แล้ว $-\ell = \sup(-A)$

8. ให้ A และ B เป็นสับเซตของจำนวนจริงซึ่ง $A \neq \emptyset$ และ $A \subseteq B$ โดยที่ B เป็นเซตมีขอบเขต จงพิสูจน์

$$\inf(B) \leq \inf(A) \leq \sup(A) \leq \sup(B)$$

9. กำหนดให้ $A_\alpha = \{x \in \mathbb{R} \mid x < \alpha\}$ เมื่อ $\alpha \in \mathbb{R}$ จงแสดงว่า $\sup(A_\alpha) = \alpha$

10. จงพิสูจน์ว่า $\forall \varepsilon > 0, |a - b| < \varepsilon \rightarrow \forall n \in \mathbb{N}, |a - b| < \frac{1}{n}$

11. จงพิสูจน์ว่า สำหรับจำนวนจริง a ถ้า $\forall \varepsilon > 0, |a| < \varepsilon$ แล้ว $a = 0$

12. สำหรับจำนวนจริง x และ y ถ้า $|x - y| < \varepsilon$ ทุก $\varepsilon > 0$ แล้ว $x = y$

เอกสารอ้างอิง

- กรรณิกา กวักเพฑูรย์. (2542). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ชวลิต บุรพาศิริวัฒน์. (2538). **หลักการคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาคณิตศาสตร์และสถิติ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏจันทรเกษม
- พัฒน์ อุดมกะวานิช. (2559). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พิมพ์เพ็ญ เวชชาชีวะ. (2558). **ระบบจำนวน**. กรุงเทพฯ: วี.พริ้นท์(1991)
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2559). **พจนานุกรมศัพท์คณิตศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา**. กรุงเทพฯ: สหมิตรพริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
- อัมพร ม้าคนอง. (2558). **คณิตศาสตร์สำหรับครูมัธยม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อนุกรรมการปรับปรุงหลักสูตรวิทยาศาสตร์ ทบวงมหาวิทยาลัย. (2545). **ตรรกศาสตร์และระบบจำนวนจริง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์การพิมพ์
- Pual Glendinning. (2012). **Maths in minutes**. London, England: Quercus Editions Ltd

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 9

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. การดำเนินการบนจำนวนเชิงซ้อน
2. มอดุลัสและสังยุค
3. กราฟของจำนวนเชิงซ้อน
4. จำนวนเชิงซ้อนในรูปเชิงขั้ว
5. การจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนเชิงซ้อน

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. เข้าใจการดำเนินการบนจำนวนเชิงซ้อนและนำเสนอสมบัติไปใช้ได้
2. รู้จักมอดุลัสและสังยุคและสามารถพิสูจน์สมบัติที่เกี่ยวข้องได้
3. สามารถเขียนกราฟของจำนวนเชิงซ้อนได้
4. สามารถเขียนจำนวนเชิงซ้อนในรูปเชิงขั้วได้
5. นำสมบัติเกี่ยวกับเชิงขั้วไปใช้แก้ปัญหาได้
6. รู้จักการจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนเชิงซ้อน

วิธีและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. วิธีสอน

- 1.1 วิธีสอนแบบบรรยาย ประกอบสื่ออิเล็กทรอนิกส์
- 1.2 ใช้สื่อทางอินเทอร์เน็ต และให้แต่ละคนแสดงความคิดเห็น
- 1.3 วิธีสอนแบบอภิปราย โดยให้หัวข้อเป็นกลุ่มและมานำเสนอหน้าชั้น

2. กิจกรรมการเรียนการสอน

- 2.1 บรรยายสรุปโดยใช้สื่อการสอนประกอบ
- 2.2 ให้ผู้เรียนศึกษาเนื้อหาจากชุดการสอน หนังสือ ตำรา เอกสารเพิ่มเติม และสื่อออนไลน์
- 2.3 อภิปรายรายกลุ่มตามหัวข้อที่ได้รับมอบหมาย
- 2.4 ให้ผู้เรียนทำแบบฝึกหัด ทดสอบความเข้าใจในเนื้อหา
- 2.5 มอบหมายให้ทำ assignment เพื่อส่งท้ายคาบ

สื่อการเรียนการสอน

1. ชุดการสอน เรื่อง "จำนวนเชิงซ้อน"
2. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ เรื่อง "จำนวนเชิงซ้อน"
3. หนังสือ ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

1. สังเกตการตอบคำถามและตั้งคำถามของผู้เรียนในระหว่างการบรรยายและซักถาม
2. วัดผลจากการทำแบบฝึกหัดระหว่างเรียนตามเนื้อหาที่ได้รับมอบหมาย
3. ตรวจ assignment บันทึกคะแนนลงในใบบันทึกคะแนน
4. ตรวจการทำการบ้าน บันทึกลงในใบบันทึกผลงาน

บทที่ 9

จำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น

ในบทนี้จะกล่าวถึงจำนวนเชิงซ้อนและสมบัติเบื้องต้น จำนวนเชิงซ้อนได้เกิดขึ้นมานานเท่าไรก็ยังไม่หลักฐานแน่ชัด แต่นักคณิตศาสตร์คาดการณ์ได้โดยเริ่มต้นจากการขบคิดปัญหาของสมการ ซึ่งในตอนนั้นไม่มีจำนวนจริงใดที่ทำให้สมการเป็นจริง

- ค.ศ. 50 เฮอรอน (Heron) แห่งอเล็กซานเดีย ได้ศึกษาการวัดปริมาตรส่วนที่เป็นไปไม่ได้ของพีระมิด คือจำนวน $\sqrt{81 - 114}$ ซึ่งสร้างความสับสนให้เขา แต่ก็ยังไม่สามารถหาคำอธิบายได้
- ค.ศ. 1500 นักคณิตศาสตร์ก็มีการศึกษาการหารากของพหุนามกำลังสอง กำลังสาม และกำลังสี่ ซึ่งได้รากที่อยู่ในรูปกรณฑ์ที่สองของจำนวนที่เป็นลบ ซึ่งโดยปกติแล้วมันอธิบายไม่ได้ในทางธรรมชาติ
- ค.ศ. 1545 กิโรลาโม คาร์ดาโน (Girolamo Cardano) ได้เขียนหนังสือชื่อ Ars Magna ในนั้นมีการหาคำตอบของสมการ $x(10 - x) = 40$ ซึ่งมีคำตอบเป็น $5 + \sqrt{-15}$ และ $5 - \sqrt{-15}$ ถึงแม้จะมีคำตอบสำหรับสมการนี้ แต่ก็ยังไม่อธิบายไม่แจ่มชัดในทางคณิตศาสตร์ ยังคงเป็นปัญหาที่ชวนให้ต้องหาคำตอบ
- ค.ศ. 1637 เรอเน เดการ์ต (René Descartes) ได้นำเสนอการเขียนคำตอบของสมการที่หาไม่ได้ในรูป $a + bi$ นั่นก็คือติดในรูปจำนวนจินตภาพ (Imaginary number) นิวตันเองก็เห็นด้วยกับเดการ์ต และ Albert Girard ก็เรียกผลเฉลยลักษณะแบบนี้ว่า "ผลเฉลยที่เป็นไปไม่ได้ (Solutions impossible)" ถึงแม้ว่าผู้คนยังไม่ยอมรับแนวคิดนี้เท่าที่ควร แต่นักคณิตศาสตร์ก็ยังเชื่อว่า i น่าจะมีอยู่จริง
- ค.ศ. 1777 เลออนฮาร์ด ออยเลอร์ (Leonhard Euler) ได้กำหนดสัญลักษณ์ i แทน $\sqrt{-1}$ เพื่อให้ได้เข้าใจเกี่ยวกับจำนวนแบบนี้ง่ายขึ้น และสำหรับ $\theta \in \mathbb{R}$ ได้กำหนด

$$e^{i\theta} = \cos \theta + i \sin \theta$$

เรียกว่าสูตรของออยเลอร์ (Euler's formula) ต่อมา มีบทบาทสำคัญมากในคณิตศาสตร์สมัยใหม่

- ค.ศ. 1831 โยฮันน์ คาร์ล ฟรีดริช เกาส์ (Johann Carl Friedrich Gauss) ได้ศึกษาและอธิบาย $a + bi$ ที่เดการ์ตได้ให้สัญลักษณ์ไว้ เขาได้ศึกษาอย่างเอาจริงเอาจัง และเรียกจำนวนนี้ว่า จำนวนเชิงซ้อน (Complex number) ซึ่งเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการคณิตศาสตร์

- ค.ศ. 1833 วิลเลียม โรเวน ฮามิลตัน (William Rowan Hamilton) ได้เขียน $a + bi$ ในรูปคู่อันดับของจำนวนจริง (a, b) หลังจากนั้นก็มีนักคณิตศาสตร์มากมายศึกษาจำนวนเชิงซ้อน เช่น Karl Weierstrass, Hermann Schwarz, Richard Dedekind, Otto Holder และ Henri Poincare เป็นต้น จนเป็นแขนงหนึ่งในคณิตศาสตร์เรียกว่า การวิเคราะห์จำนวนเชิงซ้อน (complex analysis)

9.1 การดำเนินการบนจำนวนเชิงซ้อน

บทนิยาม 9.1.1 จะเรียก ai ว่าจำนวนจินตภาพ (Imaginary number) เมื่อ $a \in \mathbb{R}$ และ $i = \sqrt{-1}$ กรณีที่ $a = 1$ จะเรียกว่าจำนวนจินตภาพหนึ่งหน่วย (Unit imaginary number)

ข้อสังเกต $i^2 = -1$

ตัวอย่าง 9.1.2 จำนวนต่อไป $\sqrt{-4}, \sqrt{-9}, -\sqrt{-1}, \sqrt{-2}$ เขียนได้เป็น

$$\sqrt{-4} = 2i$$

$$\sqrt{-9} = 3i$$

$$-\sqrt{-1} = -i$$

$$\sqrt{-2} = \sqrt{2}i$$

ต่อไปจะพิจารณา i^n เมื่อ $n \in \mathbb{Z}$ โดย

$$i^0 = 1$$

$$i^1 = i$$

$$i^2 = -1$$

$$i^3 = i^2 \cdot i = (-1)i = -i$$

$$i^4 = i^2 \cdot i^2 = (-1)(-1) = 1$$

$$i^5 = i^4 \cdot i = (1)i = i$$

$$\vdots$$

$$i^{-1} = \frac{1}{i} = \frac{i}{i^2} = -i$$

$$i^{-2} = \frac{1}{i^2} = \frac{1}{-1} = -1$$

$$i^{-3} = \frac{1}{i^3} = \frac{1}{-i} = \frac{i}{-i^2} = i$$

$$i^{-4} = \frac{1}{i^4} = \frac{1}{1} = 1$$

$$\vdots$$

สำหรับจำนวนเต็ม n ใด ๆ จะได้ว่า

$$i^n = \begin{cases} 1 & \text{เมื่อ } n \equiv 0 \pmod{4} \\ i & \text{เมื่อ } n \equiv 1 \pmod{4} \\ -1 & \text{เมื่อ } n \equiv 2 \pmod{4} \\ -i & \text{เมื่อ } n \equiv 3 \pmod{4} \end{cases}$$

กำหนดให้ $n \equiv a \pmod{4}$ หมายถึง $4 \mid (a - n)$ เมื่อ $a \in \{0, 1, 2, 3\}$ หรือกล่าวได้โดยง่ายว่าเมื่อ 4 หาร n เหลือเศษ 0, 1, 2 และ 3 จะได้ว่า i^n เท่ากับ 1, i , -1 และ $-i$ ตามลำดับนั่นเอง

ตัวอย่าง 9.1.3 จงหาผลบวก $i + i^2 + i^3 + \dots + i^{2017}$

วิธีทำ จะเห็นได้ว่า

$$\begin{aligned} i + i^2 + i^3 + i^4 &= i + (-1) + (-i) + 1 = 0 \\ i^5 + i^6 + i^7 + i^8 &= i + (-1) + (-i) + 1 = 0 \\ i^9 + i^{10} + i^{11} + i^{12} &= i + (-1) + (-i) + 1 = 0 \\ &\vdots \\ i^{2013} + i^{2014} + i^{2015} + i^{2016} &= i + (-1) + (-i) + 1 = 0 \end{aligned}$$

$i^{2017} = i$ เพราะว่า $2017 \equiv 1 \pmod{4}$ สรุปได้ว่า

$$i + i^2 + i^3 + \dots + i^{2017} = i$$

บทนิยาม 9.1.4 ให้ a และ b เป็นจำนวนจริง และ $i = \sqrt{-1}$ จะเรียกจำนวน z ที่เขียนในรูป

$$z = a + bi$$

ว่าจำนวนเชิงซ้อน (Complex number) เรียก a ว่า **ส่วนจริง (Real part)** ของ z เขียนแทนด้วย $\text{Re}(z)$ และเรียก b ว่า **ส่วนจินตภาพ (Imaginary part)** ของ z เขียนแทนด้วย $\text{Im}(z)$ ให้ $\mathbb{C}$ แทนเซตของจำนวนเชิงซ้อน จะได้ว่า

$$\mathbb{C} = \{a + bi \mid a, b \in \mathbb{R}, i = \sqrt{-1}\}$$

ข้อสังเกต สำหรับจำนวนจริง a ใด ๆ จะได้ว่า $a = a + 0i \in \mathbb{C}$ ดังนั้น $\mathbb{R} \subseteq \mathbb{C}$ ยิ่งไปกว่านั้น $\mathbb{R}$ เป็นสับเซตแท้ของ $\mathbb{C}$

บทนิยาม 9.1.5 ให้ a, b, c และ d เป็นจำนวนจริง แล้ว

$$a + bi = c + di \quad \text{ก็ต่อเมื่อ} \quad a = c \quad \text{และ} \quad b = d$$

จากนิยามข้างต้น $a + bi \neq 0$ ก็ต่อเมื่อ $a \neq 0$ หรือ $b \neq 0$

ตัวอย่าง 9.1.6 จงหาจำนวนจริง x และ y ที่สอดคล้อง $x + 2yi + y - xi = 3 - 5i + yi$

วิธีทำ เนื่องจาก

$$\begin{aligned} x + 2yi + y - xi &= 3 - 5i + yi \\ (x + y) + (2y - x)i &= 3 + (y - 5)i \end{aligned}$$

ดังนั้น $x + y = 3$ และ $2y - x = y - 5$ สรุปได้ว่า $x = 4$ และ $y = -1$

บทนิยาม 9.1.7 ให้ a, b, c และ d เป็นจำนวนจริง กำหนดให้ $z_1 = a + bi$ และ $z_2 = c + di$ แล้ว

การบวก (Addition) $z_1 + z_2 = (a + c) + (b + d)i$

การลบ (Subtraction) $z_1 - z_2 = (a - c) + (b - d)i$

การคูณ (Multiplication) $z_1 \cdot z_2 = (ac - bd) + (bc + ad)i$

การหาร (Division) $\frac{z_1}{z_2} = \frac{ac + bd}{c^2 + d^2} + \frac{bc - ad}{c^2 + d^2}i$ เมื่อ $z_2 \neq 0$ หรือ $c \neq 0$ หรือ $d \neq 0$

ข้อสังเกต สำหรับการคูณ

$$\begin{aligned} z_1 \cdot z_2 &= (a + bi)(c + di) \\ &= ac + adi + cbi + bdi^2 \\ &= ac + adi + cbi + bd(-1) \\ &= ac + adi + cb - bd \\ &= (ac - bd) + (bc + ad)i \end{aligned}$$

ดังนั้นการคูณในจำนวนเชิงซ้อนสามารถทำได้ในทำนองเดียวกันกับการคูณในจำนวนจริงโดยพิจารณาค่าของ $i^2 = -1$ สำหรับการหาร
พิจารณา

$$\begin{aligned} \frac{z_1}{z_2} &= \frac{a + bi}{c + di} \\ &= \frac{a + bi}{c + di} \cdot \frac{c - di}{c - di} \\ &= \frac{ac - adi + bci - bdi^2}{c^2 - d^2i^2} \\ &= \frac{(ac + bd) + (bc - ad)i}{c^2 + d^2} \\ &= \frac{ac + bd}{c^2 + d^2} + \frac{bc - ad}{c^2 + d^2}i \end{aligned}$$

ดังนั้นการหารในจำนวนเชิงซ้อนสามารถทำได้ในทำนองเดียวกันกับการหารในจำนวนจริง

ตัวอย่าง 9.1.8 จงเขียนจำนวนต่อไปนี้ในรูป $a + bi$

- $(2 + 3i) + (5 - 2i) = 7 + i$
- $(-1 + 5i) - (7 - 2i) = -8 + 7i$
- $(5 - i)(3 + 4i) = 15 + 20i - 3i - 4i^2 = 19 + 17i$
- $(1 - 2i)^2 = 1 - 4i + 4i^2 = -3 - 4i$
- $\frac{3 + i}{1 - i} = \frac{3 + i}{1 - i} \cdot \frac{1 + i}{1 + i} = \frac{3 + 3i + i + i^2}{1^2 - i^2} = \frac{2 + 4i}{2} = 1 + 2i$

ตัวอย่าง 9.1.9 จงเขียนจำนวนต่อไปนี้ในรูป $a + bi$

1. $(1 + i)^{20} = [(1 + i)^2]^{10} = [1 + 2i + i^2]^{10} = (2i)^{10} = 2^{10}i^{10} = -1024$
2. $\frac{1+i}{1-i} + \frac{1-i}{1+i} = \frac{(1+i)^2 + (1-i)^2}{(1-i)(1+i)} = \frac{1+2i+i^2+1-2i+i^2}{1-i^2} = \frac{0}{2} = 0$

ตัวอย่าง 9.1.10 ให้ a, b, c และ d เป็นจำนวนจริง โดยที่ $a \neq 0$ หรือ $b \neq 0$ จงแสดงว่า

$$\frac{a+bi}{b-ai} = i$$

บทพิสูจน์. ให้ a, b, c และ d เป็นจำนวนจริง โดยที่ $a \neq 0$ หรือ $b \neq 0$ จะได้ว่า

$$\begin{aligned} \frac{a+bi}{b-ai} &= \frac{a+bi}{b-ai} \cdot \frac{b+ai}{b+ai} = \frac{(a+bi)(b+ai)}{(b-ai)(b+ai)} \\ &= \frac{ab + a^2i + b^2i + abi^2}{b^2 - (ai)^2} = \frac{ab + a^2i + b^2i - ab}{b^2 - a^2i^2} \\ &= \frac{a^2i + b^2i}{b^2 + a^2} = \frac{i(a^2 + b^2)}{b^2 + a^2} = i \end{aligned}$$

□

ตัวอย่าง 9.1.11 จงหาค่าของจำนวนต่อไปนี้

$$\frac{1+2i}{2-i} + \frac{2+3i}{3-2i} + \frac{3+4i}{4-3i} + \cdots + \frac{2559+2560i}{2560-2559i}$$

วิธีทำ โดยตัวอย่าง 9.1.10 จะได้ว่าทุกพจน์เท่ากับ i ซึ่งมีทั้งหมด 2559 พจน์ ดังนั้น

$$\frac{1+2i}{2-i} + \frac{2+3i}{3-2i} + \frac{3+4i}{4-3i} + \cdots + \frac{2559+2560i}{2560-2559i} = 2559i$$

ทฤษฎีบท 9.1.12 สำหรับการดำเนินการทวิภาค $+$ และ $\cdot$ ในจำนวนเชิงซ้อนมีสมบัติคล้ายสัจพจน์สนามในระบบจำนวนจริง ดังนี้

(C1) **สมบัติปิด (Closer laws)**

สำหรับการบวก : ทุก $z, w \in \mathbb{C}$ จะได้ว่า $z + w \in \mathbb{C}$

สำหรับการคูณ : ทุก $z, w \in \mathbb{C}$ จะได้ว่า $z \cdot w \in \mathbb{C}$

(C2) **สมบัติสลับที่ (Commutative laws)**

สำหรับการบวก : ทุก $z, w \in \mathbb{C}$ จะได้ว่า $z + w = w + z$

สำหรับการคูณ : ทุก $z, w \in \mathbb{C}$ จะได้ว่า $z \cdot w = z \cdot w$

(C3) **สมบัติการเปลี่ยนหมู่ (Associative laws)**

สำหรับการบวก : ทุก $z, w, u \in \mathbb{C}$ จะได้ว่า $(z + w) + u = z + (w + u)$

สำหรับการคูณ : ทุก $z, w, u \in \mathbb{C}$ จะได้ว่า $(z \cdot w) \cdot u = z \cdot (w \cdot u)$

(C4) สมบัติการมีเอกลักษณ์ (Existence of identities)

สำหรับการบวก : มี $0 = 0 + 0i \in \mathbb{C}$ ซึ่ง $z + 0 = z = 0 + z$ ทุก $z \in \mathbb{C}$
เรียก 0 ว่าเอกลักษณ์การบวก (Additive identity)

สำหรับการคูณ : มี $1 = 1 + 0i \in \mathbb{C}$ ซึ่ง $z \cdot 1 = z = 1 \cdot z$ ทุก $z \in \mathbb{C}$
เรียก 1 ว่าเอกลักษณ์การคูณ (Multiplicative identity)

(C5) สมบัติการมีตัวผกผัน (Existence of inverses)

สำหรับการบวก : สำหรับ $z \in \mathbb{C}$ จะมี $-z \in \mathbb{R}$ ซึ่ง $z + (-z) = 0 = (-z) + z$
เรียก $-z$ ว่าตัวผกผันการบวกของ z

สำหรับการคูณ : สำหรับ $z \in \mathbb{C}$ ซึ่ง $z \neq 0$ จะมี $z^{-1} \in \mathbb{C}$ ซึ่ง $z \cdot z^{-1} = 1 = z^{-1} \cdot z$
เรียก z^{-1} ว่าตัวผกผันการคูณของ z

(C6) สมบัติการแจกแจง (Distributive law)

สำหรับ $z, w, u \in \mathbb{C}$ จะได้ว่า

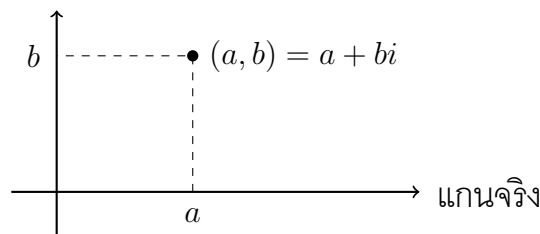
$$z \cdot (w + u) = z \cdot w + z \cdot u \quad \text{และ} \quad (w + u) \cdot z = w \cdot z + u \cdot z$$

เพื่อความสะดวก zw แทน $z \cdot w$

9.2 มอดุลัสและสังยุค

บทนิยาม 9.2.1 ให้ a และ b เป็นจำนวนจริง จำนวนเชิงซ้อน $a+bi$ เขียนแทนด้วยคู่อันดับจำนวนจริง (a, b) เรียกระนาบที่เกิดจากจุดดังกล่าวว่า **ระนาบเชิงซ้อน** (Complex plane) แกน X เรียกว่า **แกนจริง** (Real axis) และแกน Y เรียกว่า **แกนจินตภาพ** (Imaginary axis)

แกนจินตภาพ

รูปที่ 41 แสดงจุด (a, b) บนระนาบเชิงซ้อน

บทนิยาม 9.2.2 ให้จำนวนเชิงซ้อน $z = a + bi$ เมื่อ a และ b เป็นจำนวนจริง แล้ว **มอดุลัส** (Modulus) ของ z เขียนแทนด้วย $|z|$ นิยามโดย

$$|z| = \sqrt{a^2 + b^2}$$

สังยุค (Conjugate) ของ z เขียนแทนด้วย $\bar{z}$ นิยามโดย

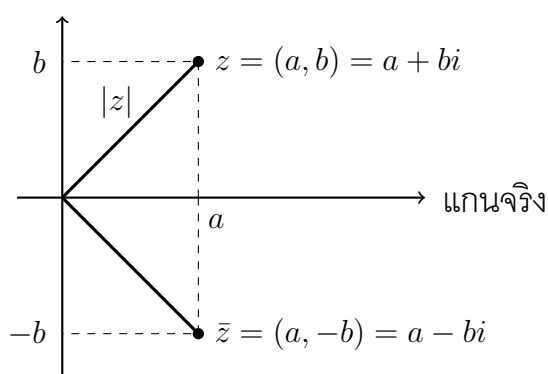
$$\bar{z} = a - bi$$

ข้อสังเกต

1. $|z| \geq 0$ และ $|z| = 0$ ก็ต่อเมื่อ $z = 0$
2. $|z| = |\bar{z}|$ และ $|z| = |-z|$
3. $z + \bar{z} = 2\text{Re}(z)$ และ $z - \bar{z} = 2i\text{Im}(z)$

เมื่อพิจารณาจำนวนเชิงซ้อน $z = (a, b)$ ในแนวเวกเตอร์จะได้ว่า $|z|$ หมายถึงขนาดของเวกเตอร์ (a, b) ดังภาพ และ $\bar{z}$ คือจุดที่สะท้อนแกนจริง ทำให้ได้ว่า $|z| = |\bar{z}|$ ดังภาพ

แกนจินตภาพ

รูปที่ 42 แสดงสังยุคและมอดุลัสบนระนาบเชิงซ้อน

ตัวอย่าง 9.2.3 จงหามอดุลัสและสังยุคของจำนวนเชิงซ้อนต่อไปนี้

1. $z = 3 + 4i$ จะได้ว่า $\bar{z} = 3 - 4i$ และ $|z| = \sqrt{3^2 + 4^2} = 5$
2. $w = 1 - 2i$ จะได้ว่า $\bar{w} = 1 + 2i$ และ $|w| = \sqrt{1^2 + (-2)^2} = \sqrt{5}$

สำหรับกรณี $z = \bar{z}$ ให้ $z = a + bi$ จะได้ว่า $a + bi = a - bi$ นั่นคือ $b = -b$ สรุปได้ว่า $b = 0$ จะได้ว่า z เป็นจำนวนจริงแท้ และกรณี $|z| = z$ จะได้ว่า

$$\sqrt{a^2 + b^2} = a + bi$$

ดังนั้น $b = 0$ และ $a = \sqrt{a^2 + b^2} = \sqrt{a^2} = |a| \geq 0$ สรุปได้ว่า z เป็นจำนวนจริงแท้ที่ไม่ใช่จำนวนลบ

ทฤษฎีบท 9.2.4 ให้ z และ w เป็นจำนวนเชิงซ้อน แล้ว

1. $|z \cdot w| = |z| \cdot |w|$
2. $\left| \frac{1}{z} \right| = \frac{1}{|z|}$ เมื่อ $z \neq 0$
3. $\left| \frac{w}{z} \right| = \frac{|w|}{|z|}$ เมื่อ $z \neq 0$

บทพิสูจน์. ให้ $z = a + bi$ และ $w = c + di$ เมื่อ a, b, c และ d เป็นจำนวนจริง

1. $|z \cdot w| = |z| \cdot |w|$

$$\begin{aligned} |z \cdot w| &= |(a + bi)(c + di)| = |(ac - bd) + (ad + bc)i| \\ &= \sqrt{(ac - bd)^2 + (ad + bc)^2} \\ &= \sqrt{a^2c^2 - 2abcd + b^2d^2 + a^2d^2 + 2abcd + b^2c^2} \\ &= \sqrt{a^2c^2 + b^2d^2 + a^2d^2 + b^2c^2} \\ &= \sqrt{a^2(c^2 + d^2) + b^2(c^2 + d^2)} \\ &= \sqrt{(a^2 + b^2)(c^2 + d^2)} \\ &= \sqrt{(a^2 + b^2)}\sqrt{(c^2 + d^2)} \\ &= |z| \cdot |w| \end{aligned}$$

2. ให้ $z \neq 0$ จะได้ว่า

$$\begin{aligned} \left| \frac{1}{z} \right| &= \left| \frac{1}{a + bi} \right| = \left| \frac{a - bi}{(a + bi)(a - bi)} \right| = \left| \frac{a - bi}{a^2 + b^2} \right| \\ &= \left| \frac{a}{a^2 + b^2} - \frac{b}{a^2 + b^2}i \right| \\ &= \sqrt{\left(\frac{a}{a^2 + b^2} \right)^2 + \left(-\frac{b}{a^2 + b^2} \right)^2} \\ &= \sqrt{\frac{a^2 + b^2}{(a^2 + b^2)^2}} = \sqrt{\frac{1}{a^2 + b^2}} \\ &= \frac{1}{\sqrt{a^2 + b^2}} = \frac{1}{|z|} \end{aligned}$$

3. ให้ $z \neq 0$ โดยข้อ 1 และข้อ 2 จะได้ว่า

$$\left| \frac{w}{z} \right| = \left| w \cdot \frac{1}{z} \right| = |w| \cdot \left| \frac{1}{z} \right| = |w| \cdot \frac{1}{|z|} = \frac{|w|}{|z|}$$

ตัวอย่าง 9.2.5 จงหามอดุลัสของ z ที่สอดคล้องเงื่อนไข $(5 - 12i)\bar{z}(4 - 3i) = -13(7 + 24i)$

จะได้ว่า

$$\begin{aligned} |(5 - 12i)\bar{z}(4 - 3i)| &= |-13(7 + 24i)| \\ |5 - 12i| \cdot |\bar{z}| \cdot |4 - 3i| &= |-13| \cdot |7 + 24i| \\ \sqrt{5^2 + (-12)^2} \cdot |z| \cdot \sqrt{4^2 + (-3)^2} &= 13\sqrt{7^2 + 24^2} \\ 13|z|(5) &= 13(25) \\ |z| &= 5 \end{aligned}$$

ดังนั้น มอดุลัสของ z เท่ากับ 5

ทฤษฎีบท 9.2.6 ให้ z เป็นจำนวนเชิงซ้อน สำหรับจำนวนนับ n ใดๆ จะได้ว่า $|z^n| = |z|^n$

บทพิสูจน์. พิสูจน์โดยหลักอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์ เมื่อ $n = 1$ เห็นได้ชัดว่า $|z^1| = |z| = |z|^1$ ดังนั้นขั้นฐานเป็นจริง สมมติว่า $|z^k| = |z|^k$ สำหรับ $k \in \mathbb{N}$ โดยทฤษฎีบท 9.2.4 ข้อ 1 จะได้ว่า

$$|z^{k+1}| = |z^k \cdot z| = |z^k| \cdot |z|$$

โดยสมมติฐานจะได้ว่า $|z^{k+1}| = |z|^k \cdot |z| = |z|^{k+1}$ ดังนั้นขั้นอุปนัยเป็นจริง □

ตัวอย่าง 9.2.7 โดยทฤษฎีบท 9.2.6 จะได้ว่า $|(3 + 4i)^{100}| = |3 + 4i|^{100} = 5^{100}$

ทฤษฎีบท 9.2.8 ให้ z และ w เป็นจำนวนเชิงซ้อน แล้ว

1. $\overline{z + w} = \bar{z} + \bar{w}$
2. $\overline{z - w} = \bar{z} - \bar{w}$
3. $\overline{z \cdot w} = \bar{z} \cdot \bar{w}$
4. $\overline{\left(\frac{z}{w}\right)} = \frac{\bar{z}}{\bar{w}}$ เมื่อ $w \neq 0$
5. $\overline{(\bar{z})} = z$
6. $\overline{(z^n)} = (\bar{z})^n$ เมื่อ $n \in \mathbb{N}$

บทพิสูจน์. ให้ $z = a + bi$ และ $w = c + di$ เมื่อ a, b, c และ d เป็นจำนวนจริง

1. $\overline{z + w} = \overline{(a + bi) + (c + di)} = \overline{(a + c) + (b + d)i} = (a + c) - (b + d)i = (a - bi) + (c - di) = \bar{z} + \bar{w}$
2. $\overline{z - w} = \overline{(a + bi) - (c + di)} = \overline{(a - c) + (b - d)i} = (a - c) - (b - d)i = (a - bi) - (c - di) = \bar{z} - \bar{w}$
- 3.

$$\begin{aligned}\overline{z \cdot w} &= \overline{(a + bi)(c + di)} = \overline{(ac - bd) + (ad + bc)i} \\ &= (ac - bd) - (ad + bc)i \\ &= (a - bi)(c - di) = \bar{z} \cdot \bar{w}\end{aligned}$$

4. ให้ $w \neq 0$ แล้ว

$$\begin{aligned}\overline{\left(\frac{z}{w}\right)} &= \overline{\left(\frac{a + bi}{c + di}\right)} = \overline{\left(\frac{ac + bd}{c^2 + d^2} + \frac{bc - ad}{c^2 + d^2}i\right)} \\ &= \frac{ac + bd}{c^2 + d^2} - \frac{bc - ad}{c^2 + d^2}i = \frac{(ac + bd) - (bc - ad)i}{c^2 + d^2} \\ &= \frac{(a - bi)(c + di)}{(c + di)(c - di)} = \frac{a - bi}{c - di} = \frac{\bar{z}}{\bar{w}}\end{aligned}$$

5. $\overline{(\bar{z})} = \overline{(a - bi)} = a + bi = z$

6. ทำเป็นแบบฝึกหัด (พิสูจน์โดยอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์)

□

ทฤษฎีบท 9.2.9 สำหรับจำนวนเชิงซ้อน z ใดๆ จะได้ว่า $z \cdot \bar{z} = |z|^2$

บทพิสูจน์. ให้ $z = a + bi$ เมื่อ a และ b เป็นจำนวนจริง จะได้ว่า

$$z \cdot \bar{z} = (a + bi)(a - bi) = a^2 - b^2 i^2 = a^2 + b^2 = |z|^2$$

□

ตัวอย่าง 9.2.10 ให้ $z = 1 + i$ จงหาค่าของ $z^{2016} + (\bar{z})^{2016}$

พิจารณา z^{2016} จะได้ว่า

$$\begin{aligned} z^{2016} &= (1 + i)^{2016} = [(1 + i)^2]^{1008} = [1 + 2i + i^2]^{1008} = (2i)^{1008} \\ &= 2^{1008} i^{1008} = 2^{1008} \end{aligned}$$

เนื่องจาก $(\bar{z})^{2016} = \overline{(z^{2016})} = \overline{(2^{1008})} = 2^{1008}$ ดังนั้น

$$z^{2016} + (\bar{z})^{2016} = 2^{1008} + 2^{1008} = 2 \cdot 2^{1008} = 2^{1009}$$

ตัวอย่าง 9.2.11 ให้ z และ w เป็นจำนวนเชิงซ้อน

$$\text{ถ้า } \operatorname{Im}(z - w) = 0 \text{ และ } \operatorname{Re}(z^2 - 2w^2) = 0 \text{ จงแสดงว่า } z \cdot \bar{z} = \frac{1}{2}(w + \bar{w})^2$$

บทพิสูจน์. ให้ $z = a + bi$ และ $w = c + di$ เมื่อ $a, b, c, d \in \mathbb{R}$ สมมติว่า $\operatorname{Im}(z - w) = 0$ และ $\operatorname{Re}(z^2 - 2w^2) = 0$ จะได้ว่า

$$0 = \operatorname{Im}(z - w) = \operatorname{Im}(a + bi - c - di) = b - d$$

ทำให้ได้ว่า $b = d$ พิจารณา

$$\begin{aligned} z^2 - 2w^2 &= (a + bi)^2 - 2(c + di)^2 = (a + bi)^2 - 2(c + bi)^2 \\ &= a^2 + 2abi + b^2 i^2 - 2(c^2 + 2cbi + b^2 i^2) \\ &= a^2 + 2abi - b^2 - 2c^2 - 4cbi + 2b^2 \\ &= a^2 + b^2 - 2c^2 + 2abi - 4cbi \end{aligned}$$

เนื่องจาก $\operatorname{Re}(z^2 - 2w^2) = 0$ จะได้ว่า $a^2 + b^2 - 2c^2 = 0$ นั่นคือ $a^2 + b^2 = 2c^2$ ดังนั้น

$$z \cdot \bar{z} = |z|^2 = a^2 + b^2 = 2c^2 = \frac{1}{2}[2\operatorname{Re}(w)]^2 = \frac{1}{2}(w + \bar{w})^2$$

□

ทฤษฎีบท 9.2.12 ให้ z และ w เป็นจำนวนเชิงซ้อน จะได้ว่า

$$1. |z + w|^2 = |z|^2 + 2\operatorname{Re}(z\bar{w}) + |w|^2$$

$$2. |z - w|^2 = |z|^2 - 2\operatorname{Re}(z\bar{w}) + |w|^2$$

บทพิสูจน์. ให้ z และ w เป็นจำนวนเชิงซ้อน จะได้ว่า

1. โดยทฤษฎีบท 9.2.8 และทฤษฎีบท 9.2.9 จะได้ว่า

$$\begin{aligned} |z + w|^2 &= (z + w)\overline{(z + w)} = (z + w)(\bar{z} + \bar{w}) \\ &= z\bar{z} + z\bar{w} + w\bar{z} + w\bar{w} \\ &= |z|^2 + z\bar{w} + \overline{z\bar{w}} + |w|^2 \\ &= |z|^2 + 2\operatorname{Re}(z\bar{w}) + |w|^2 \end{aligned}$$

2. ทำเป็นแบบฝึกหัด

□

บทแทรก 9.2.13 ให้ z และ w เป็นจำนวนเชิงซ้อน จะได้ว่า

$$1. |z + w|^2 + |z - w|^2 = 2|z|^2 + 2|w|^2$$

$$2. |z - w|^2 - |z + w|^2 = 4\operatorname{Re}(z\bar{w})$$

บทพิสูจน์. เห็นได้ชัดจากทฤษฎีบท 9.2.12

□

ตัวอย่าง 9.2.14 ให้ z_1 และ z_2 เป็นจำนวนเชิงซ้อน โดยที่ $|z_1 + z_2| = 5$ และ $|z_1 - z_2| = 3$ จงหา $|z_1|^2 + |z_2|^2$
โดยบทแทรก 9.2.13 จะได้ว่า

$$\begin{aligned} 2|z_1|^2 + 2|z_2|^2 &= |z_1 + z_2|^2 + |z_1 - z_2|^2 \\ 2|z_1|^2 + 2|z_2|^2 &= 5^2 + 3^2 = 34 \\ \therefore |z_1|^2 + |z_2|^2 &= 17 \end{aligned}$$

บทตั้ง 9.2.15 ให้ z เป็นจำนวนเชิงซ้อน แล้วจะได้ว่า

$$1. \operatorname{Re}(z) \leq |z|$$

$$2. \operatorname{Im}(z) \leq |z|$$

บทพิสูจน์. ให้ $z = a + bi$ เมื่อ $a, b \in \mathbb{R}$ จะได้ว่า

$$\begin{aligned} \operatorname{Re}(z) &= a \leq |a| = \sqrt{a^2} \leq \sqrt{a^2 + b^2} = |z| \\ \operatorname{Im}(z) &= b \leq |b| = \sqrt{b^2} \leq \sqrt{a^2 + b^2} = |z| \end{aligned}$$

□

ทฤษฎีบท 9.2.16 อสมการสามเหลี่ยม (triangle inequality)

ให้ z และ w เป็นจำนวนเชิงซ้อน แล้ว $|z + w| \leq |z| + |w|$

บทพิสูจน์. ให้ z และ w เป็นจำนวนเชิงซ้อน โดยทฤษฎีบท 9.2.12 และบทตั้ง 9.2.15 จะได้ว่า

$$\begin{aligned} |z + w|^2 &= |z|^2 + 2\operatorname{Re}(z\bar{w}) + |w|^2 \\ &\leq |z|^2 + 2|z\bar{w}| + |w|^2 \\ &= |z|^2 + 2|z| \cdot |\bar{w}| + |w|^2 \\ &= |z|^2 + 2|z| \cdot |w| + |w|^2 \\ &= (|z| + |w|)^2 \end{aligned}$$

สรุปได้ว่า $|z + w| \leq |z| + |w|$

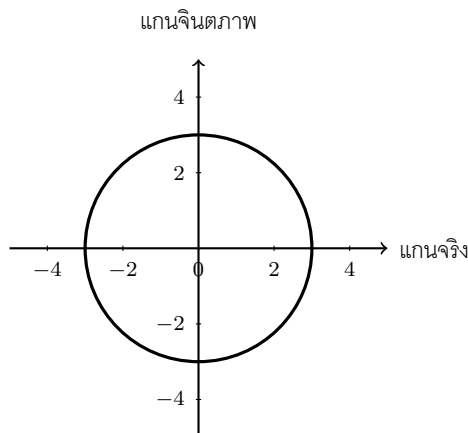
9.3 กราฟของจำนวนเชิงซ้อน

ในหัวข้อนี้จะพิจารณาจำนวนเชิงซ้อน $z = x + yi$ ในรูปของคู่อันดับ (x, y) เป็นจุดบนระนาบเชิงซ้อน ทำให้มองสมการต่าง ๆ ของจำนวนเชิงซ้อนสัมพันธ์เป็นกราฟได้ โดยที่

$$x = \frac{1}{2}(z + \bar{z}) \quad \text{และ} \quad y = \frac{1}{2i}(z - \bar{z}) \quad \text{และ} \quad x^2 + y^2 = z \cdot \bar{z} = |z|^2$$

เมื่อกล่าวถึง z ในหัวข้อนี้ให้หมายถึงจำนวนเชิงซ้อน $z = x + yi$ เมื่อ $x, y \in \mathbb{R}$

ตัวอย่าง 9.3.1 จำนวนเชิงซ้อน z ที่สอดคล้องสมการ $|z| = 3$ จะได้กราฟเป็นวงกลม เนื่องจาก $|z|^2 = x^2 + y^2$ ดังนั้น $x^2 + y^2 = 3^2$ เขียนกราฟได้ดังนี้

ตัวอย่าง 9.3.2 จำนวนเชิงซ้อน z ที่สอดคล้องสมการ $|z - 3| + |z + 3| = 10$ พิจารณาจากสมการจะได้ว่าผลบวกของระยะทาง z ไปยัง $(-3, 0)$ และ $(0, 3)$ มีค่าเท่ากับ 10 ซึ่งตรงกับนิยามวงรีในระนาบ XY ต่อไปเราจะพิสูจน์ประโยคที่กล่าวมา

$$|z - 3| + |z + 3| = 10$$

$$|x + yi - 3| + |x + yi + 3| = 10$$

$$\sqrt{(x - 3)^2 + y^2} + \sqrt{(x + 3)^2 + y^2} = 10$$

$$(\sqrt{(x - 3)^2 + y^2}) = (10 - \sqrt{(x + 3)^2 + y^2})^2$$

$$(x - 3)^2 + y^2 = 100 - 20\sqrt{(x + 3)^2 + y^2} + (x + 3)^2 + y^2$$

$$x^2 - 6x + 9 = 100 - 20\sqrt{(x + 3)^2 + y^2} + x^2 + 6x + 9$$

$$5\sqrt{(x + 3)^2 + y^2} = 25 + 3x$$

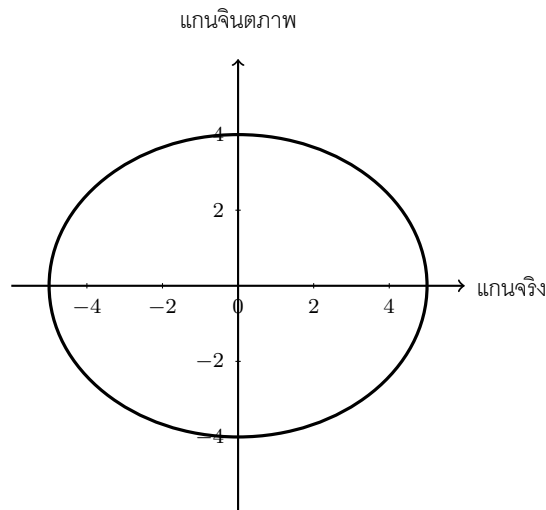
$$25[(x + 3)^2 + y^2] = 625 + 150x + 9x^2$$

$$25[x^2 + 6x + 9 + y^2] = 625 + 150x + 9x^2$$

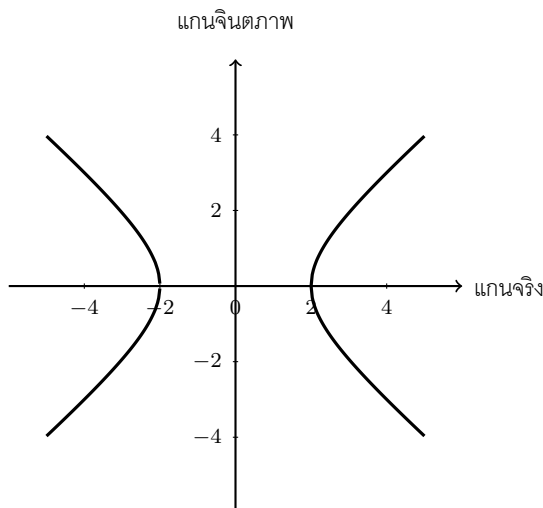
$$16x^2 + 25y^2 = 400$$

$$\frac{x^2}{25} + \frac{y^2}{16} = 1$$

แสดงกราฟได้ดังนี้

ตัวอย่าง 9.3.3 จำนวนเชิงซ้อน z ที่สอดคล้องสมการ $||z - 2| - |z + 2|| = 2$ พิจารณาจากสมการจะได้ว่าผลต่างของระยะทาง z ไปยัง $(-2, 0)$ และ $(0, 2)$ มีค่าเท่ากับ 2 ซึ่งตรงกับนิยามไฮเพอร์โบลาในระนาบ XY พิสูจน์ได้ในทำนองเดียวกันกับตัวอย่างก่อนหน้านี้ (ทำเป็นแบบฝึกหัด) เขียนกราฟได้ดังนี้

ต่อไปเป็นตัวอย่างการเขียนสมการตัวแปร x, y ในรูป $z = x + yi$ เช่นสมการ $x^2 + y^2 = 1$ เขียนได้เป็น $|z| = 1$ และ $x^2 + (y - 1)^2 = 9$ เขียนได้เป็น $|z - i| = 3$ เป็นต้น

ตัวอย่าง 9.3.4 จงเขียนสมการ $x^2 - y^2 = 1$ ในรูปสมการจำนวนเชิงซ้อน z จะได้ว่า

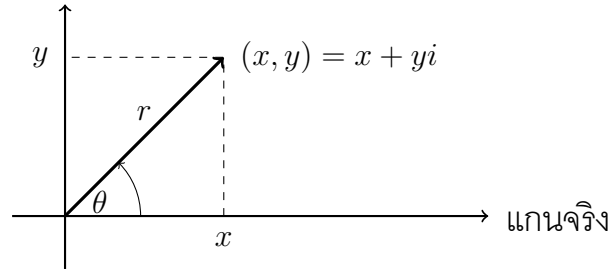
$$\begin{aligned} \left(\frac{1}{2}(z + \bar{z})\right)^2 - \left(\frac{1}{2i}(z - \bar{z})\right)^2 &= 1 \\ \frac{1}{4}(z + \bar{z})^2 + \frac{1}{4}(z - \bar{z})^2 &= 1 \\ (z + \bar{z})^2 + (z - \bar{z})^2 &= 4 \\ 2z^2 + 2\bar{z}^2 &= 4 \\ z^2 + \bar{z}^2 &= 2 \end{aligned}$$

ดังนั้น $x^2 - y^2 = 1$ เขียนได้เป็น $z^2 + \bar{z}^2 = 2$

9.4 จำนวนเชิงซ้อนในรูปเชิงขั้ว

บทนิยาม 9.4.1 ให้จำนวนเชิงซ้อน $z = x + yi$ และมอดุลัสคือ $r = |z| = \sqrt{x^2 + y^2}$

แกนจินตภาพ

รูปที่ 43 แสดงความสัมพันธ์จำนวนเชิงซ้อนในระบบพิกัดเชิงขั้ว

อาร์กิวเมนต์ (Argument) ของ z คือจำนวนจริง θ เขียนแทนด้วย $\arg(z)$ ซึ่ง

$$x = r \cos \theta \quad \text{และ} \quad y = r \sin \theta$$

สังเกตได้ว่า $\arg(z)$ มีได้หลายค่า ถ้าสนใจเฉพาะ $-\pi < \theta \leq \pi$ จะเรียก θ ว่า**อาร์กิวเมนต์หลัก (Principle argument)** เขียนแทนด้วย $\text{Arg}(z)$

ดังนั้นจะสามารถเขียนจำนวนเชิงซ้อน z ได้เป็น

$$z = r(\cos \theta + i \sin \theta) \quad \text{หรือ} \quad z = r e^{i\theta}$$

เมื่อ $e^{i\theta} = \cos \theta + i \sin \theta$ เรียกว่า**สูตรของออยเลอร์ (Euler's formula)**

ดังนั้น $|e^{i\theta}| = 1$ และ $z = r(\cos \theta + i \sin \theta)$ เป็นจำนวนเชิงซ้อนใน **ระบบพิกัดเชิงขั้ว (The polar coordinate system)** โดยระบุจุดด้วยคู่อันดับ (r, θ)

ตัวอย่าง 9.4.2 เขียนจำนวนเชิงซ้อนต่อไปนี้ในรูปแบบเชิงขั้วโดย $r = |z|$ และ $\theta = \text{Arg}(z)$

1. $z = 1$ จะได้ว่า $z = 1(1 + 0i) = \cos 0 + i \sin 0$ หรือ $z = e^{i0}$
2. $z = -2i$ จะได้ว่า $z = 2(0 - i) = 2 \left(\cos \left(-\frac{\pi}{2} \right) + i \sin \left(-\frac{\pi}{2} \right) \right)$ หรือ $z = 2e^{-i\frac{\pi}{2}}$
3. $z = 1 + i$ จะได้ว่า $z = \sqrt{2} \left(\frac{1}{\sqrt{2}} + \frac{1}{\sqrt{2}}i \right) = \sqrt{2} \left(\cos \frac{\pi}{4} + i \sin \frac{\pi}{4} \right)$ หรือ $z = \sqrt{2}e^{i\frac{\pi}{4}}$
4. $z = \sqrt{3} - i$ จะได้ว่า $z = 2 \left(\frac{\sqrt{3}}{2} - \frac{1}{2}i \right) = 2 \left(\cos \left(-\frac{\pi}{6} \right) + i \sin \left(-\frac{\pi}{6} \right) \right)$ หรือ $z = 2e^{-i\frac{\pi}{6}}$

สำหรับข้อ 2 และ 4 จะสังเกตได้ว่า $z = e^{i\frac{3\pi}{2}}$ และ $z = e^{i\frac{11\pi}{6}}$ ตามลำดับ เป็นรูปแบบเชิงขั้วอีกแบบหนึ่งที่มีอาร์กิวเมนต์เป็นบวกแต่ไม่เป็นอาร์กิวเมนต์หลักตามที่โจทย์กำหนด

ตัวอย่าง 9.4.3 จากตัวอย่าง 9.4.2 จะได้ว่า

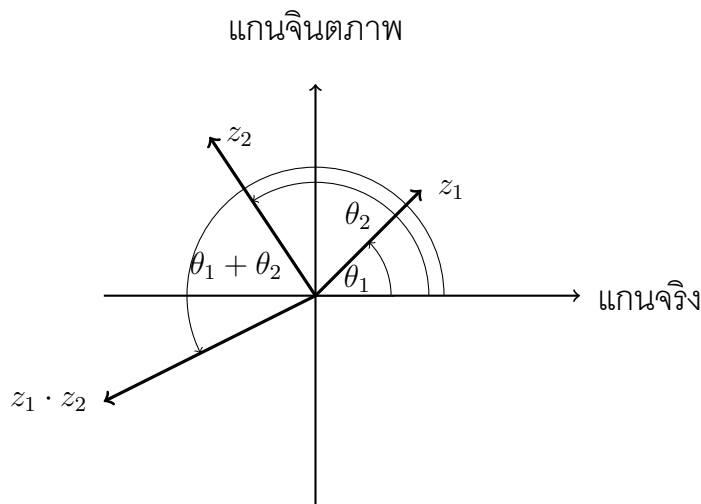
1. $(1, 0)$ ในระบบพิกัดฉาก (ระนาบเชิงซ้อน) ตรงกับ $(1, 0)$ ในระบบพิกัดเชิงขั้ว
2. $(0, -2)$ ในระบบพิกัดฉาก (ระนาบเชิงซ้อน) ตรงกับ $(2, -\frac{\pi}{2})$ ในระบบพิกัดเชิงขั้ว
3. $(1, 1)$ ในระบบพิกัดฉาก (ระนาบเชิงซ้อน) ตรงกับ $(\sqrt{2}, \frac{\pi}{4})$ ในระบบพิกัดเชิงขั้ว
4. $(\sqrt{3}, -1)$ ในระบบพิกัดฉาก (ระนาบเชิงซ้อน) ตรงกับ $(2, -\frac{\pi}{6})$ ในระบบพิกัดเชิงขั้ว

ตัวอย่าง 9.4.4 จงเขียนจำนวนเชิงซ้อนต่อไปนี้ในรูป $x + yi$

1. $4 \left(\cos \frac{\pi}{6} + i \sin \frac{\pi}{6} \right) = 4 \left(\frac{\sqrt{3}}{2} + \frac{1}{2}i \right) = 2\sqrt{3} + 2i$
2. $6 \left(\cos \frac{3\pi}{4} + i \sin \frac{3\pi}{4} \right) = 6 \left(-\frac{\sqrt{2}}{2} + \frac{\sqrt{2}}{2}i \right) = -3\sqrt{2} + 3\sqrt{2}i$
3. $4e^{i\frac{5\pi}{2}} = 4(0 + i) = 4i$
4. $2e^{i\frac{\pi}{3}} = 2 \left(\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i \right) = 1 + \sqrt{3}i$

ทฤษฎีบท 9.4.5 ให้ $z_1 = r_1(\cos \theta_1 + i \sin \theta_1)$ และ $z_2 = r_2(\cos \theta_2 + i \sin \theta_2)$ เป็นจำนวนเชิงซ้อน แล้ว

1. $z_1 \cdot z_2 = r_1 r_2 [\cos (\theta_1 + \theta_2) + i \sin (\theta_1 + \theta_2)]$
2. $\frac{1}{z_2} = \frac{1}{r_2} [\cos (-\theta_2) + i \sin (-\theta_2)]$ เมื่อ $z_2 \neq 0$
3. $\frac{z_1}{z_2} = \frac{r_1}{r_2} [\cos (\theta_1 - \theta_2) + i \sin (\theta_1 - \theta_2)]$ เมื่อ $z_2 \neq 0$

รูปที่ 44 แสดงผลคูณของจำนวนเชิงซ้อนในระบบพิกัดเชิงขั้ว

บทพิสูจน์. ให้ $z_1 = r_1(\cos \theta_1 + i \sin \theta_1)$ และ $z_2 = r_2(\cos \theta_2 + i \sin \theta_2)$ แล้ว

1.

$$\begin{aligned} z_1 \cdot z_2 &= r_1(\cos \theta_1 + i \sin \theta_1)r_2(\cos \theta_2 + i \sin \theta_2) \\ &= r_1r_2[\cos \theta_1 \cos \theta_2 + i \cos \theta_1 \sin \theta_2 + i \sin \theta_1 \cos \theta_2 + i^2 \sin \theta_1 \sin \theta_2] \\ &= r_1r_2[(\cos \theta_1 \cos \theta_2 - \sin \theta_1 \sin \theta_2) + i(\cos \theta_1 \sin \theta_2 + \sin \theta_1 \cos \theta_2)] \\ &= r_1r_2[\cos (\theta_1 + \theta_2) + i \sin (\theta_1 + \theta_2)] \end{aligned}$$

2. ให้ $z_2 \neq 0$ จะได้ว่า

$$\begin{aligned} \frac{1}{z_2} &= \frac{1}{r_2(\cos \theta_2 + i \sin \theta_2)} \\ &= \frac{1}{r_2} \cdot \frac{\cos \theta_2 - i \sin \theta_2}{(\cos \theta_2 + i \sin \theta_2)(\cos \theta_2 - i \sin \theta_2)} \\ &= \frac{1}{r_2} \cdot \frac{\cos (-\theta_2) + i \sin (-\theta_2)}{\cos^2 \theta_2 - i^2 \sin^2 \theta_2} \\ &= \frac{1}{r_2} [\cos (-\theta_2) + i \sin (-\theta_2)] \end{aligned}$$

3. ให้ $z_2 \neq 0$ โดยข้อ 1 และข้อ 2 จะได้ว่า

$$\begin{aligned} \frac{z_1}{z_2} &= z_1 \cdot \frac{1}{z_2} = r_1(\cos \theta_1 + i \sin \theta_1) \cdot \frac{1}{r_2} [\cos (-\theta_2) + i \sin (-\theta_2)] \\ &= \frac{r_1}{r_2} [\cos (\theta_1 - \theta_2) + i \sin (\theta_1 - \theta_2)] \end{aligned}$$

□

ตัวอย่าง 9.4.6 จงเขียน $\frac{(1+i)(1-\sqrt{3}i)}{\sqrt{3}+i}$ ในรูป $x + yi$ จะได้ว่า

$$\begin{aligned} \frac{(1+i)(1-\sqrt{3}i)}{\sqrt{3}+i} &= \frac{\sqrt{2} \left(\frac{1}{\sqrt{2}} + \frac{1}{\sqrt{2}}i \right) 2 \left(\frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}i \right)}{2 \left(\frac{\sqrt{3}}{2} + \frac{1}{2}i \right)} \\ &= \frac{\sqrt{2} \left(\cos \frac{\pi}{4} + i \sin \frac{\pi}{4} \right) \left(\cos \left(-\frac{\pi}{3} \right) + i \sin \left(-\frac{\pi}{3} \right) \right)}{\cos \frac{\pi}{6} + i \sin \frac{\pi}{6}} \\ &= \sqrt{2} \left[\cos \left(\frac{\pi}{4} - \frac{\pi}{3} - \frac{\pi}{6} \right) + i \sin \left(\frac{\pi}{4} - \frac{\pi}{3} - \frac{\pi}{6} \right) \right] \\ &= \sqrt{2} \left[\cos \left(-\frac{\pi}{4} \right) + i \sin \left(-\frac{\pi}{4} \right) \right] \\ &= \sqrt{2} \left(\frac{1}{\sqrt{2}} - i \frac{1}{\sqrt{2}} \right) \\ &= 1 - i \end{aligned}$$

จากการสังเกตทฤษฎีบท 9.4.5 ข้อ 1 เมื่อพิจารณา

$$z_1^2 = z_1 \cdot z_1 = r_1(\cos \theta_1 + i \sin \theta_1) r_1(\cos \theta_1 + i \sin \theta_1) = r_1^2(\cos 2\theta_1 + i \sin 2\theta_1)$$

ทำให้ขยายแนวคิดไปสู่ z_1^n เมื่อ $n \in \mathbb{N}$ ซึ่งเสนอครั้งแรกโดยนักคณิตศาสตร์ชาวฝรั่งเศสชื่อว่า เดอว์มัวร์ (Abraham de Moivre: 1667-1754) รู้จักกันในชื่อทฤษฎีบทเดอว์มัวร์ (De Moivre's theorem)

ทฤษฎีบท 9.4.7 ทฤษฎีบทเดอว์มัวร์

ให้ $z = r(\cos \theta + i \sin \theta)$ เป็นจำนวนเชิงซ้อน สำหรับจำนวนนับ n ใด ๆ จะได้ว่า

$$z^n = r^n(\cos (n\theta) + i \sin (n\theta))$$

บทพิสูจน์. พิสูจน์โดยอุปนัยเชิงคณิตศาสตร์ กรณี $n = 1$ เห็นได้ชัด ดังนั้นขั้นฐานเป็นจริง สมมติว่า

$$z^k = r^k(\cos (k\theta) + i \sin (k\theta))$$

สำหรับ $k \in \mathbb{N}$ โดยสมมติฐานและทฤษฎีบท 9.4.5 ข้อ 1 จะได้ว่า

$$\begin{aligned} z^{k+1} &= z^k \cdot z \\ &= r^k(\cos (k\theta) + i \sin (k\theta)) \cdot r(\cos \theta + i \sin \theta) \\ &= r^{k+1}(\cos (k\theta + \theta) + i \sin (k\theta + \theta)) \\ &= r^{k+1}(\cos ((k+1)\theta) + i \sin ((k+1)\theta)) \end{aligned}$$

ดังนั้นขั้นอุปนัยเป็นจริง □

ตัวอย่าง 9.4.8 จงหาค่าของ $\left(\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i\right)^{2017}$

วิธีทำ จะได้ว่า

$$\begin{aligned} \left(\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i\right)^{2017} &= \left(\cos \frac{\pi}{3} + i \sin \frac{\pi}{3}\right)^{2017} = \cos \frac{2017\pi}{3} + i \sin \frac{2017\pi}{3} \\ &= \cos \left(672\pi + \frac{\pi}{3}\right) + i \sin \left(672\pi + \frac{\pi}{3}\right) = \frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i \end{aligned}$$

ตัวอย่าง 9.4.9 จงหาค่าของ
$$\frac{(\sqrt{3} - i)^{102}(-1 + i)^{2018}}{(1 + \sqrt{3}i)^{1111}}$$

วิธีทำ จะได้ว่า

$$\begin{aligned} \frac{(\sqrt{3} - i)^{102}(-1 + i)^{2018}}{(1 + \sqrt{3}i)^{1111}} &= \frac{\left(2\left(\frac{\sqrt{3}}{2} - i\frac{1}{2}\right)\right)^{102} \left(\sqrt{2}\left(-\frac{1}{\sqrt{2}} + \frac{1}{\sqrt{2}}i\right)\right)^{2018}}{\left(2\left(\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i\right)\right)^{1111}} \\ &= \frac{2^{102} \left(\cos\left(-\frac{\pi}{6}\right) + i\sin\left(-\frac{\pi}{6}\right)\right)^{102} \sqrt{2}^{2018} \left(\cos\frac{3\pi}{4} + i\sin\frac{3\pi}{4}\right)^{2018}}{2^{1111} \left(\cos\frac{\pi}{3} + i\sin\frac{\pi}{3}\right)^{1111}} \\ &= \frac{2^{102} \left(\cos\left(-\frac{102\pi}{6}\right) + i\sin\left(-\frac{102\pi}{6}\right)\right) 2^{1009} \left(\cos\frac{6054\pi}{4} + i\sin\frac{6054\pi}{4}\right)}{2^{1111} \left(\cos\frac{1111\pi}{3} + i\sin\frac{1111\pi}{3}\right)} \\ &= \frac{2^{1111} \left(\cos(-17\pi) + i\sin(-17\pi)\right) \left(\cos\frac{3027\pi}{2} + i\sin\frac{3027\pi}{2}\right)}{2^{1111} \left(\cos\frac{1111\pi}{3} + i\sin\frac{1111\pi}{3}\right)} \\ &= \cos\left(-17\pi + \frac{3027\pi}{2} - \frac{1111\pi}{3}\right) + i\sin\left(-17\pi + \frac{3027\pi}{2} - \frac{1111\pi}{3}\right) \\ &= \cos\left(1126\pi - \frac{\pi}{6}\right) + i\sin\left(1126\pi - \frac{\pi}{6}\right) \\ &= \frac{\sqrt{3}}{2} - \frac{1}{2}i \end{aligned}$$

พิจารณารากในจำนวนจริง เช่น รากที่ 2 ของ 1 คือ 1 และ -1 เพราะว่า $1^2 = 1$ และ $(-1)^2 = 1$ แต่รากที่ 3 ของ 1 คือ 1 เพียงรากเดียวเท่านั้นในจำนวนจริง เพราะว่า $1^3 = 1$ แต่สำหรับจำนวนเชิงซ้อนแล้วจะหารากได้อีกสองดังนี้

$$z = \cos\frac{2\pi}{3} + i\sin\frac{2\pi}{3} \quad \text{และ} \quad w = \cos\frac{4\pi}{3} + i\sin\frac{4\pi}{3}$$

ซึ่ง $z^3 = w^3 = 1$ นำเสนอโดยเดอว์มัวร์รู้จักกันในชื่อ กฎเดอว์มัวร์ (De Moivre's Law)

บทนิยาม 9.4.10 ให้ z เป็นจำนวนเชิงซ้อนและ $n \in \mathbb{N}$

จะเรียก w ว่า **ราก (root)** ที่ n ของ z ก็ต่อเมื่อ $w^n = z$

บทตั้ง 9.4.11 ให้ $z = r(\cos\theta + i\sin\theta)$ เป็นจำนวนเชิงซ้อน สำหรับ $n \in \mathbb{N}$ แล้วจะได้ว่า

$$z^{\frac{1}{n}} = r^{\frac{1}{n}} \left(\cos\frac{\theta}{n} + i\sin\frac{\theta}{n} \right)$$

บทพิสูจน์. ให้ $w = r^{\frac{1}{n}} \left(\cos\frac{\theta}{n} + i\sin\frac{\theta}{n} \right)$ โดยทฤษฎีบทเดอว์มัวร์จะได้

$$w^n = \left[r^{\frac{1}{n}} \left(\cos\frac{\theta}{n} + i\sin\frac{\theta}{n} \right) \right]^n = r(\cos\theta + i\sin\theta) = z$$

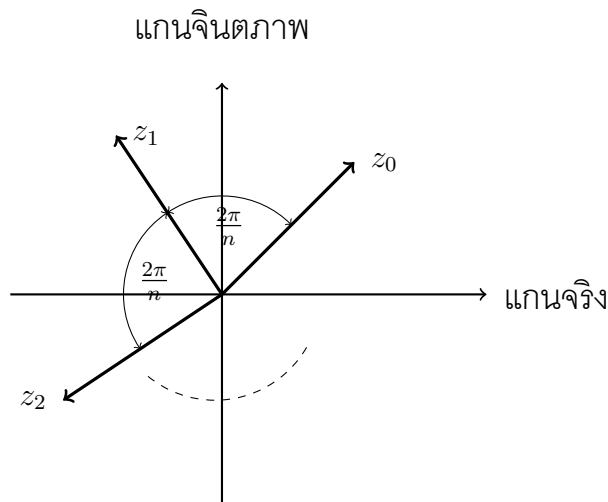
ดังนั้น $z^{\frac{1}{n}} = w$

ทฤษฎีบท 9.4.12 กฎของเดอมัวร์

ให้ $z = r(\cos \theta + i \sin \theta)$ เป็นจำนวนเชิงซ้อน แล้วรากที่ n ของ z คือ

$$z_k = r^{\frac{1}{n}} \left[\cos \left(\frac{\theta + 2k\pi}{n} \right) + i \sin \left(\frac{\theta + 2k\pi}{n} \right) \right] \quad \text{เมื่อ} \quad k = 0, 1, 2, \dots, n-1$$

รูปที่ 45 แสดงรากที่ n ของจำนวนเชิงซ้อนบนระบบพิกัดเชิงซ้อน

บทพิสูจน์. เราจะพิสูจน์อย่างคร่าว ๆ สำหรับ $z = r(\cos \theta + i \sin \theta)$ เนื่องจาก $\cos(\theta) = \cos(\theta + 2k\pi)$ และ $\sin(\theta) = \sin(\theta + 2k\pi)$ ทุก ๆ จำนวนเต็ม k โดยบทตั้ง 9.4.11 จะได้ว่า

$$z = r(\cos(\theta + 2k\pi) + i \sin(\theta + 2k\pi))$$

$$z_k = z^{\frac{1}{n}} = r^{\frac{1}{n}} \left[\cos \left(\frac{\theta + 2k\pi}{n} \right) + i \sin \left(\frac{\theta + 2k\pi}{n} \right) \right]$$

เลือกจำนวนเต็ม k ที่ทำให้รากแตกต่างกันได้ n จำนวนคือ $k = 0, 1, 2, 3, \dots, n-1$ □

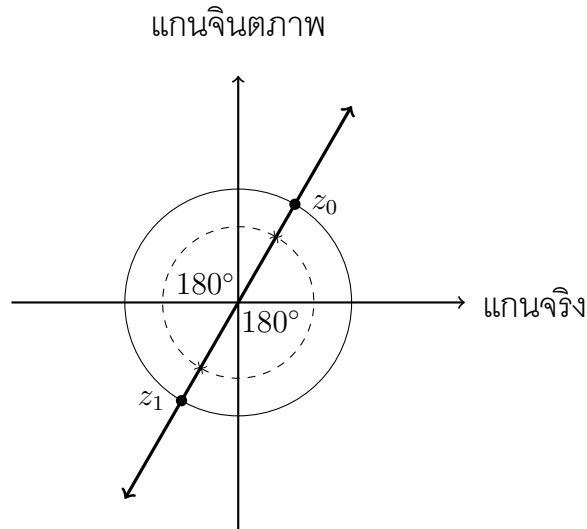
ตัวอย่าง 9.4.13 รากที่ 2 ของ $-\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i$

วิธีทำ ให้ $z = -\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i = \cos \frac{2\pi}{3} + i \sin \frac{2\pi}{3}$ ดังนั้น

$$z_0 = \cos \frac{\frac{2\pi}{3} + 0}{2} + i \sin \frac{\frac{2\pi}{3} + 0}{2} = \cos \frac{\pi}{3} + i \sin \frac{\pi}{3} = \frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i$$

$$z_1 = \cos \frac{\frac{2\pi}{3} + 2\pi}{2} + i \sin \frac{\frac{2\pi}{3} + 2\pi}{2} = \cos \frac{4\pi}{3} + i \sin \frac{4\pi}{3} = -\frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}i$$

แสดงตำแหน่งของรากที่ 2 ของ $-\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i$ บนกราฟได้ดังนี้

ข้อสังเกต ในกรณีรากที่สองของจำนวนเชิงซ้อนจะเป็นจำนวนที่ต่างกัน 180 องศา นั่นคือ ถ้า z_0 เป็นรากที่สองของ z รากที่สองอีกรากคือ $z_1 = -z_0$

ตัวอย่าง 9.4.14 รากที่ 3 ของ 1

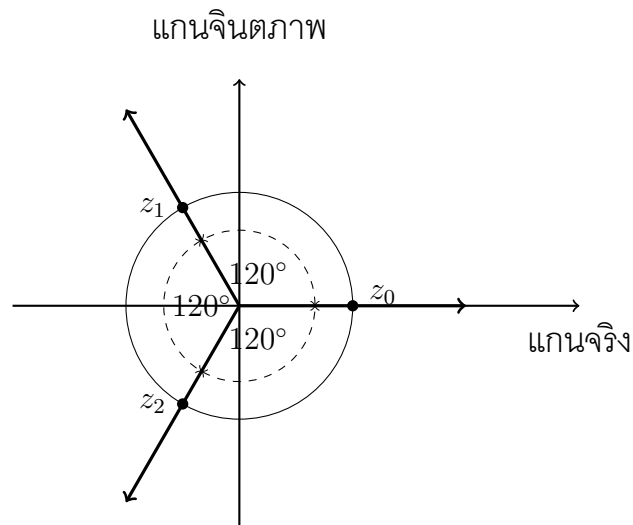
วิธีทำ ให้ $z = 1 = \cos 0 + i \sin 0$ ดังนั้น

$$z_0 = \cos \frac{0+0}{3} + i \sin \frac{0+0}{3} = \cos 0 + i \sin 0 = 1$$

$$z_1 = \cos \frac{0+2\pi}{3} + i \sin \frac{0+2\pi}{3} = \cos \frac{2\pi}{3} + i \sin \frac{2\pi}{3} = -\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i$$

$$z_2 = \cos \frac{0+4\pi}{3} + i \sin \frac{0+4\pi}{3} = \cos \frac{4\pi}{3} + i \sin \frac{4\pi}{3} = -\frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}i$$

แสดงตำแหน่งของรากที่ 3 ของ 1 บนกราฟได้ดังนี้

ตัวอย่าง 9.4.15 รากที่ 6 ของ -1

วิธีทำ ให้ $z = -1 = \cos \pi + i \sin \pi$ ดังนั้น

$$z_0 = \cos \frac{\pi + 0}{6} + i \sin \frac{\pi + 0}{6} = \cos \frac{\pi}{6} + i \sin \frac{\pi}{6} = \frac{\sqrt{3}}{2} + \frac{1}{2}i$$

$$z_1 = \cos \frac{\pi + 2\pi}{6} + i \sin \frac{\pi + 2\pi}{6} = \cos \frac{\pi}{2} + i \sin \frac{\pi}{2} = i$$

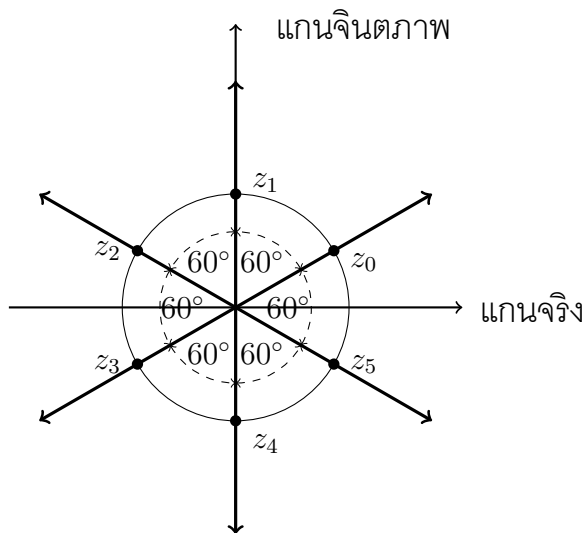
$$z_2 = \cos \frac{\pi + 4\pi}{6} + i \sin \frac{\pi + 4\pi}{6} = \cos \frac{5\pi}{6} + i \sin \frac{5\pi}{6} = -\frac{\sqrt{3}}{2} + \frac{1}{2}i$$

$$z_3 = \cos \frac{\pi + 6\pi}{6} + i \sin \frac{\pi + 6\pi}{6} = \cos \frac{7\pi}{6} + i \sin \frac{7\pi}{6} = -\frac{\sqrt{3}}{2} - \frac{1}{2}i$$

$$z_4 = \cos \frac{\pi + 8\pi}{6} + i \sin \frac{\pi + 8\pi}{6} = \cos \frac{3\pi}{2} + i \sin \frac{3\pi}{2} = -i$$

$$z_5 = \cos \frac{\pi + 10\pi}{6} + i \sin \frac{\pi + 10\pi}{6} = \cos \frac{11\pi}{6} + i \sin \frac{11\pi}{6} = \frac{\sqrt{3}}{2} - \frac{1}{2}i$$

แสดงตำแหน่งของรากที่ 3 ของ -1 บนกราฟได้ดังนี้

ตัวอย่าง 9.4.16 รากที่ 2 ของ $-7 + 24i$ คือจำนวนใด

วิธีทำ ให้ $z = -7 + 24i$ จะได้ว่า $r = |z| = \sqrt{(-7)^2 + 24^2} = 25$ และ $\theta = \text{Arg}(z)$ ซึ่งอยู่ในควอดรันต์ที่ 2 และ $\tan \theta = -\frac{24}{7}$ ทำให้ได้ว่า $\cos \theta = -\frac{7}{25}$ ดังนั้น

$$z = 25(\cos \theta + i \sin \theta)$$

จะได้ว่า

$$\begin{aligned} z_0 &= 25^{\frac{1}{2}} \left(\cos \frac{\theta + 0}{2} + i \sin \frac{\theta + 0}{2} \right) \\ &= 5 \left(\cos \frac{\theta}{2} + i \sin \frac{\theta}{2} \right) \end{aligned}$$

เนื่องจาก $\frac{\pi}{2} < \theta < \pi$ ดังนั้น $\frac{\pi}{4} < \frac{\theta}{2} < \frac{\pi}{2}$ ทำให้ได้ว่า

$$\begin{aligned} z_0 &= 5 \left(\sqrt{\frac{1 + \cos \theta}{2}} + i \sqrt{\frac{1 - \cos \theta}{2}} \right) \\ &= 5 \left(\sqrt{\frac{1 - \frac{7}{25}}{2}} + i \sqrt{\frac{1 + \frac{7}{25}}{2}} \right) \\ &= 3 + 4i \end{aligned}$$

รากที่สองอีกรากก็คือ $z_1 = -z_0 = -3 - 4i$

9.5 การจัดการเรียนรู้เรื่องจำนวนเชิงซ้อน

ความรู้เกี่ยวกับจำนวนเชิงซ้อนในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีดังนี้
สาระที่ 1 จำนวนและพีชคณิต

มาตรฐาน ค 1.1 เข้าใจความหลากหลายของการแสดงจำนวน ระบบจำนวน การดำเนินการของจำนวน ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ สมบัติของการดำเนินการ และนำไปใช้

ชั้น	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ม.5 เน้น วิทยาศาสตร์	1. เข้าใจจำนวนเชิงซ้อนและใช้สมบัติของจำนวนเชิงซ้อนในการแก้ปัญหา 2. หารากที่ n ของจำนวนเชิงซ้อน เมื่อ n เป็นจำนวนนับที่มากกว่า 1	จำนวนเชิงซ้อน - จำนวนเชิงซ้อน และสมบัติของจำนวนเชิงซ้อน - จำนวนเชิงซ้อนในรูปเชิงขั้ว - รากที่ n ของจำนวนเชิงซ้อน เมื่อ n เป็นจำนวนนับที่มากกว่า 1

ตารางที่ 30 ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางของเรื่องจำนวนเชิงซ้อน

โดยเนื้อหาจะเน้นไปที่ความรู้เบื้องต้นและสัญลักษณ์พื้นฐาน ในการเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่เน้นวิทยาศาสตร์

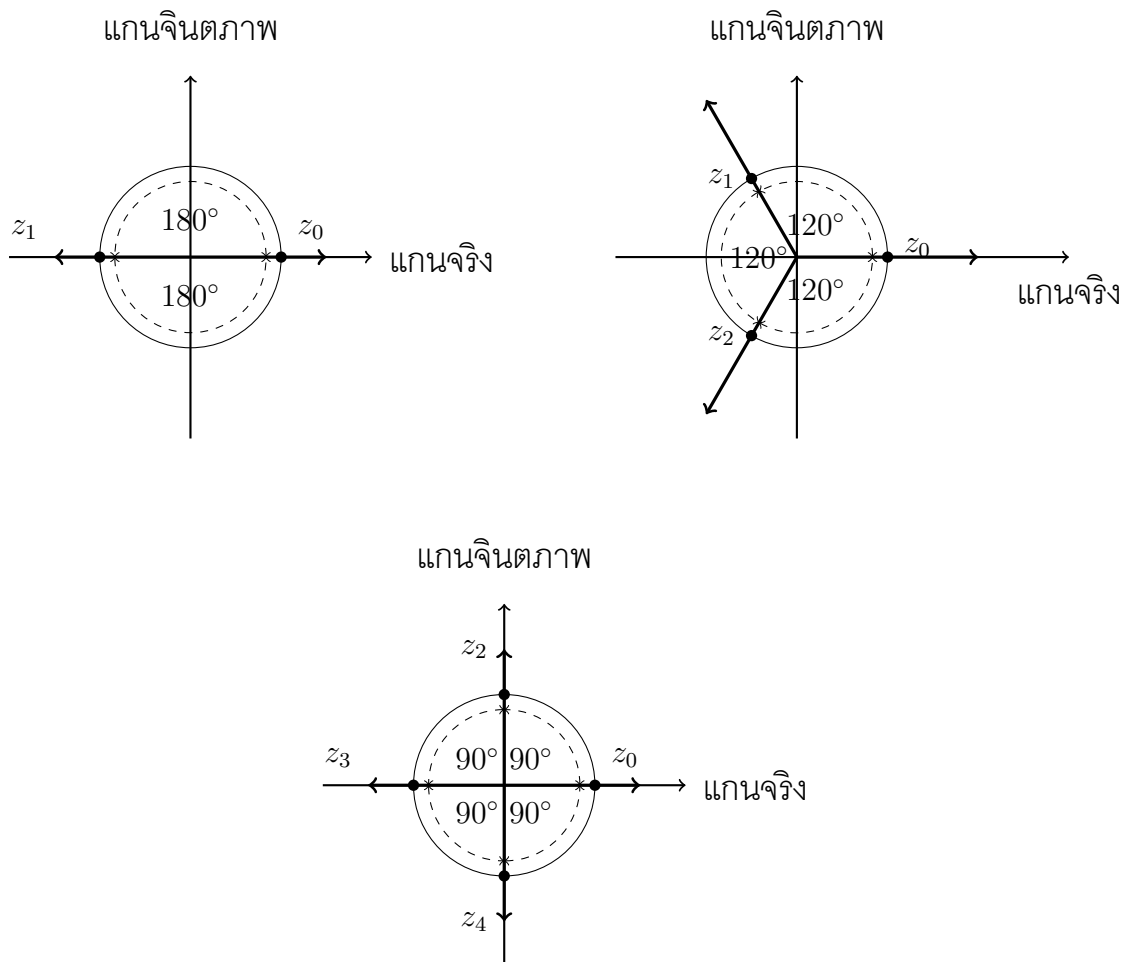
ตัวอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบ 5E

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการสอนสาระการเรียนรู้ "การรากของจำนวนเชิงซ้อนโดยใช้วงกลมหนึ่งหน่วย" โดยนำหลักการในทฤษฎีบทของเดอมัวร์มาเขียนรากทั้งหมดบนวงกลมหนึ่งหน่วย เพื่อให้เข้าใจและเห็นถึงความสัมพันธ์ในแต่ละราก ซึ่งทำได้ 5 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นสร้างความสนใจ

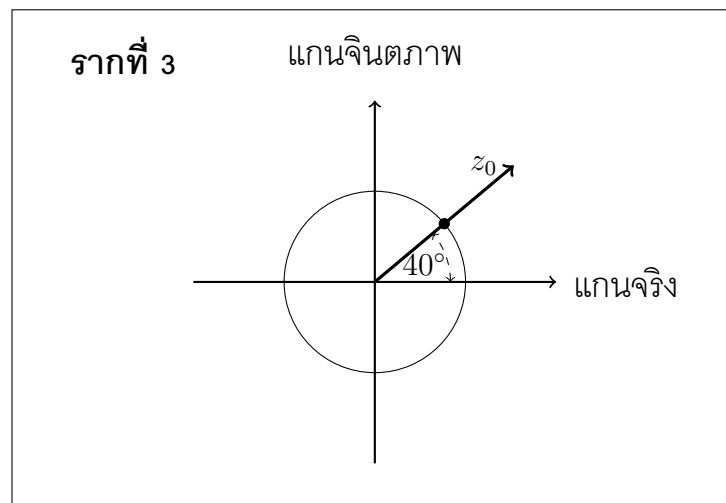
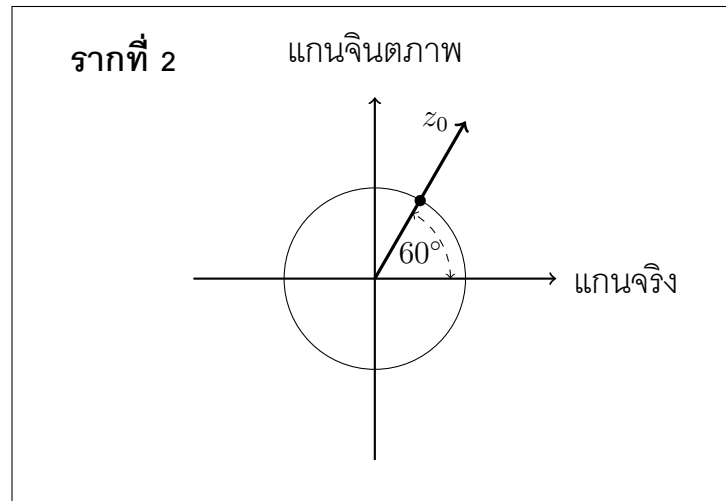
นำเข้าสู่บทเรียนโดยทบทวนนิยามของรากที่ n ของจำนวนเชิงซ้อน ที่กล่าวไว้ว่า w เป็นรากที่ n ของ

จำนวนเชิงซ้อน z ก็ต่อเมื่อ $w^n = z$ และตั้งคำถามสำหรับจำนวนง่าย ๆ เช่น รากที่ 2 ของ 1 คือ 1 และ -1 และเขียนตัวอย่างรากที่ 2 รากที่ 3 และรากที่ 4 ของ 1 โดยระบุตำแหน่งลงบนวงกลมหนึ่งหน่วย ให้นักเรียนสังเกตความสัมพันธ์ของมุม

2. ขั้นสำรวจค้นหา

แบ่งนักเรียนเป็นกลุ่ม ๆ ละ 2 คน กิจกรรมที่ 1 แจกบัตรคำถามกลุ่มที่ละใบเริ่มจากรากที่ 2 รากที่ 3 รากที่ 4 รากที่ 5 และรากที่ 6 ตามลำดับ โดยบัตรคำถามระบุรากที่ n และให้รากจำนวนเชิงซ้อนมา 1 จำนวนและเขียนกราฟไว้ใน ให้นักเรียนเขียนรากที่เหลือบนวงกลมหนึ่งหน่วย ใช้เวลา 10 นาที ตัวอย่างบัตรคำถาม

กิจกรรมที่ 2 ใช้เวลา 15 นาที แจกบัตรคำถามการหารากโดยใช้กฎของเดอว์มัวร์ คำถามเช่น

1. จงหารากที่ 2 ของ i
2. จงหารากที่ 3 ของ $-8i$
3. จงหารากที่ 6 ของ -64

พร้อมทั้งวาดรากของจำนวนเชิงซ้อนเหล่านั้นลงบนกราฟวงกลมหนึ่งหน่วย โดยมีผู้สอนคอยให้คำแนะนำ

3. ขั้นอธิบายและลงข้อสรุป

ให้แต่ละกลุ่มข้อสรุปคำตอบ และออกมาอภิปรายคำตอบที่ได้ แล้วนักเรียนในชั้นสรุปความคิดรวบยอด สรุปขั้นตอนการหารากที่ n ของ z ได้ดังนี้

1. เขียน z ในรูปเชิงขั้ว นั่นคือ $z = r(\cos \theta + i \sin \theta)$
2. หารากที่ n ตัวแรกจาก $z_0 = r^{\frac{1}{n}} \left(\cos \frac{\theta}{n} + i \sin \frac{\theta}{n} \right)$

3. หารากที่เหลือโดยวัดระยะห่างของมุมเป็น $\frac{2\pi}{n}$ จนวนวงกลม

4. เปลี่ยนค่าเหล่านั้นในรูป $x + yi$

4. ขันขยายความรู้

ครูแสดงโจทย์ในกรณีทีรูปแบบเชิงขั้วในมุมทั่วไปเช่น $z = 3 + 4i$ หรือ $z = 4 \left(\cos \frac{\pi}{12} + i \sin \frac{\pi}{12} \right)$ เป็นต้น โดยการขยายแนวคิดดังกล่าวเพื่อหาคำตอบที่กำหนด

5. ขันประเมิน

ให้นักเรียนทำใบงานรายบุคคล

สรุป

กล่าวถึงที่มาของจำนวนเชิงซ้อนโดยนิยามจำนวนจินตภาพหนึ่งหน่วยคือ $i = \sqrt{-1}$ จำนวนเชิงซ้อนจะเขียนในรูป $a + bi$ โดยที่ a และ b เป็นจำนวนจริง สำหรับการดำเนินการบนจำนวนเชิงซ้อนนิยามคล้ายคลึงกับสมบัติจำนวนจริง ทำให้ได้สมบัติต่าง ๆ เช่นเดียวกับสัจพจน์สนามของจำนวนจริง และต่อมาจะกล่าวถึงมอดุลัสและสังยุคของจำนวนเชิงซ้อนดังนี้

$$|a + bi| = \sqrt{a^2 + b^2} \quad \text{และ} \quad \overline{a + bi} = a - bi$$

จำนวนเชิงซ้อนสามารถเขียนในระบบพิกัดฉากโดยเรียกแกน X ว่าแกนจริง และแกน Y ว่าแกนจินตภาพ โดยเปลี่ยนจาก $x + yi$ เป็นคู่อันดับ (x, y) ถัดไปกล่าวถึงการเปลี่ยนระบบพิกัดฉากเป็นระบบพิกัดเชิงขั้ว ทำให้ได้สมบัติที่สำคัญเช่น

$$1. (\cos \theta_1 + i \sin \theta_1)(\cos \theta_2 + i \sin \theta_2) = \cos (\theta_1 + \theta_2) + i \sin (\theta_1 + \theta_2)$$

$$2. (\cos \theta + i \sin \theta)^n = \cos n\theta + i \sin n\theta$$

เพื่อใช้ในการคำนวณค่าที่ซับซ้อนให้ง่ายขึ้น และสุดท้ายนำไปใช้ในการหาคำรากที่ n ของจำนวนเชิงซ้อน z ตามกฎของเดอมัวร์

$$z_k = r^{\frac{1}{n}} \left[\cos \left(\frac{\theta + 2k\pi}{n} \right) + i \sin \left(\frac{\theta + 2k\pi}{n} \right) \right] \quad \text{เมื่อ} \quad k = 0, 1, 2, \dots, n-1$$

สุดท้ายเป็นการนำเสนอตัวอย่างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องการหารากของจำนวนเชิงซ้อน โดยใช้วงกลมหนึ่งหน่วย

คำถามท้ายบท

1. จงเขียนจำนวนเชิงซ้อนต่อไปนี้ในรูป $a + bi$

1.1 $(4 - 3i) + (6 + i)$

1.4 $(2 + i)^2 + (3 - 5i)$

1.2 $(4 + 7i) - i(1 - i)$

1.5 $\frac{3 + i}{4 - 3i}$

1.3 $(1 + i)^4 + (1 - i)^4$

1.6 $\frac{1 + 2i}{1 - 2i} + \frac{2 - i}{2 + i}$

2. จงหาจำนวนจริง x และ y ที่สอดคล้องสมการต่อไปนี้

2.1 $(x + 3i) + 5 + yi + xi = 6 + 2i$

2.3 $(x - 2yi)(1 + i)^2 = 3 - 6i$

2.2 $(y + xi) - (x - 2i) = 8 + i$

2.4 $(x + yi)(1 + i) = 2 - 3i$

3. จงหาจำนวนจริง a และ b ที่สอดคล้องสมการ

$(1 + ai)^3 = -107 + bi$

4. จงหาจำนวนจริง x และ y ที่สอดคล้องสมการ

$\frac{5 - 2i}{x + yi} = \frac{10}{i(1 + i)(2 + i)(3 + i)(4 + i)}$

5. กำหนดให้ $z_0 = 0$ และ $z_{n+1} = z_n^2 + i$ เมื่อ $n = 1, 2, 3, \dots$ จงหา $n(\{z_n \mid n \in \mathbb{N}\})$

6. ให้ a, b, c และ d เป็นจำนวนจริง กำหนดให้ $z = a + bi$ และ $w = c + di$ นิยาม $z * w = ac + bdi$ จงตรวจสอบว่า

6.1 $\mathbb{C}$ มีสมบัติปิดภายใต้ $*$

6.4 $\mathbb{C}$ มีสมบัติการมีเอกลักษณ์ภายใต้ $*$

6.2 $\mathbb{C}$ มีสมบัติสลับที่ภายใต้ $*$

6.5 $\mathbb{C} - \{0\}$ มีสมบัติการมีตัวผกผันภายใต้ $*$

6.3 $\mathbb{C}$ มีสมบัติเปลี่ยนกลุ่มภายใต้ $*$

6.6 จงหาตัวผกผันของ $2 + i$ ภายใต้ $*$

7. จงหามอดุลัสและสังยุคของจำนวนเชิงซ้อนต่อไปนี้

7.1 $7 - 24i$

7.3 $(3 + 4i)^2$

7.5 $\frac{11 - i}{1 - 2i}$

7.2 $(1 - 2i) - i(2 - 3i)$

7.4 $(2 - i) - (1 - 5i)$

7.6 $\frac{i - 5}{i^3 - 7}$

8. จงหารากคำตอบสมการต่อไปนี้

8.1 $|z| + z = 2 + i$

8.2 $z^2 - z + i\bar{z} = 0$

9. กำหนดให้ a, b, c เป็นจำนวนเชิงซ้อนซึ่งทำให้ z เป็นรากของสมการ $z^3 + az^2 + bz + c = 0$ มีขนาด $|z| = 1$ จงแสดงว่าราก w ของสมการ $w^3 + |a|w^2 + |b|w + |c| = 0$ มีขนาด $|w| = 1$

10. ให้ z และ w เป็นจำนวนเชิงซ้อน จงแสดงว่า

$$10.1 \quad |z + w|^2 + |z - w|^2 = 2|z|^2 + 2|w|^2$$

$$10.2 \quad |z + w|^2 - |z - w|^2 = 4\operatorname{Re}(z\bar{w})$$

11. ให้ z, w และ u เป็นจำนวนเชิงซ้อน จงแสดงว่า

$$11.1 \quad |z - w| \leq |z - u| + |u - w|$$

$$11.2 \quad |z - w| \geq ||z| - |w||$$

$$11.3 \quad |z + w| \geq ||z| - |w||$$

$$11.4 \quad \left| \frac{u}{z+w} \right| \leq \frac{|u|}{||z| - |w||} \quad \text{เมื่อ } |z| \neq |w|$$

12. จงเขียนกราฟแสดงเซตต่อไปนี้

$$12.1 \quad \{z \in \mathbb{C} \mid |z| = 1\}$$

$$12.2 \quad \{z \in \mathbb{C} \mid |z| = 3\}$$

$$12.3 \quad \{z \in \mathbb{C} \mid |z| \leq 2\}$$

$$12.4 \quad \{z \in \mathbb{C} \mid |z| > 4\}$$

$$12.5 \quad \{z \in \mathbb{C} \mid |z| + |z - 1| = 4\}$$

$$12.6 \quad \{z \in \mathbb{C} \mid |z + i| + |z - i| = 6\}$$

$$12.7 \quad \{z \in \mathbb{C} \mid ||z + 2i| - |z - 2i|| = 10\}$$

$$12.8 \quad \{z \in \mathbb{C} \mid ||z - 1 + i| - |z + 3 + i|| = 8\}$$

$$12.9 \quad \{z \in \mathbb{C} \mid i(\bar{z} - z) = (z + \bar{z})^2\}$$

$$12.10 \quad \{z \in \mathbb{C} \mid z\bar{z} \leq 9\}$$

13. จงเขียนสมการต่อไปนี้ในรูปสมการจำนวนเชิงซ้อน z เมื่อ $z = x + yi$

$$13.1 \quad x^2 + y^2 = 9$$

$$13.2 \quad x^2 - y^2 = 16$$

$$13.3 \quad 16x^2 + 9y^2 = 144$$

$$13.4 \quad x = y^2$$

$$13.5 \quad xy = x + y$$

$$13.6 \quad |x| + |y| = 1$$

14. กำหนดให้ z_1, z_2, z_3 เป็นจำนวนเชิงซ้อน จงแสดงว่า สามเหลี่ยมที่เกิดจากจุดยอด z_1, z_2, z_3 ในระนาบเชิงซ้อนเป็นสามเหลี่ยมด้านเท่า ก็ต่อเมื่อ $z_1^2 + z_2^2 + z_3^2 = z_1z_2 + z_1z_3 + z_2z_3$

15. กำหนดให้ z_1, z_2, z_3 เป็นจำนวนเชิงซ้อนซึ่ง $|z_1| = |z_2| = |z_3| = 1$ และ $z_1 + z_2 + z_3 = 0$ จงแสดงว่า สามเหลี่ยมที่เกิดจากจุดยอด z_1, z_2, z_3 ในระนาบเชิงซ้อนเป็นสามเหลี่ยมด้านเท่า

16. กำหนดให้ z_1, z_2, z_3 เป็นจำนวนเชิงซ้อนที่แตกต่างกันทั้งหมดและ

$$z_1^2 + z_1z_2 + z_2^2 = z_1^2 + z_1z_3 + z_3^2 = z_3^2 + z_3z_2 + z_2^2 = 0$$

$$\text{จงหาค่าของ } \frac{z_1 + z_2}{z_3} + \frac{z_1 + z_3}{z_2} + \frac{z_2 + z_3}{z_1}$$

17. กำหนดให้ z_1, z_2 เป็นจำนวนเชิงซ้อนที่ไม่ใช่ศูนย์ และ $\frac{z_1}{z_2}$ ไม่เป็นจำนวนจริง และ

$$z_1 \log |z_1| + z_2 \log |z_2| = (z_1 + z_2) \log |z_1 + z_2|$$

จงหาค่าของ $\frac{z_1}{z_2}$

18. จงเขียนจำนวนเชิงซ้อนต่อไปนี้ในรูปแบบเชิงขั้วโดย $r = |z|$ และ $\theta = \text{Arg}(z)$

18.1 $z = 2$

18.3 $z = -1 + i$

18.5 $z = 2i$

18.7 $z = -\sqrt{3} + i$

18.2 $z = -3$

18.4 $z = 5i$

18.6 $z = -4 - 4i$

18.8 $z = 1 - \sqrt{3}i$

19. จงเขียนจำนวนเชิงซ้อนต่อไปนี้ในรูป $x + yi$

19.1 $z = 8 \left(\cos \frac{\pi}{3} + i \sin \frac{\pi}{3} \right)$

19.4 $z = 5 \left(\cos \frac{13\pi}{3} + i \sin \frac{13\pi}{3} \right)$

19.2 $z = 10 \left(\cos \frac{11\pi}{4} + i \sin \frac{11\pi}{4} \right)$

19.5 $z = 6e^{-i\frac{5\pi}{6}}$

19.3 $z = 3 \left(\cos \left(-\frac{\pi}{6} \right) + i \sin \left(-\frac{\pi}{6} \right) \right)$

19.6 $z = \pi e^{i\frac{2\pi}{3}}$

20. จงหาค่าของจำนวนเชิงซ้อนต่อไปนี้

20.1 $\left(\frac{1+i}{1-i} \right)^{10}$

20.3 $\left(\frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}i \right)^{10} \left(\frac{\sqrt{3}}{2} + \frac{1}{2}i \right)^{-10}$

20.2 $\left(\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2} \right)^{252}$

20.4 $\left(-\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i \right)^8 - \left(\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i \right)^8$

21. จงหารากที่ต่อไปนี

21.1 รากที่ 2 ของ -4

21.3 รากที่ 3 ของ -1

21.5 รากที่ 6 ของ -64

21.2 รากที่ 2 ของ $\frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}$

21.4 รากที่ 3 ของ 27

21.6 รากที่ 6 ของ $64i$

22. กำหนดให้ $z = \cos \frac{5\pi}{14} + i \sin \frac{9\pi}{14}$ จงหาค่าของ $\left(\frac{1-\bar{z}}{1+z} \right)^7$

23. กำหนดให้ z_1, z_2 เป็นจำนวนเชิงซ้อนที่แตกต่างกันและ $z_1^2 + z_1 z_2 + z_2^2 = 0$ จงหา

23.1 อาร์กิวเมนต์ของ $\frac{z_1}{z_2}$

23.2 ถ้า $A = (1 + \frac{z_1}{z_2}) + (1 + \frac{z_1}{z_2})^2 + \dots + (1 + \frac{z_1}{z_2})^{2559}$ และ $B = (1 + \frac{z_2}{z_1}) + (1 + \frac{z_2}{z_1})^2 + \dots + (1 + \frac{z_2}{z_1})^{2559}$
จงหาค่าของ $A + B$

เอกสารอ้างอิง

ฉวีวรรณ รัตนประเสริฐ. (2536). **วิธีการพิสูจน์ทางคณิตศาสตร์**. นครปฐม: ภาควิชาคณิตศาสตร์
คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ณัฐพันธ์ กิตติสิน. (2550). **การวิเคราะห์จำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาคณิตศาสตร์
คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พัฒน์ อุดมกะวานิช. (2559). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อัมพร ม้าคนอง. (2558). **คณิตศาสตร์สำหรับครูมัธยม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

Michael Haese, Sandra Haese, Mark umphries, Edward Kemp and Pamela Vollma. (2014)
Mathematics for the international student 10E MYP5 (Extended).
Marleston, Australia : Haese& Harris Publications

Pual Glendinning. (2012). **Maths in minutes**. Quercus Editions Ltd, London, England

บรรณานุกรม

- กรรณิกา กวักเพฑูรย์. (2542). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2539). **อุปนัยเชิงคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ
- คณะผู้เขียนวิชาคณิตศาสตร์. (2550). **ทฤษฎีจำนวน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ สอวน.
- ฉัฐไชย์ ลีนาวงศ์. (2547). **ตรรกะแห่งการพิสูจน์**. กรุงเทพฯ: บริษัทสำนักพิมพ์ท็อปจำกัด
- ฉวีวรรณ รัตนประเสริฐ. (2536). **วิธีการพิสูจน์ทางคณิตศาสตร์**. นครปฐม: ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ณัฐพันธ์ กิตติสิน. (2550). **การวิเคราะห์จำนวนเชิงซ้อนเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ชวลิต บุรพาศิริวัฒน์. (2538). **หลักการคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาคณิตศาสตร์และสถิติ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สถาบันราชภัฏจันทรเกษม
- ชะเอม สายทอง. (2530). **ทฤษฎีเซต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์
- ทีศนา แหมมณี. (2560). **ศาสตร์การสอน**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พอล ฮอฟแมน. (2547). **ผู้ชายที่หลงรักตัวเลข**. แปลและเรียบเรียงโดย นรา สุภักโรจน์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน
- มานะ เอกจริยวงศ์. (2542). **ทฤษฎีเซต**. ลพบุรี: ศูนย์ตำราและเอกสารทางวิชาการ สถาบันราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี
- พัฒน์ อุดมกะวานิช. (2559). **หลักคณิตศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พิมพ์เพ็ญ เวชชาชีวะ. (2558). **ระบบจำนวน**. กรุงเทพฯ: วี.พริ้นท์(1991)
- พิมพ์เพ็ญ เวชชาชีวะ. (2560). **วิธีการพิสูจน์**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิ สอวน.
- ไพโรจน์ เยียระยง. (2559). **ตรรกศาสตร์และทฤษฎีเซต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ภัทรา เตชาภิวาทย์. (2540). **คณิตตรรกศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2559). **พจนานุกรมศัพท์คณิตศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา**. กรุงเทพฯ: สหมิตรพริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
- อัมพร ม้าคนอง. (2558). **คณิตศาสตร์สำหรับครูมัธยม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อัมพร ม้าคนอง. (2559). **ทักษะและกระบวนการทางคณิตศาสตร์: การพัฒนาเพื่อพัฒนาการ.**
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อนุกรรมการปรับปรุงหลักสูตรวิทยาศาสตร์ ทบวงมหาวิทยาลัย. (2545). **ตรรกศาสตร์และ
ระบบจำนวนจริง.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์การพิมพ์

อนุกรรมการปรับปรุงหลักสูตรวิทยาศาสตร์ ทบวงมหาวิทยาลัย. (2545). **เซต ความสัมพันธ์
และฟังก์ชัน** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์การพิมพ์

อนุกรรมการปรับปรุงหลักสูตรวิทยาศาสตร์ ทบวงมหาวิทยาลัย. (2545). **ทฤษฎีจำนวนเบื้องต้น.**
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิทักษ์การพิมพ์

อัจฉรา หาญชูวงศ์. (2542). **ทฤษฎีจำนวน.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Arthur Benjamin. (2015). **Magic of math.** New York: Hachette book group, Inc.

Brian Clegg. (2003). **A brief history of infinity.** UK: CPI group (UK) Ltd

David Eugene Smith. (1958). **History of mathematics.** New York: Dover Publications,
Inc.

David S. Dummit and Richard M. Foote. (2004). **Abstract Algebra.** Hoboken, NJ:
John Wiley & Sons, Inc.

F. William Lawvere and Robert Rosebrugh. (2003). **Sets for Mathematics.** UK: Cambridge
university press

Michael Haese, Sandra Haese, Mark umphries, Edward Kemp and Pamela Vollma. (2014)
Mathematics for the international student 10E MYP5 (Extended).
Marleston, Australia : Haese& Harris Publications

Pual Glendinning. (2012). **Maths in minutes.** London, England: Quercus Editions Ltd

Tom Jackson. (2012). **Mathematics an illustrated history of numbers.** New York:
Shelter Harbor Press and Worth Press Ltd